

e-ISSN: 2757-9611

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/dade>

4.
Cilt
Volume

2.
Sayı
Issue

2024
October
Ekim

Dicle Akademi

Dergisi

Journal of Dicle Academy

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

International Refereed Journal of Social Sciences

DergiPark
AKADEMİK

Dicle Akademi Dergisi

Journal of Dicle Academy

2024, Cilt: 4, Sayı: 2

e-ISSN: 2757-9611

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/dade>

Dicle Akademi Dergisi

Journal of Dicle Academy

e-ISSN: 2757-9611

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/dade>

Yıl / Year: 2024

Cilt / Volume: 4

Sayı / Issue: 2

- 6 Ayda Bir Yayınlanan Uluslararası Hakemli Dergi
- *International Refereed Journal Published Every 6 Months*

INDEX BİLGİSİ

Index Information

LİSANS BİLGİLERİ

Copyrights

Dicle Akademi Dergisi'nde yayınlanan eserler [Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı](#) ile lisanslanmıştır.

The works published in Journal of Dicle Academy are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](#).

AÇIK ERİŞİM

Open Access

Kullanıcılar, alıntı yaptıkları sürece yayıncıdan veya yazardan önceden izin almaksızın makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, dağıtabilir, yazdırabilir, arayabilir veya bunlara bağlantı verebilir veya başka herhangi bir yasal amaç için kullanabilirler.

Users may read, download, copy, distribute, print, search or link to the full texts of articles, or use them for any other legal purpose, without prior permission from the publisher or author, as long as they cite.

İMTİYAZ SAHİBİ / Owner

İlim Sanat Marifet Derneği

EDİTÖRLER / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü SİZER (**Baş Editör**)

Doç. Dr. Yunus YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZYALÇIN

ALAN EDİTÖRLERİ

Area Editors

İktisat

Prof. Dr. Serkan DİLEK •Kastamonu Üniversitesi

İşletme

Doç. Dr. Durmuş YILDIRIM •Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ •Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Ekonometri

Doç. Dr. Sadullah ÇELİK •Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Edebiyat

Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ •Bursa Uludağ Üniversitesi

İlahiyat

Doç. Dr. Abdulkerim ÖNER •Dicle Üniversitesi

Eğitim Bilimleri

Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM •Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Zakir ELÇİÇEK •Dicle Üniversitesi

İletişim

Doç. Dr. Faruk TEMEL •Erciyes Üniversitesi

Dil Editörleri

Türkçe: Dr. Öğr. Üyesi Seyhan KARDEŞ •Dicle Üniversitesi

İngilizce: Dr. Kader GÜZEL •Muş Alparslan Üniversitesi

İngilizce: Dr. Faruk EVRENK •Dicle Üniversitesi

Sekreter: Uzman Resul AKKAYA

YAYIN KURULU

Editorial Board

Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ •Bursa Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DİLEK •Kastamonu Üniversitesi

Doç. Dr. Yunus YILMAZ •Dicle Üniversitesi

Doç. Dr. Sadullah ÇELİK •Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ •Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Rasim TÖSTEN •Siirt Üniversitesi

Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA •Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü SİZER •Dicle Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ÖZYALÇIN •Karabük Üniversitesi

**BİLİM
VE
DANIŞMA KURULU**

Science
And
Advisory Board

Prof. Dr. Maria Nascimento CUNHA •Universidade Lusofona
Prof. Dr. Olga NOSOVA •Mykolas Romeris University
Prof. Dr. Zekeriya ARI •Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV •Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Raşit ÇAVUŞOĞLU •İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Abdulhakim TUĞLUK •İğdır Üniversitesi
Doç. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA •Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. H. İbrahim ŞENGÜN •Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. M. Ali TÜRKMENOĞLU •Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre AVCI •Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Tahiri MUTLU •Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmudul HASAN •Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şahin NAS •Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zhakhangir NURMATOV •Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Selvira DRAGANOVIĆ •International University of Sarajevo
Dr. Fatih ERMIŞ •Lübnan

Dicle Akademi Dergisi (DAD), yılda iki kez yayımlanan (Mart ve Ekim) çift kör hakemli uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi sosyal bilimler alanında, özellikle hukuk, toplum, ekonomi, politika, eğitim ve ilahiyat ile ilgili kavramsal, kuramsal ve nitel çalışmalara yer verilmesini hedeflemektedir. Bunun temel nedeni, DAD'ın sadece akademisyenler, yüksek lisans ve doktora öğrencileri değil aynı zamanda toplumdaki bireylerin anlayabileceği makaleler yayımlayabilme amacından ileri gelmektedir. Bunun yanı sıra dergi kapsamına giren nicel çalışmalar da kabul edilmektedir. Derginin dili hem İngilizce hem de Türkçe'dir ve Türkçe makalelerin genişletilmiş İngilizce özete sahip olması gerekmektedir.

Dicle Academy Journal (DAD) is a double-blind peer-reviewed international peer-reviewed journal published twice a year (March and October). The journal aims to include conceptual, theoretical and qualitative studies in the field of social sciences, especially in law, society, economics, politics, education and theology. The main reason for this aim stems from publishing studies that are understood by not only academicians, graduate and PhD students, but also individuals and practitioners in society. In addition, quantitative studies within the scope of the journal have been accepted. The language of this journal is both English and Turkish, and the Turkish articles need to have an extended English abstract.

HAKEM KURULU

Referee Board

Dicle Akademi Dergisi, iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

Journal of Dicle Academy uses double-blind review fulfilled by two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

EDİTÖRDEN

Akademi Dünyasının Değerli Araştırmacıları,

Dicle Akademi Dergisi olarak, yayın hayatımızın dördüncü yılında, Ekim 2024 sayımızla tekrar siz değerli okurlarımızla buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Bu sayımız için gönderilen 10 makale arasından, editoryal ve hakem değerlendirme süreçlerini başarıyla tamamlayan 7 makale yayımlanmaya uygun bulunmuştur. Geriye kalan 3 makale ise maalesef reddedilmiştir. Ayrıca, bir düzeltme makalesi de değerlendirilmiş ve bu sayımızda yer almıştır. Yayın sürecinin her aşamasında özverili ve titiz bir çalışma sergileyen yazarlarımıza, hakem kurulumuza, editörlerimize ve yayın kurulu üyelerimize teşekkür ederiz.

Doçentlik kriterlerini karşılayan dergimize gösterdiğiniz ilgi bizleri memnun etmektedir. Siz değerli okurlarımıza ve yazarlarımıza teşekkür ediyor, dergimize uygun biçimde hazırlanmış çalışmalarınızı beklediğimizi belirtmek isteriz.

2025 yılı Mart sayısında görüşmek dileğiyle.

Sevgi ve Saygılarımızla...

Editörler

Doç. Dr. Yunus YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü SİZER

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1 Araştırma Makalesi / Research Article

BIST30 HİSSE SENETLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA: ETS, MLP, BATS VE TBATS YÖNTEMLERİ İLE ÖNGÖRÜDE BULUNMA

AN APPLICATION ON BIST30 STOCKS: FORECASTING WITH ETS, MLP, BATS AND TBATS METHODS

Cebeli İNANss./pp. 123-144

2 Araştırma Makalesi / Research Article

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA GENEL AĞ HABERLERİNİN YER ALMA DURUMLARI

PRESENTATION OF GENERAL NETWORK NEWS IN SOCIAL STUDIES COURSEBOOKS

Uğur SUBAŞI, Abdullah ÇETİNKAYA, Tarık İSOTÇU & Yusuf KIRBOĞAss./pp. 145-163

3 Araştırma Makalesi / Research Article

II. ABDÜLHAMİD'İN PANİSLAMİZM POLİTİKASININ YUMUŞAK GÜÇ PERSPEKTİFİNDEN ELE ALINMASI

II. ABDULHAMID'S CONSIDERING THE POLICY OF PANISLAMISM FROM A SOFT POWER PERSPECTIVE

Ahmet Fethi GÜNss./pp. 164-182

4 Araştırma Makalesi / Research Article

DİNDARLIK, BENLİK SAYGISI, YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOSITY, SELF-ESTEEM AND LIFE SATISFACTION: THE CASE OF SULEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

Ayşe Betül ESER & Hüseyin CERTEL ss./pp. 183-208

5 Derleme Makale / Review Article

EVALUATION OF THE AUTOMOBILE CHIP CRISIS IN THE CONTEXT OF CRISIS MANAGEMENT

KRİZ YÖNETİMİ BAĞLAMINDA OTOMOBİL ÇİP KRİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Serdar KIZILCAN & Mesut ATASEVER ss./pp. 209-220

6 Derleme Makale / Review Article

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BAĞLAMINDA DUANIN ROLÜNÜN İNCELENMESİ

EXAMINING THE ROLE OF PRAYER IN THE CONTEXT OF SPIRITUAL COUNSELING AND GUIDANCE

Selda YONCA & Bünyamin HAN ss./pp. 221-234

7 Derleme Makale / Review Article

İLİŞKİLERDE NARSİSİZMİN YIKICI ETKİSİ: MON ROI FİLM OKUMASI

THE DESTRUCTIVE IMPACT OF NARCISSISM IN RELATIONSHIPS: A READING OF "MON ROI"

Esra DEMİRCİ ss./pp. 235-250

8 Düzeltme / Revision

G20 ÜLKELERİNDE SAĞLIK HARCAMALARININ SAĞLIK ÇIKTILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE IMPACT OF HEALTH EXPENDITURES ON HEALTH OUTCOMES IN G20 COUNTRIES

Özge ERSEZER & Gülten ÜLGEN ss./pp. 251-267

BIST30 HİSSE SENETLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA: ETS, MLP, BATS VE TBATS YÖNTEMLERİ İLE ÖNGÖRÜDE BULUNMA

AN APPLICATION ON BIST30 STOCKS: FORECASTING WITH ETS, MLP, BATS AND TBATS METHODS

 Cebeli İNAN¹

¹ **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Maliye Programı, cinan@bingol.edu.tr

Received / Alınma: 15.08.2024

Accepted / Kabul: 27.10.2024

ÖZET

Ekonomide geleceği tahmin etmek ve öngöründe bulunmak, ekonomistlerin ve politika yapımcıların önemli amaçlarından biridir. Bunun için yapılan ekonometrik modellemelerde, istatistiksel ve matematiksel yöntemleri kullanarak ekonomik ilişkileri tanımlamaya ve gelecekteki ekonomik değişkenleri tahmin etmeye çalışılır. Bundan dolayı bu modeller genellikle geçmiş verilerin analizine dayanır yani geçmiş fiyat hareketlerini ve hacim verilerini inceleyerek gelecekteki trendleri ve fiyat hareketlerini tahmin etmeyi amaçlar. Günümüzde teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi, büyük verileri işleyebilecek paket programlarının gelişmesi ve yapay zekanın yardımı ile öngöründe bulunmak daha kolaylaşmış ve bunun sonucunda yapılan tahminlerin hata oranları azalmıştır. Bu çalışmada, BIST30 hisse senetlerinden bazı bankaların kapanış değerlerinin ETS, MLP, BATS ve TBATS modelleri kullanılarak zaman serisi analizleri yapılmış ve 24 aylık öngörülerini hesaplanmıştır. Bu modellerin tahmin doğruluklarını karşılaştırmak için çeşitli performans ölçüt kriterleri uygulanmıştır. Bu performans ölçüt kriterlerine göre en düşük hata değerini veren model diğer modellere göre daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ETS, BATS, TBATS, MLP, Zaman Serileri.

ABSTRACT

Forecasting future economic conditions is a primary objective for economists and policymakers. Econometric modeling uses statistical and mathematical methods to define economic relationships and forecast future economic variables. These models generally rely on historical data analysis, aiming to predict future trends and price movements by examining past price changes and volume data. Today, with the rapid advancement of technology, the development of software capable of processing big data, and the assistance of artificial intelligence, forecasting has become more efficient, resulting in reduced error rates in predictions. This study performs time series analyses on the closing values of selected banks from the BIST30 index using ETS, MLP, BATS, and TBATS models, calculating 24-month forecasts. Various performance criteria were applied to assess the predictive accuracy of these models. Based on these criteria, the model with the lowest error value was determined to be more successful than the others.

Keywords: ETS, BATS, TBATS, MLP, Time Series.

1. GİRİŞ

Zaman serileri analizi, gelecekteki trendleri ve desenleri tahmin etmek, veri setlerindeki anlamlı değişiklikleri belirlemek ve kararlar almak için kullanılan güçlü bir yöntemdir. Gerçek hayattaki zaman serisi verileri genellikle periyodiklik sergiler ve bu periyodiklik, gelecek hakkında öngörüle bulunmak için önemli ipuçları sunar. Özellikle finans piyasalarında belirsizlik seviyesi yüksek olduğundan, hisse senedi fiyat endekslerini öngörmek için tek bir model kullanmak zor olabilir (Du, 2018). Gelişen teknoloji ve büyük veri analizi araçları, borsa verilerindeki dalgalanmaları daha etkin bir şekilde modellemeyi mümkün kılarak kısa ve uzun vadeli tahminlerde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, karmaşık mevsimsel örüntülerin geleneksel yöntemlerle tahmin edilmesi zor olduğundan, ETS, MLP, BATS ve TBATS gibi gelişmiş modeller, bu tür karmaşık zaman serilerini analiz etmek için giderek daha çok tercih edilmektedir.

Bu modeller, zaman serisi verilerindeki trendleri, mevsimsel desenleri ve diğer bileşenleri daha etkin bir şekilde modellemeye yardımcı olur ve borsa verilerinde yatırımcılar için kritik öngörüler sağlar. Örneğin, BATS modeli, zaman serilerinde doğrusal olmayan çoklu mevsimsellik ve değişken örüntüleri olan verilerde etkili bir performans gösterir (De Livera, Hyndman & Snyder, 2011). BATS modelinin gelişmiş bir versiyonu olan TBATS ise birden fazla mevsimsel ve trend bileşeni içeren veri setleri için uyarlanmıştır ve özellikle büyük veri setlerinde yüksek doğruluk sunar (Hyndman & Athanasopoulos, 2018). MLP modeli, karmaşık ve doğrusal olmayan ilişkilerin bulunduğu zaman serilerini öngörmeye güçlü bir yapay sinir ağı olarak öne çıkar ve borsa verilerindeki kısa vadeli fiyat hareketlerini tahmin etmede faydalıdır (Goodfellow, Bengio & Courville, 2016). Ayrıca, ETS modeli, hata, trend ve mevsimsellik bileşenlerini ayrı ayrı değerlendirerek özellikle düzenli yapıya sahip verilerin analizinde yüksek performans sunar (Hyndman & Khandakar, 2008).

Bu modeller, finansal piyasalarda veri analizinin doğruluğunu artırmak ve borsa verilerindeki trendleri daha iyi anlamak için sıklıkla tercih edilmektedir. Bu sayede, gelecekteki fiyat hareketlerini öngörme açısından önemli bilgiler sunarak yatırımcıların karar alma süreçlerini destekler.

2. LİTERATÜR

Indro ve diğerleri, (1999) çalışmalarında bir fonun faaliyet özelliklerini ve geçmiş performansını belirlemek için 1993±1995 dönemine ait Morningstar Yatırım Fonları Veri Tabanı kullanılmıştır. Burada değer, karma ve büyüme yatırım tarzlarını takip eden hisse senedi yatırım fonlarının performansını tahmin etmek için yapay sinir ağı (YSA) yaklaşımı kullanmışlardır. Çok katmanlı perceptron modeli (MLP) ve GRG2 doğrusal olmayan optimize edici kullanılarak, yatırım fonlarının riske göre ayarlanmış getirisini tahmin etmek için fona özgü tarihsel faaliyet özellikleri kullanmışlardır. Büyüme fonlarının performansını tahmin etmede sinir ağı aracılığıyla sezgisel bir değişken seçimi yaklaşımı kullanılmış ve bunu doğrusal regresyonun aşamalı seçim yöntemiyle karşılaştırmışlardır. Sonuç olarak ANN'nin tüm tarzlardaki fonlar için doğrusal modellerden daha iyi tahmin sonuçları ürettiğini göstermişlerdir.

Kalteh, (2008) çalışmasında Kuzey İran'daki bir su havzasında aylık yüzey akışını tahmin etmek için bir yapay sinir ağı modeli olan MLP modelini kullanmıştır. Modelleme mekanizmalarını anlamak için sinirsel yorumlama diyagramı (NID), Garson algoritması ve Rastgeleleştirme yaklaşımı dahil olmak üzere üç yaklaşımı ele alınmıştır.

Naim ve diğerleri, (2018) çalışmalarında Bharat Heavy Electricals Limited (BHEL), Hindistan'ın bir üretim birimi olan Central Foundry Forge Plant (CFFP)'den Döküm ürünlerinin üretimi için

Nisan 2014'ten Ocak 2017'ye kadar doğal gaz tüketim verileri toplanarak aylık bir veri seti karmaşık zaman serilerinin kısa vadeli tahmini için BATS ve TBATS modellerini karşılaştırdıktan sonra MAPE ve RMSE performans ölçüt kriterlerine göre başarılı bir tahmin modeli geliştirmiştir. Analiz sonuçları, TBATS'ın farklı kısa vadeli tahmin ufukları için BATS modelinden daha iyi performans gösterdiği sonucuna varmıştır. Bunun temel nedeni, TBATS modelinde BATS modeline kıyasla daha az sayıda parametrenin tahmin edilmesinin gerekmesidir.

Wiri ve Essi (2018), çalışmalarında 2003-2016 yılları arasında Nijerya'daki enflasyon oranını modellemek için Mevsimsel otoregresif entegre hareketli ortalama (SARIMA) uygulamışlardır. Enflasyon oranınının 12. gecikmedeki mevsimsel farkının zaman grafiği mevsimsel bir seri olduğunu göstermiştir. Nijerya'daki enflasyon oranlarının mevsimsel olmayan farklılaştırması, 12. gecikmede mevsimsel bir bileşen gösteren ACF ve PACF grafikleri ile bir korelogram üretmiştir. Beş model tahmin edilmiştir ve en iyi model Akaike bilgi kriterini (AIC) en aza indiren modeldir (SARIMA (001)*(211)12) ve AIC değeri (3.320166)'dir. Ocak 2017'den Aralık 2017'ye kadar bir yıllık (12 aylık) tahmin, en uygun modele dayandırdıklarını belirtmişlerdir.

Lima ve Laporta (2020) çalışmalarında, Ocak 2000'den Aralık 2017'ye kadar Brezilya'nın 26 eyaletinde ve federal bölgesinde doğrulanmış dang vakalarının görülme sıklığının aylık zaman serisi analizlerini yapmışlardır. Bu yeni dang vakalarının zaman serisini tahmin etmek için 10 istatistiksel modelin (ARIMA, ETS, TBATS, BATS, STLM, StructTS, NNETAR, ELM, MLP ve null model) doğruluğunu değerlendirmek ve onaylamak için istatistiksel ve hesaplamalı bir yaklaşım uygulanmışlar. Deterministik modellerin dang hastalığını tahmin etmek ve salgınların ortaya çıkmasından önce müdahalelerin önceden planlanmasıyla ilgili karar vermek için bu modellerin (ARIMA, TBATS ve ELM) daha etkili olduğunu belirlemişlerdir.

Badr ve diğerleri, (2021) çalışmalarında 01-07-2015 ile 31-12-2016 tarihleri arasında Kaggle yarışması tarafından bir veri tabanından elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Wikipedia'ya gelen ziyaretçi sayısına ilişkin kümülatif veriler kullanılmış ve Facebook, Energy, Android ve Apple olmak üzere dört sayfa seçilmiştir. Farklı web sayfaları için Holt'un Lineer Trend, BATS ve TBATS gibi farklı zaman serisi modelleri kullanılmıştır. Doğruluklarını kıyaslamak için de MAPE, model performans kriterlerini kullanılmışlardır.

Oukhouya ve El Himdi, (2023) çalışmalarında yeni Fas Hisse Senedi Endeksi 20'nin (MSI 20) günlük fiyatlarının modellenmesini ve tahmin edilmesini ele almışlardır. Bu amaçla, çeşitli Makine Öğrenimi (ML) yöntemlerinin uygulanmasından elde edilen sonuçlar arasında karşılaştırmalı bir çalışma yapmışlardır. Destek Vektör Regresyon (SVR), eXtreme Gradient Boosting (XGBoost), Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP) ve Uzun Kısa- Dönem Belleği (LSTM) modelleri. Sonuçlar, Izgara Arama (GS) optimizasyon algoritmasını kullanan SVR ve MLP modellerinin diğer modellere göre daha iyi performans gösterdiğini ve günlük fiyat tahminlerinde yüksek doğruluk elde ettiğini gösterdiğini ortaya koymuşlardır.

Tektaş ve Karataş (2004) çalışmalarında, BIST'teki hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için Yapay Sinir Ağları (ANN) kullanmışlardır. Çalışma, performansı analiz etmek için haftalık ve günlük verileri karşılaştırarak yedi şirketin hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için ANN yönteminin kullanmışlardır. Hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için Çoklu Doğrusal Regresyon (MLR) ve ANN gibi farklı modeller kullanarak gelişmiş tahmin doğruluğu potansiyeli göstermeye çalışmışlardır. Araştırmalarında, günlük verilerin dahil edilmesinin, hisse senedi fiyatı tahmini için ANN modellerinin tahmin doğruluğunu artırdığını ve ANN'nin finansal tahminler için alternatif bir yöntem olarak potansiyelini gösterdiğini öne sürmüşlerdir. Finansal

karar vermede doğru tahminlerin önemini vurgulayarak ANN'nin borsa verilerindeki karmaşık ilişkileri yakalamadaki önemini ortaya koyduklarını ifade etmişlerdir.

Akşehir ve Kılıç (2019) çalışmalarında, Yapay Sinir Ağları (ANN), Destek Vektör Makineleri (SVM), Karar Ağaçları (DT), Çoklu Doğrusal Regresyon (MLR) ve Rastgele Orman (RF) gibi çeşitli yöntemler kullanarak BIST'teki bazı banka verilerin analizde Göreceli Güç Endeksi (RSI), Para Akışı Endeksi (MFI), Bollinger Bantları (BB) ve diğerleri gibi farklı teknik göstergeler kullanmışlardır. Çalışma, borsa hareketlerini tahmin etmedeki çeşitli modellerin etkinliğini karşılaştırarak finansal karar verme için doğru tahminlerin önemini vurgulamışlardır.

Arslankaya ve Toprak (2021) çalışmalarında, Polinom Regresyonu, Rastgele Orman Regresyonu, Tekrarlayan Sinir Ağları (RNN) ve Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM) algoritmaları gibi çeşitli makine öğrenimi ve derin öğrenme yöntemlerini kullanarak borsadaki hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek için Polinom Regresyonu ve Rastgele Orman Regresyonu gibi makine öğrenimi modelleri kullanmışlar ve Rastgele Orman Regresyonu, Polinom Regresyonuna kıyasla üstün sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır. LSTM, hem eğitim hem de test veri kümeleri için RNN'den daha düşük hata değerleri göstermiştir.

3. YÖNTEM

İlk olarak değişkenin durağan olup olmadığı Artırılmış Dickey-Fuller testi ile incelenmiştir. İnceleme sonucunda durağan olmayan değişkenlerin birinci dereceden farkları alınmıştır. Daha sonra farkları alınan bu BIST30 hisse senetlerinden olan Yapıkerdi bankası, İş bankası ve Garanti bankasının 1996-2021 yılları arası, Vakıfbank hissesenetlerinin ise 2005-2021 yılları arası kapanış değerlerine ETS, MLP, BATS ve TBATS yöntemleri uygulandı. Bu yöntemler ile 24 aylık öngörüler elde edilmiştir. Bu öngörüler arasından en iyi öngürüyü belirlemek adına da MAE, MAPE, MSE ve RMSE gibi performans ölçüt kriterleri uygulandı. Analizlerin tamamı R-Project yazılımı (R Core Team, 2021) ve bu yazılımda bulunan forecast (Hyndman vd., 2008) ile nnfor (Kourentzes, 2019) paketleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Etik Onay: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

3.1. ETS (Exponential smoothing) Modeli

Üstel yumuşatma yöntemleri kullanılarak üretilen tahminler, geçmiş gözlemlerin ağırlıklı ortalamalarıdır ve gözlemler eskidikçe ağırlıklar katlanarak azalır. Başka bir deyişle, gözlem ne kadar yeni olursa, ilgili ağırlık o kadar yüksek olur. Üstel Yumuşatma, esnekliği, hesaplama kolaylığı ve iyi performansı nedeniyle en popüler yumuşatma tekniklerinden biridir.

Üstel yumuşatma 1950'lerin sonlarına doğru ortaya çıktı. Holt (1957) ve Winters (1960) önemli öncü isimlerdir. Üstel düzeltme yöntemleri ilk olarak Pegels'in (1969) taksonomisi ile sınıflandırılmıştır. Bu daha sonra Gardner (1985) tarafından genişletilmiş, Hyndman ve diğerleri, (2002) tarafından modifiye edilmiş ve Taylor (2003) tarafından tekrar genişletilerek aşağıdaki tabloda görülen toplam on beş yöntem elde edilmiştir.

Tablo 1. Trend, Mevsimsellik ve Hatayı İçeren Toplamsal ETS Modelleri

Trend kalıpları	Mevsimsel kalıplar		
Toplamsal şekilli ETS çerçevesi	N (Hiçbiri)	A (Toplamsal)	M (Çarpımsal)
N (Hiçbiri)	N, A, N	N, A, A	N, A, M
A (Toplamsal)	A, A, N	A, A, A	A, A, M
A _d (Toplamsal sönümlü)	A _d , A, N	A _d , A, A	A _d , A, M
M (Çarpımsal)	M, A, N	M, A, A	M, A, M
M _d (Çarpımsal sönümlü)	M _d , A, N	M _d , A, A	M _d , A, M

Farklı durum uzayı modellerini ayırt etmek için ETS (Error-Trend-Seasonal veya Üstel Düzeltme) kısaltması kullanılır. Örneğin ETS'nin (M,A,N) anlamı, modelin çarpımsal hataların toplam trendlerinden oluşması ve mevsimselliğin olmamasıdır.

En genel tahmin denklemi üç düzleştirme denklemini içerir- biri l_t düzeyi için, biri trend b_t için ve biri mevsimsel bileşen s_t için ve karşılık gelen sırasıyla düzleştirme parametreleri α, β ve γ dir. Ayrıca e_t bu denklemlerin tahmini sonucu ile gerçek değer arasındaki hata payıdır

Holt (1957), verilerin bir trendle tahmin edilmesini sağlamak için basit üstel düzeltmeyi genişletti. Bu yöntem, bir tahmin denklemi ve iki düzleştirme denklemi içerir (biri seviye için, diğeri trend için):

Tahmin denklemi

$$\hat{y}_{t+h|t} = l_t + hb_t + s_{t+h-m(k+1)}$$

Seviye (Düzye) denklemi

$$l_t = \alpha(y_t - s_{t-m}) + (1 - \alpha)(l_{t-1} + \phi b_{t-1})$$

Trend denklemi

$$b_t = \beta^*(l_t - l_{t-1}) + (1 - \beta^*)b_{t-1}$$

Mevsimsel denklem

$$s_t = \gamma(y_t - l_{t-1} - b_{t-1}) + (1 - \gamma)s_{t-m}$$

Hata denklemi

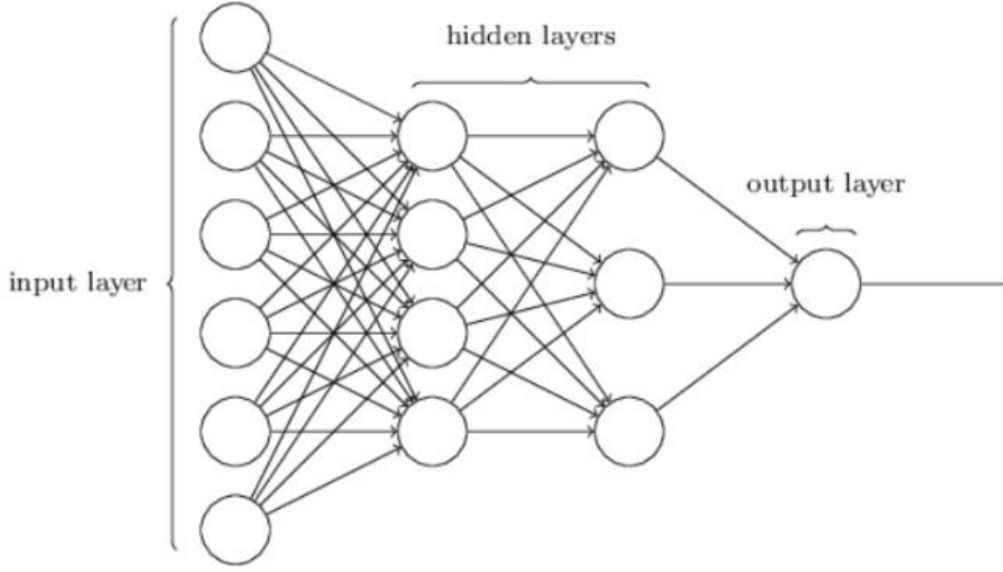
$$e_t = y_t - l_{t-1} = y_t - \hat{y}_{t|t-1}$$

l_t , serinin t zamanındaki seviyesinin bir tahminini gösterirken, b_t , serinin t zamanındaki trendini (eğiminin) ve s_t , t zamanındaki mevsimsel bileşeni m ise bir yıldaki mevsim sayısını; α, β ve γ ($0 \leq \gamma \leq (1 - \alpha)$) yumuşatma parametreleridir. α, β^* ($0 \leq \alpha, \beta^* \leq 1$) trend ve seviye için düzleştirme parametresidir. e_t beyaz gürültü hata terimidir.

3.2. MLP (Multi Layer Perceptron) Modeli

Artificial Neural Network ANN'ler yani yapay sinir ağlar (YSA)'ın yapısı, genellikle katmanların sayısı, her katmanda bulunan düğüm sayısı ve bu düğümlerin nasıl bağlandığı ile karakterize edilir. En yaygın olan ANN çeşidi feed-forward multilayer perceptron (MLP), yani ileri beslemeli çok katmanlı algılayıcıdır. İlk veya giriş katman, harici bilgilerin alındığı bir katmandır. Giriş ve çıkış katmanları arasında en az bir ara veya gizli katman kullanan yapay bir sinir ağı türüdür. Son veya çıkış katman ise ağın aldığı bilgiyi bir çıktıya dönüştüren katmandır (Hargrave vd., 1994). Giriş katman (Input Layer) her bir bağımsız değişkene karşılık gelen çok sayıda nöron içermektedir. Gizli katmanlar (Hidden Layers), değişkenler arasındaki doğrusal olmayan ilişkileri belirlemeyi sağlar. Çıkış katman (Output Layer) da tahminde bulunan sınıflandırmaya ya da öneriye karşılık gelmektedir (Hendricks vd., 1993).

Şekil 1. Multilayer Perception

Kaynak: Çok Katlı Algılayıcı (Deveci, 2012)

MLP'nin mimarisi ağın çıkışının hesaplandığı ileriye doğru hesaplama (feed forward) ve ağırlıkların güncellendiği geriye doğru (back forward) hesaplama olmak üzere iki şekilde çalışmaktadır (İclal, 2016).

İleri doğru hesaplama da esas amaç verilen giriş değerlerine karşılık gelen çıkış değerinin tahmin etmek ve hedeflenen değer kullanılarak hatanın hesaplanmasıdır. Giriş hücrelerindeki bilgiler gizli katman hücrelerine aktarılırken her bir nöron, ileriye doğru hesaplama sürecinde ilgili ağırlıklarla çarpılan girdileri alarak (NET) bir aktivasyon fonksiyonundan geçirir ve çıkış değerini hesaplar

$$NET_p = \sum_i w_{ip} x_i$$

Burada; NET_p gizli katmanın p . hücresine olan girdi, w_{ip} giriş katmanının i . hücresini, gizli katmanın p . hücresine bağlayan ağırlık, x_i giriş katmanındaki i . hücresinin çıkışını temsil etmektedir. Bulunan NET girdi, bir aktivasyon fonksiyonundan geçirilerek, gizli katman hücrelerinin çıkışı bulunmaktadır.

$$F_p = f(NET_p)$$

Burada F_p gizli katmanın p . hücresinin aktivasyon fonksiyonunu göstermektedir. Bu aşamadan hata hesaplaması:

$$\varepsilon_p = (T_p) - (F_p)$$

ε_p hata; T_p çıkış değeri; F_p p . hücresinin hesaplanan değerini göstermektedir. İkinci aşama olan geriye doğru hesaplama sürecinde ise, hata değerleri geriye doğru yayılır ve ağırlıklar bu hatalara göre güncellenir. Bu süreç, modelin öğrenme kapasitesini artırarak daha doğru tahminler yapmasını sağlar. İlk önce hata çıkış katmanı ile gizli katman arasındaki ağırlık değerleri; sonra gizli katman ile giriş katmanı arasındaki ağırlık değerleri hesaplatılarak geriye doğru ilerler (Öğücü, 2006). Verilerin %70'i eğitim, %30'u test amaçlı kullanılarak gerçekleştirilir ve test sürecinde öğrenilen modelin doğruluğu kontrol edilir (Kayakuş & Terzioğlu 2021).

3.3. BATS Modeli ve TBATS Modeli

BATS ve TBATS, karmaşık mevsimsel zaman serisi değişimlerini ele alabilen iki yenilik durum uzayı modelleme çerçevesidir (Jeong vd., 2014). BATS, entegre Box-Cox dönüşümü (Sakia, 1992) ile doğrusal olmamayı içeren doğrusal bir homoskedastik modeldir ve artıklardaki herhangi bir otokorelasyonu yakalamak için sabit bir ARMA (Riise and Tjozstheim, 1984) gösterimi kullanılır. BATS modeli (B - Box-Cox dönüşümü, A - ARMA artıkları, T - trend bileşeni, S - mevsimsel bileşen) baş harflerinin birleşimidir. Bu modele trigonometrik ifadenin eklenmesi ile TBATS modeli oluşur. TBATS modeli (Mevsimsel bileşenlerin T- trigonometrik gösterimi, B - Box-Cox dönüşümü, A - ARMA artıkları, T - trend bileşeni, S - mevsimsel bileşen) baş harflerinin birleşimidir. Box-Cox Dönüşümü doğrusal olmayan verilerle başa çıkmak içindir ve artıklar için ARMA modeli zaman serisi verilerini yeniden düzenler. BATS modeli, basit Durum Uzayı Modeline kıyasla tahmin performansını artırabilir. TBATS, BATS'ın birden fazla mevsimsel yanlış döngüye izin veren bir iyileştirme modifikasyonudur. Modelleme çerçevesinin bir başka avantajı da, sıfır değerlerle veri işlemenin uyarılana bilirliliğidir (De Livera vd., 2011).

Sırasıyla BATS ve TBATS modellerinin matematiksel formülasyonları ve parametreleri aşağıdaki gibidir.

$$y_t^{(\omega)} = \begin{cases} \frac{y_t^{(\omega)} - 1}{\omega} & \omega \neq 0 \\ \log y^{(\omega)} & \omega = 0 \end{cases} \quad (2.3.1)$$

Eşitlik (2.3.1) bir Box-Cox dönüşümüdür

$$y_t^{(\omega)} = l_{t-1} + \phi b_{t-1} + \sum_{i=1}^T S_{t-m_i}^{(i)} + d_t \quad (2.3.2)$$

Denklem (2.3.2), mevsimsel M modelini temsil eder

$$l_t = l_{t-1} + \phi b_{t-1} + \alpha d_t \quad (2.3.3)$$

$$b_t = (1 - \phi)b + \phi b_{t-1} + \beta d_t \quad (2.3.4)$$

$$s_t^{(i)} = s_{t-m_i}^{(i)} + \gamma_i d_t \quad (2.3.5)$$

Eşitlik (2.3.3), (2.3.4) ve (2.3.5) küresel trendler ve yerel trendlerdir.

$$d_t = \sum_{i=1}^p \varphi_i d_{t-i} + \sum_{i=1}^q \theta_i \varepsilon_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2.3.6)$$

Eşitlik (2.3.6), ARMA tarafından modellenen hatadır. Burada m_1, m_2, \dots, m_T ($i = 1, 2, \dots, T$) mevsimsel kalıpların periyotlarını temsil eder, b_t t dönemdeki kısa dönem trend, b ise uzun dönem trend, l_t seviye bileşeni, $s_t^{(i)}$ t zamanındaki mevsimsel bileşeni gösterir, ve d_t düzensiz bileşeni ise ARMA(p, q) bileşenini temsil eder ve ε_t beyaz gürültü sürecidir (Iwok ve Udoh, 2016). ARMA(p, q) parametreleri φ_i ($i = 1, 2, \dots, p$) ve θ_i ($i = 1, 2, \dots, q$) ve ε_t Gaus beyaz gürültülü süreç sıfır ortalama ve sabit varyanslı σ^2 (yani NIID($0, \sigma^2$)) dır. t zamanındaki i . İnci mevsimsel bileşen

$$s_t^{(i)} = s_{t-m_i}^{(i)} + \gamma_i d_t \quad (t = 1, 2, \dots, n; i = 1, 2 \dots T)$$

Burada ω Box-Cox dönüşümü operatörü, ϕ üstel yumuşatma operatörü (yani düşürme parametresi), için Yumuşatma parametreleri, düzeltme parametreleri ($i = 1 \dots T$) α, β ve γ_i ile verilir. ϕ trend bileşeni sönümlendiğinde trend extrapolasyonu üzerinde daha fazla kontrol sağlayan sönümlenme parametresidir (Taylor, 2003).

Herhangi bir tahmin tekniğinin tahmin doğruluğu açısından değerlendirilmesi gerekir. Doğruluk ölçümleri, tahmin sırasında elde edilen değerler ile gerçek değerler arasındaki hataları kontrol eder. Kök ortalama karesel hata (RMSE) (Huffman, 1997) ve Ortalama mutlak yüzde hata (MAPE) (Armstrong & Collopy, 1992) ölçümleri, tahmin yönteminin doğruluğunu ölçmek için yaygın olarak kullanılmaktadır.

Aşağıda verilen formüllerde N toplam gözlem sayısı, Y_t gerçek değer ve \hat{Y}_t ise tahmin değeridir. MAE ve MSE her zaman pozitif değerlidir ve MAE ile MSE'nin değeri sıfıra yaklaşması daha iyi bir performans gösterdiği demektir (Sammut & Webb, 2010).

$$MAE = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^N |Y_t - \hat{Y}_t|$$

$$MAPE = \left[\frac{1}{N} \sum_{t=1}^N \left| \frac{Y_t - \hat{Y}_t}{Y_t} \right| \right] \times 100$$

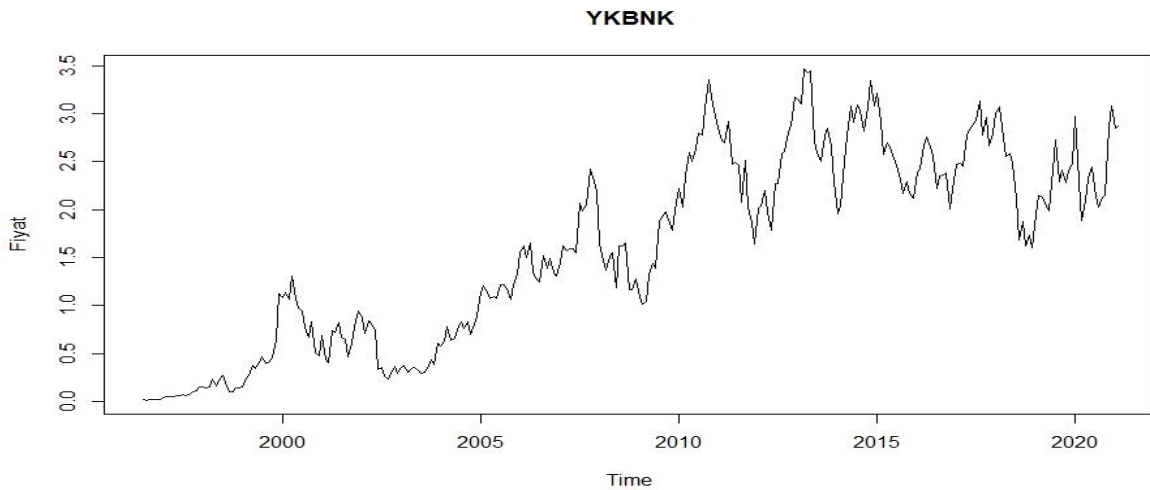
$$MSE = \frac{1}{N} \sum_{t=1}^N (Y_t - \hat{Y}_t)^2$$

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{t=1}^N (Y_t - \hat{Y}_t)^2}$$

4. BULGULAR

BIST30 hisse senedi verilerinden olan bazı bankaların kapanış değerleri verilerine R paket programını kullanarak ilk önce serileri durağanlığını belirledik. Daha sonra da ETS, MLP, BATS ve TBATS modelleri uyguladık. Bu uygulama sonucu elde ettiğimiz öngörülere de MAE, MAPE, MSE ve RMSE performans ölçüt kriterlerini uygulayıp en iyi öngörü sonucunu bulmaya çalıştık. Son olarak da performans ölçüt kriterlerine göre en iyi yöntem ile 24 aylık öngörülerde bulunduk.

Şekil 2. 1996-2021 Yılları Arası Yapı Kredi Hisse Senedi Kapanış Değerleri

Şekil 2'de 1996-2021 yılları arası Yapı Kredi hisse senedi kapanış değerlerine ait zaman serisi grafiği gösterilmektedir.

Tablo 2. Yapı Kredi Hisse Senedi Kapanış Değerlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Ort	SS	Medyan	Min	Maks	Çarpıklık	Basıklık
1.610	1.000	1.620	0.010	3.470	-0.060	-1.310

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum

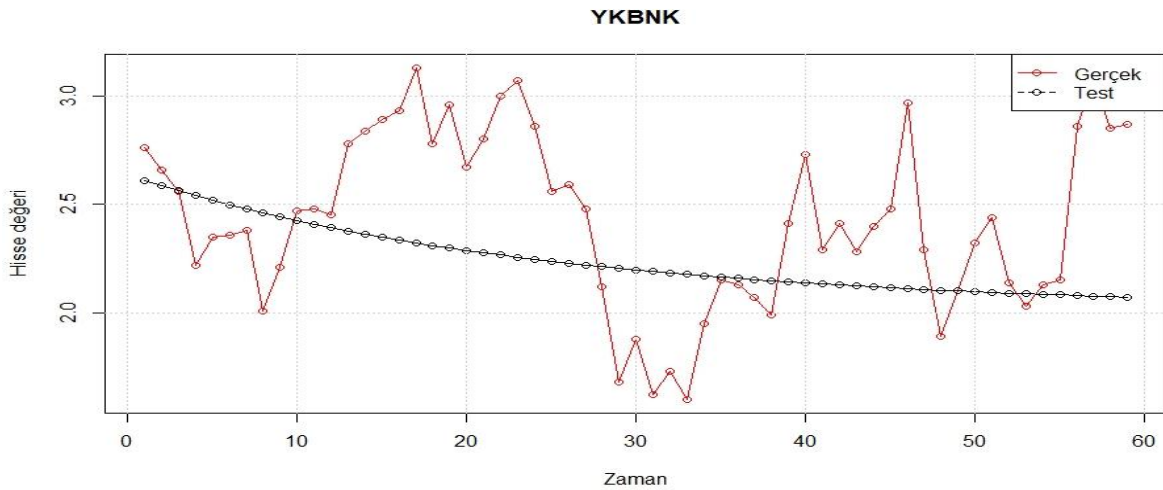
Tablo 2’de 1996-2021 yılları arası Yapı Kredi hisse senedi kapanış değerlerine ait tanımlayıcı istatistik değerleri gösterilmektedir. Bulgulara göre, Yapı Kredi hisse senedi kapanış değer ortalaması 1.610 ve standart sapması da 1.000’dir.

Tablo 3. Kullanılan Tahmin Tekniklerini Seçme Kriterleri

Model	Performans ölçütleri			
	MSE	RMSE	MAE	MAPE
ETS	0.400	0.632	0.507	24.058
BATS	0.205	0.453	0.376	17.508
TBATS	0.187	0.433	0.344	13.808
MLP	0.521	0.722	0.591	27.861

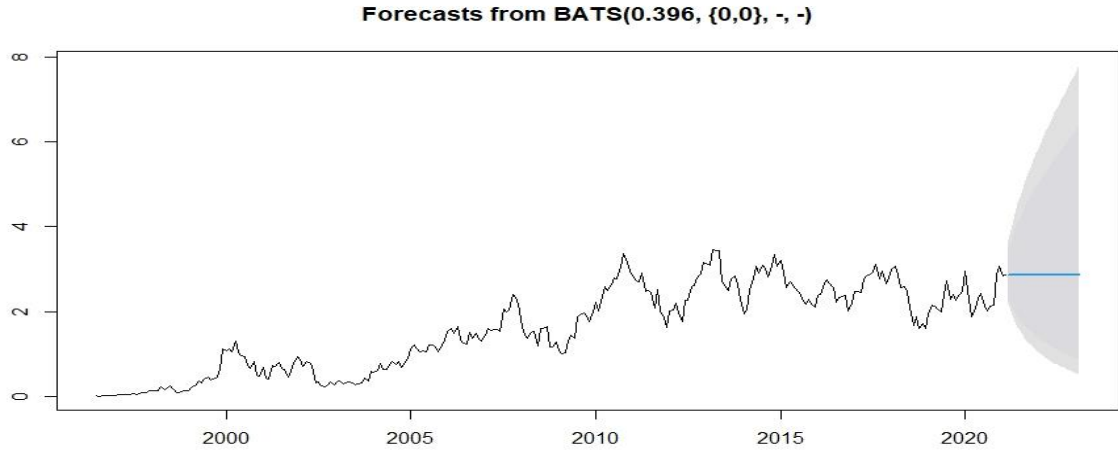
Tablo 3’te bazı tahmin tekniklerine ait modellerin test veri seti üzerindeki performans ölçütlerinden MSE, RMSE, MAE ve MAPE değerleri gösterilmektedir. Performans ölçütleri incelendiğinde MSE (0.187), RMSE (0.433), MAE (0.344) ve MAPE (13.808) performans ölçütleri için en düşük değerler TBATS tekniğinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu ışığında, TBATS modeli diğer modellere göre Yapı Kredi hisse senedi kapanış değerlerini tahmin etmede daha başarılıdır. Gelecek 24 aylık öngörü için TBATS modeli kullanılacaktır.

Şekil 3. Test Tahmin Sonuçlarına Ait Zaman Serisi Grafiği

Şekil 3’te TBATS modeli kullanılarak test veri seti üzerinden tahmin edilen Yapı Kredi hisse senedi kapanış değerlerine ait zaman serisi grafiği gösterilmektedir.

Şekil 4. TBATS Modeline Göre 24 Aylık Öngörüler

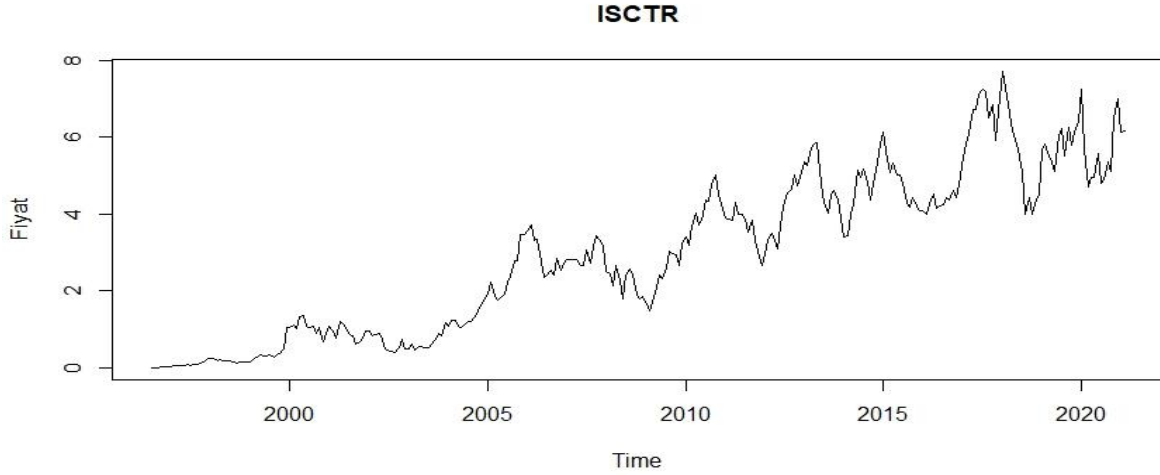
Şekil 4'te TBATS modeline göre 24 aylık Yapı Kredi hisse senedi kapanış değerlerine ait öngörüler gösterilmektedir.

Tablo 4. TBATS Modeline Göre 24 Aylık Öngörü Değerleri

Ay	Yıl	Tahmin	%95 - Alt sınır	%95 - Üst sınır	%99 - Alt sınır	%99 - Üst sınır
Mart	2021	2.870	2.328	3.481	2.172	3.688
Nisan	2021	2.870	2.140	3.731	1.937	4.031
Mayıs	2021	2.870	2.001	3.934	1.766	4.310
Haziran	2021	2.870	1.887	4.110	1.628	4.557
Temmuz	2021	2.870	1.790	4.270	1.512	4.781
Ağustos	2021	2.870	1.704	4.419	1.411	4.991
Eylül	2021	2.870	1.627	4.558	1.322	5.188
Ekim	2021	2.870	1.558	4.690	1.242	5.376
Kasım	2021	2.870	1.494	4.817	1.169	5.557
Aralık	2021	2.870	1.436	4.938	1.103	5.731
Ocak	2022	2.870	1.381	5.055	1.042	5.900
Şubat	2022	2.870	1.330	5.169	0.986	6.065
Mart	2022	2.870	1.282	5.280	0.933	6.225
Nisan	2022	2.870	1.237	5.387	0.885	6.381
Mayıs	2022	2.870	1.194	5.492	0.839	6.535
Haziran	2022	2.870	1.154	5.595	0.797	6.685
Temmuz	2022	2.870	1.116	5.696	0.757	6.833
Ağustos	2022	2.870	1.079	5.795	0.719	6.978
Eylül	2022	2.870	1.045	5.893	0.683	7.121
Ekim	2022	2.870	1.011	5.988	0.650	7.263
Kasım	2022	2.870	0.980	6.083	0.618	7.402
Aralık	2022	2.870	0.949	6.176	0.588	7.540
Ocak	2023	2.870	0.920	6.267	0.559	7.676
Şubat	2023	2.870	0.892	6.358	0.532	7.810

Tablo 4'te TBATS modeline göre 24 aylık Yapı Kredi hisse senedi kapanış değerlerine ait öngörü sonuçları gösterilmektedir.

Şekil 5. 1996-2021 Yılları Arası Türkiye İş Bankası Hisse Senedi Kapanış Değerleri

Şekil 5'te 1996-2021 yılları arası Türkiye İş Bankası hisse senedi kapanış değerlerine ait zaman serisi grafiği gösterilmektedir.

Tablo 5. Türkiye İş Bankası Hisse Senedi Kapanış Değerlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Ort	SS	Medyan	Min	Maks	Çarpıklık	Basıklık
2.960	2.080	2.900	0.010	7.710	0.190	-1.140

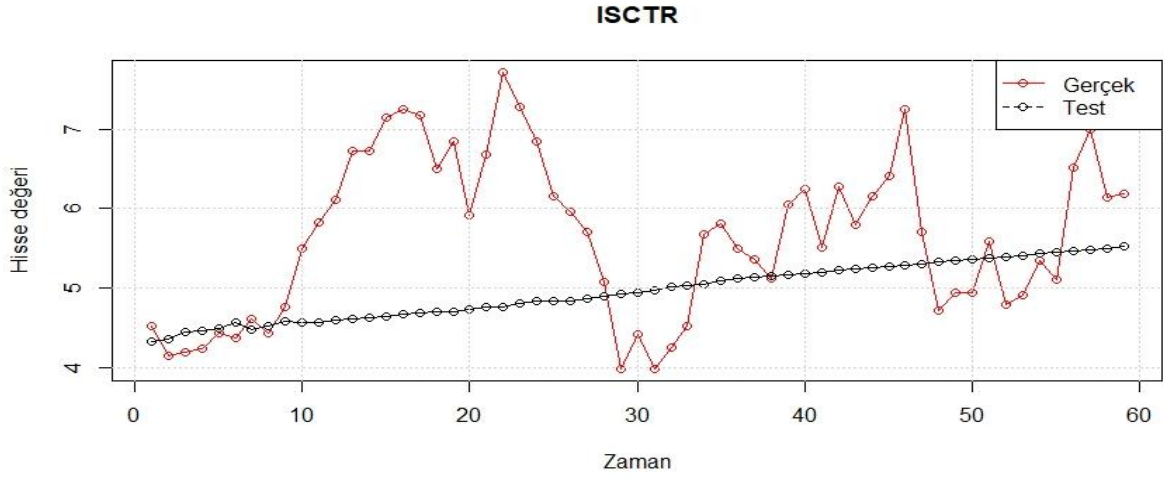
Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum

Tablo 5'te 1996-2021 yılları arası Türkiye İş Bankası hisse senedi kapanış değerlerine ait tanımlayıcı istatistik değerleri gösterilmektedir. Bulgulara göre, Türkiye İş Bankası hisse senedi kapanış değer ortalaması 2.960 ve standart sapması 2.080'dir.

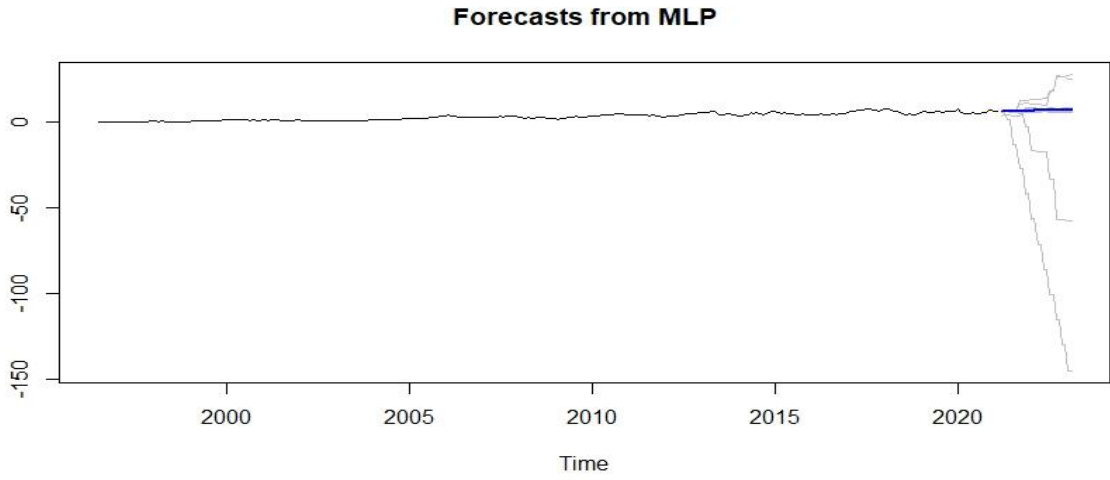
Tablo 6. Kullanılan Tahmin Tekniklerini Seçme Kriterleri

Model	Performans ölçütleri			
	MSE	RMSE	MAE	MAPE
ETS	2.122	1.457	1.149	18.327
BATS	2.884	1.698	1.406	22.663
TBATS	4.528	2.128	1.853	30.509
MLP	1.484	1.218	0.947	15.427

Tablo 6'da bazı tahmin tekniklerine ait modellerin test veri seti üzerindeki performans ölçütlerinden MSE, RMSE, MAE ve MAPE değerleri gösterilmektedir. Performans ölçütleri incelendiğinde MSE (1.484), RMSE (1.218), MAE (0.947) ve MAPE (15.427) performans ölçütleri için en düşük değerler MLP tekniğinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu ışığında, MLP modeli diğer modellere göre Türkiye İş Bankası hisse senedi kapanış değerlerini tahmin etmede daha başarılıdır. Gelecek 24 aylık öngörü için MLP modeli kullanılacaktır.

Şekil 6. Test Tahmin Sonuçlarına Ait Zaman Serisi Grafiği

Şekil 6'da MLP modeli kullanılarak test veri seti üzerinden tahmin edilen Türkiye İş Bankası hisse senedi kapanış değerlerine ait zaman serisi grafiği gösterilmektedir.

Şekil 7. MLP Modeline Göre 24 Aylık Öngörüler

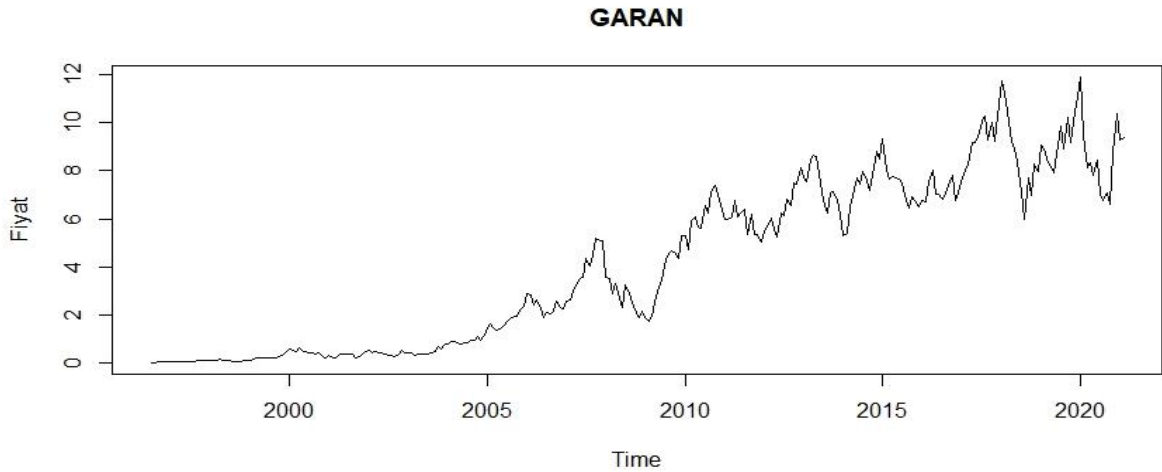
Şekil 7'de MLP modeline göre 24 aylık Türkiye İş Bankası hisse senedi kapanış değerlerine ait öngörüler gösterilmektedir.

Tablo 7. MLP modeline göre 24 aylık öngörü değerleri

Ay	Yıl	Tahmin
Mart	2021	6.272
Nisan	2021	6.013
Mayıs	2021	6.242
Haziran	2021	6.267
Temmuz	2021	6.016
Ağustos	2021	6.063
Eylül	2021	6.104
Ekim	2021	6.189
Kasım	2021	6.180
Aralık	2021	6.311
Ocak	2022	6.444
Şubat	2022	6.601
Mart	2022	6.515
Nisan	2022	6.542
Mayıs	2022	6.775
Haziran	2022	6.714
Temmuz	2022	6.696
Ağustos	2022	6.655
Eylül	2022	6.603
Ekim	2022	6.565
Kasım	2022	6.557
Aralık	2022	6.626
Ocak	2023	6.629
Şubat	2023	6.745

Tablo 7’de MLP modeline göre 24 aylık Türkiye İş Bankası hisse senedi kapanış değerlerine ait öngörü sonuçları gösterilmektedir.

Şekil 8. 1996-2021 Yılları Arası Akbank Hisse Senedi Kapanış Değerleri

Şekil 8’de 1996-2021 arası Garanti hisse senedi kapanış değerlerine ait zaman serisi grafiği gösterilmektedir.

Tablo 8. Garanti Hisse Senedi Kapanış Değerlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Ort	SS	Medyan	Min	Maks	Çarpıklık	Basıklık
4.130	3.470	3.540	0.010	11.900	0.240	-1.390

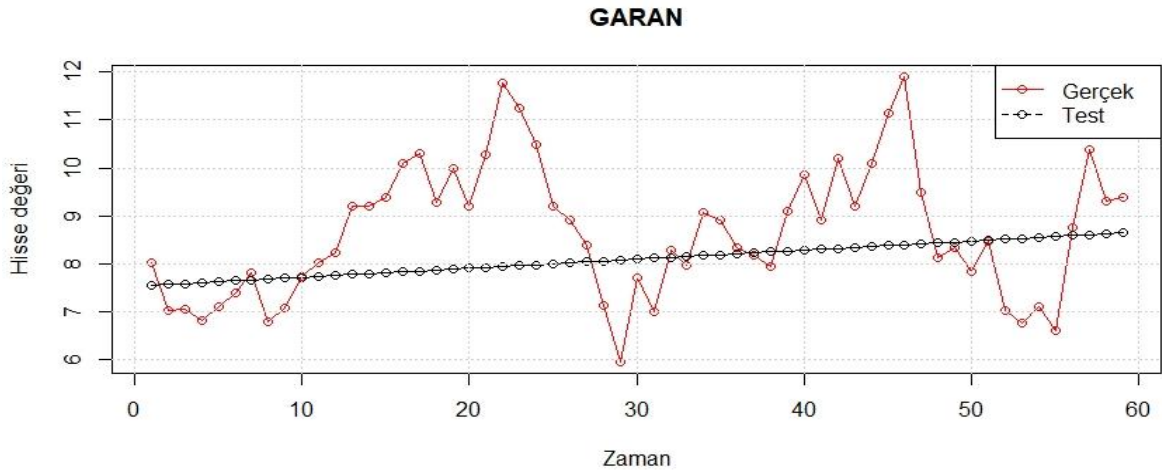
Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum

Tablo 8’de 1996-2021 yılları arası Garanti hisse senedi kapanış değerlerine ait tanımlayıcı istatistik değerleri gösterilmektedir. Bulgulara göre, Garanti hisse senedi kapanış değer ortalaması 4.130 ve standart sapması 3.470’tir.

Tablo 9. Kullanılan Tahmin Tekniklerini Seçme Kriterleri

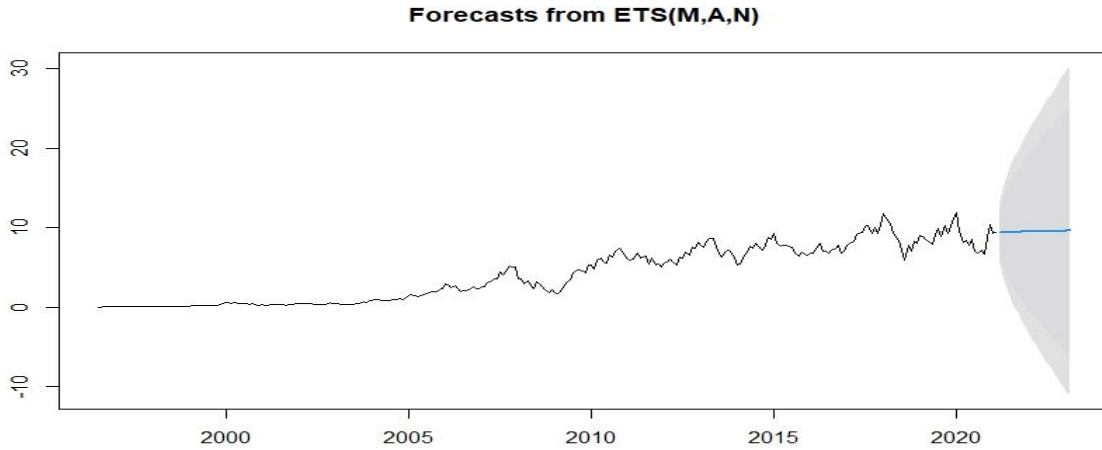
Model	Performans ölçütleri			
	MSE	RMSE	MAE	MAPE
ETS	2.126	1.458	1.136	12.621
BATS	3.182	1.784	1.425	15.216
TBATS	2.993	1.730	1.372	14.690
MLP	6.946	2.636	2.158	27.236

Tablo 9’da bazı tahmin tekniklerine ait modellerin test veri seti üzerindeki performans ölçütlerinden MSE, RMSE, MAE ve MAPE değerleri gösterilmektedir. Performans ölçütleri incelendiğinde MSE (2.126), RMSE (1.458), MAE (1.136) ve MAPE (12.621) performans ölçütleri için en düşük değerler ETS tekniğinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu ışığında, ETS modeli diğer modellere göre Garanti hisse senedi kapanış değerlerini tahmin etmede daha başarılıdır. Gelecek 24 aylık öngörü için ETS modeli kullanılacaktır.

Şekil 9. Test Tahmin Sonuçlarına Ait Zaman Serisi Grafiği

Şekil 9’da ETS modeli kullanılarak test veri seti üzerinden tahmin edilen Garanti hisse senedi kapanış değerlerine ait zaman serisi grafiği gösterilmektedir.

Şekil 10. ETS Modeline Göre 24 Aylık Öngörüler

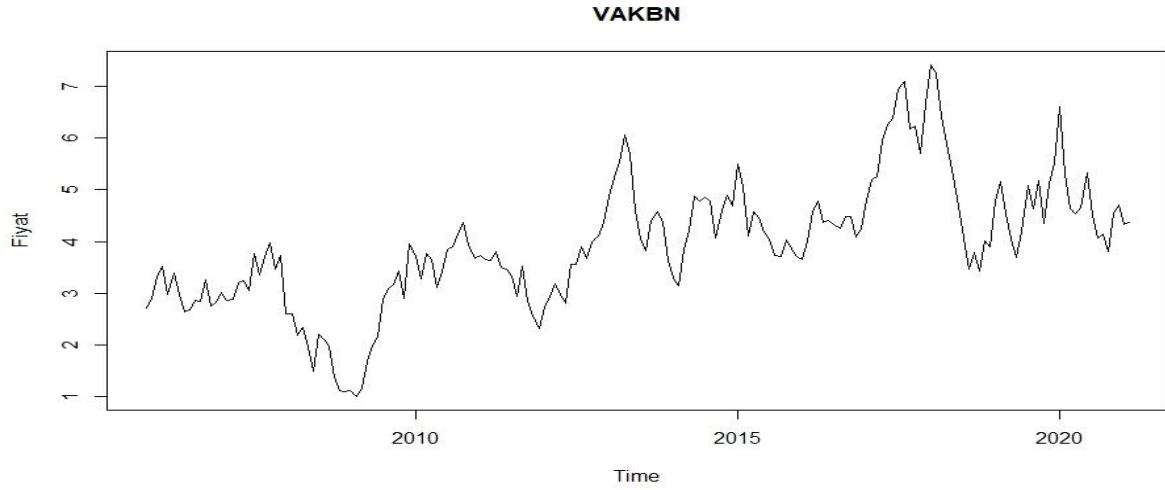

Şekil 10'da ETS modeline göre 24 aylık Garanti hisse senedi kapanış değerlerine ait öngörüler gösterilmektedir.

Tablo 10. ETS Modeline Göre 24 Aylık Öngörü Değerleri

Ay	Yıl	Tahmin	%95 - Alt sınır	%95 - Üst sınır	%99 - Alt sınır	%99 - Üst sınır
Mart	2021	9.398	6.399	12.397	5.457	13.339
Nisan	2021	9.406	5.296	13.516	4.005	14.807
Mayıs	2021	9.414	4.416	14.412	2.846	15.983
Haziran	2021	9.422	3.654	15.190	1.842	17.002
Temmuz	2021	9.430	2.968	15.892	0.938	17.923
Ağustos	2021	9.438	2.335	16.542	0.103	18.774
Eylül	2021	9.446	1.741	17.151	-0.680	19.572
Ekim	2021	9.454	1.178	17.731	-1.422	20.331
Kasım	2021	9.462	0.640	18.285	-2.133	21.058
Aralık	2021	9.471	0.121	18.820	-2.817	21.758
Ocak	2022	9.479	-0.382	19.339	-3.480	22.437
Şubat	2022	9.487	-0.870	19.844	-4.125	23.098
Mart	2022	9.495	-1.348	20.337	-4.755	23.744
Nisan	2022	9.503	-1.815	20.821	-5.371	24.377
Mayıs	2022	9.511	-2.274	21.296	-5.977	24.999
Haziran	2022	9.519	-2.726	21.764	-6.573	25.611
Temmuz	2022	9.527	-3.171	22.225	-7.162	26.215
Ağustos	2022	9.535	-3.612	22.682	-7.743	26.813
Eylül	2022	9.543	-4.047	23.134	-8.318	27.404
Ekim	2022	9.551	-4.479	23.582	-8.888	27.990
Kasım	2022	9.559	-4.908	24.026	-9.454	28.572
Aralık	2022	9.567	-5.333	24.468	-10.016	29.150
Ocak	2023	9.575	-5.757	24.907	-10.574	29.725
Şubat	2023	9.583	-6.178	25.345	-11.131	30.298

Tablo 10'da ETS modeline göre 24 aylık Garanti hisse senedi kapanış değerlerine ait öngörü sonuçları gösterilmektedir.

Şekil 11. 2005-2021 Yılları Arası Vakıfbank Hisse Senedi Kapanış Değerleri

Şekil 11’de 2005-2021 yılları arası Vakıfbank hisse senedi kapanış değerlerine ait zaman serisi grafiği gösterilmektedir.

Tablo 11. Vakıfbank Hisse Senedi Kapanış Değerlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Ort	SS	Medyan	Min	Maks	Çarpıklık	Basıklık
3.940	1.230	3.900	1.000	7.420	0.210	0.400

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma, Min: Minimum, Maks: Maksimum

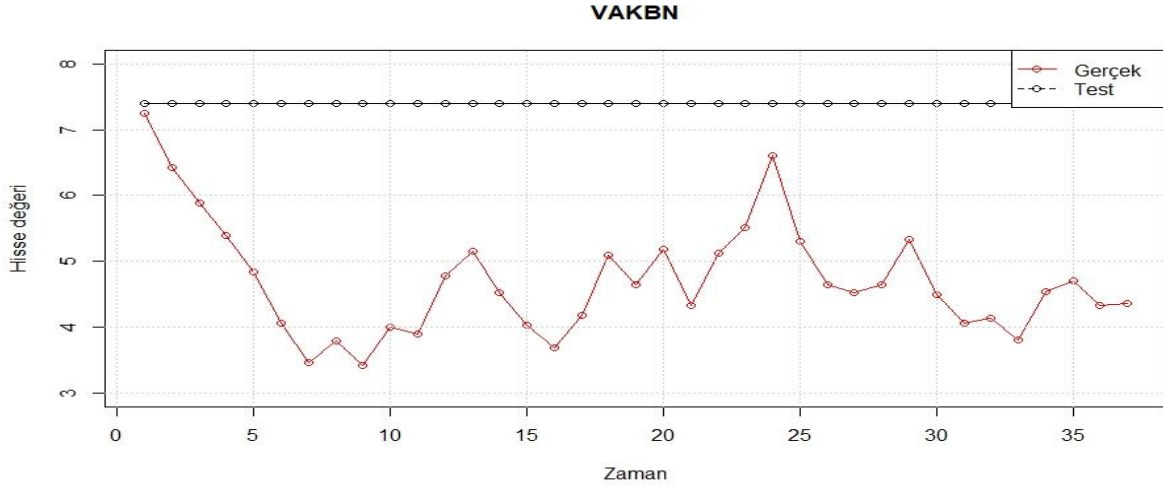
Tablo 11’de 2005-2021 arası birinci derece farkları alınmış Vakıfbank hisse senedi kapanış değerlerine ait tanımlayıcı istatistik değerleri gösterilmektedir. Bulgulara göre, Vakıfbank hisse senedi kapanış değer ortalaması 3.940 ve standart sapması 1.230’dur.

Tablo 12. Kullanılan Tahmin Tekniklerini Seçme Kriterleri

Model	Performans ölçütleri			
	MSE	RMSE	MAE	MAPE
ETS	8.020	2.832	2.703	62.041
BATS	7.960	2.821	2.692	61.798
TBATS	7.974	2.824	2.681	61.688
MLP	12.767	3.573	3.410	77.542

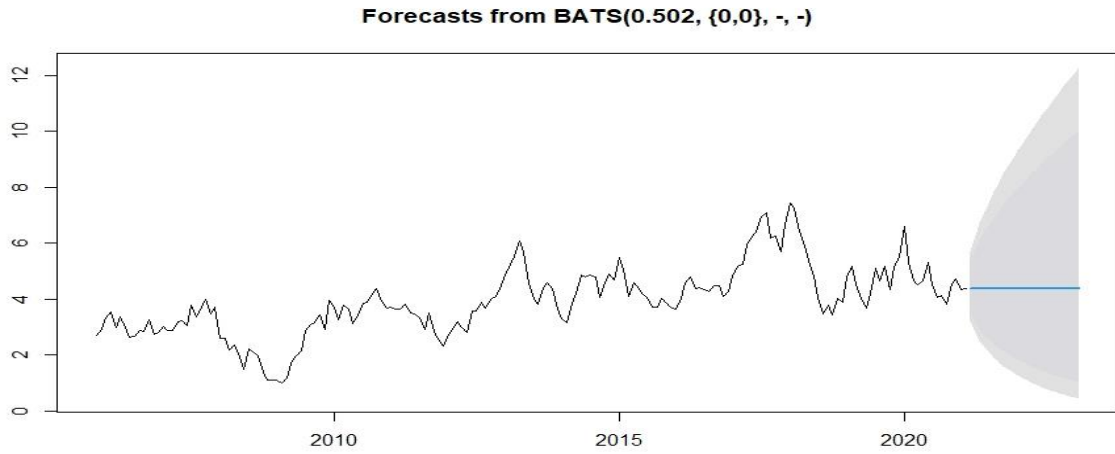
Tablo 12’de bazı tahmin tekniklerine ait modellerin test veri seti üzerindeki performans ölçütlerinden MSE, RMSE, MAE ve MAPE değerleri gösterilmektedir. Performans ölçütleri incelendiğinde MSE (7.960) ve RMSE (2.821) performans ölçütleri için en düşük değerler BATS tekniğinde gerçekleşmiştir. Diğer performans ölçütlerinden MAE (2.681) ve MAPE (61.688) ölçütleri için TBATS tekniği en düşük değeri vermiştir. Bu bulgu ışığında, BATS modeli diğer modellere göre Vakıfbank hisse senedi kapanış değerlerini tahmin etmede daha başarılıdır. Gelecek 24 aylık öngörü için BATS modeli kullanılacaktır.

Şekil 12. Test Tahmin Sonuçlarına Ait Zaman Serisi Grafiği

Şekil 12’de BATS modeli kullanılarak test veri seti üzerinden tahmin edilen Vakıfbank hisse senedi kapanış değerlerine ait zaman serisi grafiği gösterilmektedir.

Şekil 13. BATS Modeline Göre 24 Aylık Öngörüler

Şekil 13’te BATS modeline göre 24 aylık Vakıfbank hisse senedi kapanış değerlerine ait öngörüler gösterilmektedir.

Tablo 13. BATS Modeline Göre 24 Aylık Öngörü Değerleri

Ay	Yıl	Tahmin	%95 - Alt sınır	%95 - Üst sınır	%99 - Alt sınır	%99 - Üst sınır
Mart	2021	4.369	3.481	5.359	3.222	5.690
Nisan	2021	4.369	3.152	5.784	2.810	6.269
Mayıs	2021	4.369	2.910	6.123	2.512	6.735
Haziran	2021	4.369	2.712	6.417	2.273	7.141
Temmuz	2021	4.369	2.544	6.682	2.072	7.509
Ağustos	2021	4.369	2.397	6.927	1.898	7.850
Eylül	2021	4.369	2.265	7.155	1.744	8.171
Ekim	2021	4.369	2.145	7.372	1.607	8.475
Kasım	2021	4.369	2.036	7.578	1.484	8.766

Aralık	2021	4.369	1.935	7.775	1.371	9.046
Ocak	2022	4.369	1.841	7.966	1.268	9.316
Şubat	2022	4.369	1.754	8.150	1.174	9.578
Mart	2022	4.369	1.672	8.328	1.086	9.832
Nisan	2022	4.369	1.596	8.502	1.005	10.080
Mayıs	2022	4.369	1.523	8.671	0.930	10.322
Haziran	2022	4.369	1.455	8.836	0.861	10.560
Temmuz	2022	4.369	1.390	8.998	0.795	10.792
Ağustos	2022	4.369	1.328	9.156	0.735	11.020
Eylül	2022	4.369	1.270	9.312	0.678	11.244
Ekim	2022	4.369	1.214	9.464	0.625	11.464
Kasım	2022	4.369	1.161	9.614	0.575	11.681
Aralık	2022	4.369	1.110	9.762	0.528	11.895
Ocak	2023	4.369	1.061	9.907	0.485	12.106
Şubat	2023	4.369	1.015	10.051	0.444	12.315

Tablo 13'de BATS modeline göre 24 aylık Vakıfbank hisse senedi kapanış değerlerine ait öngörü sonuçları gösterilmektedir.

4. SONUÇ

Tahmin, ya insan yargısına (nitel tahmin) ya da geçmiş verilere (nicel tahmin) dayalı olarak geleceği tahmin ederek belirsizlikle başa çıkmaktadır. Günümüzün rekabetçi piyasasında rekabet avantajı oluşturabilecek faydalı bir araçtır. Son dönemlerde hisse senetleri önemli getiri kaynağına dönüşmüştür. Borsa ile ilgilenen insanların hisse senetlerinin trendlerini bilmek ve en doğru tahminlerine ulaşmak isterler. Genellikle borsa verileri ile ilgili oluşturulan zaman serileri doğrusal değildir. Bundan dolayı, BIST'teki hisse senetlerinin trendlerini tahmin etmek için doğrusal olmayan modellerin kullanılması, geleneksel modellere göre daha iyi bir tahmin sonucu verir.

BIST30 hisse senetleri üzerinden zaman serisi analizleri yapılmış ve 24 aylık öngörüler hesaplanmıştır. Buna göre, performans kriterlerine bakıldığında birinci dereceden farkı alınmış Performans ölçütleri incelendiğinde MSE (0.187), RMSE (0.433), MAE (0.344) ve MAPE (13.808) performans ölçütleri için en düşük değerler TBATS tekniğinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu ışığında, TBATS modeli diğer modellere göre Yapı Kredi hisse senedi kapanış değerlerini tahmin etmede daha başarılıdır. Benzer şekilde birinci dereceden farkı alınmış İş Bankası hisse senedini kapanış değerlerinin performans ölçütleri incelendiğinde MSE (1.484), RMSE (1.218), MAE (0.947) ve MAPE (15.427) performans ölçütleri için en düşük değerler MLP tekniğinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu ışığında, MLP modeli diğer modellere göre Türkiye İş Bankası hisse senedi kapanış değerlerini tahmin etmede daha başarılıdır

Benzer şekilde Garanti Bankası hisse senedinin kapanış değerlerine baktığımızda performans ölçütleri MSE (2.126), RMSE (1.458), MAE (1.136) ve MAPE (12.621) en düşük değerler ETS tekniğinde gerçekleşmiştir. Bu bulgu ışığında, ETS modeli diğer modellere göre Garanti hisse senedi kapanış değerlerini tahmin etmede daha başarılıdır. Son olarak Vakıfbank hisse senedi kapanış değerlerine bakıldığında MSE (7.960) ve RMSE (2.821) performans ölçütleri için en düşük değerler BATS tekniğinde gerçekleşmiştir. Diğer performans ölçütlerinden MAE (2.681) ve MAPE (61.688) ölçütleri için TBATS tekniği en düşük değeri vermiştir. Bu bulgu ışığında, BATS modeli diğer modellere göre Vakıfbank hisse senedi kapanış değerlerini tahmin etmede daha başarılıdır.

Hisse senedi piyasası getirilerini öngörmek, bu alanda yatırım yapmak isteyenlerin borsa verilerinin eğilimlerini anlamalarına ve karar vermelerine, piyasa ile ilişkili yatırım risklerini en aza indirmelerine ve getirilerini maksimize etmelerini sağlar (Lin vd., 2009). Hisse senedi trend tahmininin ana gayesi, maksimum kâr getirisi olan hisse senetlerini tahmin etmek için yenilikçi yaklaşımlar geliştirmektir (Karan, 2020). Bu nedenle, yenilikçi yaklaşımlar yatırımcıların tahminlerinin doğruluğunu arttırmayı veya bu doğru tahminler arasından en doğru tahmine ulaşmayı sağlar.

Bu çalışmanın amacı, karmaşık ve devasa verilerin üstesinden gelmek ve yenilikçi yaklaşımlarla elde edilen tahminler arasından en doğru tahmin sonucuna ulaşmak noktasında fayda göstereceği kanaatindeyim.

KAYNAKÇA

- Akşehir, Z. D., & Kılıç, E. (2019). Makine öğrenmesi teknikleri ile banka hisse senetlerinin fiyat tahmini. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*, 12(2), 30-39.
- Armstrong, J. S., & Collopy, F. (1992). Error measures for generalizing about forecasting methods: Empirical comparisons. *International Journal of Forecasting*, 8(1), 69-80. [https://doi.org/10.1016/0169-2070\(92\)90008-W](https://doi.org/10.1016/0169-2070(92)90008-W)
- Arslankaya, S., & Toprak, Ş. (2021). Makine öğrenmesi ve derin öğrenme algoritmalarını kullanarak hisse senedi fiyat tahmini. *International Journal of Engineering Research and Development*, 13(1), 178-192. <https://doi.org/10.29137/umagd.771671>
- Badr, A., Makarovskikh, T., Mishra, P., Abotaleb, M., Al Khatib, A. M. G., Karakaya, K., & Attal, E. (2021). Modelling and forecasting of web traffic using Holt's linear, BATS and TBATS models. *J. Math. Comput. Sci.*, 11(4), 3887-3915.
- De Livera, A. M., Hyndman, R. J., & Snyder, R. D. (2011). Forecasting time series with complex seasonal patterns using exponential smoothing. *Journal of the American Statistical Association*, 106(496), 1513-1527. <https://doi.org/10.1198/jasa.2011.tm09771>
- Du, Y. (2018). Application and analysis of forecasting stock price index based on combination of ARIMA model and BP neural network. In *2018 Chinese Control and Decision Conference (CCDC)* (pp. 2854-2857). IEEE. <https://doi.org/10.1109/CCDC.2018.8407611>
- Gardner, E. S. (1985). Exponential smoothing: The state of the art. *Journal of Forecasting*, 4(1), 1-28. <https://doi.org/10.1002/for.3980040103>
- Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep learning*. MIT Press.
- Hamilton, D. J. (1994). *Time series analysis*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691218632>
- Hargrave, B. C., Wilson, R. L., & Walstrom, K. A. (1994). Predicting graduate student success: A comparison of neural networks and traditional techniques. *Computers & Operations Research*, 21(3), 249-263. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(94\)90088-4](https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)90088-4)
- Hendricks, D., Patel, J., & Zeckhauser, R. (1993). Hot hands in mutual funds: Short-run persistence of relative performance. *The Journal of Finance*, 48(1), 93-130. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1993.tb04703.x>
- Holt, C. C. (1957). Forecasting trends and seasonals by exponentially weighted averages. ONR Memorandum No. 52. Carnegie Institute of Technology, Pittsburgh, USA. (Published in *International Journal of Forecasting*, 2004, 20, 5-13). <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2003.09.017>

- Huffman, G. J. (1997). Estimates of root-mean-square random error for finite samples of estimated precipitation. *Journal of Applied Meteorology and Climatology*, 36(9), 1191-1201. [https://doi.org/10.1175/1520-0450\(1997\)036<1191>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1175/1520-0450(1997)036<1191>2.0.CO;2)
- Hyndman, R. J., & Athanasopoulos, G. (2018). *Forecasting: Principles and practice*. OTexts.
- Hyndman, R. J., & Khandakar, Y. (2008). Automatic time series forecasting: The forecast package for R. *Journal of Statistical Software*, 27(3), 1-22. <https://doi.org/10.18637/jss.v027.i03>
- Hyndman, R. J., Koehler, A. B., Snyder, R. D., & Grose, S. (2002). A state space framework for automatic forecasting using exponential smoothing methods. *International Journal of Forecasting*, 18(3), 439-454. [https://doi.org/10.1016/S0169-2070\(01\)00110-8](https://doi.org/10.1016/S0169-2070(01)00110-8)
- Indro, D. C., Jiang, C. X., Patuwo, B. E., & Zhang, G. P. (1999). Predicting mutual fund performance using artificial neural networks. *Omega*, 27(3), 373-380. [https://doi.org/10.1016/S0305-0483\(98\)00048-6](https://doi.org/10.1016/S0305-0483(98)00048-6)
- Iwok, I. A., & Udoh, G. M. (2016). A comparative study between the ARIMA-Fourier model and the Wavelet model. *American Journal of Scientific and Industrial Research*, 7(6), 137-144.
- İclal, G. (2016). Çok katmanlı algılayıcı yapay sinir ağı ile lineer diferansiyel denklem sisteminin çözümü. *18. Akademik Bilişim Konferansı*, Aydın, 3-5 Şubat, 738-745.
- Jeong, K., Koo, C., & Hong, T. (2014). An estimation model for determining the annual energy cost budget in educational facilities using SARIMA and ANN. *Energy*, 71, 71-79. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2014.04.027>
- Kalteh, A. M. (2008). Rainfall-runoff modelling using artificial neural networks: Modelling and understanding.
- Karan, M. B. (2020). *Yatırım analizi ve portföy yönetimi*. Gazi Kitapevi.
- Kayakuş, M., & Terzioğlu, M. (2021). Yapay sinir ağları ve çoklu doğrusal regresyon kullanarak emeklilik fonu net varlık değerlerinin tahmin edilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 14(1), 95-103. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.742995>
- Kourentzes, N. (2019). nnfor: Time series forecasting with neural networks. R package version 0.9.6. <https://CRAN.R-project.org/package=nnfor>
- Lima, M. V. M. D., & Laporta, G. Z. (2020). Evaluation of the models for forecasting dengue in Brazil from 2000 to 2017: An ecological time-series study. *Insects*, 11(11), 794.
- Lin, J. C., Singh, A. K., & Yu, W. (2009). Stock splits, trading continuity, and the cost of equity capital. *Journal of Financial Economics*, 93(3), 474-489. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2008.09.008>
- Öğücü, M. O. (2006). Yapay sinir ağları ile sistem tanıma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Naim, I., Mahara, T., & Idrisi, A. R. (2018). Effective short-term forecasting for daily time series with complex seasonal patterns. *Procedia Computer Science*, 132, 1832-1841. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.05.136>
- Oukhouya, H., & El Himdi, K. (2023). Comparing machine learning methods—svr, xgboost, lstm, and mlp—for forecasting the Moroccan stock market. *Computer Sciences & Mathematics Forum*, 7(1), 39. <https://doi.org/10.3390/IOCMA2023-14409>
- Pegels, C. C. (1969). Exponential forecasting: Some new variations. *Management Science*, 15(5), 311-315. <https://doi.org/10.1287/mnsc.15.5.311>
- R Core Team. (2021). R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing. <https://www.R-project.org/>

- Riise, T., & Tjozstheim, D. (1984). Theory and practice of multivariate ARMA forecasting. *Journal of Forecasting*, 3(3), 309-317. <https://doi.org/10.1002/for.3980030308>
- Sakia, R. M. (1992). The Box-Cox transformation technique: A review. *Journal of the Royal Statistical Society: Series D (The Statistician)*, 41(2), 169-178. <https://doi.org/10.2307/2348250>
- Taylor, J. W. (2003). Exponential smoothing with a damped multiplicative trend. *International Journal of Forecasting*, 19(4), 715-725. [https://doi.org/10.1016/S0169-2070\(03\)00003-7](https://doi.org/10.1016/S0169-2070(03)00003-7)
- Tektaş, A., & Karataş, A. (2004). Yapay sinir ağları ve finans alanına uygulanması: Hisse senedi fiyat tahminlemesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(3-4).
- Yavuz, S., & Deveci, M. (2012). İstatiksel normalizasyon tekniklerinin yapay sinir ağı performansına etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (40), 167-187.
- Webb, G. I., & Sammut, C. (Eds.). (2010). *Encyclopedia of machine learning*. Springer.
- Winters, P. R. (1960). Forecasting sales by exponentially weighted moving averages. *Management Science*, 6, 324-342. <https://doi.org/10.1287/mnsc.6.3.324>
- Wiri, L., & Essi, I. D. (2018). Seasonal autoregressive integrated moving average (SARIMA) modelling and forecasting of inflation rates in Nigeria (2003-2016). *International Journal of Applied Science and Mathematical Theory*, 4(1), 2-4.

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır. Gösterdikleri ilgi ve emekten dolayı Dicle Akademi Dergisi Editörlerine ve katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Etik Kurul İzni: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

* * * * *

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

A stock exchange is an environment that enables investors within a country to engage in trading activities securely, competitively, and on an equal footing. In our country, this function is performed by Borsa Istanbul (BIST). Borsa Istanbul serves as a marketplace for various financial instruments, including both long-term and short-term stocks, bonds, bills, and precious metals, accommodating all investor profiles. The key characteristics of the stock exchange include efficient and effective trading in a secure environment, governed by principles of free competition, transparency, and stability.

The analysis of stocks has long attracted researchers, resulting in the evolution of various analytical methods that have been refined over time. This study aims to apply newly developed methods, such as ETS, MLP, BATS, and TBATS, to stocks derived from BIST data to address the challenges of multiple seasonality and complexity, ultimately enhancing forecast accuracy.

Econometric studies typically pursue three main objectives: analyzing current conditions and systems, formulating policy, and forecasting future outcomes. Econometric time series forecasting holds particular importance for assessing the present at both macro and micro scales and for enabling informed preliminary preparations and decision-making based on anticipated future conditions. Given the limitations of traditional forecasting methods in capturing complex seasonality, advanced forecasting methods like ETS, MLP, BATS, and TBATS have gained prominence. These models are specifically designed to handle complex time series, thereby aiding users in modeling trends, seasonal patterns, and other time-series components with greater effectiveness.

Method

Initially, the stationarity of the variables was examined using the Augmented Dickey-Fuller test. For non-stationary variables, first-order differencing was applied. Subsequently, the ETS (Exponential Smoothing State Space Model), MLP (Multilayer Perceptron), BATS (Box-Cox-based ARIMA, Trend, and Seasonality Model), and TBATS (Box-Cox-based ARIMA, Trend, and Seasonality Model with Fourier transformations) models were applied to the closing values of selected BIST30 stocks. To evaluate model performance, metrics such as Mean Absolute Error (MAE), Mean Absolute Percentage Error (MAPE), Mean Squared Error (MSE), and Root Mean Squared Error (RMSE) were used.

Findings

According to the performance metrics applied to forecast the closing values of BIST30 stocks, the TBATS model provided the most accurate predictions for Yapı Kredi Bank, the MLP model for İş Bank, the ETS model for Garanti Bank, and the BATS model for Vakıfbank.

Discussion, Conclusion, and Recommendations

In this study, time series analyses of the closing values of certain banks from the BIST 30 index were conducted using various models, leading to the calculation of 24-month forecasts. To determine the most accurate forecasts, several performance criteria were applied. Rather than focusing solely on the superiority of one model over another in predicting nonlinear data with multiple seasonality components, this study utilized four distinct performance criteria to achieve the most accurate forecasts. This approach contributes a unique perspective to the literature by emphasizing the accuracy of predictions across different metrics.

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA GENEL AĞ HABERLERİNİN YER ALMA DURUMLARI

PRESENTATION OF GENERAL NETWORK NEWS IN SOCIAL STUDIES COURSEBOOKS

 Uğur SUBAŞI¹

 Abdullah ÇETİNKAYA²

 Tarık İSOTÇU³

 Yusuf KIRBOĞA⁴

¹ Sorumlu Yazar: Öğretmen, Yemliha Sami Yangın İlkokulu, e-posta: ugursubasi49@gmail.com

² Okul Müdür Yard., Melikgazi Şehit Hüseyin Danacı Halk Eğitim Mer., e-posta: a.01051984.abdullah@hotmail.com

³ Okul Müdürü, Argıncık Şehit Kadir Çelebi İlkokulu, e-posta: isotcutarik@gmail.com

⁴ Okul Müdürü, İncesu Saraycık Şehit Mustafa Yılmaz İlkokulu, e-posta: yusufkirboğa@gmail.com

Received / Alınma: 26.01.2024

Accepted / Kabul: 31.07.2024

ÖZET

Televizyon ve gazetenin tüm yayın ve iletişim sistemlerini bütünleştirmiş olan genel ağ haberciliği son dönemlerde çok dikkat çekmektedir. Bu sebeple özellikle ders kitaplarında sıkça yer vermeye başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler ders kitaplarında bulunan genel ağ haberlerinin öğrenme alanında, konu ve ders kitabında verilmiş durumlarının incelenmesidir. Yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın verilerini 4.sınıf Tuna yayınları, 5.sınıf ve 6.sınıf MEB yayınları ve 7.sınıf EKOYAY yayınlarına ait ders kitapları oluşturmaktadır. Veriler araştırmacının hazırladığı "Genel Ağ Haberleri Kontrol Listesi" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda ise 4. sınıfta 7, 5. sınıfta 25, 6. sınıfta 24, 7. sınıfta 33 genel ağ haberi olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber 4. sınıflardaki genel ağ haberlerinin görsel+ metinler şeklinde verildiği, 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında ise sınıflardaki genel ağ haberleri görsel, metin, ölçme değerlendirme soruları şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Ders Kitapları, Genel Ağ Haberleri.

ABSTRACT

The general web journalism, which has integrated all broadcasting and communication systems of television and newspapers, has attracted a lot of attention recently. For this reason, it has started to be frequently included in textbooks, especially. The purpose of this study is to examine the placement of general web news in the field of learning, topics, and textbooks in social studies textbooks. In this study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. The data of the research consist of textbooks belonging to 4th grade Tuna publications, 5th and 6th grade MEB publications, and 7th grade EKOYAY publications. The data were collected through the "General Web News Checklist" prepared by the researcher. As a result of the research, it was determined that there were 7 general web news items in the 4th grade, 25 in the 5th grade, 24 in the 6th grade, and 33 in the 7th grade. Moreover, it was found that the general web news in the 4th grades was presented as visual + texts, while in the 5th, 6th, and 7th grade textbooks, the general web news in the classes was presented as visual, text, and assessment questions.

Keywords: Social Studies, Textbooks, Network News.

1. GİRİŞ

Geçmiş doğru bir şekilde analiz etmek ve geleceğe sağlam adımlarla ilerlemek için önemli olan nokta, şimdiki zamanı anlamaktır. Şimdiki zamanı anlamamanın önemli yollarından biri eğitimidir. Eğitimin içinde yer alan derslerden özellikle sosyal bilgiler dersi bu konuda ayrı bir öneme sahiptir. Sosyal bilgiler dersi, diğer derslere kıyasla konularını tamamen toplumsal olaylardan aldığı için günlük olayları bireylere en kolay ulaştırabilecek derslerin başında gelmektedir. Bu noktada, sosyal bilgiler dersi, şimdiki zamanı ve güncel olayları eğitim-öğretim ortamına adapte edebilen bir ders olarak öne çıkmaktadır (Kan & Demirhan, 2019). Dolayısıyla, yaşamın içinden süzülüp gelen güncel olaylar, sosyal bilgiler dersinin sürekli değişip gelişen dinamik içeriğini oluşturmaktadır. Bu ders sayesinde öğrenciler, içinde yaşadıkları toplumdaki sorunlara çözüm önerileri sunabilir ve çevrelerine karşı daha duyarlı hale gelebilirler. Yani, sosyal bilgiler dersinin amacı ve içeriği, toplumdaki güncel olaylardan etkilenerek değişim ve gelişimi yansıtmak üzerinedir (Bekret, 2019). Bu nedenle, bu ders aracılığıyla güncel olayların öğrencilere kazandırılması büyük önem taşımaktadır (Gedik, 2008).

Sosyal bilgiler dersinde önemli bir konumda olan güncel olaylar, toplumda gerçekleşen ya da farklı bir ortamda gelişmiş olaylardan etkilenen ve haber olma nitelikleriyle gündem yaratan olaylardır (Akdağ, Oğuz, Tatar & Subaşı, 2014). Güncel olayların sınırının belirli bir şekilde çizilmesi mümkün değildir. Güncel olaylar, şartlara ve yaşanan olayların durumuna göre farklılık gösterebilmektedir. Yani güncel olaylar, yakın çevredeki herhangi bir olay olabileceği gibi, farklı ülkelerde ve kültürlerde yaşanan olaylar da olabilir. Bu açıdan incelendiğinde, bu olaylar bir arada yaşayan bireyleri etkileyebilir veya bireyleri başka toplumlarla etkileşim içine dâhil edebilir (Ediger, 2001). İnsanlar, etraflarında yazılı ve görsel medyada yer alan olaylardan ya da durumlardan hareketle toplumsal yaşamda günceli tartışmaktadır. Aynı zamanda, bu olayların yaşanmış olmasıyla birlikte, gelecekte yaşanması muhtemel olaylar da olabilir (Şimşek, 2020). Bu sebeplerden ötürü, eğitim-öğretim ortamında aktarılan kazanımların güncel olaylarla birleştirilerek sunulması, eğitim-öğretimin kalitesini artırır. Bu durum, eğitimin “güncellik” ilkesiyle de bağdaşmaktadır (Çar, 2018). Eğitimin güncellik ilkesinden hareketle, sosyal bilgiler dersinde öğrencilere yönelik farklı kaynaklar kullanılmaktadır. Bu kaynaklar arasında asırlardır kullanılan ve kullanılmaya devam eden en önemli kaynak, şüphesiz ders kitaplarıdır. Halen de günümüzde eğitim-öğretim ortamında kullanılan en önemli materyallerin başında gelmektedir. Ders kitaplarının eksikliğinde, eğitim-öğretimin sekteye uğraması muhtemeldir. Çünkü ders kitapları öğrencilere derste öğrendikleri bilgilere tekrar ulaşmalarını sağlar, bunun yanında istenilen zamanda tekrar yapma imkânı sağlar (Doyran, 1997). Eğitim öğretimin amaçlarına ulaşmada öğrenci ve öğretmene rota çizmektedir. Eğitim öğretim sürecinde bu derece önemli olan ders kitaplarında bazı kriterlerin de dikkate alınarak hazırlanması gerekmektedir. Öğrenci seviyesine uygunluk, öğretim programındaki ders kazanımlarıyla uyumluluğu, akıcı dilinin olması, görsel çeşitliliğin olması, güncel olaylarla ilgili olunması gibi kıstaslar dikkate alınmalıdır (Kılıç & Seven, 2008). Bu kıstaslar içerisinde güncel olaylarla ilgili olması, günlük hayattaki problemlere göre hazırlanması öğrencilerin ders kitaplarına ilgisini arttırmasını sağlayacaktır (Halis, 2002). Özellikle milenyum çağında dijital teknolojilerdeki gelişmelere paralel olarak farklı duyu organlarına hitap edebilen bilişim araçlarının eğitime uyarlanması uğraşısı ders kitaplarında da kendini göstermektedir. Bu amaçla ders kitaplarında genel ağ haberlerinin tercih edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

“Genel ağ, bilgisayar ağlarının birbirine bağlanması sonucu ortaya çıkan, herhangi bir sınırlaması ve yöneticisi olmayan uluslararası bilgi iletişim ağı, internet” (URL, 2) olarak tanımlanmaktadır. Genel ağ, birçok kitle iletişim araçlarının tercih ettiği habercilik yöntemlerini birleştirip,

harmanlayıp, birleştiren bir haber sunumuna yönelmiştir. Genel ağ haberciliği televizyon ve gazetenin tüm yayın ve iletişim sistemlerini bütünleştirmiştir. Bu habercilikte geleneksel araçlarda görülen hız, yer ve güncellik konusundaki kısıtlayıcılık ortadan kalkmıştır. Doğan Yolgösteren (2020) genel ağ gazeteciliğinin sunmuş olduğu imkânları; “çok hızlı bir şekilde haber verilmesi ve anında güncelleme özelliğine sahip olması, okur kitlesinin günün her saatinde habere ulaşma imkânı elde etmesi, eş grafik ve görüntülü dosyaları kullanabilme, haber saklama ve arşiv haberlere ulaşmak kolaylığı, okur kitlesinin interaktif olarak yorum yapabilmesi, değişik haber kaynaklarına kolay erişim imkânı ve okurun haberin revize edilmesindeki katkısının önemi” şeklinde ifade etmiştir.

Genel ağ haberleri ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, Teymur (2020), sosyal bilgiler ders kitaplarında gazete ve genel ağ haberlerinin kullanımına yönelik incelemesinde, 4-7. sınıflar arasındaki ders kitaplarında genel ağ ve gazete haberlerinin incelemesini yapmıştır. Çelikkaya & Yakar (2015), sosyal bilgiler öğretim programında gazete, dergi ve internet haberlerinin kullanımına yönelik incelemesinde, 4-7. sınıflar arasındaki ders kitaplarında gazete, dergi ve internet haberlerine yer verilme durumunu incelemiştir. Gedik (2008), çalışmasında güncel olayların sosyal bilgiler dersindeki önemini ve öğrencilerin sosyal bilgiler dersine ve güncel olaylara ilişkin görüşlerini incelemiştir. Bu çalışmaların yanında, Dinç & Acun (2017), çalışmasında sosyal bilgiler dersinde ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili konuların öğretiminde güncel olayların kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini incelemiştir. Ayrıca, Gürkan (2009) ise ilköğretimdeki 4. ve 5. sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler eğitiminde güncel olayları nasıl ele aldıklarını incelemiştir.

Genel ağ haberlerine yönelik literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde özellikle yapılan çalışmaların ders kitapları bağlamında incelemesinin çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Özellikle ders kitaplarının genel ağ haberlerine yer verilme şekli, genel ağ haberlerinin hangi öğrenme alanıyla ve konuyla bağlantılı olduğuna yönelik bütüncül bir çalışmanın olmaması bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkını ortaya koymaktadır. Söz konusu ders kitaplarının genel ağ haberlerine yer verme durumlarının öğrenme alanları, konu ve ders kitabında yer verilme şekli kriterleri çerçevesinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemleri belirten sorulara cevap aranmıştır:

- Sınıf düzeylerine göre sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberlerinin yer alma durumu nasıldır?
- 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri hangi konular etrafında işlenmiştir ve ne şekilde verilmiştir?
- 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri hangi konular etrafında işlenmiştir ve ne şekilde verilmiştir?
- 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri hangi konular etrafında işlenmiştir ve ne şekilde verilmiştir?
- 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri hangi konular etrafında işlenmiştir ve ne şekilde verilmiştir?

2. YÖNTEM

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki genel ağ haberlerine yönelik yapılan nitel bir çalışma olan araştırmanın bu kısmında araştırma modeli, kapsamı, verilerin toplanması ve analizi alt başlıkları yer almıştır.

Etik Onay: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

2.1. Araştırma Modeli

Sosyal bilgiler dersi 4, 5, 6 ve 7. Sınıf ders kitaplarında bulunan genel ağ haberlerinin incelemesinin yapıldığı ve genel ağ haberlerinin hangi konularda ve ders kitabında ne şekilde verildiğinin tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi hem veri toplama tekniği hem de başka diğer yöntemlerle birlikte kullanılan bir tekniktir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2018). Doküman incelemesinde kullanılan dokümanlar yazılı basım dokümanları olabileceği gibi hem görsel, hem de işitsel ağırlıklı materyaller de olabilir (Cansız Aktaş, 2014). Bu sebeple bu çalışmada ilgili yazılı dokümanlar etrafında, ulaşılan bilgiler yorumlanmış, analiz edilip sunumu yapılmıştır.

2.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu çalışmada sosyal bilgiler dersindeki güncel kullanılan 5. ve 6. sınıf MEB ve 4. ve 7. sınıf özel yayınevlerinin son baskılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Kapsama dahil edilen kitapların yayınevlerinin çeşitlilik göstermesinin sebepleri arasında ise; MEB yayınlarının incelenmesinin yanında, devlet okullarında okutulan özel farklı yayınevlerinin sosyal bilgiler kitabının incelenmek istenmesindedir. Bu neticede çalışmada şu kitaplar tercih edilmiştir;

- 4. sınıf TUNA Matbaacılık yayını, Talim ve Terbiye Kurulu'nun 28 Mayıs 2018 tarih ve 78 sayılı kararı ile yayımlanan sosyal bilgiler ders kitabı.
- 5. sınıf MEB yayını Talim ve Terbiye Kurulunun 24 Haziran 2019 tarih ve 15 sayılı kararı ile yayımlanan sosyal bilgiler ders kitabı.
- 6. sınıf MEB yayını Talim ve Terbiye Kurulunun 18 Nisan 2019 tarih ve 8 sayılı kararı ile yayımlanan sosyal bilgiler ders kitabı.
- 7. sınıf EKOYAY Matbaacılık yayını Talim ve Terbiye Kurulu'nun 18 Nisan 2019 tarih ve 8 sayılı kararı ile yayımlanan sosyal bilgiler ders kitabı.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Bu amaçla aşağıda belirtilen işlemler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada incelenmiş olan ders kitapları Millî Eğitim Bakanlığı'nın internet sitesinden PDF olarak indirilmiştir. İnternet sitesinde 2022-2023 eğitim-öğretim yılında ilköğretim okullarında okutulmak üzere 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından MEB ve özel yayın evlerine ait ders kitapları örneği olduğundan bu ders kitapları amaçlı olarak seçilmiştir.

Araştırmada ilk etapta genel ağ haberlerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında ne düzeyde yer aldığını tespit etmek için alan uzmanlarının görüş ve fikirleri doğrultusunda Tablo 1'de gösterilen "Genel Ağ Haberleri Kontrol Listesi" hazırlanmıştır.

Tablo 1. Genel Ağ Haberleri Kontrol Listesi

Öğrenme Alanları Ders Kitapları	1.Öğrenme Alanı		2.Öğrenme Alanı		3.Öğrenme Alanı		4.Öğrenme Alanı		5.Öğrenme Alanı		6.Öğrenme Alanı		7.Öğrenme Alanı		Gene Ağ Haberinin Konusu
4.Sınıf	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	
Genel Ağ 1															
5.Sınıf	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	
Genel Ağ 1															
6.Sınıf	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	
Genel Ağ 1															
7.Sınıf	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	V.D.	S.	
Genel Ağ 1															

Tablo 1’de görüldüğü üzere “Genel Ağ Haberleri Kontrol Listesi” aracılığıyla ders kitaplarında bulunan genel ağ haberlerinin hangi öğrenme alanında bulunduğu, bu genel ağ haberlerinin ders kitabında ne şekilde verildiği ve kitaptaki sayfa numaraları belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte kontrol listesinde bulunan sütunlarda bazı kısaltmalar yapılmıştır. Örneğin; kitapta genel ağ haberinin veriliş düzenini belirtmek için “VD”, genel ağ haberinin ders kitabında kaçınıcı sayfada olduğunu belirtmek için “S” şeklinde kısaltmalar kullanılmıştır. Bununla beraber çalışmada geçen genel ağ haberlerinde birden fazla hususun olduğu durumlarda açıklama şeklinde belirtilmiştir. Örneğin “Görsel+Metin” ifadesi o sayfada bulunan genel ağ haberinde hem görsel hem de metin olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca çalışma grubunu oluşturan kitaplar bir alan uzmanı tarafından “Genel Ağ Haberleri Kontrol Listesi” aracılığıyla birbirlerinden bağımsız bir şekilde incelemesi yapılmıştır ve ayrı ayrı kodlanmıştır. Araştırmacı ve alan uzmanının incelemesinde kontrol listesi etrafında “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan konular tartışılmış, farklı tespitler incelenmiş ve gerekli olan düzeltmeler neticesinde ortak sonuca varılmıştır. Oluşturulan kodların güvenilirlik hesaplamasında Miles & Huberman’ın (1994) ortaya koyduğu güvenilirlik formülü (Güvenirlik=Görüş birliği/ (Görüş birliği + Görüş ayrılığı)) kullanılmıştır. Güvenirlik hesaplarının %70’in üzerinde çıkması, araştırma için güvenilir kabul edilmektedir (Miles & Huberman, 1994). Yapılan hesaplama sonucunda kodlama güvenilirliği TUNA yayıncılığa ait 4. sınıf ders kitabı için %95, MEB’e ait 5. sınıf ders kitabı için %93, MEB’e ait 6. sınıf ders kitabı için %90, EKOYAY’ ait 7. sınıf ders kitabı için %87 bulunmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma etrafında elde edilen bulgular, araştırma soruları çerçevesinde tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

“Sınıf düzeylerine göre sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri kaçar kez tekrar edilmiştir?” sorusuna yönelik bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sınıf Düzeylerine Göre Ders Kitaplarındaki Genel Ağ Haberleri

Sınıf Düzeyi	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar	F
4. sınıf	-	-	-	2	2		3	7
5. sınıf	3	4	2	3	4	1	8	25
6. sınıf	5	1	-	5	1	6	6	24
7. sınıf	4	4	6	-	5	8	6	33
Toplam	12	9	8	10	12	12	25	88

Tablo 2’de görüldüğü üzere; sosyal bilgiler (SB) ders kitaplarında genel ağ haberlerinin sınıf bazında incelenmesinde 4.sınıf ders kitaplarında 7 kez, 5.sınıf ders kitaplarında 25 kez, 6.sınıf ders kitaplarında 24 kez, 7.sınıf ders kitaplarında 33 kez genel ağ haberleri bulunmaktadır. Öğrenme alanları bazında incelendiğinde genel ağ haberleri Birey ve Toplumda 12, Kültür ve Mirasta 9, İnsanlar, Yerler ve Çevrelerde 8, Bilim, Teknoloji ve Toplumda 9, Üretim, Dağıtım ve Tüketimde 12, Etkin Vatandaşlıkta 12, Küresel Bağlantılarda 25 defa kullanılmıştır.

“4.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri hangi konular etrafında işlenmiştir ve ne şekilde verilmiştir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. 4.Sınıf SB Ders Kitapları Genel Ağ Haberleri Konuları ve Verilme Şekli

Öğrenme Alanı	Konu	Verilme Şekli	Sayfası
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Teknolojinin Yanlış Kullanımının Sonuçları	Görsel+ Metin	117-118
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Temel İhtiyaçlar	Görsel+ Metin	123
	Kaynakların Bilinçsizce Kullanılması	Görsel+ Metin	143
Küresel Bağlantılar	Türk Devletleriyle İşbirliği ve Etkinlik Çalışmaları	Görsel+ Metin	184-185-186

Tablo 3’te görüldüğü üzere 4.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Bilim, Teknoloji ve Toplum, Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında 7 farklı genel ağ haberleri kullanılmıştır. Bu haberlerin tamamında görsellerle birlikte altlarında veya yanlarında açıklayıcı metinlerle verilmiştir:

- Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında Teknolojinin Yanlış Kullanımının Sonuçları;
- Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında Temel İhtiyaçlar ve Kaynakların Bilinçsizce Kullanılması;
- Küresel Bağlantılar öğrenme alanında Türk Devletleriyle İşbirliği ve Etkinlik Çalışmaları konuları etrafında genel ağ haberleri verilmiştir.

4. sınıf Bilim Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde teknolojinin yanlış amaçla kullanımının etkileri ders kitabının 117. sayfasında “Gereksiz Aramalar Nedeniyle 112 Acil Komuta Merkezinin Gerçek Hastalara Ulaşması Güçleşiyor” başlığı altında verilmiştir.

Şekil 1. 4.Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 1

Gereksiz Aramalar Nedeniyle 112 Acil Komuta Merkezinin Gerçek Hastalara Ulaşması Güçleşiyor

Acil hastalar için aranması beklenen 112 Acil Komuta Merkezine dakikada onlarca gereksiz arama gelmesi ambulansları yönlendirmekte görevli sağlık operatörlerini zor durumda bırakıyor. Komuta merkezinde görevli sağlık personeli geçtiğimiz yıl 825 bin, bu yılın ilk 4 ayında ise çoğu gereksiz 250 bin çağrıya baktı. 1 yılda 825 bin çağrıdan 32 bin 869'unun gerçek vaka olduğu anlaşılırken ilk 4 ayda gelen 250 bin çağrıdan da sadece 12 bininin gerçek hasta olduğu sağlık ekipleri tarafından belirlendi.

4. sınıf Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde insanların temel ihtiyaçlarının dünyanın neresinde olursa olsun aynı olduğunu ifade eden ders kitabının 123. sayfasında “Musul’a İlk İnsani Yardım Türk Kızılayı’ndan” başlığı altında verilmiştir.

Şekil 2. 4. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 2

Musul’a İlk İnsani Yardım Türk Kızılayı’ndan

Uzun yıllardır Irak’taki ihtiyaç sahiplerine yardımlarını sürdüren Türk Kızılayı Musul ve Telafer bölgesindeki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere 20 tondan oluşan, toplam 500 tonluk yardım malzemesi gönderdi.

Musul’a gönderilen insani yardım malzemeleri arasında giyim eşyası, uyku tulumu, hijyen malzemesi, kuru gıda (un-makarna), bulgur, pirinç, kek, battaniye, çadır ve yatak gibi malzemeler bulunuyor.

“5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri hangi konular etrafında işlenmiştir ve ne şekilde verilmiştir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. 5. Sınıf SB Ders Kitapları Genel Ağ Haberleri Konuları ve Verilme Şekli

Öğrenme Alanı	Konu	Verilme Şekli	Sayfası
Birey ve Toplum	İnsanlar Arası İşbirliği	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	16-17
	Uluslararası Kuruluşlar	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	28
	Çocuk İşçiler İçin Ulusal Çalışmalar	Metin	30
Kültür ve Miras	Anadolu'daki İlk Çağ Uygarlıkları	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	42
	Geleneksel Kültür Özellikleri (Bayram)	Metin	50
	Geleneksel Lezzetler	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	58
	Geleneksel İçecekler	Görsel+ Metin	59
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	İklim Farklılığının Etkileri	Metin+ Ölçme Değerlendirme	70
	Doğal Afetler	Metin+ Ölçme+ Değerlendirme	88
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilinçsiz Teknoloji Kullanımının Sonuçları	Görsel+ Metin	96
		Metin+ Ölçme Değerlendirme	99-100
	Teknoloji Okuryazarlığı	Metin+ Ölçme Değerlendirme	105
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Doğal Şartların Ekonomiye Etkisi	Görsel+ Metin	128
	Dağıtım Şekilleri	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	137
	Ekonomiye Proje Katkıları	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	138-139
Etkin Vatandaşlık	Yerel Yönetim Hizmetleri	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	155
Küresel Bağlantılar	İhracat	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	171-172-173-175
	Ulaşım Kolaylığı	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	176
	Ülkeler Arası İlişkiler	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	178-179
	Evrensel Kültür	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	180

Tablo 4'te görüldüğü üzere MEB yayınlarının 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının genel ağ haberleri bağlamında incelemesinde tüm öğrenme alanlarında genel ağ haberleri kullanılmıştır. Toplamda 25 tane genel ağ haberi içerisinde haber metni içerisinde görsel ve ölçme değerlendirme sorularının olduğu 15 genel ağ haberi, metin ve ölçme değerlendirmenin bir arada olduğu 5 genel ağ haberi, sadece görsel ve metinlerin bir arada olduğu 3 genel ağ haberi, sadece metinlerin olduğu 2 genel ağ haberi olduğu görülmektedir.

5. sınıf ders kitabında yer alan genel ağ haberlerinin bazı örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

5. sınıf Kültür ve Miras Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde Anadolu'daki ilk çağ uygarlıklarından olan Friglerin Anadolu'ya katkılarını ifade eden ders kitabının 42. sayfasında "Çengelli İğne, Kiremit ve Midas'ın Vatanı" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 3. 5. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 1

Çengelli İğne, Kiremit ve Midas'ın Vatanı

Görsel 2.16 Fibula

Dünyanın ilk Frig Sergisi açıldı. Sergide mobilyacıktan madencilığe kadar birçok alanda ilklere imza atan görkemli bir medeniyetle karşılaşacaksınız. Mozaïği ilk kez mimaride kullanan Friglerin en özgün sanat dalı ise mobilyacılık. Günümüze kadar özelliğini kaybetmeden gelebilen estetik güzelliğe sahip eserlerden biri de kiremit. Fibula, iki parça kumaşı birbirine tutturmaya yarayan bir takı ve modern çengelli iğnelerin atası. Frigler Anadolu'da fibula kullanan ilk halk topluluğu. Başkent Gordion'da çok miktarda fibula bulunmuştur.

Sergi sorumlusu Şennur Şentürk, Friglerdeki eşyayı sahiplenmeye vurgu yapıyor. "Onlar kullandıkları eşyaları korumuşlar. Günümüzde ise anısı olan eşyalar düşünmeden atılıyor. Oysa Frigler kepçenin bile kendi kültürünün bir yansıması olduğunun bilincindeydi." şeklinde konuşan Şentürk, herkesi sergiye beklediklerini söyledi.

Genel Ağ haberi, 31 Aralık 2007 (Düzenlenmiştir.)

1. Frigler hangi sanat dallarında eserler vermişlerdir?
2. Kültürel mirasa duyarlılık bakımından Frigler ile günümüz insanları arasında nasıl bir fark vardır?

5. sınıf Birey ve Toplum Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde çocuk işçiler için yapılmış ulusal çalışmalar ders kitabının 30. sayfasında "Çocuk İşçi Alarmı" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 4. 5. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 2

Çocuk İşçi Alarmı

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2018 yılını "Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Yılı" olarak ilan etti. Hazırlanan eylem planı, çocuk işçiliğine karşı iş yeri ve tarlaların denetlenmesinden okuldaki devamsızlık takibine kadar uzanıyor.

Bakanlık, 2023 yılına kadar geçerli olacak, "Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı" hazırladı.

Programda yer alan "eylem planına" göre, atılacak adımlar arasında kanunların incelenmesi, çocuk işçiliğiyle ilgili eksikliklerin tespit edilmesi yer alıyor.

Planda yer alan diğer önlemler de şöyle sıralanıyor:

- Çocuk işçilerin tarımda aile işleri dışında çalışmaları açık ve net olarak yasaklanacak.
- 2018 yılı "Çocuk İşçiliği İle Mücadele Yılı" ilan

edilecek. Çalışan çocukların okula devamsızlığının takibi için birimler oluşturulacak.

- Çocuk işçiliği ihbarlarında 112 Acil Çağrı hattının kullanılması konusunda kamuoyu bilgilendirilecek.

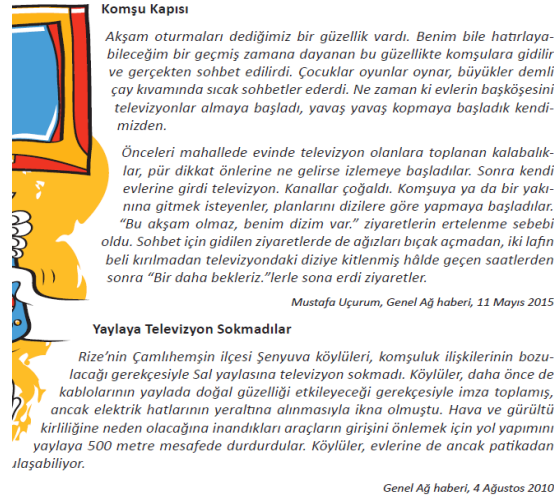
Çocuklar Neden Çalıştırılıyor?

Bazı aileler çocuklarının meslek sahibi olmasını istiyorlar. Bunun için iş yerlerine başvuruyorlar. Bazı iş yerleri çocukları ucuz iş gücü olarak görüyor. Onları düşük ücretle ve kayıt dışı çalıştırıyorlar. Yasa dışı çalıştırılan çocuklar eğitim hakkından mahrum kalıyorlar.

Genel Ağ haberi, 5 Nisan 2017 (Düzenlenmiştir.)

5. sınıf Bilim Teknoloji ve Toplum Öğrenme Alanındaki 2 genel ağ haberinde teknoloji kullanımının olumsuz etkileri ve bu etkilere karşı insanların önlemlerine yönelik ders kitabının 96. "Komşu Kapısı ve Yaylaya Televizyon Sokmadılar" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 5. 5. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 3

"6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri hangi konular etrafında işlenmiştir ve ne şekilde verilmiştir?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 6. Sınıf SB Ders Kitapları Genel Ağ Haberleri Konuları ve Verilme Şekli

Öğrenme Alanı	Konu	Verilme Şekli	Sayfası
Birey ve Toplum	Kalıp ve Ön Yargı	Görsel+ Metin	29
	Özel Gereksinimli Çocuklar	Görsel+ Metin	30
	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Destekleme Faaliyetleri	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	35-36-38
Kültür ve Miras	Kültür Aktarımında Ulaşım Yollarının Etkisi	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	98
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Gelişmiş Otomotiv Sektörü	Metin	140
	İletişim ve Astronomideki Gelişmeler	Görsel+ Metin	141
	Yapay Zekâ Çalışmaları	Görsel+ Metin	144-145
	Bilinçsiz Teknoloji Kullanımının Sonuçları	Görsel+ Metin	96
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Özel Girişimci Gücü	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	183
Etkin Vatandaşlık	Siyasi Partiler ve Seçim	Metin	205
	Sivil Toplum Kuruluşları	Görsel+ Metin	206
	Sosyal Medyanın Yönetime Entegrasyonu	Metin	207
	15 Temmuz Darbe Girişimi	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	210
	Girişimci Türk Kadınları	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	220-221
Küresel Bağlantılar	Türk Cumhuriyetleri ile İlişkili Kuruluşlar	Görsel+ Metin	232
	Türkiye'nin Sınır Komşularıyla İlişkisi ve Yardımları	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	235-236
	Üretime Dair Okul Projeleri	Görsel+ Metin	240
	Uluslararası İlişkilerde Demiryolu Etkisi	Görsel+ Metin	245
	Uluslararası Alanda Faaliyet Gösteren Vakıflar	Görsel+ Metin	247

Tablo 5'te görüldüğü üzere 6. sınıf MEB yayınları ders kitabında genel ağ haberleri birey ve toplum, kültür ve miras, bilim teknoloji ve toplum, üretim, dağıtım ve tüketim, etkin vatandaşlık, küresel bağlantılar öğrenme alanlarında kullanılmıştır. Toplamda 24 kez kullanılan genel ağ haberlerinin veriliş şekline bakıldığında görsel, metin ve ölçme değerlendirme etkinliğinin verildiği 10 genel ağ haberi, görsel ve metnin birlikte verildiği 11 genel ağ haberi, sadece metnin verildiği 3 genel ağ haberi şeklinde ders kitaplarında olduğu görülmektedir.

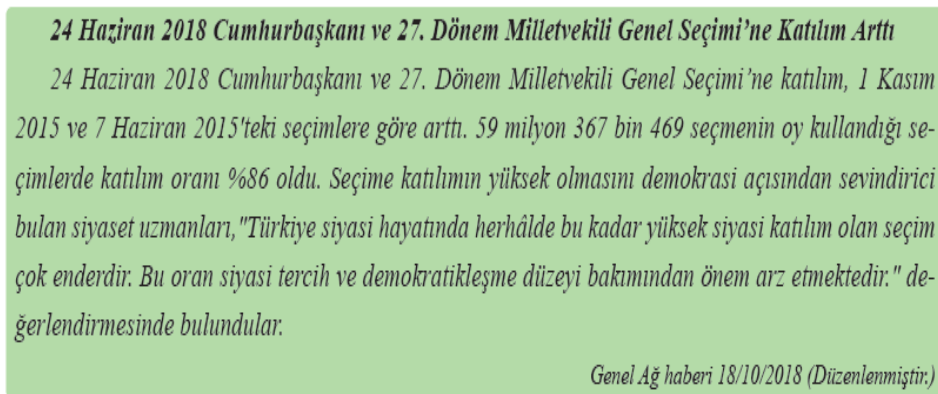
6.sınıf Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde Türkiye'nin uluslararası alandaki yardım kuruluşlarından Türkiye Maarif Vakfı hakkında ders kitabının 247.sayfasında "Türkiye Maarif Vakfı Türkiye'nin Dünyaya Açılan Penceresi" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 6. 6. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 1

6. sınıf Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde Türkiye'deki 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılımın artmasıyla ilgili ders kitabının 205. sayfasında "24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimine Katılım Arttı" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 7. 6. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 2

6. sınıf Üretim, Dağıtım ve Tüketim Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde girişimci bir bayanın neleri başardığına yönelik ders kitabının 183. sayfasında "İşçilikten Patronluğa Uzanan Başarı Hikâyesi" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 8. 6. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 3

İşçilikten Patronluğa Uzanan Başarı Hikâyesi

Malatya'da temizlik işçisi olarak çalıştığı tekstil fabrikasında iplik üretiminden makinelerin bakımına kadar her şeyi öğrenen Şehriban ŞAHİN, Organize Sanayi Bölgesinde (OSB) kendi kumaş fabrikasını kurdu.

Ailesine ekonomik katkı sağlamak için iş hayatına atılan kadın işçi, kayısı fabrikasında mevsimlik işçi olarak çalışmaya başladı. Çalıştığı şirketin tekstil sektörüne yönelmesi üzerine buradaki görevine temizlik işçisi olarak devam etti. İş yerinde temizlik yapıp personele çay dağıtırken makinelerin nasıl çalıştırılacağını ve bakımını öğrenerek müdürlüğe kadar yükseldi. Bu arada kazandığı parayla kardeşlerini de okutarak yaklaşık 10 yıl önce kendi işinin patronu oldu.

İyi yerlere gelebilmek için hem gece gündüz çalıştığını hem de bilgisayar kursuna gittiğini söyledi. "İşi daha profesyonel ve düzgün yapmaya başladık, makinelere de merakım vardı, zaman geçtikçe makineleri söküp takmaya başladım ve işi tamamen öğrendim." diye konuştu. İplikten kumaşın üretim aşamasına kadar her şeyi öğrendikten sonra işten ayrıldığını ve bir atölye kurarak ticarete atıldığını bildirdi.

Beş personelle 24 saat örme penye kumaşı ürettiklerini kaydederek, "Beş makinemiz var. Aylık 60 ton kumaş üretiyoruz. Hedefim makine sayısını çoğaltarak üretimi artırmak." dedi.

5.33: Şehriban ŞAHİN

Genel Ağ haberi 17/11/2017 (Düzenlenmiştir.)

1. Metinde, nitelikli insan gücünde olması gereken özelliklerden hangileri vardır? Yazınız.
.....
.....
2. Nitelikli insan gücü, ülkemiz ekonomisine hangi yönlerden katkı sağlamaktadır? Yazınız.
.....
.....
3. Çalışmalarıyla nitelikli insan gücünün özelliğini taşıyan kişilere çevrenizden örnekler yazınız.

"7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri hangi konular etrafında işlenmiştir ve ne şekilde verilmiştir?" sorusuna ilişkin bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. 7. Sınıf SB Ders Kitapları Genel Ağ Haberleri Konuları ve Verilme Şekli

Öğrenme Alanı	Konu	Verilme Şekli	Sayfası
Birey ve Toplum	Sosyal Medya Faydaları	Metin	23
	Kitle İletişim Araçlarının Faydası	Görsel+ Metin	26
	Düşünce Özgürlüğünün Sınırları	Metin+ Ölçme Değerlendirme	27
	Haberleşme Özgürlüğünün Sınırları	Metin+ Ölçme Değerlendirme	29
Kültür ve Miras	Anadolu'daki Eski Türk Boyu İzleri	Görsel+ Metin	36
	Kültürel Mirasın Korunması	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	42
	PTT'nin Kuruluşu	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	72
	Demiryolunun Faydaları	Metin+ Ölçme Değerlendirme	78
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	İstanbul'un ve Türkiye'nin Nüfus Sayımı İstatistiği	Tablo	107-110
	Gelecekteki Nüfus İçerisinde Yaşlıların Oranı	Metin+ Ölçme Değerlendirme	112
	Köyden Kente Göç	Metin	115

	Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğünün Kısıtlılığı	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	119-120
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Tarımsal Üretime Yapay Zekâ Desteği	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	161
	Sosyal Yardımlaşmada Dilek Taşları	Görsel+ Metin	162
	Sosyal Yardımlaşmada Okul Projeleri	Metin	168
	Güncel Meslekler	Görsel+ Metin	171
	Yapay Zekanın PTT Kargoya entegresi	Görsel+ Metin	174
	Etkin Vatandaşlık	Türkiye'nin Uluslararası Kuruluşlardaki Önemi	Görsel+ Metin
Uluslararası Kuruluşların Çağrısı		Görsel+ Metin	207
TÜRK KONSEYİ' NİN İpek Yolu Türk Projesi		Görsel+ Metin	208
Türkiye'nin Avrupa Konseyine Katkısı		Görsel+ Metin	209
Türkiye ve D8 Ülkeleri, BSEC, TRACECA		Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	211-212
Mültecilere Karşı Kalıp Yargılar		Metin+ Ölçme Değerlendirme	216
Küresel Bağlantılar	Dünya Bankasının Kimlik Sorununa Vurgusu	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	223
	Türk Cumhuriyetleri ile İlişkili Kuruluşlar	Görsel+ Metin	232
	Türkiye'nin Sınır Komşularıyla İlişkisi ve Yardımları	Görsel+ Metin+ Ölçme Değerlendirme	235-236
	Üretime Dair Okul Projeleri	Görsel+ Metin	240
	Uluslararası İlişkilerde Demiryolu Etkisi	Görsel+ Metin	245
	Uluslararası Alanda Faaliyet Gösteren Vakıflar	Görsel+ Metin	247

Tablo 6'da görüldüğü üzere 7. sınıf EKOYAY yayınları ders kitabında genel ağ haberleri Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel Bağlantılar öğrenme alanlarında kullanılmıştır. Toplamda 33 kez kullanılan genel ağ haberlerinin veriliş şekline bakıldığında; görsel, metin ve ölçme değerlendirmenin birlikte olduğu 10 genel ağ haberi, görsel ve metnin birlikte olduğu 13 genel ağ haberi, metin ve ölçme değerlendirmenin birlikte kullanıldığı 5 genel ağ haberi, sadece metnin olduğu 2 genel ağ haberi, sadece tablonun olduğu 2 genel ağ haberi kullanılmıştır.

7. sınıf Etkin Vatandaşlık Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde Türkiye'de bulunan mültecilere yönelik ön yargıların kırılmasında sanatın etkili olabileceği üzerine ders kitabının 216. sayfasında "Mültecilere Karşı Yargılar Sanatla Kırılabilir" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 7. 7. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 1

Mültecilere Karşı Yargılar Sanatla Kırılabilir

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2018 verilerine göre Türkiye'de 3.5 milyon mülteci bulunuyor. Geçici barınma merkezlerinde 210 bin 177, bu merkezlerin dışında ise 3 milyon 331 bin 395 kişi var. 2017 verilerine göre dünyada her gün 44 bin 400 insan yerinden ediliyor. Bu veriler etrafında, göç, mülteçilik, birlikte yaşama gibi kavramların tanımı sürekli güncelleniyor. Toplumların bir kısmı yabancıların varlığını şiddetle reddederken bazıları ise eşitlik ilkesini benimliyor. Toplumlarda mültecilere karşı kulaktan dolma bilgilerle edinilmiş kalıp yargı ve ön yargılara dayalı ayrımcı ve dışlayıcı davranışların kırılması gerekiyor.

İstanbul'da bir vakıf, yeni bir araştırmaya imza attı ve "Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek" adlı 7. raporunu yayımladı. Kanada Trent Üniversitesinden Dr. Feysi B. ile Wilfrid Laurier (Wilfrid Laurier) Üniversitesinden Dr. Kim R. tarafından kaleme alınan rapor, farklı kültürleri barındıran toplumlarda, özellikle mülteci ve göçmenler ile ev sahibi nüfusun bir arada yaşama becerilerinin gelişmesinde kültür ve sanatın rolüne odaklanıyor.

Mülteci ve göçmenlerin ev sahibi toplumlara entegre olmalarında kültür ve sanatın kolaylaştırıcı ve kaynaştırıcı rollerini temel alan raporda Gaziantep'te yer alan bir kültür evi, İstanbul'daki başka bir kültür evi, Suriyeli Kadınlara Sanat Atölyesi gibi mültecilere alan açan yerlere değinilmiş. Bu örnekler eşliğinde yerel yönetimler, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik genel ve özel önerilerin geliştirildiğini görüyoruz.

Genel ağ haberi, 28 Temmuz 2018 (Düzenlenmiştir.)

1. Haberde adı geçen rapora neden ihtiyaç duyulmuştur?

2. Sizce sanat faaliyetlerinin bir arada uyum içinde yaşamaya katkıları neler olabilir?

3. Toplumda mültecilere karşı ön yargıları kırmak için başka neler yapılabilir?

7. sınıf Kültür ve Miras Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde PTT'nin kuruluş hakkında ders kitabının 72. sayfasında "PTT'nin 177. Kuruluş Yıl Dönümü" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 8. 7. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 2

Haberi okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

PTT'nin 177. Kuruluş Yıl Dönümü

Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketinin (PTT AŞ) 177. kuruluş yıl dönümü çeşitli etkinliklerle kutlanmakta. 23 Ekim 1840'ta posta hizmetlerini yürütmek üzere temelleri atılan kurum günümüzde küresel bir marka hâline geldi. 177. kuruluş yıl dönümü kapsamında PTT AŞ Genel Müdürlüğü binası süslenecek ve İstanbul'da "PTT'nin Tarih Yolculuğu Metroda" konulu pul sergisi açılacak.

Genel ağ haberi, 20 Ekim 2017 (Düzenlenmiştir.)

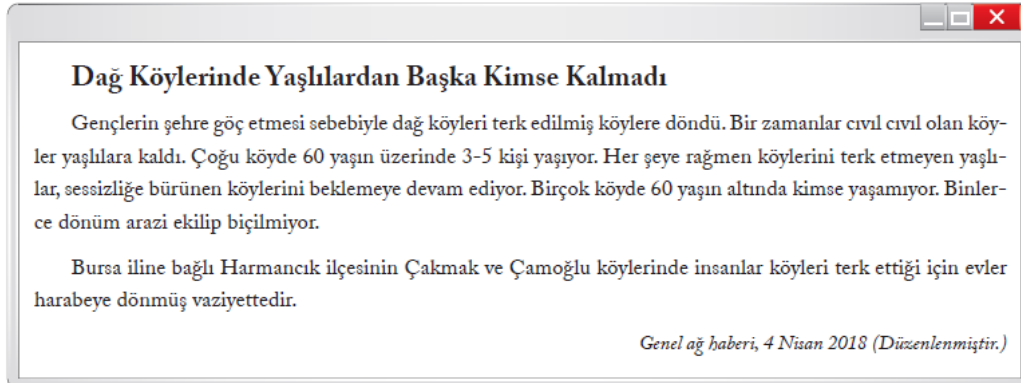
1. PTT hangi devlet döneminde hizmet vermeye başlamıştır?

2. Kurulduğu dönemde PTT, sizce haberleşmede halka hangi hizmetleri sunuyordu?

Kaynak: 7. Sınıf EKOYAY Matbaacılık yayını Talim ve Terbiye Kurulu'nun 18 Nisan 2019 tarih ve 8 sayılı kararı ile yayımlanan sosyal bilgiler ders kitabı.

7. sınıf İnsanlar, Yerler ve Çevre Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde köyden kente göçün sonuçları hakkında ders kitabının 115. sayfasında "Dağ Köylerinde Yaşlılardan Başka Kimse Kalmadı" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 10. 7. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 3

7. sınıf Küresel Bağlantılar Öğrenme Alanındaki genel ağ haberinde Türkiye'nin NATO için vazgeçilmez bir ülke olduğu hakkında ders kitabının 232. sayfasında "NATO'nun Yeni Askeri Revizyonu Türkiye'yi Vazgeçilmez Kılıyor" başlığı altında verilmiştir.

Şekil 11. 7. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Genel Ağ Haberi 4

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sosyal bilgiler ders kitaplarında genel ağ haberleri; metinler, görseller, ölçme değerlendirme soruları ve tablolar biçiminde verilmektedir. Genel ağ haberlerinin bazılarında internet linkleri altında verilerek, bazılarında da "Genel Ağ Haberi, 12 Mart 2018 (Düzenlenmiştir)" şeklinde kalıp bir ifade ile kitaba yansıtılmıştır. Bu haberlerin bazıları sadece metin, görsel gibi düzenlenirken, görsel, metin, ölçme değerlendirme şeklinde karma bir şekilde de verildiği görülmektedir.

4. sınıf ders kitaplarında genel ağ haberlerine toplamda 7 defa yer verilmiştir. Gedik (2008)'in 2006-2007 yılındaki kitaplara yönelik yaptığı çalışmasında 4. ve 5.sınıf ders kitaplarında genel ağ haberlerine hiçbir şekilde yer verilmediği sonucuna ulaşmıştır. Bu açıdan 2006-2007 ve 2022-2023 Sosyal bilgiler ders kitapları karşılaştırıldığında 2022-2023 eğitim öğretim dönemine yönelik hazırlanan ders kitaplarında genel ağ haberlerine daha fazla yer verildiğini göstermektedir. Temur (2022)'un çalışmasındaysa 4. sınıflardaki ders kitaplarında yer alan 8 haber içerisinde 7 tanesinin genel ağ haberi olması, bu çalışmanın bulgularıyla benzer nitelikte olduğunu göstermektedir.

5. sınıf ders kitaplarında genel ağ haberlerine toplamda 25 defa yer verilmiştir. Genel ağ haberlerinin verilmiş şekli incelendiğinde;

- Görsel + ölçme değerlendirme sorularının olduğu 15 genel ağ haberi,
- Metin + ölçme değerlendirmenin bir arada olduğu 5 genel ağ haberi,
- Görsel + metinlerin bir arada olduğu 3 genel ağ haberi,
- Metinlerin olduğu 2 genel ağ haberi olduğu görülmektedir.

Öztürk & Veziroğlu'nun (2020) çalışmasında 2019-2020 sosyal bilgiler ders kitaplarında 30 güncel olayın 14 tanesinin genel ağ haberi olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmada tespit edilen genel ağ haberlerinin de birçoğunun güncel olayları yansıtması her iki çalışmanın verilerinin birbirini desteklediğini göstermektedir. Taşkın & Memişoğlu'nun (2019), 2014-2015, 2015-2016 ve 2016-2017 yıllarına yönelik ders kitaplarının incelemesinde 2014-2015 döneminde 27, 2015-2016 döneminde 2, 2015-2016 eğitim ve öğretim döneminde 28 genel ağ haberine yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuçla 2014-2015 ve 2016-2017 eğitim ve öğretim dönemleri ile 2022-2023 eğitim ve öğretim dönemleri karşılaştırıldığında her üç dönemdeki kitaplarda yoğun bir genel ağ haberi varken 2015-2016 eğitim ve öğretim dönemlerinde genel ağ haberleri oldukça hızlı bir şekilde düşüş göstermektedir.

6. sınıf ders kitaplarında genel ağ haberlerine toplamda 24 defa yer verilmiştir. Genel ağ haberlerinin verilmiş şekli incelendiğinde;

- Görsel + metin + ölçme değerlendirme etkinliğinin verildiği 10 genel ağ haberi,
- Görsel + metnin birlikte verildiği 11 genel ağ haberi,
- Metinlerin verildiği 3 genel ağ haberi şeklinde ders kitaplarında olduğu görülmektedir.

Gedik (2008)'in çalışmasında 6.sınıf ders kitaplarında internet haberlerinin daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Çelikkaya & Yakar (2020)'ın çalışmasındaysa 108 haber içerisinde 38 tanesinin internet haberi olması, bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Çelik & Yıldırım (2021)'in çalışmasında 2020-2021 yılı 6.sınıf ders kitaplarında güncel olayların büyük bölümünün internet haberi şeklinde verilmesi bu çalışmada incelenen 2022-2023 yılı ders kitapları bulgularıyla paralellik göstermektedir.

7. sınıf ders kitaplarında genel ağ haberlerine 33 defa yer verilmiştir. Genel ağ haberlerinin verilmiş şekli incelendiğinde;

- Görsel + metin + ölçme değerlendirmenin birlikte olduğu 10 genel ağ haberi,
- Görsel + metnin birlikte olduğu 13 genel ağ haberi,
- Metin + ölçme değerlendirmenin birlikte kullanıldığı 5 genel ağ haberi,
- Metinlerin olduğu 2 genel ağ haberi,
- Tablonun olduğu 2 genel ağ haberi kullanılmıştır.

Temur (2022)'un çalışmasındaysa 2018-2019 yılındaki MEB yayınlarının sosyal bilgiler ders kitabında 38 ağ haberinin olduğu tespit edilmiştir. 2022-2023 EKOYAY yayınları ders kitabı ile 2018-2019 yılı MEB yayınlarının ders kitaplarında genel ağ haberlerine geniş miktarda yer verdikleri görülmektedir. Taşkın & Memişoğlu (2019)'nun çalışmasında 2014-2015, 2015-2016, 2016-2017 eğitim ve öğretim dönemlerine ait ders kitaplarının incelemesinde her üç yılda da güncel olayların en fazla internet haberi şeklinde ders kitaplarında olduğu 2022-2023 ders kitabıyla benzerlik göstermektedir. Öztürk & Veziroğlu (2020)'nun 2019-2020 MEB yayınevini sosyal bilgiler ders kitabını güncel olaylar bağlamında incelediği çalışmasında 52 güncel olay

içerisinde 42 tanesinin genel ağ haberini yansıması 2022-2023 EKOYAY yayınevini genel ağ haberlerine yer verme durumuyla benzerlik göstermektedir. Öneri olarak aşağıdakiler ifade edilebilir.

- 4. sınıf ders kitaplarında genel ağ haberlerine daha fazla yer verilebilir.
- Ders kitaplarında verilen genel ağ haberlerinin tarihleri daha yakın tarihli örnekler olabilir.
- İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Kültür ve Miras öğrenme alanlarında daha fazla genel ağ haberlerine yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, H., Oğuz, R., Tatar, O., & Subaşı, Y. (2014). Ortaokul sosyal bilgiler dersinde ders kitaplarının güncel olaylar bağlamında öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 49-65.
- Bekret, D. (2019). Kanıt temelli güncel olayların sosyal bilgiler dersinde kullanımına yönelik bir eylem araştırması [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Cansız Aktaş, M. (2014). Nitel veri toplama araçları. M. Metin (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (ss. 337-371). Pegem Akademi.
- Çalışkan, H., & Uzunkol, E. (2021). Sosyal bilgiler alanı, özellikleri ve temel amaçları. V. Aktepe, M. Gündüz, N. Kurtde Fidan, & E. Yalçinkaya (Ed.), *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi* içinde (ss. 2-18). Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9786257676328>
- Çar, A. (2018). Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan gazete ve internet haberlerinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Aksaray Üniversitesi.
- Çelik, M. E., & Yıldırım, G. (2021). 5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının güncel olaylar açısından incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(16), 34-47. <https://doi.org/10.46778/goputeb.832478>
- Çelikkaya, T., & Yakar, H. (2015). Sosyal bilgiler programında gazete, dergi ve internet haberlerinin kullanılması. *Turkish Studies*, 10(3), 251-270. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7652>
- Demirkaya Gedik, H. (2008). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel konular. *Türkiye Sosyal*.
- Dinç, E., & Acun, A. (2017). Sosyal bilgiler dersinde ekonomi ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili konuların öğretiminde güncel olayların kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(41), 29-46. <https://doi.org/10.9779/PUJE798>
- Doğan Yolgösteren, B. (2020). İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programında gazete kullanımı: Sabah gazetesi internet haberlerinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Doyran, Y. (1997). İlköğretim 1. sınıf ders kitaplarında biçim-içerik ilişkisi. *Anadolu Sanat Dergisi*, 7, 35-43.
- Ediger, M. (2001). Reading current event items. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED458551.pdf>
- Ekoyay Matbaa. (2019). *7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. MEB.

- Gürkan, B. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde güncel olaylar: İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler eğitiminde güncel olayları ele alış biçimlerinin değerlendirilmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Halis, S. İ. (2002). Öğretim ortamında kullanılan materyal türleri. R. Yıldız (Ed.), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme* içinde (ss. 122-148). Mikro.
- Kan, Ç., & Demirhan, N. (2019). Güncel olaylarla sosyal bilgiler öğretimi. M. B. Minaz, & M. Sert Ağır (Ed.), *Eğitim bilimleri alanında araştırma makaleleri* içinde (ss. 87-118). Gece Yayınevi.
- Kılıç, A., & Seven, S. (2008). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Pegem Yayınları.
- MEB. (2019). *5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. MEB.
- MEB. (2019). *6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. MEB.
- Memişoğlu, H., & Güçin, G. (2017). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine göre güncel konuların öğretimi. *International Journal Of Social Sciences and Education Research*, 3(4), 1274-1295.
- Öztürk, T., & Veziroğlu, K. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel olayların kullanım durumu. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 180-193. <https://doi.org/10.47770/ukmead.793737>
- Şimşek, N. (2020). Güncel olaylarla sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever, M. Aydın, & E. Koçoğlu (Ed.), *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi* içinde (ss. 143-161). Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786053184478.06>
- Taşkın, A., & Memişoğlu, H. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel konulara yer verilme durumunun incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 599-610. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2609>
- Temur, S. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında gazete ve genel ağ haberlerinin kullanımı. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(7), 657-686.
- Tuna Matbaa. (2018). *4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. MEB.
- Yangın, B. (2005). Ders kitaplarına yardımcı materyaller. Ö. Demirel, & K. Kiroğlu (Ed.), *Konu alanı ders kitabı* içinde (ss. 55-77). Öğreti. <https://doi.org/10.14527/9786050370058.04>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (2023). https://sozluk.gov.tr/genel_ag
- Sadıkoglu, S. (n.d.). Genel ağ (internet) ve genel ağ (internet) haberleri. https://www.sonersadikoglu.com/genel_ag_internet_ve_genel_ag_internet_haberleri.html

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır. Gösterdikleri ilgi ve emekten dolayı Dicle Akademi Dergisi Editörlerine ve katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Etik Kurul İzni: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

Katkı Oranı: Birinci yazarın katkı oranı %55, ikinci, üçüncü ve dördüncü yazarların katkı oranları %15'erdir.

* * * * *

EXTENDED ABSTRACT

Social Studies stands out among other subjects as one of the disciplines that most effectively conveys current events to individuals, largely because its topics are deeply rooted in societal issues. Unlike other subjects that may focus primarily on historical events or abstract concepts, Social Studies is uniquely positioned to address the here and now, reflecting the dynamic nature of society. This relevance is further enhanced by the subject's ability to adapt to the changing educational environment and the evolving landscape of current affairs. Consequently, current events play a crucial role in the Social Studies curriculum, bridging the gap between theoretical knowledge and real-world application.

Current events encompass incidents that occur within a society or across various environments, impacting individuals and often making headlines in news outlets. These events are not limited to recent occurrences but can also include discussions about potential future developments. Engaging with current events allows individuals to discuss contemporary societal issues through the lens of ongoing news coverage, facilitating a deeper understanding of how these issues affect their lives and communities. This engagement is essential for developing critical thinking and media literacy skills among students, enabling them to analyze and interpret the information presented in both print and visual media.

In the realm of education, Social Studies relies on a variety of resources to effectively engage students. Textbooks, a time-honored educational tool, have been fundamental for centuries, providing a structured way for students to review and revisit class material at their own pace. As we progress further into the digital age, there has been a concerted effort to incorporate multimedia and digital tools that appeal to different senses, enhancing the learning experience. This integration is evident in modern textbooks that now include internet news and other digital content, reflecting the advancements in technology and media consumption.

The objective of this study is to delve into how internet news is integrated into Social Studies textbooks, specifically examining the domain, subject matter, and presentation of this news content. Through document analysis, this research seeks to understand how internet news is utilized within textbooks for grades 4 through 7. By employing qualitative research methods, the study evaluates the latest editions of Ministry of Education textbooks for grades 5 and 6, as well as private publishers' textbooks for grades 4 and 7.

The research began with the development of an "Internet News Checklist," informed by the perspectives of field experts, to gauge the extent of internet news coverage in these textbooks. The analysis revealed a varying number of internet news articles across different grade levels: 7 articles in 4th grade textbooks, 25 in 5th grade, 24 in 6th grade, and 33 in 7th grade. These findings highlight the increasing presence of internet news in educational materials as students progress through grades. Based on these results, future research could focus on recommending the inclusion of more internet news in 4th grade textbooks and advocating for the use of more current and relevant examples in textbooks across all grades to enhance the educational experience.

II. ABDÜLHAMİD'İN PANİSLAMİZM POLİTİKASININ YUMUŞAK GÜÇ PERSPEKTİFİNDEN ELE ALINMASI

II. ABDULHAMID'S CONSIDERING THE POLICY OF PANISLAMISM FROM A SOFT POWER PERSPECTIVE

 Ahmet Fethi GÜN¹

¹ **Sorumlu Yazar:** Dr. Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, afethi.gun@yalova.edu.tr

Received / Alınma: 25.09.2024

Accepted / Kabul: 15.10.2024

ÖZET

Yumuşak güç uluslararası ilişkiler disiplinde gittikçe önem kazanan bir kavramdır. Akademik çalışmalarda yumuşak gücün bir devletin dış politikasındaki önemi araştırma konusu olmaktadır. Türk dış politikasında da son dönemde yumuşak güçle alakalı birçok tez çalışması yapılmıştır. Her ne kadar yumuşak güç kavramsallaştırması yeni olsa da, geçmiş yüzyıllardaki birçok devlet yumuşak gücü etkin şekilde kullanmıştır. Bu çalışma, yumuşak gücün kullanımının Türk dış politikasında yeni bir durum olmadığını ve Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında özellikle II. Abdülhamit tarafından etkin şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmada tek bir konu üzerinden değil, birden fazla tarihsel olay üzerinden yumuşak güç analizi yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan ilişkilerinde Panislamizm söylemini ön plana çıkartarak yumuşak güç kullanımının Avrupa devletler sistemindeki denge unsurunu nasıl sağladığı incelenmiştir. Bu çerçevede farklı örnekler üzerinden karşılaştırmalar yapılarak Osmanlı yumuşak gücünün değişen uluslararası güç dengelerine göre nasıl adapte olduğu irdelenmiştir. Çalışmada öncelikle yumuşak güç kavramı detaylıca anlatılmış, daha sonra dönemin dış politikasında panislamist yaklaşımların bu kavramla özdeşleşip özdeşleşmediği ortaya konmuştur. Bu amaçla uluslararası ilişkilerde güç ve özdelede yumuşak güç ekseninde yapılan çalışmalarda nelerin yumuşak güç olup olmadığı tespit edilmiştir. Bu maksatla Abdülhamid dönemindeki dış politika pratiklerinin yumuşak güç ile tevfi edilebileceği ortaya konmuştur. Yumuşak güç, kamu diplomasisi, kültürel diplomasi gibi kavramlarla ilgili modern dönemi esas alan birçok çalışma mevcuttur; ancak bu kavramların henüz tanımlanmadığı dönemde dahi kullanıldığını ispat etmek literatüre ciddi katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu çalışma ile yumuşak güç dönemlendirmesinin daha da geriye çekilmesi mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit, Panislamizm, Yumuşak Güç.

ABSTRACT

Soft power is a concept that is becoming increasingly important in the discipline of international relations. Academic studies have explored the significance of soft power in a state's foreign policy, and recently, numerous theses have focused on this concept in the context of Turkish foreign policy. Although the conceptualization of soft power is new, many states have effectively utilized it throughout history. In this study, it is stated that the use of soft power is not a new situation in Turkish foreign policy and that it was used in the last century of the Ottoman Empire, especially during World War II. It reveals that it was used effectively by Abdulhamid. Therefore, this study will conduct a soft power analysis not on a single issue, but across multiple historical events. By highlighting the discourse of Pan-Islamism in the Ottoman Empire's relations with other states, the research will examine how the use of soft power contributed to maintaining balance within the European state system. In this context, various examples will be compared to illustrate Ottoman soft power adapted to the changing dynamics of international power. In the study, firstly the concept of soft power was explained in detail, then it was revealed whether the pan-Islamist approaches in the foreign policy of the period were identified with this concept. To achieve this objective, the study examines existing research on the dynamics of power and soft power in international relations, identifying what constitutes soft power and what was not. For this purpose, it was revealed that the foreign policy practices during the Abdulhamid period could be identified with soft power. While many studies focus on concepts such as soft power, public diplomacy, and cultural diplomacy within the modern context, this research argues that these concepts were utilized even before they were formally defined. Establishing this connection will contribute significantly to the literature and allow for an expanded understanding of soft power's historical applicability.

Keywords: II. Abdulhamid, Pan-Islamism, Soft Power.

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler literatüründe güç kavramı oldukça önemli bir yere sahiptir. Birinci Dünya Harbi'nden sonra kurumsallaşmaya başlayan uluslararası ilişkiler disiplininde güç kavramı sistem, anarşi, güvenlik gibi önemli bir parametre olmuştur. Güç ekseninde birçok bilimsel kitap kaleme alınmıştır. Tüm uluslararası ilişkiler teorilerinde güç önemli bir tartışma konusu olmuştur. Gücün doğasına yönelik, gücü elinde bulundurmaya yönelik, daha fazla güç elde etmek gibi birçok arzu ve istek insanın doğasında olduğu gibi devletlerin de doğal arzularıdır. Geçmiş yüzyıllarda güç denilince akla askeri ve ekonomik güç gelirken, yaşadığımız dünyada güç denilince sert güç, yumuşak güç, akıllı güç, keskin güç gibi birçok güç çeşidi gelmektedir. Gücün bu denli tasnif edilmesi yakın zamanda olmasına rağmen, devletler bu çeşitli tasnifi yapılan güç stratejilerini kullanmışlardır. Sadece sert güçle elde edilemeyecek birçok kazanım yumuşak güçle elde edilebilmiştir. Bu konuda ilk akla gelenler Çin'in Büyük Hun Devleti'ne karşı geliştirdiği bazı yumuşak güç stratejileridir. Askeri mücadele ile birlikte çeşitli hediyelerle Hun Devletini içten fethetmeye yönelik bazı uygulamalar günümüzdeki yumuşak güç uygulamaları ile bire bir örtüşmese dahi birer yumuşak güç emareleridir. Modern dönemde devletler yumuşak gücü çok etkin kullanmaktadırlar. Yine Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Balkanlarda tutunabilmek maksadıyla kalpleri ve gönülleri fethetmek için bu bölgelerde ahilik teşkilatlanması ile yaptıkları irşad faaliyetleri oldukça etkili olmuştur. Balkan bölgesinden günümüze uzanan birçok dergâh, tekke, cami gibi dini mekânlar bölgede Osmanlı Devleti'nin şefkat ve merhamet yüzü olmuşlardır. Bu mekânlardaki tutum ve davranışlar bölge halkının devlete bakış açılarının da şekillenmesine yol açmıştır. Bu uygulamalar birer yumuşak güç uygulamalarıdır denilebilir. Yine tarihte gadre uğrayan Yahudi toplulukların Osmanlı Devleti tarafından korunup kollanması, bu topluluklara yurtlar temin edilmesi dikkat çeken bir diğer yumuşak güç stratejisidir denilebilir. Yumuşak gücün doğası itibariyle sert güç olmayan her araç ve uygulama yumuşak güç diye ele alınabilir. Osmanlı Devleti'nin son dönemine kısaca baktığımızda, oldukça çalkantılı, devletten ayrılmak arzu eden birçok ulus ve savaşlarda kaybedilen büyük toprak kayıpları ile şekillenmiştir. Dönemin en ön plana çıkan ve en uzun süre tahtta kalan padişahı II. Abdülhamit bu kriz dönemini aşmak için çeşitli stratejiler uygulamıştır. Bugünden o günlere baktığımızda yapılan uygulamalarda Osmanlı Devleti'nin Müslümanları bir arada tutabilmek ve devletin ömrünü uzatmak için çeşitli yumuşak güç uygulamaları yaptığını görebiliriz. II. Abdülhamit, halifeliğin verdiği İslam dünyasındaki bu etkili gücü yine İslam dünyasına yönelik yumuşak bir güç olarak kullanmıştır. İslam'a yapılacak hizmetlerin aynı zamanda İslam milletlerine de etki edeceğini iyi bilen Abdülhamit, başta Hicaz demiryolu olmak üzere birçok hizmeti bu dönemde hayata geçirmiştir. Bu çalışmada II. Abdülhamit'in Osmanlı son dönemindeki yaptığı faaliyetleri modern bir uluslararası ilişkiler kavramı olan yumuşak güç perspektifinden değerlendireceğiz. Öncelikle gücün tanımları ve çeşitleri tanıtılacak, daha sonra ise Panislamizm'in altyapısı irdelenecektir. Son bölümde ise Panislamizmin yumuşak güce nasıl dönüştüğü ispat edilecektir. Uluslararası ilişkilerde ve diğer sosyal bilim disiplinlerinde özellikle son yıllarda yumuşak güç ekseninde birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye'de de bu anlamda birçok tez çalışması yapılmış ve araştırma makalesi yayınlanmıştır. Bu çalışma ile var olan çalışmaların dışına çıkarak yumuşak güç kavramının henüz uluslararası ilişkiler disiplininin olmadığı bir dönemde dahi kullanıldığını Osmanlı Devleti'nin bir dönemi üzerine eğilerek ele almaktır. Literatüre baktığımızda II. Abdülhamit'in dış politika anlayışı ve kamu diplomasisi ekseninde yapılan doktora tezi mevcuttur. Bu çalışma daha mikro düzeyde II. Abdülhamit'in uygulamaya koyduğu bazı faaliyetleri yumuşak güç perspektifinden değerlendirmektir.

2. GÜÇ KAVRAMI

Kanaat üzerinde güç üçüncü güç biçimidir. “Gemilerimiz var, adamlarımız var, paramız da var” diye şarkı söyleyen “Jingolar” siyasi gücün üç temel unsurunu isabetli bir şekilde teşhis etmişlerdir: silahlar, insan gücü ve ekonomik güç.”

Edward Hallet Carr

Uluslararası ilişkilerde güç kavramı çok farklı şekillerde yorumlanmış ancak net bir tanımlanamamıştır. Bu da gücün görece hangi koşullarda kime göre ve neye göre ifade ettiği anlamın sübjektifliğinden ileri gelmektedir. Her şeyden önce gücün en azından çok temel bir tanımını vermekte fayda vardır. Her biri farklılıklar içeren, önemli olan birçok güç tanımının olduğunu biliyoruz. Sözlük bize genel itibarıyla gücün toplumu etkileme kabiliyeti olduğunu söyler. Uluslararası sistemde her devlet tek başına ayakta durabilmek için potansiyel güç unsurlarına sahip olmalıdır. İşte bu noktada farklı görüşler ileri sürülmektedir. İstedığınız sonuçları elde etmek için başkalarının davranışlarını üç farklı yolla yönlendirebileceğimizi ifade eden Joseph Nye, bu üç farklı yolu şu şekilde ifade eder. Birincisi; onları tehditlerle zorlayabilirsiniz, ikincisi; ekonomik olarak zaafa uğratarak teşvik edebilirsiniz, üçüncü olarak ise onları cezbedebilir veya kendi bünyenize katabilirsiniz (Nye, 2008, s. 28).

Morgenthau, güç kavramını, uluslararası politikanın nihai amaçları ne olursa olsun her zaman ulaşılması istenen hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için başvurulması gereken bir araç olarak tanımlamıştır. Ona göre; ister devlet adamları ister halk, özgürlüğü, refahı, güvenliği veya gücü kendi imkanları doğrultusunda arayabilir (Morgenthau, 1948, s. 13). Pallaver'e göre güç, insanın varoluşundan beri süregelen temel bir unsurdur. Dolayısıyla kişilerarası ilişki biçimlerinden ekonomik işlemlere, dini ve siyasi tartışmalara kadar sosyal yaşamın bütün boyutlarını kapsayan bir olgudur. Tarihsel olarak baktığımız zaman güç, nüfus büyüklüğü ve toprakların genişliği, sahip olunan doğal kaynaklar, ekonomik açıdan yeterlik, askeri teçhizat ve donanımın yanı sıra sosyal ve siyasal açıdan istikrar gibi kriterler ile ölçülmüştür (Pallaver, 2011, s. 12).

Uluslararası sistemde mevcut güç dengeleri, devletlerin buldukları coğrafya ile de yakından ilişkilidir. Coğrafyanın sahip olduğu avantajlar, üzerinde bulunan devletin sosyal, siyasi, ekonomik ve askeri gücünü doğrudan etkilemektedir. Buna mukabil dünyada küresel medya iletişim araçlarının yaygınlaşması, uluslararası örgütlerin çoğalması, devlet mekanizmasına dâhil olan sivil aktörler, uluslararası sistemin yaşadığı dönüşümler ve geçirdiği değişimler, beraberinde sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Dolayısıyla bu unsurlar arasındaki geçişkenlik ve değişim güç kavramının daha karmaşık bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Buraya kadar güç kavramının birkaç temel tanımını yaptıktan sonra gücün zamana ve koşullara göre farklılık arz eden çeşitlerini burada zikretmek yerinde olacaktır.

2.1. Yumuşak Güç

Günümüzde bilgi ve iletişim çağında dünyada sosyal, siyasal, ekonomik, bilgi ve teknoloji vs. alanlarında yaşanan değişimler ve kaydedilen ilerlemeler güç kavramının da bu koşullara göre şekillenmesini sağlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel siyasette meydana gelen bu değişimler sert güç olarak nitelendirdiğimiz askeri ve ekonomik yaptırımların etkisini azaltmıştır. Küresel sistemin çok kutuplu yapısı, artan medya iletişim ağları, geleneksel anlamda askeri kapasiteye dayalı savaş olgusunu geri plana itmiş; bunun yerine kitleleri ikna ve pazarlama yöntemleriyle kamuoyunu yönlendirebilme, zorla değil rızaya dayalı bir güç formu önem kazanmaya başlamıştır. Joseph Nye'nin “gönülleri ve kalpleri kazanma kabiliyeti” şeklinde

ifade ettiği bu yöntem, istenilen şeyi elde etme hususunda sert güce göre daha uzun vadeli kazanımlar sağlamakta, aynı zamanda daha kalıcı olmasını mümkün kılmaktadır.

Askeri güç ve ekonomik güç, kitleleri konumlarını değiştirmeye teşvik etmek için kullanılabilir sert komuta gücünün örnekleridir. Sert güç, tehditlere veya teşviklere dayanabilir. Ancak gücü kullanmanın dolaylı bir yolu daha vardır. Şöyle ki, bir ülke, dünya siyasetinde istediği sonuçları, diğer ülkelerin de onu takip etmek, ona hayran olmak, onu örnek almak, onun refah ve açıklık seviyesine ulaşmak istemesiyle elde edebilir. Zorbalık yerine işbirliğine dayalı bir iletişim yöntemi öneren Joseph Nye yumuşak gücü, “eğer istediğim şeyi istemeni sağlayabilirsem, o zaman yapmak istediğin şeyi yapmaya seni zorlamama gerek yoktur” şeklinde ifade etmiştir. Bu anlamda dünya siyasetinde askeri veya ekonomik silah tehdidiyle veya kullanımıyla kitleleri değiştirmeye zorlamak kadar, gündemi belirlemek ve kamuoyunu cezbetmek de önemlidir. Gücün bu yönü – sizin istediğiniz bir şeyi başkalarının da istemesini sağlama- yumuşak güç olarak tanımlanmıştır (Nye, 2002, s. 9-10).

Yumuşak güç, siyasi gündemi başkalarının tercihlerini şekillendirecek şekilde belirleme yeteneğine dayanır. Bir örnek verecek olursak, kişisel düzeyde bilge ebeveynler, eğer çocuklarını doğru inanç ve değerlerle yetiştirmişlerse, güçlerinin yalnızca zor kullanmaya, harçlıkları kesmeye ya da arabanın anahtarlarını ellerinden almaya, güvendikleri duruma göre daha büyük olacağını ve daha uzun süreceğini bilirler. Benzer şekilde Antonio Gramsci gibi siyasi liderler ve düşünürler, gündemi belirlemenin ve tartışmanın çerçevesini çizmenin getirdiği gücün bir özgüven oluşturduğunu bilirler. Zira tercihleri belirleme yeteneği, çekici bir kültür, ideoloji ve kurumlar gibi soyut güç kaynaklarıyla ilişkilendirilme eğilimindedir (Nye, 2002, s. 9). Yumuşak gücün kaynağı büyük ölçüde sahip olduğumuz değerler ve benimsediğimiz inanç sistemleridir. Bu değerler kültürümüzde, ülkemizde izlediğimiz politikamızda ve uluslararası alanda davranış biçimlerimize yansır. Sert gücün aksine yumuşak güç, askeri ve ekonomik üstünlüklerin ötesinde farklı nüfuz ve çekim alanlarını ifade eder. Yumuşak gücü şekillendiren pek çok unsur vardır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, kültür, eğitim, sanat, mimari, film, şiir, edebiyat, yazılı ve görsel medya, yükseköğretim kurumları, ar-ge merkezleri, sivil toplum kuruluşları, bilim ve teknolojik altyapı ve inovasyon kapasitesi, turizm, ekonomik işbirliği platformları ve diplomasi gibi unsurlar yumuşak gücü besleyen temel unsurlardır. Bunların yanında bir devletin yumuşak gücünün temelini oluşturan en önemli etken, o ülkenin sahip olduğu siyasal sistemdir. Temel hak ve özgürlerin kısıtlanmadığı, paylaşımcı, insanı merkeze alan bir yapı, adil, şeffaf ve demokratik bir siyasal düzene sahip bir ülke, başka devletlerin kamuoyları tarafından bir cazibe merkezi haline gelir (Kalın, 2010, s. 55).

Elbette sert ve yumuşak güç birbiriyle yakından ilişkilidir ve her biri bir diğerini güçlendirebilir. Her ikisi de başkalarının davranışlarını etkileyerek amaçlarımıza ulaşma yeteneğinin yönleridir. Bazen aynı güç kaynakları baskıdan çekime kadar tüm davranış yelpazesini etkileyebilir. Zira ekonomik ve askeri gerileme yaşayan bir ülkenin, çekiciliğinin yanı sıra uluslararası gündemi şekillendirme yeteneğini kaybetmesi de muhtemeldir. Ve bazı ülkeler yenilmezlik ya da kaçınılmazlık mitiyle sert güce sahip diğer ülkelerin ilgisini çekebilir. Hem Hitler hem de Stalin bu tür mitler geliştirmeye çalışmıştır. Sert güç aynı zamanda daha küçük devletlerin gündemini belirleyen imparatorluklar ve kurumlar kurmak için de kullanılabilir. Buna Doğu Avrupa ülkelerindeki Sovyet egemenliğini örnek olarak göstermek yerinde olacaktır (Nye, 2002, s. 12). Sonuç olarak, yumuşak gücün uzun vadedeki kazanımları sert güce göre daha kalıcı olacaktır. Nitekim, kültürel öğeler ve değerler sistemi kullanılarak oluşturulan bu güç formu başka

ülkelerin kamuoylarını yakından ilgilendirecektir. Zira kültür alışverişleri, tarihsel bağlar, sosyokültürel değerler farklı ülkeleri birbirine yakınlaştıracak olan yumuşak güç unsurlarıdır.

2.2. Sert Güç

Sert güç, insanlığın varoluşundan beri bir savunma mekanizması olarak varlığını sürdürmüştür. Yaklaşık olarak 400 yıl önce Niccolo Machiavelli'nin İtalya'daki prenslere zulüm ve korku politikalarını öğütlemesiyle sert güç uluslararası ilişkiler disiplininde bilimsel bir boyut kazanmıştır (Öztürk, 2013, s. 181-204). Uluslararası ilişkilerde sert güç, "başkalarına normalde yapmayacakları fiilleri yaptırma yeteneği" olarak ifade edilmektedir. Somut güç olarak da tanımlanan bu güç formu, genellikle askeri ve ekonomik kapasitesi yüksek olan ülkelerin ulaşmak istedikleri hedefleri kısa yoldan gerçekleştirmek için sıklıkla başvurdukları bir yöntem olarak da ifade edilebilir. Zira sert güce sahip bir ülke elinde bulundurduğu imkanlar nispetinde dünya gündemini oluşturan meselelerde belirleyici aktör konumunda olmaktadır (Keohane & Nye, 2012, s. 214). Sert güç, uluslararası ilişkilerde genellikle gerçekçilikle ilişkilendirilmektedir. Buna göre, güç politikaları, güç ve şiddet ile çok yakından ilişkilidir. Sert güç, bir dereceye kadar gücün en eski biçimidir. Ülkelerin herhangi bir üstün otoriteyi tanımadığı anarşik, evcilleştirilmemiş bir uluslararası sistem fikriyle bağlantılıdır. Düzen, güç rekabetinin ve savaşların genel sonucudur. Maddi kaynaklara sahip olmak ve elde etmek sert güçte başarının anahtarı olarak görülmektedir. Sert güç, havuç ve sopa kullanan devletlerin istediklerini elde etmelerini sağlar. Herhangi bir güç kaynağının etkinliği öncelikle bağlama bağlıdır ve mevcut bağlamın karmaşık ve küresel yanıtlar gerektirmektedir. Tanık olduğumuz süregelen değişim eğilimi, bu eski paradigmaya hakim gelmekte ve bu da gücün daha az somut hale gelmesine ve güç kullanımını daha minimum düzeyde etkili hale gelmesine neden olmaktadır. Profesör Joseph Nye'nin de vurguladığı gibi Machiavelli, "bir prens için sevilme kurtulmanın daha güvenli olduğunu" ifade etmektedir. Dolayısıyla Nye, her ikisinin de olması gerektiğini vurgulamaktadır (Pallaver, 2011, s. 3).

Sert güç, yumuşak güce göre daha kolay deneyimlenir ve bir dereceye kadar uygulamaya konulması daha az maliyetlidir. Bu maliyet, kullanılan ekonomik kaynaklar açısından değil, sert gücün etkili bir şekilde kullanılması için ne gerektiğini anlama kapasitesi açısından nispeten maliyetlidir. Sert güç yumuşak güçten daha eskidir ve kendisini oldukça pratik ve somut bir şekilde gösterir. Üstelik sert gücün görülmesi ve etkilerinin ölçülmesi daha kolaydır. Yumuşak güç gibi yalnızca kendi ideolojik yaklaşımını sürdürmekle kalmaz, aynı zamanda farklı bağlamlarda da bulunabilir (Pallaver, 2011, s. 81).

Buraya kadar güç ve türevlerinin kavramsal çerçevesinden bahsettikten sonra araştırmanın asıl konusunu teşkil eden İkinci Abdülhamit'in Panislamizm ya da diğer bir ifade ile İttihad-ı İslam politikasının kuramsal altyapısına değinilecek ve bu çerçevede uygulamış olduğu faaliyetlerin yumuşak güç ile olan ilişkisi incelenecektir. Bu kapsamda öncelikle İkinci Abdülhamit dönemi dış politikasının siyasi olayları ve diplomatik ilişkileri yumuşak güç ekseninde incelenecek ve sonuçları analiz edilecektir.

3. PANİSLAMİZM'İN SOSYOKÜLTÜREL ALTYAPISI

XIX. yüzyıl gerek Batı Dünyası gerekse Osmanlı Devleti için hem siyasi istikrar hem de ekonomik açıdan en çalkantılı dönemlerden biri olmuştur. 1789 'da Fransız İhtilali'nin patlak vermesiyle beraber Avrupa'da asırlardan beri süregelen kadim siyasi kültürün temelleri kökünden sarsılmış, yerini kilisenin baskısı altından kurtulmuş yeni bir düzen almıştır. Nitekim bu yeni düzen Avrupa'nın sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik vs. her alana damgasını vurmuştur. Elbette

ki burada XIX. yüzyıl olaylarının tamamı zikredilmeyecektir. Öncelikle yüzyılı derinden etkileyen belli başlı kavramlar üzerinde durulacaktır. Bu kavramlar araştırmamızın kilit noktası olan Panislamizm'in de zeminini oluşturmaktadır.

3.1. Sömürgecilik

Sömürgecilik ve emperyalizm kavramları genellikle birbirinin yerine kullanılmaktadır. Sömürgeciliğin kelime anlamı, "çiftlik" anlamına gelen Roma "kolonisi"nden gelir ve başka topraklara yerleşen Romalılara atıfta bulunur. Ania Lombaa'ya göre sömürgecilik şu şekilde ifade edilmektedir. Başka bir ülkeye yerleşen bu topluluklar geldikleri yer ile olan ilişkilerini koparmadığı sürece bu yerleşim biçimini "coloni" olarak ifade eder (Lombaa, 2000, s. 19-20). Ancak koloni kavramı emperyalizm kavramı ile eş değer olarak kullanılmaktadır. Yeni topraklara bir grup insanın gelip yerleşerek daha önce orada bulunan yerli halkı yeniden dönüştürme ve kimliklerinden kopartarak bozma süreci; ticaret, savaş, alışveriş, soykırım ve köleleştirme gibi pratikler aracılığı ile başlamaktadır. Bu sebeple kolonyalizm, bir ülkenin halklarının başka halklar ve topluluklar tarafından topraklarının ve mallarının fethedilmesi ve burada siyasi bir yönetim sistemi oluşturarak kendilerine bağımlı hale getirmeyi amaç edinen bir sistemdir (Lombaa, 2000, s. 19).

Terim olarak sömürgecilik ya da kolonyalizm, bir ülkenin başka bir ülkede siyasi mekanizmayı ele geçirmesini ve o ülkeye yerleşmesini ifade eder. Esas ana yurtlarından gelen yerleşimciler, burada geçmiş kültürlerini muhafaza ederek geldikleri yerde yerli halkın içinde yeni bir topluluk oluşturan bir grup insanı ifade eder (<https://en.oxforddictionaries.com/definition/colonialism>).

Başka bir ifade ile tanımlayacak olursak sömürgecilik, "bir devletin kendi sınırları dışında kalan deniz aşırı toprakları başta askeri güç kullanımı olmak üzere muhtelif yollarla ele geçirmesi ve orada hakimiyet kurup yerli toplumlar üzerinde sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda üstünlük sağlayarak, burada bulunan her türlü maddi ve manevi imkanları kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak" şeklinde ifade edilebilir. Antik çağlara kadar uzanan bir geçmişe sahip olan sömürgecilik, süreç içerisinde farklı şekillerde uygulanmış ve uluslararası ilişkilerin en kapsamlı anlaşmazlık ve çatışma konularını teşkil etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını kazanan ülkeler, sömürge sonrası dönemde farklı argümanlarla yine sömürülmeye devam etmişlerdir (Kavas, 2009).

Siyasi coğrafyada şöyle bir kavram vardır: "discourse" yani söylem. Söylem, sosyal bilimlerde çok farklı yaklaşımlarla tanımlanmıştır. Bunun nedeni ise kuramsal olarak farklı açılardan ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla söylem, farklı sosyal olguları ifade etmede bir kullanım biçimi, fikirlerin aktarımı ya da karşılıklı iletişimi sağlayan bir unsur olarak değerlendirilen, birey ve nesne arasındaki bağı yapılandıran bir kavram olarak tanımlanabilir. Söylem, belirli yapılar ve kurallardan oluşan ve dilsel yapıları sistematize ederek betimlemek amacıyla kullanılan bir alandır. İfadenin kime ait olduğu, dayanağının ne olduğu, yönelim unsurunun neler olduğu ve söyleyenlerin ifade ettikleri şeyle neyi amaçladığı gibi bir iletiyi tüm açılarıyla kapsamaktadır. Söylemi meşrulaştırmanın ve söylemi eylemlere dönüştürmenin yolu onu sürekli tekrarlamaktır. Bu açıklamayı ifade etmemizdeki amaç, Batılı -büyük- devletlerin sömürgelerine meşruiyet kazandırmak için neokolonyal bir yaklaşım tarzı ile doğulu halklar için daima zayıf, her anlamda bilgi ve yetenekten yoksun, siyasi açıdan gerekli bilgiye ve donanıma sahip olmayan, kendisini mutlak surette bir başka hegemon gücün idaresi altında yaşaması gerektiğine inandırılmış bir insan profili söylemini sürekli tekrar ederek kendilerini meşru bir zemine oturtmak istemişlerdir. Örneğin kimlik, sosyal bir yapıyı temsil eder. Ancak burada asıl önemli olan söz konusu ifadenin hangi söylemsel düzlemde nasıl inşa edildiğidir. Dolayısıyla bu

meselede Avrupa devletleri, askeri kabiliyeti, güçlü ekonomik yapısı, ortaya koyduğu ideoloji ve yönetim sistemi ile gerek Batı Afrika ülkeleri gerekse Güneydoğu Asya ülkelerini siyasal ve ekonomik açıdan kendisine bağımlı bir topluluk haline getirmeye çalışmıştır (Gün, 2019, s. 107).

3.2. Milliyetçilik

Milliyetçilik kavramı, tanımlanması zor kavramlardan biridir. Çünkü kavramın kendisi tek başına bir şey ifade etmemektedir. Bu kavram, yurttaşlık, vatanseverlik, popülizm, etnizm, etnosantrizm, yabancı karşıtlığı, şovenizm, emperyalizm, ırkçılık gibi kavramlarla tamamlanmaktadır. Bunun yanı sıra, millet, milliyet, etnik köken, kültür, ırk gibi terimlerle de iç içe geçmiş ve bir müphemliğe bürünmüştür (Balibar ve Wallerstein, 1988, s. 62-63). Konu açısından önem teşkil eden kısım, XIX. Yüzyıl ile beraber gerek Avrupa'da gerekse Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan milliyetçilik hareketleridir. 1789 Fransız Devrimi ile beraber dünyada hızla yayılan milliyetçilik, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar, ilk etapta Osmanlı Devleti'nde büyük yankı uyandırmasa bile Tanzimat ve Islahat Fermanları gayrı-müslim tebaanın bu fikirlerden etkilenerek harekete geçme sürecini hızlandırmıştır. 1856-1871 yılları Avrupa politikasını şekillendiren bir dizi önemli hadisesi meydana getirmiştir. İtalya ve Almanya'nın milli birliklerini ve bağımsızlıklarını sağlaması, daha önce ortaya çıkmış bulunan milliyetçilik akımının kesin zaferi olmakla beraber, esas itibarıyla bundan sonraki dönemlerde Avrupa politikasına hatta dünya politikasına yaptıkları etki açısından son derece önemli olayları ihtiva etmektedir (Armaoğlu, 2022, s. 19).

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın da patlak vermesiyle ilk milliyetçi isyan hareketleri Balkanlarda başlamış oldu. 1821 Yunan İsyanıyla başlayan süreç daha sonra irili ufaklı küçük milletleri de etkileyerek devam etti. İsyan hareketleri sadece Osmanlı İmparatorluğunu etkilemekle kalmamış, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi çok uluslu imparatorlukları da etkisi altına almıştır. Görüldüğü üzere XIX. yüzyılda hız kazanan milliyetçilik akımı, içerisinde pek çok ulusu bir arada barındıran imparatorlukları derinden sarsmış ve onları bu yönde yeni çözümlerine itmiştir. Osmanlı Devleti süreçte bir yandan batılı bir devlet gibi davranıp toprak bütünlüğünü sağlamaya çalışırken bir yandan da statükoyu devam ettirip içinde bulunduğu derin açmazlar ile mücadele etmeye çalışmıştır.

3.3. Panslavizm

"Panslavizm" tabiri, 1870 yıllarından itibaren özellikle Batı Avrupa siyasal çevreler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Amaç, Rusya'nın önderliğinde Slav ırkından olan bütün halkları tek bir siyasi çatı altında toplamaya yönelik bir hareket şeklinde tezahür etmiştir (Armaoğlu 2022, s. 484). Panslavizm, Rusya'nın milli politikasının karşısında olan devletlere yöneltilmiş ve sistematik olmayan çeşitli ve aynı zamanda tutarsız görüşlere, Batı Avrupa'nın vermiş olduğu bir isimdir. Panslavizm karşısında en çok etkilenen iki ülke şüphesiz Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti'dir. 1870'lerin sonuna gelindiğinde Doğu Sorununun ortaya çıkması ile Panslavizm, Viyana ile Budapeşte'nin ve İstanbul ile Londra'nın nezdinde, Rusya'daki en tehlikeli güç olarak görünmüştür (Sumner, 1937, s. 56-57). 19. Yüzyılın en önemli gündem maddelerini oluşturan iki ana faktör şüphesiz Milliyetçilik ve Sömürgecilik olmuştur. Bu oluşumun ikisi de dolaylı veya dolaysız bir şekilde İslam Birliği hareketi ya da Panislamizm'i etkisi altına almıştır (Çetinsaya, 1988, s. 28).

Başlangıçta Panslavizm hareketi, siyasi bir oluşumdan ziyade özellikle Rusya dışında yaşayan Slavlar arasında bir dil birliği ve kültür hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Panslavizm ile ilgili kaynaklara 17. yüzyılın başlarından itibaren ulaşılabilmektedir. Ancak Fransız İhtilali ile birlikte

modern Avrupa'nın pek çok alanda ortaya attığı fikir akımlarında olduğu gibi Panslavizm akımı da ihtilalin getirdiği sonuçlar arasındadır. Zira Fransız İhtilali ile ortaya çıkan Milliyetçilik akımı, bütün Slav ırklarını da etkisi altına almıştır. Panslavizm kavramının İlk defa Slovak bir yazar tarafından da 1826 yılında zikredilmiş olması dikkate değerdir. Esasen, Batı Slavları olarak ifade edilen Lehler, Çekler, Slovaklar ve Doğu Almanya Slavları tarafından daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır (Armaoğlu, 2022, s. 485).

Buraya kadar dünyada ortaya çıkan Pan ideolojilerin kavramsal kökenlerine kısaca yer verdikten sonra II. Abdülhamid'in dış siyasetinde oldukça önemli bir rol oynayacak olan Panislamizm politikasını inceleyeceğiz. Öncesinde dönemin dış politikasına da yer vermek araştırmamızın konu bütünlüğü açısından oldukça önemlidir.

4. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başlamış oldu. Bu dönemde Batı ile olan diplomatik ilişkilerde daha tavizkar ve daha toleranslı bir yaklaşım benimsenmiştir. Nitekim II. Abdülhamit döneminin dış siyasetinin belirlenmesinde Tanzimat devrinin rolü yadsınamaz boyutlardadır. Dönemin en önemli gelişmeleri arasında zikredilebilecek olan 1871 yılında Almanya'nın milli birliğini sağlaması, dış siyasetin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır (Turan, 2014a, s. 429). Bununla birlikte Tanzimat'ın önemli devlet adamlarından biri olan Âli Paşa'nın aynı sene hayatını kaybetmesi de dönemin bir başka önemli olaylarından biridir. Çünkü Âli Paşa'nın ölümünü izleyen yıllar, İmparatorluğun iç siyasetinde tamamen belirsizliğin hakim olduğu ve uluslararası alanda yalnızlaşma psikolojisinin gittikçe arttığı zamanlardır (Gücüm, 2015, s. 291).

II. Abdülhamit tahta çıktığında devletin içinde bulunduğu sorunlar ve art arda yaşanan taht değişiklikleri, ülkede siyasi atmosferi olumsuz yönde etkilemiş ve Bab-ı Ali'de istikrarsız ve güvensiz bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. Rusların tahrikleri sonucu Balkanlarda meydana gelen isyanlar ve akabinde 93 Harbi'nin baş göstermesi imparatorluğu gittikçe işin içinden çıkılmaz bir hale sürüklemiştir (Özcan, 2019, s. 115).

Bu dönemde dış politikanın şekillenmesinde 93 Harbi dışında birkaç önemli olayın da etkisi oldukça büyüktür. Bunlar; Berlin Kongresi'nden sonra İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı politikasını değiştirmiştir. İngiltere, 1791'den beri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunurken Liberal Parti ve Gladstone yönetiminin iktidara gelmesi ile beraber bu politikasını terk etmiştir. Bunun yerine 1880'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama ve onun topraklarını kendisine katarak yeni ve milli devletler kurma politikası benimsemeye başlamıştır. İngiltere'nin bu yeni politikasının en önemli göstergelerinden biri de 1880'lerden başlayarak bütün Avrupa'nın dikkatini çeken konulardan biri olan "Ermeni Sorunu" olmuştur (Armaoğlu, 2022, s. 554). Bilindiği üzere Ermeniler Osmanlı Devleti içerisinde Millet-i Sadıka olarak anılan gayr-ı müslim grubu teşkil etmekteydi. Ermenilerin büyük bir çoğunluğu genellikle Doğu Anadolu'da Van, Bitlis, Diyarbakır ve Sivas vilayetlerinde meskun bulunmaktaydılar (Karal, 1983, s. 127). 1880 yılında Gladstone İngiltere'nin başına gelir gelmez Ermeni Sorunu ile ilgilenmeye başlamıştır. Berlin Antlaşması'nın imzalayan devletler adına harekete geçerek 11 Haziran 1880'de Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota verilmesini sağlamıştır. Nota'da Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesine dayanarak Doğu Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı yerlerde İslahat yapılması yönünde Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamıştır (Armaoğlu, 2022, s. 560). Ermeni meselesiyle başta Rusya ilgilenirken sonrasında İngiltere'nin dahil olması meseleyi devletin dış politikasında önemli bir etkeni haline getirmiştir.

Yine İngiltere'nin 1878 yılında Berlin Antlaşması'nın hemen öncesinde imzalanan bir anlaşmayı öne sürerek önce Kıbrıs'ı akabinde 1882 yılında Urabi Ayaklanmasını bahane ederek Mısır'ı işgal etmesi ve 1881 yılında Fransa'nın Tunus'a yerleşmesi bu dönemin önemli hadiselerdendir (Turan, 2014a, s. 432-433). Şüphesiz üst üste meydana gelen toprak kayıpları ile devletin içinde bulunduğu bu buhran, II. Abdülhamit'in dış politikada köklü değişiklikler yapmasına sebep olacaktır.

Roderic H. Davison, 1871-1875 yıllarını Osmanlı İmparatorluğu'nun "Kaos Dönemi" olduğunu ifade eder (Davison, 1963, s. 270). 1875 yılında Hersek'te çıkan isyan gittikçe genişlemiş ve imparatorluk nezdinde etkisini arttırmıştır. Diğer taraftan mali sorunlar imparatorluğun içinde bulunduğu durumu gittikçe kötüye sürüklemiş, iflasın eşiğine getirmiştir. Nihayet, Babıali 6 Ekim 1875 yılında yayınlanan padişah iradesiyle İmparatorluğun alacaklılarına ödenmesi gereken faizi beş yıl süreyle sadece yarısının ödenebileceğini, diğer yarısının ise, yüzde beş faizli yeni tahvillerle değiştirileceğini buyurmuştur. 1881 yılının ikinci yarısında İngiliz, Fransız, İtalyan, Avusturyalı ve Alman alacaklılar ile bir araya gelinerek Muharrem Kararnamesi adıyla bir kararname çıkarılmış ve bunun sonucunda Düyun-ı Umumiyye İdaresi (Genel Borçlar İdaresi) kurulmuştur (Adiloğlu & Yücel, 2021, s. 73).

Tüm bu yaşanan hadiseler henüz tahta yeni geçmiş olan bir padişahın ilk etapta kararlı ve istikrarlı bir dış politika izlemesini mümkün kılmamıştır. Acil çözüm gerektiren bu meseleler, dönemin başında direkt müdahale edilmesini engellemiştir. Dış politikada etkili bir siyaset izlenmesi ancak 1880'lerin sonlarına doğru mümkün olmuş ve 1890'lı yıllarda II. Abdülhamit hükümeti ile anılan politikalar daha istikrarlı bir şekilde vücut bulmaya başlamıştır (Çetinsaya, 2006, s. 21).

Diğer taraftan II. Abdülhamit, dış politikada izleyeceği siyaset hususunda iki farklı alternatiften birine dahil olmak durumunda kalacaktır. Ya uluslararası politikada ittifaklar sistemine dahil olacaktı ya da tarafsızlığını koruyarak bir denge politikası oluşturacaktı. Nitekim iktidarının ilk yıllarında yanında bulunan danışmanları yeni padişaha ittifak arayışlarını tavsiye etmişlerdir. Ancak II. Abdülhamit, bu çalkantılı ortamda yeni bir ittifak sistemine dahil olunmasını uygun bulmamıştır Zira herhangi bir ittifak halinde karşı tarafın güdümüne girmek istemiyordu. İngiltere II. Abdülhamit'in nazarında "en çok çekinilmesi gereken bir devlet" olarak görülmekteydi. Ancak İngiltere sadece deniz gücüne sahipti. Aynı şekilde Rusya, imparatorluğun topraklarında en çok gözü olan devlet olmasına rağmen etkin bir deniz gücüne sahip değildi. Sadece kara gücüne sahip olması imparatorluğun toprak bütünlüğünü tek başına savunmasına yetmiyordu. Dolayısıyla bu iki devlet arasında hassas bir denge politikası oluşturularak devlet ayakta tutulabilirdi. Bu da Almanya'nın sistem içerisine dahi edilmesi ile gerçekleşebilirdi. II. Abdülhamit'in izlediği bu siyaset XX. Yüzyılın başlarına kadar etkili ve başarılı sonuçlar vermiştir (Turan, 2014a, s. 451-452).

Ancak tüm bunlar imparatorluğun içinde bulunduğu bu buhranlı dönemi tolere etmeye yeterli gelmiyordu. Sadece tarafsız kalmak ve denge siyaseti izlemek devleti bir noktaya kadar idare edebilirdi. Daha ötesine gitmek için farklı araçlar ve yöntemler kullanılarak dış politikanın güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerekiyordu. Bunun için II. Abdülhamit'in İslam milletlerinde "halife" sıfatıyla ön plana çıkması, bu hususta etkili araçlardan biri olabilirdi.

5. PANİSLAMİZM VE II. ABDÜLHAMİT'İN İTTİHAD-I İSLAM POLİTİKASI

İttihad-ı İslam kavramı ilk olarak 10 Mayıs 1869 tarihinde Namık Kemal tarafından Hürriyet gazetesinde kullanılmıştır (Özcan, 2019, s. 125). Namık Kemal söz konusu gazete nüshasında;

“Bugün hükümet-i İslamiye'nin hemen cümlesi inkîrâz-ı küllî halinde olarak en büyük çareyi-hâlâsımız ittihadıdır. Devlet-i aliyye en kuvvetli bulunmak cihetiyle mü'ta ve muktedâ olmaya lâyık odur.” ifadeleri yer almaktadır (Aslan, 2022, s. 28). İttihad-ı İslam kavramı kısa bir süre sonra Tanzimat bürokratları ile Yeni Osmanlılar arasında şiddetli tartışmalara zemin hazırlamıştır. Kavrama 1873 tarihinde İttihad-ı İslâm Risalesi adlı eserinde ilk olarak yer veren kişi Ticaret-i Bahriye Mahkemesi zabıt kâtabi Esad Efendi'dir. Esad Efendi bu eserde İslam dünyasının bir dayanışma çerçevesi içerisinde Avrupa karşısında Osmanlı halifesinin etrafında toplanmak olduğunu vurgulamıştır (Özcan, 2001, s. 470-475). Kavramın batıdaki karşılığı olan Panislamizm ise ilk olarak 1877 yılında Franz von Warner ile 1881 yılında Gabriel Charmes tarafından kullanılmıştır. Aynı zamanda 1882 yılında The Future Of Islam adıyla Wilfred Scawen Blunt tarafından yayımlanan kitap İttihad-ı İslam kavramına oldukça geniş bir yer vermiştir (Blunt, 2011, s. 54-56). Burada II. Abdülhamit'in Panislamizm politikası ile içte ve dışta devletin İslami niteliğine vurgu yapılmıştır. Bu nedenle II. Abdülhamit'in padişahlık sıfatından ziyade halifelik makamı, gerek ülke içindeki Müslüman tebaa için, gerekse İslam dünyası açısından oldukça büyük önem taşımaktadır (Eraslan, 2019, s. 127).

II. Abdülhamit dönemini karakterize eden en önemli hususiyetlerden biri olan İttihad-ı İslam siyasetinin oluşmasında, dönemin konjonktürü oldukça etkili olmuştur (Özcan, 2019, s. 121). Landau'ya göre hareketin kökeni Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasına dayanmaktadır (Landau, 1990, s. 10). Panislamizm yahut İttihad-ı İslam, 19. Yüzyılın sonlarında II. Abdülhamit tarafından batılılaşmayla mücadele etmek ve İslam'ın birleşmesini teşvik etmek amacıyla Osmanlıda başlatılan siyasi bir hareket olarak literatürdeki yerini almıştır (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/Pan-Islamism>). Kavram ilk olarak 1870'li yılların başında Osmanlı Devleti'nde gündeme gelmeye başlamıştır. Daha sonra II. Abdülhamit döneminin bir dış politikası haline gelmiştir. Kavramın düşünsel boyutta ele alınması II. Meşrutiyet döneminde olmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında ise dönemin partisi İttihat ve Terakki yönetimi tarafından son dönemlerini yaşamıştır. Başlangıç yıllarından itibaren gündemden hiç düşmeyen bu kavram geniş bir literatüre de konu olmuştur (Çetinsaya, 1988, s. 1). Panislamizm tabiri modern bir ifade olarak ilk defa batılı akademisyenler tarafından 1870'lerde kullanılmaya başlanmıştır; ancak İslam dünyası tarafından bu kavrama karşılık gelen Osmanlıca bir terkip olan İttihad-ı İslam tabiri kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'ni batının sömürgeciliğine karşı korumak için dış politikada kullanılan bir araç olan Panislamizm, Osmanlı devleti dışında kalan Müslüman dünyasını ortak bir payda etrafında toplamak için oluşturulan siyasi bir mekanizma olmuştur. Bunun neticesi olarak Hilafet, İstanbul'dan uzakta bulunan merkezlere tarikat şeyhleri ve özel temsilciler vasıtasıyla ulaşmaya gayret etmiştir. Dolayısıyla II. Abdülhamit, bütün dünya Müslümanları için küresel bir konum olan halife sıfatıyla ön plana çıkmıştır (Arabacı, 2019, s. 217).

Panislamizm kavramıyla ilgili literatür incelendiği zaman, çok geniş bir alanı kapsamasına rağmen bu hareketin kökenleri ve karakteri hakkında çelişkili kavramların var olduğu ortaya çıkmaktadır (Lee, 1942, s. 278). H.C. Becker ise İttihad-ı İslam kavramını, Panslavizm ve Pancermenizm'den ilham alarak dünyadaki bütün Müslümanları tek bir imparatorluk altında bir araya getirmeyi amaçlayan bir ideoloji olarak tanımlamıştır (Becker, 1904, s. 170).

Kelimenin dar anlamıyla Panislamizm, bütün İslami gelişmede mevcut olan bu düşünceyi değil, Batı dünyasının İslam dünyasına girmesi ile ortaya çıkan “yeniden canlanmayı” ifade eder. Bu şekilde anlaşıldığı zaman Panislamizm, modern Avrupa'ya karşı bütün Müslümanların güçlenmesi, birlik ve beraberlik bilincinin oluşturulması şeklinde tanımlanabilir. Yani, İslam'ın

gelişme aşamasının en sonunda bir sayfa, Avrupa ile mücadelede ise bir bölümü ifade etmektedir. Yukarda da bahsedildiği üzere Panslavizm'den etkilenen Panislamizm, Panslavizm'den farklı olarak bir cemaat kültürü ile ön plana çıkmaktadır. Bu düşünce sistemi Avrupa olgusu ile karşılaştığı zaman büyük bir gelişme göstermiştir. Gittikçe siyasi bir ideoloji haline gelerek dönemin dış politikasında etkin bir rol oynamıştır (Becker, 1904, s. 171). Bu hususta İslam Birliği Hareketi ile ilgili literatürde var olan çalışmalar ışığında diyebiliriz ki, öncelikle İslam Birliği Hareketi, düşünülenin aksine bütün İslam ülkelerini siyasi bir çatı altında toplamak anlamında olmayıp, yükselen Batı emperyalizmine karşı İslam dünyasının sosyal, siyasal ve kültürel anlamda birlik ve beraberlik içinde hareket etmesi, Batıya karşı geliştirdiği bir cevap ya da bir tepki olduğunu görürüz (Çetinsaya, 1988, s. 6). Dolayısıyla bu tepki o günün siyasi ortamında bir İslam Devleti ve halifelik statüsünü elinde bulunduran Osmanlı Devleti için oldukça önemli bir rol oynamıştır. Esasında II. Abdülhamit hükümetinden önce başlayan bu hareket, II. Abdülhamit tahta geçtikten sonra devletin bir dış politika ideolojisi olmuştur (Çetinsaya, 1988, s. 6).

II. Abdülhamit'in Panislamizm siyasetinin iki temel amacı vardır. İlki, dışa dönük bir siyaset olarak, devletlerarası politikada Osmanlı Devleti'ne hayat hakkı kazandırmak için, Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında kalan İslam dünyası üzerinde yürütülmüştür. Bu politika ile hilafet ekseninde İslam Dünyasındaki bazı ülkelerle ilişki kurulmuş ve bir iletişim ağı oluşturularak mevzubahis olan İslam ülkelerini kontrol eden Avrupalı sömürgeci devletlere karşı bir koz olarak kullanılmıştır. Avrupa karşısında Müslümanların halifeye olan bağlılığı ve sömürgeci güçlere itaat etmemeleri ile İslam dünyasının Osmanlıya bağlı olduğu vurgulanırken, öte yandan hilafet merkezi ile İslam dünyası arasındaki ilişkiler hep dinamik tutulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ve hilafet makamı, İslam ülkelerinin nihai durumu, cihat ve İslam Birliği gibi konularda Müslümanlar bilinçlendirilmeye çalışılmıştır (Çetinsaya, 1988, s. 6).

Panislamizm siyasetinin ikinci amacı, iç siyasette 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşından sonra artan Müslüman nüfus arasında ortak bir birlik ve beraberlik ve kimlik oluşturmaya yöneliktir. Devlet, Hilafetin ve İslamiyetin işlevinden kalkarak, Müslüman tebaa arasında siyasal, sosyal ve kültürel açıdan ortak bir bilinç yerleştirme çabasını gütmektedir (Çetinsaya, 1988, s. 7). Bu çerçevede İslam Dünyasında özel bir yeri olan tarikatlarla ve bunların şeyhleri ile ilişkiye kurularak bölgeler arasındaki iletişim bu yolla sağlanmıştır (Çetinsaya, 1988, s. 8). Diğer önemli bir araç da hac farızası olmuştur. İslam dünyasının dört bir yanından hac ibadeti için gelen hacılar, propaganda faaliyetleri açısından hacca oldukça büyük önem kazandırmışlardır. Muhtelif bölgelerden gelen hacılar ilk olarak İstanbul'a yönlendirilerek İstanbul'un bir ara merkez olması sağlanmış, sonrasında hacıların gerekli iase ve ibateleri sağlanmıştır. Diğer yandan Mekke'nin siyasi durumuna ve yönetim şekline özel bir önem verilmiştir (Woods, 1976, s. 126).

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu da Cemaleddin Afgani'nin bu politika üzerindeki etkisidir. İslam Birliği hareketinin kurucu ismi olan Afgani, Mısır, Hindistan, Afganistan, İran ve Türkiye gibi ülkelerde bu politikanın yayılmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Batı emperyalizmi karşısındaki muhalif fikirleri II. Abdülhamit'i de derinden etkilemiştir. Dolayısıyla II. Abdülhamit-Afgani yakınlaşması bu dönemde başlamıştır. Bunun dışında Arap yöneticilerle de ilişki kurularak bu bölgelerin yönetimi ile ilgili özel bir politika uygulanmasına önem verilmiştir (Sambur, 2022).

6. YUMUŞAK GÜÇ UNSURU OLARAK PANİSLAMİST UYGULAMALAR

1779 yılında imzalanan Aynalıkavak Tenkihnamesi'ne göre Rusya, Osmanlı padişahını 1774 yılında bağımsız olan Kırım'ın halifesi olarak tanımıştır (Ortaylı, 1983, s. 270). Bu yalnızca Rusya'nın Pan-Hristiyan projesine benzer bir cevaptı. 1774 yılında Kırım'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Küçük Kaynarca Antlaşması, Rusya'yı Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoks Hristiyanların koruyucusu, Osmanlı padişahını ise Rus İmparatorluğu'nda yaşayan Müslümanların halifesi olarak tanımlamıştı. Böylece diğer devletlerin yayılcı siyasetlerine tepki olarak, başka devletlerin topraklarında yaşayan Müslümanlarla ortak bir dini kimlik ve birlik yoluyla bağ kurma düşüncesi, 18. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı dış politikasının bir parçası haline gelmiştir (Ortaylı, 1983, s. 275). Sonraki padişahların saltanatı döneminde Osmanlı Devleti, pratikte Pan-İslamcılığı uygulamamıştır. Fransız Devrimi sonrasında yaşanan olaylar III. Selim dönemine damgasını vurdu. 1798 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesiyle birlikte Napolyon Savaşlarının bir parçası oldu. Sonraki 15 yıl boyunca Mısır Sorununun tamamen çözüme ulaştığı 1812'ye kadar Osmanlı Devleti, bir Avrupalı gücü diğerine karşı kullanabildi. Osmanlı devlet adamları bu süreçte önce İngiltere ve Rusya ile ittifak yapmış, Fransızların Mısır'dan çekilmesinin ardından imparatorluğun müttefiklerinin Osmanlı topraklarından kuvvetlerini çekmeyi reddetmeleri üzerine yüzlerini daha dostane bir tavır gösteren Fransa'ya çevirmişlerdi. Benzer bir siyasi durum II. Mahmut döneminde vuku bulmuştur. 1830'lardaki Mısır krizleri sırasında padişah, eski müttefiklerini bir diğerine karşı kullanabilmişti. Dolayısıyla 19. yüzyılın başında çok kutuplu bir uluslararası sistemin varlığı, Osmanlı Devleti'nin esnek bir dış politika izlemesine olanak sağladı ve böylece imparatorluğun yumuşak güce sıklıkla başvurmasına gerek kalmadı (Özkan, 2022, s. 231).

Bu siyasi bağlam II. Abdülhamit dönemi ile I. Dünya Savaşı öncesinde daha sıkı ittifak bloklarının oluşmaya başlamasıyla değişmeye başladı. Böylece II. Abdülhamit, Pan-İslamcı ideolojiyi etkin bir şekilde uygulayan ilk padişah oldu. Sultan, Pan-İslamizm'i yumuşak güç aracı olarak kullanarak imparatorluğun ilişkilerini çeşitli Avrupa devletleriyle şekillendirmeyi amaçladı. Bunun için öncelikle Pan-Slavizmi dengelemeye çalıştı. II. Abdülhamit'in Panislamcı siyasetinin ikinci hedefi, sömürgelerinde büyük bir Müslüman nüfusun yaşadığı İngiltere idi. Bu durum aynı şekilde Rusya için de geçerliydi (Turan, 2014b, s. 375).

II. Abdülhamit, 33 yıllık saltanatı boyunca devletin yönetim mekanizmasında kendisinden önce meydana gelen sorunlar ile ilgili çeşitli politikalar geliştirerek bu sorunlarla başa çıkmak zorunda kalmıştır. 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti için oldukça çalkantılı bir dönem olmuştur. 1856 Paris Barış Konferansı'na göre, olağanüstü bir durumda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma sözü veren İngiltere ve Fransa, devletin içinde bulunduğu kaos ortamından yararlanarak Osmanlı topraklarını yağmalamaya başlamışlardır (Arabacı, 2019, s. 218). Dolayısıyla Paris Barış Antlaşması'ndaki hükümlere uymamışlardır. Verilen söz, imzalanan anlaşma anlamını yitirmiş ve Hristiyan dünyasına olan güven sarsılmıştır. Cezayir, Kırım, Kıbrıs, Tunus, Girit, Şarki Rumeli, Mısır art arda Osmanlı topraklarından koparılmıştır. Bu süreçte Fransa'nın Cezayir'i işgaline tepki gösterilirken buna 1882 yılında Tunus'un işgali de eklenmiştir. Tunus'un işgalinin ardından 1882 yılında İngiliz işgal kuvvetleri Kahire'ye girmişlerdir. Tüm bunlar olurken birçok yerde önce kan dökülerek asayiş noktasından sorunlu bölge haline getirilmiştir. Ardından bölgede ıslahat yapılması yönünde Düvel-i Muazzama tarafından Osmanlı Devleti'ne ciddi baskılar yapılmaya başlanmıştır. Bunu yapmaktaki gerekçeleri ise buralarda bulunan Hristiyan halkın can ve mal güvenliğini korumak olmuştur. Netice itibarıyla yürütülen menfi propagandalar başarılı olmuş; Hristiyan nüfusun yaşadığı bölgelere Hristiyan valilerin atanmış ve özerklik gibi aşama aşama artan söylem ve isteklerle Osmanlı toprakları hızla parçalanmaya başlanmıştır. Bu süreçte Müslüman halka acınmamıştır. Asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla

bölgeye müdahale eden Osmanlı Devleti güçleri, Hristiyanları korumak bahanesiyle engellenmiştir (Arabacı, 2019, s. 218).

Aynı şekilde 93 Harbi sırasında da hızla toprak kaybeden Osmanlı Devleti, mevcut topraklarını muhafaza etmek için dönemin konjonktürüne uygun bir politika üretmeliydi. Bu noktada İttihad-ı İslam ya da batı diliyle Panislamizm, hem içte hem dışta devletin resmi dış politikası olmuştur. Bu politika ile kastettiği şey, pragmatik olarak yorumlanmış ve imparatorluğun sert gücü yerine yumuşak gücünü kullanarak bu politikayı uygulamıştır. Dolayısıyla halifeliğin merkezi olmak bunun için uygun bir altyapı sağlıyordu (Özkan, 2022, s. 232). Böylece II. Abdülhamit, Pan-İslamizm'i saldırı amaçlı değil, savunma amaçlı kullandı. Pan-İslamcı söylem, Osmanlı Devleti'nin caydırıcılık politikasının ve psikolojik savaşının güzel bir örneğiydi. Padişah, imparatorluğun cihat etme ihtimalinin cihat ilan etmekten daha güçlü bir silah olduğuna inanıyordu. Nitekim II. Abdülhamit'in, "bizim için cihat bedenen değil sadece ismen bir güçtü" şeklindeki ifadesi, padişahın Panislamizm'i sert güçten ziyade yumuşak bir güç olarak yorumladığını göstermektedir (Yasamee, 2018, s. 115). II. Abdülhamit, bu politikayı uygulamak için çeşitli diplomatik yöntemlere başvurmuştur. Kendisinden önceki halefleri, Bombay, Kalküta, Sri Lanka, Singapur gibi Müslümanların yaşadığı büyük sömürge şehirlerinde zaten çok sayıda konsolosluklar açmışlardı. Bu konsoloslukların temel görevi Osmanlı Devleti'nin ticari menfaatlerini korumaktı. Bunların dışında II. Abdülhamit, halefleri gibi Cakarta başta olmak üzere çeşitli ülkelerde konsolosluklar açmaya devam etmiştir. Bu politika kapsamında özellikle Hindistan çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Sebebi ise, İngilizlerin Hindistan siyaseti konusunda tecrübe sahibi olmak içindi (Özcan, 2019, s. 121). Onun hükümdarlığı döneminde halifeliğin merkezi olan Osmanlı Devleti de diğer devletlerin hamisi olarak sömürge imparatorluklarında yaşayan Müslümanların sorunlarını çözmek için açılan konsoloslukları kullanmaya başlamıştır. Osmanlı padişahını İslam dünyasının halifesi olarak görünür kılmamanın bir başka yolu da Hint ve Fas gazetelerinde yazılar yayınlamaktı. Bu yazıların popüler konularından biri de padişahın halkla buluştuğu ve halktan dilekçelerin toplandığı Cuma namazı törenlerinin anlatılmasıydı. Böylece padişahın "tebaasının bekçisi" imajı Müslüman dünyasında giderek yaygınlaştı (Turan, 2014b, s. 145). II. Abdülhamit dönemi ile Cuma namazı törenlerinde değişikliğe gidilerek Cuma selamlığı törenleri ile dinsel unsurlarla birlikte törenlere siyasi unsurlar da eklenmiştir (Akyıl, 2017, s. 210). Cuma selamlığı törenlerinin sultan ve tebaa bütünleşmesine katkıda bulunmasının yanında tebaanın düşüncelerini dilekçelerle açıklamasına imkan tanınması dini, sosyal, kültürel, hukuki boyutlar da kazandırmıştır (Ay Kurt, 2001, s. 204).

Bu dönemde Panislamizm düşüncesini yumuşak güç bağlamında işler kılmaya matuf pek çok faaliyet yürütülmüştür. Bu bağlamda bütün dünyada önemli istihbaratlara imza atan Yıldız hafiye teşkilatı oluşturulmuştur. Hac mevsimi, ittifak ve ittifak için en uygun zaman olarak görüldüğü için her yıl belirli bir amaç etrafında bir araya gelen Müslüman topluluklar için halife figürü ön plana çıkartılmıştır. Bu arada kaybedilen İslam beldelerinin ilim insanları başka Müslüman diyarlarda istihdam edilmiş ve bu alimlere bir liderlik vazifesi yüklenmiştir. Tahrip olan dini kurumlar hızla tamir edilmeye başlanmış, İslami müfredat batı tarzı okullarda da okutulmuştur. Dini faaliyetler ve organizasyonların hayata geçirilmesi için çeşitli yardımlar yapılmıştır. Bundan başka sömürge idaresi altında yaşayan Müslüman halklar için İslamiyet'e ait temel kitapların basımı yapılmış, İslam Birliği mefkuresine hizmet edecek elçilikler açılmıştır. Bu dönemde ayrıca Kafkasya bölgesindeki Müslümanların desteğini kazanmak için Afganistan üzerinden pek çok hafiye gönderilmiştir. Müslümanların yoğunlukta yaşadığı Afrika ve Çin'e elçiler gönderilmiştir. Almanların desteği ile Hicaz demiryolu projesi hayata geçirilmiş, bu bölgedeki birçok yapı tekrardan imar edilmiştir (Arabacı, 2019, s. 219). Küçük Müslüman

devletlerinin idarecilerinin sorunlarına arabuluculuk yapmak ve çeşitli sebeplerle her türlü haktan tecrit edilen Müslümanlara yardımcı olmak gibi yürütülen küçük çaplı faaliyetler ile Müslüman toplulukların nazarında kendilerini her daim himaye eden bir lider bulunduğu algısı yaratılmıştır.

7. YUMUŞAK GÜÇ ÖRNEĞİ OLARAK TİYATRO YASAĞI

1888’de Hz. Muhammed s.a.s hakkında Fransa’da bir tiyatro tertip edildi. Bu tiyatro baştan aşağı Hz. Muhammed s.a.s’ e hakaret içeriyordu. Bunu haber alan II. Abdülhamit hemen tiyatronun gösterimden kaldırılması için harekete geçti. Abdülhamit’in bu olayı hızlıca duymasında kuşkusuz Avrupa basınına ciddi anlamda takip etmesinin büyük rolü vardı. Hz. Muhammed’in şahsına yönelik bu faaliyete karşı Abdülhamit hemen Hariciye Nazırı Said Paşa vasıtasıyla Paris Büyükelçisi Esad Paşa’ya telgraf çekti ve bu vesileyle oyunu engellemeye çalışmıştır. Fransız makamlarının Esad Paşa’ya verdikleri cevap bu oyunun Milli Eğitim Bakanlığı uhdesinde olduğu ve yasaklanmasının da ihtimal dışı olduğu bildirilmiştir. Abdülhamit Han bu gelen cevaba rağmen pes etmemiş, oyunun bir yıl ertelenmesi teklif edilmiştir. Bununla da yetinmeyen Abdülhamit, oyunun tamamen ortadan kaldırılması için mücadele etmiş ve nihayetinde 1890 yılına gelindiğinde mevzu Osmanlı Padişahı’nın istediği şekilde sonuçlanmıştır. (Afyoncu, 2016) Abdülhamit Han’ın tiyatroyu yasak edebilmesi kuşkusuz İslam dünyasında ciddi yankıları olmuştur. Liverpool İslam Enstitüsü Başkanı Rafiuddin Ahmed Abdülhamit’ e bir mektup göndererek bu tiyatronun yasaklanmasından dolayı memnuniyetlerini dile getirmiştir. Bununla birlikte Liverpool Şehbenderinin Osmanlı Devleti olan görüşmesinde:

Müslümanların dinî hissiyatına sahip çıkılması yolunda Osmanlı devleti tarafından icrâ olunan teşebbüsten fevkalade memnun kaldığını bildirerek, durumu İngiltere ve Hindistan’daki vatandaşlarına haber vereceğini, Din-i Mübin-i İslam ile Fahr-i Kâinat Aleyhi Ekmelüttahiyat Efendimiz Hazretlerine vacip olan hürmet ve riayeti temin eden Hz. Halife’nin gösterdiği mesai ve himmetten dolayı vatandaşlarının fevkalade müteşekkire ve minnettar kalacaklarını belirtmiştir (İrfan, 2019, s. 172).

Tiyatro oyununun engellenmesi sadece İngiltere’deki Müslümanları değil Hindistan’daki Müslümanları da son derece memnun etmiştir. Bombay Şehbenderinin aktarımına göre tiyatro yasağından duyulan memnuniyet gereği Urduca basılan bir mevlit davetiyesinde şöyle ifadeler vardır:

Önümüzdeki pazar gecesini mevlüd için toplanılacak ve Paris’teki tiyatro hakkında, Osmanlı hükûmeti tarafından Fransa hükûmeti nezdinde vâki olan teşebbüslerinden dolayı Sultan[-i] Muazzam’a (II. Abdülhamid) şükranıyeti muhtevi, şiirler ve gazeller kıraat olunacaktır. Bu güzel teşebbüsünden dolayı Sultan-ı Muazzam’a şükranıyeti muhtevi, şiirler ve gazeller kıraatı, özellikle Bombay Müslümanları tarafından bâser ü çeşm kabul edildiğinden, bundan böyle ser’i şerife muhâlif olan tiyatro ve temeşahanelere ayak bile atmamağa kesinlikle karar vermişlerdir. Binaenaleyh, Sultan-ı Muazzam’a şükranıyeti havi, şiir ve gazellerin iş bu toplantıda okunmaları için şairlerimizin himmetlerini bekliyoruz (İrfan, 2019, s. 172).

Tiyatro yasağının İslam dünyasında fazlasıyla ses getirmiş olduğu görülmektedir. Bu oyunun yasaklanması hem dönemin idarecilerinin İslami hassasiyetleri bakımından hem de Halifelik unvanı ile İslam dünyasını ilgilendiren bir konuda Osmanlı Padişahının agresif davranması Panislamist uygulamaların ciddi bir kamu diplomasisi oluşturduğu görülmektedir. Abdülhamit’in tiyatroyu yasaklaması dönemin yeni çıkan sinema, fotoğraf gibi şeylere ilgisinin

olmadığı anlamı taşımamaktadır. Bilakis Abdülhamit Avrupa'dan birçok film talep edip izlemiştir. Bununla birlikte İstanbul'da ilk sinema filmi de yine Abdülhamit döneminde gösterime girmiştir.

8. SONUÇ

II. Abdülhamit, Panislamizm siyasetini müttefik olduğu devletler ve tarafsız kaldığı devletler ile iyi ilişkilerini sürdürmek için de kullanmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Müslüman kimliği, özellikle imparatorluğun rakipleriyle olan çatışmalarında dost devletlere yardım etmek amacıyla kullanılmıştır. Güneydoğu Asya ve Afrika'da yürütülen faaliyetler neticesinde bu halklarda Osmanlı Devleti'ne karşı bir sempati oluşmuş ve halifenin bir tek emri, herhangi bir meselede hemen harekete geçmelerine sebep olmuştur. 1899-1902 yılları arasında Almanya'da ortaya çıkan Boxer İsyanı'na Müslümanların karışmaması yönünde Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi üzerine II. Abdülhamit, Çin'e elçi göndererek Müslümanların bu isyana katılmasını engellemiştir (Turan, 2014b, s. 211). Benzer şekilde 1898 Amerikan-İspanya Savaşı esnasında ABD, Filipinler'de Müslümanların yaşadığını öğrenince Osmanlı Devleti'ne yardım çağrısında bulunmuştur. Buna mukabil, Osmanlı Devleti Filipinli Müslümanlardan İspanyol İmparatorluğu'na karşı yürüttükleri savaşta ABD'ye yardım edecek bir tarikat kurulması emrini vermiştir (Turan, 2014a, s. 235). Görüldüğü üzere bu örnekler Osmanlı Devleti'nin Panislamizm'i başka devletlerin topraklarında isyan çıkarmak için değil, Almanya gibi bir müttefikle veya ABD gibi tarafsız bir devletlerle iyi ilişkilerini sürdürmek için kullandığını göstermektedir.

II. Abdülhamit'in Panislamist politika ile yumuşak gücünü tesis ettiği en önemli proje şüphesiz Hicaz Demiryolu Projesidir. Osmanlı Hristiyanlarının büyük bir çoğunluğunun yaşadığı Balkan topraklarının yakın zamanda kaybedilmesi, imparatorlukta yaşayan Müslümanların sayısını önemli ölçüde artırmıştır. Kaybedilen topraklardaki Müslüman halkın Osmanlı topraklarına göç etmesi, burada yaşayan Müslümanların sayısını çoğaltmıştır. II. Abdülhamit, Müslüman tebaanın sayısının giderek artmasını imparatorluğun bir avantajı olarak kullandı. Dolayısıyla bunun en önemli örneği Şam'ı Medine'ye bağlayan Hicaz Demiryolunun inşasıydı. Demiryolu, Müslüman hacıların İslam'ın kutsal şehirlerine ulaşmasını çok daha kolaylaştırıyordu. Bu çerçevede bu proje hem maliyetleri düşürecek, hem de seyahat süresini kısaltacaktı. Bu nedenle inşaat, dünyanın pek çok yerinde yaşayan Müslümanların bağışlarıyla finanse edildi. II. Abdülhamit'in, 1900 yılında tüm dünya Müslümanlarına yaptığı çağrı olumlu karşılandı ve inşaat maliyetinin üçte biri Hindistan, Mısır ve Bosna'dan gelen Müslümanların bağışlarıyla karşılandı. Bunun mukabilinde II. Abdülhamit, bağışçılara madalya ve sertifikalar vererek onları onore etmiştir (Karčić, 2014, s. 285). Bakıldığı zaman Panislamizm düşüncesi ile hayata geçirilen projeler, Osmanlı ülkesi dışında yaşayan İslam dünyasının desteği için bir yumuşak güç unsuru olarak teşekkül etmiştir. Panislamizm politikası hilafet makamı ile birleşerek sömürge altında kalan Müslüman ülkeler için siyasi bir güç unsuru olmuştur. Bu da yürütülen plan ve projelerin mahiyeti itibarıyla yumuşak güç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira tüm bu faaliyetlerin Osmanlı Devleti'ne geri dönüşleri oldukça müspet olmuştur. Zira Osmanlı Devleti hiçbir şekilde Avrupa devletler sistemindeki güç dengesinden bağımsız değildi. Dolayısıyla bu çalışma Osmanlı Devleti'nin yumuşak gücü kullandığı çeşitli yolları analiz etmiştir. 19. Yüzyılda artık imparatorluğun toprak bütünlüğünü korumaya gerek kalmadığından II. Abdülhamit, hem Almanya'ya yeni bir alternatif müttefik olarak yaklaşarak hem de dünyada yaşayan tüm Müslümanların dini lideri olduğunun altını çizmiştir. Padişah Panislamizm söylemi ile birlikte

imparatorluğu Müslüman dünyasının merkezi olarak resmetmek için kültürel diplomasi gibi yumuşak güç araçlarından yararlanmış, İslam dünyasının merkezi olarak imparatorluğun çoğulcu yapısını vurgulamak için basın kanallarını kullanmıştır. Her ne kadar bu çalışma Osmanlı yumuşak gücüne genel bir bakış açısı sunmuş olsa da arşiv kaynakları kullanılarak yapılacak daha fazla araştırma, daha az bilinen örnekleri gün ışığına çıkararak Türk Dış Politikasına ilişkin çalışmaların zenginleştirilmesine yardımcı olabilir. Bu kapsamda bu çalışma; konuya ilişkin, akademisyenlerin ve karar vericilerin yeni bakış açıları geliştirmelerine yardımcı olması açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Adiloğlu, B., & Yücel, G. (2021). Düyûn-ı Umûmiyye Osmanlı Devlet Borçları İdaresi. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (21), 67-78.
- Afyoncu, E. (2016, May 15). 2. Abdülhamid Avrupa'daki soytarlıkları yasaklatmıştı. *Sabah*. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/05/15/2-abdulhamid-avrupadaki-soytariliklari-yasaklatmisti>
- Akyıl, L. (2017). Osmanlı Devleti'nde siyasi ritüeller. *International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)*, 3(17), 205-212. <https://doi.org/10.23929/javs.661>
- Arabacı, C. (2019). II. Abdülhamid'e İslâmıcı muhalefet. In M. Bulut et al. (Eds.), *Sultan II. Abdülhamid dönemi: Siyaset, iktisat, dış politika, kültür, eğitim* (pp. 215-241). İZÜ Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2022). *19. yüzyıl siyasi tarihi 1789-1914* (22nd ed.). Kronik Yayınları.
- Aslan, Ö. (2022). İttihad-ı İslam (Panislamizm) fikrinin Osmanlı ve İran'daki yansımaları ile iki ülke ilişkilerine tesiri. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 27-46. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1027851>
- Aykurt, Ç. (2001). Padişah-halk buluşmasını temin eden törenlerden birisi: Cuma selamlığı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16(1), 201-204.
- Balibar, E., & Wallerstein, I. (1988). *Race, nation, class: Ambiguous identities* (3rd ed.). Verso.
- Becker, C. H. (1904). Panislamismus. *Archiv für Religionswissenschaft*, 5(VII).
- Blunt, W. S. (2011). *İslam'ın geleceği* (1st ed.). Ayrıntı Yayınları.
- Çetinsaya, G. (1988). II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında "İslam Birliği" hareketi (1876-1878) [Unpublished master's thesis]. Ankara Üniversitesi.
- Çetinsaya, G. (2006). Ottoman administration of Iraq, 1890-1908. In B. C. Fortna & U. Freitag (Eds.), *SOAS/Routledge Studies on the Middle East*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203332467>
- Davison, R. H. (1963). *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400878765>
- Eraslan, C. (2019). Sultan II. Abdülhamid ve politikası üzerine düşünceler. In M. Bulut et al. (Eds.), *Sultan II. Abdülhamid dönemi: Siyaset, iktisat, dış politika, kültür, eğitim* (pp. 127-138). İZÜ Yayınları.
- Gücüm, K. (2015). *İmparatorluğun liberal yılları (1856-1870)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gün, E. (2019). Klasik jeopolitik perspektifinden ABD'nin Irak müdahaleleri [Unpublished master's thesis]. Marmara Üniversitesi.

- İrfan, S. (2019). II. Abdülhamid dönemi kamu diplomasisi uygulamaları. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Kalın, İ. (2010). Türk dış politikası ve kamu diplomasisi. Müsiad Yayınları.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi* (4th ed.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karčić, H. (2014). Supporting the Caliph's project: Bosnian Muslims and the Hejaz Railway. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 34(3), 282-292. <https://doi.org/10.1080/13602004.2014.939555>
- Kavas, A. (2009). Sömürgecilik. <https://islamansiklopedisi.org.tr/somurgecilik>
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). *Power and interdependence* (4th ed.). Longman.
- Landau, J. M. (1990). *Jihad in Saudi Arabia: The politics pan-Islam ideology and organization*. Oxford University Press.
- Lee, D. E. (1942). The origins of Pan-Islamism. *The American Historical Review*, 47(2), 278-287. <https://doi.org/10.2307/1841668>
- Lombaa, A. (2000). *Kolonyalizm postkolonyalizm* (M. Küçük, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics among nations: The struggle for power and peace* (1st ed.). Alfred A. Knopf. <https://doi.org/10.2307/442951>
- Nye, J. S. (2002). *The paradox of American power: Why the world's only superpower can't go it alone*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/0195161106.001.0001>
- Nye, J. S. (2008). *The powers to lead* (4th ed.). Oxford University Press.
- Ortaylı, İ. (1983). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı* (1st ed.). Hil Yayıncılık.
- Özcan, A. (2001). İttihad-ı İslam. *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*.
- Özcan, A. (2019). Sultan II. Abdülhamid'in dış siyaseti ve uygulamaları. In M. Bulut et al. (Eds.), *Sultan II. Abdülhamid dönemi: Siyaset, iktisat, dış politika, kültür, eğitim*. İZÜ Yayınları.
- Özkan, F. (2022). Ottoman soft power and its place in the international system. *Trends in Business and Economics*, 36(3), 224-234. <https://doi.org/10.5152/TBE.2022.908029>
- Öztürk, A. (2013). Machiavelli düşüncesinde cumhuriyetçi özgürlük ve kurucu lider imgesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(2), 181-204. <https://doi.org/10.1501/SBFder 0000002284>
- Pallaver, M. (2011). *Power and its forms: Hard, soft, smart* (1st ed.). The London School of Economics and Political Science.
- Sambur, B. (2022). Cemaleddin Afgani: Panislamizmin ideoloğu. <https://turkish.aawsat.com/home/article/3477956/profdr-bilal-sambur/cemalettin-afgani-panislamizmin-ideoloğu>
- Sumner, B. H. (1937). *Russia and the Balkans: 1870-1880*. Oxford at the Clarendon Press.
- Turan, N. S. (2014a). İmparatorluk ve diplomasi: Osmanlı diplomasisinin izinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, N. S. (2014b). İmparatorluk ve diplomasi. In F. Aral (Ed.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Woods, S. H. F. (1976). *Türkiye anıları* (1st ed.). Milliyet Yayınları.
- Yasamee, F. A. K. (2018). *Abdülhamid'in dış politikası*. Kronik Yayınları.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır. Gösterdikleri ilgi ve emekten dolayı Dicle Akademi Dergisi Editörlerine ve katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Etik Kurul İzni: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

* * * * *

EXTENDED ABSTRACT

The main purpose of this study is; from the perspective of soft power, which is a concept of modern international relations literature, The he aim is to discuss some practices during the reign of Abdulhamid. When we look at both national and international literature, we see that there are many studies on concepts such as soft power, public diplomacy and cultural diplomacy. Most of these studies are on the current soft power practices of states, public diplomacy methods and public diplomacy tools. Since the discipline of international relations was not developed in the past centuries and the concept of the modern nation state was not formed, it was not possible to evaluate the retrospective concepts of the states with today's concepts. In this study, we will demonstrate through many activities that soft power was used very effectively in the late Ottoman period, even though it was not conceptualized. When we look at the recent foreign policy of the Ottoman Empire, the policy of balance, especially against the western states, has been a frequently used method. While the policy of balance was followed against the outside world, some political methods were also used against the Muslim people. II., who had the right to political representation in the entire Islamic world due to his caliphate status. Abdulhamit implemented many soft power practices to turn this advantageous situation even more in favour of the state. The main motivation that led to this study is not to retell the period.

Research Questions

The main aim of this study is to re-read the period with the concept of soft power, which is today's international relations concept. In the last period of the Ottoman Empire Can the methods employed by Abdulhamid to prevent the disintegration of the state in domestic politics be considered a soft power strategy? Is there an influence of Pan-Slavism on the historical background of Pan-Islamism policy? Although soft power strategy is a modern concept, how was it used in the past centuries?

Literature Review

The literature review on soft power reveals many publications, both national and international. There are many research articles, master's and doctoral theses shaped by the concepts of soft power, public diplomacy and cultural diplomacy. In studies focused on Turkey, it has generally been discussed how public diplomacy tools provide a soft power element for Turkey. When we look at the national thesis centre, we see that a high percentage of academics working in international relations and communication sciences focus on this subject. The most important point that distinguishes our study from other studies is that we delved into a certain depth of

history and discussed a historical period with soft power, which is the modern concept of international relations. In this study, we tried to develop a perspective on the last period of the Ottoman Empire through the lens of soft power.

Methodology

The main purpose of this research is to reveal the relationship between state policy and soft power in a certain period in the historical process. For this purpose, the theoretical part of the study was presented as a method by making use of the existing literature. The concepts of soft power and Pan-Islamism are discussed in detail. The Pan-Islamism soft power relationship, which forms the main axis of the study, was derived from the policies pursued during the period. For this purpose The he policies of the Abdulhamid period towards the Islamic world were examined. A modern concept of international relations was matched with practices in a certain period of history and the result was achieved.

Results and Conclusions

In the last century of the Ottoman Empire, steady territorial losses and internal issues gradually increased concerns about the survival of the state. All measures and policies were about making the life of the state even longer. The lost lands in the Balkan region, where the Christian population was dense, and the independence movements brought about by the idea of a nation state were putting the state in great difficulty. In this difficult period at home and abroad, the leader of the Ottoman Empire, II. Abdulhamid implemented a series of practices to strengthen Muslims' relationship with the state and to eliminate negative perceptions against the state. When we look more closely at these practices, it turns out that they can be explained by soft power. When soft power practices are mentioned in the modern period, the practices of a state outside its national borders come to mind. During the reign of Abdulhamid, it was shaped by the policy of Pan-Islamism, which was a soft power strategy especially for the Muslim world outside Anatolia. Initiatives such as opening consulates in regions with Muslim populations under colonial rule, as well as the Hejaz Railway project, yielded highly effective results.

DİNDARLIK, BENLİK SAYGISI, YAŞAM DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOSITY, SELF-ESTEEM AND LIFE SATISFACTION: THE CASE OF SULEYMAN DEMİREL UNIVERSITY

 Ayşe Betül ESER¹

 Hüseyin CERTEL²

¹ Sorumlu Yazar: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, betuleser@gmail.com

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, huseyincertel@sdu.edu.tr

Received / Alınma: 09.05.2024

Accepted / Kabul: 04.09.2024

ÖZET

Çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi'nde eğitim gören lisans öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 183 erkek 345 kadın olmak üzere 528 kişi katılmıştır. Çalışmada dindarlık, benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki ele alınmıştır. Dindarlık değişkenin ölçümünde, Münchener'in Allah ile kurulan ilişki ve prososyal dindarlık alt boyutlarından oluşan motivasyonel dindarlık ölçeği kullanılmıştır. Benlik saygısı ise Rosenberg'in geliştirmiş olduğu ölçek ile ölçülmüştür. Son olarak yaşam doyumunun ölçümünde Diener ve arkadaşlarının geliştirmiş oldukları ölçek kullanılmıştır.

Çalışmada dindarlığın alt boyutlarından prososyal dindarlık ile yaşam doyumu arasında anlamlı pozitif, benlik saygısı ile yaşam doyumu arasında yine anlamlı pozitif ilişki bulunmuştur. Yapısal eşitlik modelinde dindarlık alt boyutlarından Allah ile kurulan ilişki ile benlik saygısı ve yaşam doyumu arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür. Yine dindarlığın prososyal dindarlık alt boyutu ile benlik saygısı arasında bir ilişki olmadığı çalışmada elde edilen diğer bir bulgudur. Çalışmada ayrıca kadın katılımcılarda dindarlığın her iki alt boyutunun da erkek katılımcılardan daha güçlü olduğu, katılımcıların kendi öz dindarlık düzeyi algıları ile ölçülen dindarlık düzeyleri arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, katılımcılar arasında en çok yaşam doyumunun kendisini çok dindar olarak görenler içinde ölçüldüğü, benlik saygısı ile katılımcıların görece dindarlık düzeyleri arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı çalışmada elde edilen diğer bulgulardır.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu.

ABSTRACT

The study was conducted with undergraduate students studying at Süleyman Demirel University. A total of 528 people, 183 males and 345 females, participated in the study. The study examined the relationship between religiosity, self-esteem, and life satisfaction. Münchener's motivational religiosity scale, which consists of the relationship with God and prosocial religiosity sub-dimensions, was used to measure the religiosity variable. Self-esteem was measured using the Rosenberg scale. Finally, the scale developed by Diener et al. was used to measure life satisfaction.

In the study, a significant positive relationship was found between prosocial religiosity and life satisfaction, and a significant as well as between self-esteem and life satisfaction. In the structural equation model, no relation was observed between the relationship with God, sub-dimensions of religiosity, and self-esteem and life satisfaction. Another study finding was that there was no relationship between the prosocial religiosity sub-dimension of religiosity and self-esteem. Finally, the other findings of the study were that both sub-dimensions of religiosity were stronger in female participants than male participants. There was a significant positive relationship between the participants' self-perception of religiosity and their measured religiosity levels. The highest life satisfaction among the participants was observed among participants who considered themselves very religious, while no significant relationship was found between self-esteem and the participants' relative religiosity levels.

Keywords: Religiosity, Self-esteem, Life Satisfaction.

* Çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı'nda, Prof. Dr. Hüseyin CERTEL danışmanlığında yürütülen "İbadetlere Devam Sıklığı, Dindarlık, Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği" adlı yüksek lisans tezinin verilerinden yararlanılarak üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Din insanlık ile yaşıt bir olgudur. İnsanoğlu her dönemde farklı dinlere inanmış ve inanmaya devam etmektedir. Bu bağlamda din tüm toplumlarda görülmüş ve görülmeye devam eden bir fenomendir (Holm, 2018, s. 11). Din özünde insanın kendisinin haricinde bir güce inanması olgusudur. Burada bireyin temel arayışı, duygu dünyasında eksikliğini hissettiği konulara çözüm bulma ve istikrarlı bir yaşam sürmektir. Kültürel bağlamda dinin bir semboller, sosyal kurumlardan müteşekkil öznel bir sistem olduğu ifade edilebilir. Bu semboller sistemi insanın varlık ve yokluk sorununa ilişkin merakını giderecek yetkinliktedir. Yine din denince birtakım ritüeller, ahlaki normlar akla gelmelidir (Karaca, 2011, s. 73). Dinin ne olduğu ile ilgili bilimsel bir söz birliği yoktur. Bu durumun ortaya çıkmasında tanımlamayı yapanın dine bakış açısı, kendi inancı ve amaçlarının farklı olması bu farklılıkların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Peker, 2011, s. 29; Karaca, 2011, s. 75) Psikoloji bilimi teologların aksine dinin emir, öğreti, vb. ile ilgilenmek yerine bu öğreti ve içeriğin insan üzerindeki etkisine, insanda var olan meziyetlerin gelişimine ne derecede katkı yaptığına ve insanların dine atfettiği öneme odaklanır (Fromm, 1996, s. 51). Dinin insan tarafından yaşanan yönü olan dindarlık din psikolojisinin kadim ilgi alanları içerisine yer almaktadır. Özellikle dindarlığın bireyin kendine ilişkin öz değerlendirmeleri üzerindeki etkisi din psikolojisi alanında ilgi çeken bir konudur. Benlik saygısının kişinin gerek sosyal gerekse duygusal olarak sağlıklı bir gelişim sergilemesi ve bu halin hayat boyu muhafaza edilmesinde önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Benlik saygısı en kısa tanımıyla bireyin kendine duyduğu saygı ve değer verme hissi olarak ifade edilebilir. Yaşam doyumunu ise kısaca kişinin hayatından hoşnut olma düzeyine işaret eder. Dindarlığın bireyin gerek kendi ile ilgili iç dünyasında gerekse sosyal yaşamında ifa ettiği anlam ile düşünüldüğünde, bu üç değişken arasındaki ilişkinin irdelenmesinin insanın anlaşılmasına küçük de olsa bir katkı sunması beklenmektedir. Yine bu bağlamda bireylerin kendilerine ilişkin öz saygıları ve yaşam doyumları ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin irdelenmesinin din psikolojisi alanında önemli bir araştırma çabası olduğunu ifade etmek mümkündür.

Öyle ki dindarlık benlik saygısı din psikolojisinde sıklıkla ele alınan bir konu olup (Şahin, 2005; Koç, 2009; Yıldız & Çapar, 2010; Topuz, 2013) benzer şekilde dindarlık yaşam doyumunu ilişkisi de alanda sıklıkla irdelenen diğer bir konudur (Ayten, 2013; Nazlı Batan & Ayten 2015; Kökcü, 2019; Titiz, 2019; Güneş, Kurtça & Barak 2022). Yine benlik saygısı ile yaşam doyumunu birlikte ele alan çalışmalar alan yazında hali hazırda mevcut olup (Dilmaç & Ekşi, 2008; Karademir, vd. 2013; Çivilidağ, vd., 2018; Akcan, 2018), makale dindarlık benlik saygısı ve yaşam doyumunu arasındaki ilişkiyi birlikte ele alması yönüyle öncü çalışmalardan ayrılmaktadır. Çalışma benlik saygısı ve yaşam doyumunu değişkenlerini farklı bir şekilde dindarlık değişkeninin seçilmesi gerek benlik saygısı gerekse yaşam doyumunun farklı çalışmalarda ilişkili olduğu dindarlık ile aynı model içerisinde nasıl bir ilişki gösterecekleri hususunun irdelenmesidir.

İşaret edildiği üzere halihazırda literatürde dindarlık, öz saygı, kaygı ilişkisi (Yapıcı & Kayıklık, 2005), ergenlerde dindarlık, yaşam tatmini (Sabatier vd., 2011), Covid 19 Pandemisi sırasında dinin kaygı üzerindeki etkisi (Dobrakowski vd., 2021), dini başa çıkma kaygı ilişkisi (Btissame vd. 2021), dini başa çıkma, özdenetim psikolojik kaygı (Shameem vd., 2022) kaygı ve stres gibi aracı değişkenler ile ele alınmaktadır. Bununla birlikte bireyin kendini kıymetli, saygıdeğer görmesinin bireyin yaşam konforu üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar da mevcuttur. Örnek vermek gerekirse Crocker vd. (1994) benlik saygısı ile iyi olma durumu arasında anlamlı ilişki bulmuşlardır. Yine Diener & Diener'in kültürler arası yapmış oldukları çalışmada öz saygı ve yaşam doyumunu ele alınmıştır (1995). Benzer şekilde Moksnes & Espnes (2013) ergenlerde öz

saygı ile yaşam tatmini arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulmuştur. Öz saygıyı ergenlerde yalnızlık yaşam tatmini arasındaki ilişkide aracı değişken olarak kullanan çalışmalar da mevcuttur (Civitçi & Civitçi, 2009). Yine düşük benlik saygısını her yaş grubunda depresyon açısından bir risk faktörü olarak irdeleyen (Orth vd. 2009), öz saygının gelecekte birey üzerindeki muhtemel etkilerini irdeleyen çalışmalar (Boden vd. 2008) hâlihazırda mevcuttur. Son olarak literatürde dindarlığın, benlik saygısı üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan (Greenway vd., 2003; Krause, 2009; Schieman vd. 2018) çalışmalar olduğu gibi, iki değişken arasında ilişki olmadığını gösteren çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Yurtdışında dindarlık ile yaşam doyumu arasında benlik saygısını aracı değişken olarak kullanan (Yoo, 2017; Szcześniak & Tomczak, 2020) çalışmalar da yapılagelmektedir.

Öncü yazından hareketle, çalışmada dindarlık, benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki ele alınmıştır. Alan araştırmasında Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları yapılmış ölçekler kullanılarak işaret edilen tutumlar ölçülmüş ve oluşturulan araştırma modeli yapısal eşitlik modellemesi ile test edilmiştir. Çalışmada cevap aranan temel soru, dindarlık ile benlik saygısı ve yaşam doyumu arasında nasıl bir ilişki olduğu hususudur. Araştırma neticesinde değişkenler arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiş olup çalışmanın alana katkı sunması umulmaktadır. Bilindiği üzere sosyal bilimlerde verinin toplandığı zaman, konjonktür, örneklemin niteliği, çalışmanın yapıldığı kültür, sosyo- ekonomik faktörler gibi dönemsel ve sübjektif parametreler sonuç üzerinde etkili olmaktadır. Bu notadan hareketle değişkenler arasında farklı zamanlarda farklı örneklemelerde ve farklı kültürlerde farklı ilişkiler bulunması kuvvetli bir olasılıktır. Farklı sonuçlara ulaşılması farklılıkta belirleyici olduğu düşünülen parametreleri öne çıkaracak, benzer ilişkilerin bulunması ise o değişkenler arasındaki ilişkinin gelecekte tahminine, öngörülmesine katkı sunacaktır. Bu bağlamda araştırma hipotezleri şu şekildedir:

- H₁**. Güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki, benlik saygısını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.
- H₂**. Prososyal ve dini entelektüel sorumluluk, benlik saygısını anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.
- H₃**. Prososyal ve dini entelektüel sorumluluk, yaşam doyumunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.
- H₄**. Güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki, yaşam doyumunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.
- H₅**. Benlik saygısı yaşam doyumunu anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.
- H₆** Dindarlık boyutlarının yaşam doyumuna etkisinde benlik saygısının aracı etkisi vardır
- H₇**. Güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki ile prososyal ve dini entelektüel sorumluluk arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.
- H₈**. Güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki yaşam doyumu arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.
- H₉**. Prososyal ve dini entelektüel sorumluluk ile yaşam doyumu arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.
- H₁₀**. Güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki benlik saygısı arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.

- H₁₁**. Prososyal ve dini entelektüel sorumluluk ile benlik saygısı arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.
- H₁₂**. Benlik saygısı ile yaşam doyumu arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır.
- H₁₃**. Kadın ve erkeklerin güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile kurdukları ilişki arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₄**. Kadın ve erkeklerin prososyal ve dini entelektüel sorumluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₅**. Kadın ve erkeklerin yaşam düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₆**. Kadın ve erkeklerin benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₇**. Katılımcıların görelî dindarlık düzeylerine göre güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile kurdukları ilişki düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₈**. Katılımcıların görelî dindarlık düzeylerine göre prososyal ve dini entelektüel sorumluluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₉**. Katılımcıların görelî dindarlık düzeylerine göre yaşam doyum düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₂₀**. Katılımcıların görelî dindarlık düzeylerine göre yaşam benlik saygıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

1.1. Dindarlık

Yukarıda dinin ne olduğuna ilişkin farklı tanımlamalara yer verilmiştir. En genel ifadesi ile bir kimsenin dindar olduğunu ifade etmesi onun bir dini kabul ettiğini, normlarını içselleştirip bunları hayatına tatbik ettiğine işaret eder (Kurt, 2009, s. 1). Diğer bir anlatımla dindarlık başlığına girmeden önce bu tanımlamaların ortak noktası olarak, insan ve aşkın olarak kabul edilen Allah arasında belirli bir ilişkinin varlığını kabul etmiş olduklarının vurgulanmasında yarar vardır. Ayrıca dinin bireyin içine dönük bir yönü olduğu gibi dış dünyada onu görünür kılan birtakım pratikleri vardır (Karaca, 2011, s. 75; Peker, 2011, s. 30-31). Bu pratikler ile kişinin dini yönelimi görünürlük kazanır. İnsanoğlu dünyaya geldiğinde var olan bir dini gelenek, kurallar rejimi ve yerleşik bir dini kültürü hazır bulur. Çevresi ona birtakım dini telkinlerde bulunur. Bu telkinin veya dinle karşılaşma tecrübesinin yoğunluğu toplumdan topluma değişiklik gösterebilir. Bu etkileşim de kimi zaman dindar kimi zaman seküler çevrelerde farklı kişilerle iletişim içinde olan insan zaman içerisinde dini pratikleri farklı ölçüde hayatına tatbik etmeye, dini terminolojiyi günlük yaşamda karşılaştığı olayları anlamlandırmada kullanmaya başlar. Bireysel olarak günlük yaşamda din referanslı ortaya konan fiiller ile şekillenen bu durumu en genel anlamıyla dindarlık olarak ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda dindarlık, belirli bir dine ait kurallar manzumesinin belirli bir zaman aralığında gerek kişisel gerekse toplumsal olarak yaşanmasını ifade eder. Bu yönü ile dindarlık aynı zamanda kişinin ya da toplumun yaşamlarında dine ne kadar önem verdiklerinin, dine ne kadar bağlı olduklarının da ölçüsüdür. Diğer bir ifade ile dindarlık, dinin bireyin hayatına tatbik edilmesinin, yaşanmasının bir mesabesini ifade eder (Hökelekli, 2012, s. 42-43; Karaca, 2011, s. 75-76). Certel (2022, s. 93-100) kişiyi Allah'a inanmaya sevk eden diğer bir ifade ile bir dine bağlanmaya taşıyan unsurları sosyal etki, çaresizlik duygusu, ölümsüzlük arzusu, bağlanma ve sığınma arayışı, zihinsel açıdan tatmin olma arzusu, suçluluk ve günahkârlık duygusu ile ahlaki değerleri koruma ihtiyacı olarak sayar. Bir nevi bağlanma şekli olan dindarlık, seküler bir bağlanma şekli

olan ideolojilerden farklıdır. İnanan kişi, inandığı varlık ile karşı karşıya olduğunu, O'nun kendisini duyduğu ve gördüğünü kabul eder, yine O'ndan ister, bu durum ideolojilerin aksine dinde inanan ve inandığı varlık arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu gösterir (Karaca, 2011, s. 75-76).

1.2. Benlik

Birey olma kişinin doğumuyla beraber sahip olduğu bir ihtiyacı ifade eder. Bu ihtiyaç, kişinin kendisinin kendi gözünde var olması durumunu ifade eder. Kişinin var olduğunun bilincinde olması, kendisini normal kabul etmesi, kendisini değerli görmesi, kendisini saygıdeğer görmesi gibi bir duygusal kabul arayışını ifade eder (Cüceloğlu, 1999, s. 402).

Benlik insanın kendi kişiliğine dair kanılarının toplamıdır. Diğer bir ifade ile benlik, kişinin kendisini tanıyıp değerlendirmesini ifade eder. Bu bağlamda benliğin öznel bir niteleme olduğunu ifade etmek mümkündür. Benlik bireyin içinde yer alan kendisine dair sorduğu sorular dâhilinde onu gözetleyerek, yargılayan ve bunun sonucunda bireyin kendisi ile ilgili bir sonuç üreten ve onu kendini tanımladığı kalıplar içinde davranmaya yönelten içsel bir gücü ifade eder (Güney, 2020, s. 72-74). Benlik şeması ise kişinin benliği ile ilgili bilgileri işlemesine rehberlik eden benliğine ilişkin inançlarını ifade eder (Myers, 2019, s. 39). Bu doğrultuda benlik bilincinin insan davranışının temel belirleyicileri arasında olduğunu ifade etmek mümkündür. Ben bilinci diğer bir ifade ile nesnel beni kişiyi emsallerinden ayırır onun sınırlarını ifade eder (Cüceloğlu, 1999, s. 403). Benlik kişinin çevresindekilerin kendisine ilişkin değerlendirmeleri, toplum içinde edindiği ve roller vasıtasıyla ve son olarak kendini başkaları ile kıyaslaması ile oluşur. Bunlara ek olarak kişide kendisini değerlendirerek doğrulamaya yönelik bir güdü vardır. Birey kendini değerlendirir, kendisini doğrular ve çevresindekilerin kendisi hakkında olumlu izlenim edinmesini ister (Myers, 2019, s. 40; Güney, 2020, s. 74-77).

1.3. Benlik Saygısı

Benlik saygısı bireyin sosyal olarak, duygusal, akıl ve ruhsal yönleriyle sağlıklı gelişimi ve bu durumun yaşamı boyunca sürdürülmesinde önemli bir bileşendir. Benlik saygısı sadece ruhsal değil, fiziki açıdan da bireyin kendini iyi hissetmesi ve sağlıklı olmasında önemli bir değişkendir. Erken çocukluk döneminde yerleşen benlik saygısı ergenlik ve yetişkinlik evrelerinde de önemli olmaya devam eder. Benlik saygısının inşasında öncelikle aile ve devamında toplum önemli rol oynar. Aile içinde saygı, toplum içinde saygı görme hususları doğrudan benlik saygısı ile ilişkili hususlardır. Erken çocukluk döneminde benlik bilinci ve benlik saygısı değişken olup daha çok bireyin söz ve davranışlarına dışarıdan gelen tepkiler doğrultusunda şekillenir (Plummer, 2011, s. 18-20).

Bireyin kendisi ile kurmuş olduğu ilişki onun bütün iletişiminin temelidir. Bu ilişki kişinin varoluşsal olarak kendisine dönük temel algılamaları üzerine inşa edilir (Cüceloğlu, 1999, s. 404). Bu doğrultuda benlik saygısı kavramı ile psikolojide benlik (kendilik) olarak tarif edilen (yukarıda kapsamlı olarak ele alındığı üzere) bireyin kendi kişilik özelliklerini nasıl gördüğü hususu birbirinden farklı kavramlardır. Benlik saygısı kişinin kendilik kavramını nasıl değerlendirdiği ile ilgilidir. Benlik saygısı en öznlü ifadesi ile bireyin olduğunu düşündüğü insan tipine ilişkin olumlu, olumsuz düşüncelerini ifade eder. Günlük konuşma dilinde kişinin kendisini saygıya değer bulması sıklıkla kullanılmak ile birlikte bu durumu somut bir şekilde ölçmek oldukça zordur. Zira bireyin kendi ile ilgili değerlendirmeleri olaydan olaya farklılık gösterir. Bireyin kendisine ilişkin bu istikrarsız duygulanımı da benlik saygısı ile karıştırılmaması gereken bir durumdur. Zira benlik saygısı kararlı bir durumu ifade eder. Bazı

insanlar günlük yaşamda olumsuzluklar ile karşılaşsa veya aldığı kararların sonuçları dilediği gibi gelişme dahi kendilerine karşı olumlu duygular besler, ortaya koyduğu davranışlarını diğer bir ifade ile başarısızlıkla sonuçlanan tercihlerini fazla eleştirme ihtiyacı duymaz. Bu tip insanların benlik saygıları yüksektir. Buna karşın bu durumun tam tersi davranan, kendini sürekli eleştiren, kendilerine karşı mütemadiyen olumsuz değerlendirmelerde bulunan insanların ise ekseriyetle benlik saygıları düşük olmaktadır. Benlik saygısı genel ve özel benlik saygısı olarak iki grupta incelenebilir. Zira insanlar, toplu bir iyi olma ya da başarısız olma gibi değerlendirmelerde bulunmazlar. Bazı durumlarda başarılı bazı durumlarda başarısız olabilirler. Burada önemli olan, kendilik tanımlamasını bireyin bu alanlardan hangisi üzerine inşa ettiği hususudur (Burger, 2006, s. 486-488).

İnsana iyimser yaklaşarak insan benliği ile ilgili önemli katkılar sunan diğer bir referans kaynağı Abraham Maslow'dur. Maslow'a göre bireyin ihtiyaçları onu belirli bir şekilde davranmaya yönlendirir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bir ihtiyaç ne kadar basit diğer bir ifade ile temel ise hiyerarşik olarak o kadar aşağıda ne kadar karmaşık ise o kadar yukarıda yer alır. Bu bağlamda aşağıda olan ihtiyaçlar daha çok fiziksel ihtiyaçlar iken yukarıda yer alan ihtiyaçlar ise daha çok sosyolojik ve psikolojik ihtiyaçlardır. Bu ihtiyaçlar aşağıdan yukarı sırasıyla fizyolojik (yemek, su, hava, uyku, barınma, üreme), güvenlik (konut güvenliği, parasal güvenlik, sigorta sahibi olma gibi), sevgi ve ait olma (sosyal ihtiyaçlar) yalnız olmama isteği, aidiyet duygusunun tatmin arayışı, arkadaşlık, duygusal ilişkiler, dini grup üyeliği gibi ilişkiler sevgi ve ait olma başlığı altındadır. Bu basamağı özgüven basmağı takip eder. Bireyin saygı duyulmaya, değer görme ihtiyacı bu başlık altındadır. Yüksek özgüven sahibi bireyler başkalarının saygısını kazanır ve kendilerinden emin olurlar. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üst basamağında kişinin kendini gerçekleştirme yer alır. Bu merhale Roger'in potansiyelinin tümünü ya da tümüne yakını kullanan insan açıklamasına benzer. Maslow'a göre insanlar kendi potansiyellerini ortaya koymak isterler. Diğer bir anlatımla bir kişi olabileceği her şeyi olmak ister. Bu aşamaya gelebilmek için Maslow'a göre aşağıdaki tüm ihtiyaçların tatmin edilmiş olması gerekir (Kleinman, 2017, s. 138-140; Burger, 2006, s. 432-435).

1.4. Yaşam Doyumu

Öznel iyi oluş, kişinin kendi yaşamına yönelik, yaşam doyumu (bilişsel değerlendirmeler) ve duygulanımı (sürekli duygusal tepkiler) açısından geliştirdiği değerlendirici tepkileri ifade eder. Özsaygı, gelir, aile ile kurulan iyi ilişkiler gibi sosyal desteklere ilişkin kanaatler öznel iyi olma hali ile ilişkili değişkenlerdir. Bununla birlikte iyi oluşa ilişkin kanaatlerin üzerinde kültürel farklılıklarda belirleyici olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, gelir düzeyi düşük ülkelerde finansal tatmin yaşam doyumu ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Diener & Diener Batı kültüründe bireye kendini sevmesinin ve bunun sağlıklı bir ruh halinin yansıması olduğunun öğretildiğini, buna karşın kolektif hareket etmenin öne çıktığı kültürlerde kişinin tek başına iyi hissetmesinin bir uyumsuzluk göstergesi olarak algılandığına işaret eder (Diener & Diener, 1995, s. 653). Öznel iyi oluşa ilginin artmasında, bireyin değeri ile onun yaşamı değerlendirmede subjektif görüşlerin öneminin artması, refaha ilişkin değerlendirmelerin zorunlu olarak ekonomik refahı aşan olumlu unsurları içerdiğinin kabulü gibi toplumsal eğilimler etkili olmuştur. Ayrıca öznel iyi oluşa ilişkin bilimsel ilginin artmasında, kısmen psikolojinin olumsuz durumlara yaptığı yoğun vurguya yönelik bir tepkinin de etkili olduğunu ifade etmek mümkündür (Diener, Suh, Lucas & Smith, 1999, s. 276-277).

Öznel iyi oluşu irdeleyen araştırmacılar insanların olumlu teşviklere eğilimli olmakla birlikte yalnızca sefaletten kaçınmadıklarını, bu nedenle sefaletten mutluluğa kadar refahın tüm

düzeylerinin incelenmesi gerektiğini ve sosyal göstergelerin tek başına öznel iyi oluşu anlamada eksik kalacağını vurgularlar (Diener & Suh, 1997, s. 189-216). Ayrıca literatürde, mutlu insanların, mutsuz insanlardan daha arzu edilir bir yaşama sahip oldukları, daha iyi insanlar oldukları ve cennete kabul edilme olasılıklarının daha yüksek olduğunu düşündüğünü ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (King & Nappa, 1998, s. 156, 163).

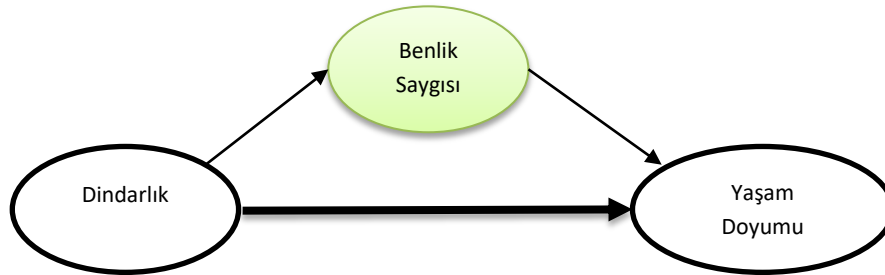
Yaşam tatmini kültürden kültüre değişen bir olgudur. Bu nedenle kavramın subjektif bir değerlendirme neticesinde ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Öyle ki: bu yargı bireysel değerlendirmeler ile oldukça ilişkili olması nedeniyle genel yaşam kalitesi açısından bir toplumun diğerinden daha iyi olduğu sonucuna kesin bir şekilde ulaşmak olası değildir. Bununla birlikte hangi toplumların daha fazla öznel refaha sahip olduğu sonucuna ulaşmak olasıdır. Öyle ki bu toplumlardaki insanlar hayatlarını olumlu anlamda değerlendirirler (Diener & Suh, 2000, s. 3-5).

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesinde eğitim alan öğrencilerin dindarlık düzeyleri, benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen ilişkisel tarama türünde bir araştırmadır. İlişkisel tarama iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişim olup olmadığını var ise bunun ne şekilde ortaya çıktığını irdeleyen tarama yaklaşımıdır (Karasar, 2011). Araştırma modeli yukarıda özetlenen öncü literatürden hareketle şu şekildedir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurul Başkanlığı'ndan 31.10.2023 tarihli ve 141/2 sayılı karar ile alınmış olup araştırma evrenini Isparta Süleyman Demirel Üniversitesinde eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır. Yapısal eşitlik modelinin kullanıldığı çalışmalarda yeterli örneklem büyüklüğü modelde kullanılan madde sayısının 5 ile 10 katı arasında olması gerektiği hususu literatürde ifade edilmektedir (Bryman & Cramer, 2001; Büyüköztürk vd., 2013). Çalışmada yapısal eşitlik modelinde kullanılan madde sayısı 35'tir. Bu bağlamda çalışmada en az 400 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli olacağı değerlendirilmiş olup, farklı fakültelerde eğitim alan öğrencilere çevrimiçi yolla anketler ulaştırılması yoluyla 345 kadın, 183 erkek öğrenciden geri dönüş alınmış ve 528 anket formu araştırma kapsamında analize tabi tutulmuştur.

Etik Onay: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 31.10.2023 tarihli ve 141/2 sayılı karar ile alınmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada katılımcıların sosyo-demografik özellikleri için Kişisel Bilgi Formu (EK-1), dindarlık düzeylerini ölçmek için iki boyutlu Motivasyonel Dindarlık Envanteri (EK-2), benlik saygılarını ölçmek için Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (EK- 3) ve yaşam doyumlarını ölçmek için Diener vd. tarafından geliştirilen Yaşam Doyumu Ölçeği (EK-4) kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından danışmanın görüşü alınarak hazırlanan 5 sorudan oluşan kişisel bilgi formunda katılımcıların, cinsiyet, eğitim (kaçıncı sınıf olduğu), gelir düzeyi ve dindarlık düzeylerine ilişkin kişisel değerlendirmeleri gibi sosyo-demografik özelliklerine ait bilgilerin toplanması hedeflenmiştir.

2.3.2. Dindarlık Ölçeği

Katılımcıların dindarlık düzeylerini ölçmek üzere motivasyonel dindarlık ölçeği kullanılmıştır. Ölçek ilkin Türkçeye Apaydın (2010) tarafından çevrilmiş olup ölçeğin Türkçe geçerleme çalışması Uysal vd. (2014) tarafından yapılmıştır. Grom vd. (2010) dört boyutlu olarak analiz ettikleri ölçek, Türkçe geçerleme çalışması neticesinde güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki (ilk 12 madde) ve prososyal ve dini-entelektüel sorumluluk (13.-20. maddeler) olmak üzere iki boyutlu olarak şekillenmiştir. Ölçekte kullanılan ifadelerden bazıları güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ilişki boyutu için “Allah’a dua etmek beni mutlu ediyor. ”, “Allah’a yöneldiğimde saygı ve şükran hissediyorum.”, “Zor bir durumla karşılaşıncı Allah’tan güç ve cesaret alıyorum.” ve “Dinî inancım bana özgüven veriyor.” şeklindedir. Ölçeğin ikinci boyutu olan dini entelektüel sorumluluk boyutu için örnek maddeler, “Kendi problemlerimi kendim çözmek zorunda olsam da Allah ile temas kurunca o da problemin çözümünde bana yardım eder.”, “Dinî inancım beni diğer kişilere karşı yardımsever olmaya teşvik eder.”, “Dinî inancım beni muhtaçlara yardım etmeye teşvik eder.” ve “Yardımsever olmak benim inancım için çok önemlidir.” şeklindedir. Ölçeğin uyarılama çalışmasındaki cronbach alpha katsayısı 0,96’dır (Uysal vd. 2014, s. 20).

2.3.3. Benlik Saygısı Ölçeği

Çalışmada Rosenberg (1965) tarafından geliştirilmiş olan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği’nin alt boyutlarından olan “benlik saygısı” alt kategorisi kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarılması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmıştır. Ölçekte çoktan seçmeli “çok doğru”, “doğru”, “yanlış” ve “çok yanlış” olmak üzere 4 seçenek kullanılmıştır. Ölçek 10 maddeden oluşmakta olup 3, 5, 8, 9, 10 nolu maddeler ters skorludur. Ölçekte kullanılan ifadelerden bazıları “Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.”, “Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.”, “Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.”, ve “Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.” şeklindedir. Ölçeğin Türkçe uyarılması geçerlik katsayısı 0,71, güvenirlik katsayısı 0,75 olarak ifade edilmiştir (Çuhadaroğlu, 1986).

2.3.4. Yaşam Doyum Ölçeği

Çalışmada katılımcıların yaşam doyum seviyelerini ölçmek üzere, Diener vd. (1985) tarafından geliştirilmiş “Yaşam Doyumu Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlemesi Dağlı ve Baysal (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçekte “hiç katılmıyorum (1)” ve “tamamen katılıyorum (5)” olmak üzere 5’li likert kullanılmış olup Ölçek 5 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte kullanılan ifadelerden bazıları, “Yaşam koşullarım mükemmeldir.” ve “Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki

hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmedim” şeklindedir. Ölçeğin Türkçe geçerleme çalışmasında elde edilen Cronbach Alpha katsayısı 0,88 olarak ifade edilmiştir (Dağlı & Baysal, 2016, s. 1258).

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMLARI

3.1. Verilerin Analizi

Çalışma Isparta Süleyman Demirel Üniversitesinde eğitim alan öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Google Forms uygulaması üzerinden düzenlenen ve sosyal iletişim ağları vasıtasıyla uygun örnekleme ulaştırılan anket çalışmasında katılımcılara gerekli açıklama yapıldıktan sonra sırasıyla Kişisel Bilgi Formu, Motivasyonel Dindarlık Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Diener Yaşam Doyum Ölçeği uygulanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle katılımcılara ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Sonrasında sorulara verilen cevapların frekans dağılımları raporlanmıştır. Bu aşamadan sonra değişkenler arasındaki korelasyon analizi yapılarak ilişkili değişkenler raporlanmıştır. Çalışmanın dindarlık, benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin birlikte sorgulandığı ana sorusuna cevap aramak üzere öncelikle doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere çalışmada kullanılan ölçeklerin daha önce Türkçe geçerleme çalışması yapılmış olmasından ötürü değişkenler için açıklayıcı faktör analizi yapılmamıştır. Sonrasında verilerin dağılımına bakılarak araştırma modelinin test edilmesi aşamasına geçilmiştir. Sonrasında fark testlerine de yer verilerek analiz kısmı sonlandırılmıştır.

3.1.1. Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada öncelikle örneklemin tanımlayıcı test istatistiklerine bakılmıştır. Bu bağlamda katılımcıların %65,3’ü (345 kişi) kadın, %34,7’si (183) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %53,4’ü (282 kişi) birinci sınıf, %14,4’ü (76 kişi) ikinci sınıf, %20,8’i (110 kişi) üçüncü sınıf, %10,8’i (57 kişi) dördüncü sınıf, %0,4’ü (2 kişi) altıncı sınıf ve %0,2’si (1 kişi) hazırlık sınıfı öğrencisidir. Katılımcıların %22,7’sinin (120 kişi) gelir düzeyi 11400 Türk lirası ve altı, %40,9’unun (216) gelir düzeyi 11401-22800 Türk lirası arasında, %21,6’sının (114 kişi) gelir düzeyi 22801-34200 Türk lirası arasında, %8,2’sinin (43 kişi) gelir düzeyi 34201-45600 Türk lirası arasında ve son olarak %6,6’sının (35 kişi) gelir düzeyi 45601 Türk lirası ve üstündedir. Son olarak çalışmada katılımcıların kendi algıladıkları dindarlık düzeyleri de ele alınmıştır. Bu bağlamda katılımcıların %9,8’i (52 kişi) dindar olmadığını, %34,5’i (182 kişi) az dindar olduğunu, %50,6’sı (267 kişi) dindar olduğunu ve son olarak %5,1’i (27 kişi) çok dindar olduğunu ifade etmiştir.

3.1.3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi neticesinde dindarlığın 1. alt boyutunu teşkil eden “güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki” boyutu ile dindarlığın ikinci alt boyutunu oluşturan “sosyal ve dini entelektüel sorumluluk” boyutu arasında anlamlı pozitif (0,809) ilişki olduğu görülmüştür. Yaşam doyumu değişkeninin ise dindarlığın 1. alt boyutunu teşkil eden “güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki” boyutu ile (0,220) ve dindarlığın ikinci alt boyutunu oluşturan “sosyal ve dini entelektüel sorumluluk” boyutu ile (0,226) arasında anlamlı pozitif ilişki olduğu elde edilen diğer bir bulgudur. Son olarak benlik saygısı ile yaşam doyumu arasında anlamlı pozitif bir ilişki (0,365) olduğu tespit edilmiştir. İlgili hipotezlere ilişkin sonuçlar şu şekildedir: H_7 , H_8 , H_9 , H_{12} hipotezleri **kabul**, H_{10} ve H_{11} hipotezleri ise **reddedilmiştir**.

Tablo 1. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	\bar{X}	SS	1	2	3	4
1.Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı ile İlişki	4,17	1,02	1			
2.Prososyal ve Dini Entelektüel Sorumluluk	4,28	1,02	0,809**	1		
3.Yaşam Doyumu	3,13	0,85	0,220**	0,226**	1	
4.Benlik Saygısı	3,58	0,74	-0,23	-0,16	0,365**	1

**p<0,01

3.1.4. Ölçeklere Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi

Araştırma model önerisinin test aşamasına geçmeden önce, modelde kullanılacak dindarlık, benlik saygısı ve yaşam doyumu değişkenlerinin doğrulayıcı faktör analizleri yapılacaktır. Analize ilişkin sonuçlar aşağıda verilmiştir.

3.1.4.1. Dindarlık Değişkeni İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi

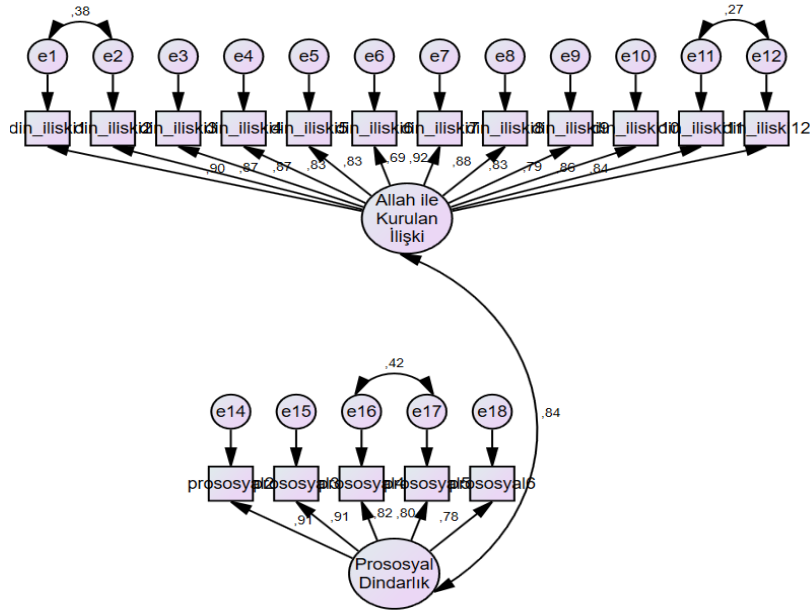
Oluşturulan modelde uyum iyiliği değerleri incelendiğinde model uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar altında kaldığı görülmüş, bunun neticesinde modifikasyon indeksleri incelenmiştir. İnceleme sonrasında dindarlık değişkeninin “güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki” alt boyutunu oluşturan maddelerden e1 ile e2 ve e11 ile e12 arasında, diğer alt boyut olan “sosyal ve dini entelektüel sorumluluk” boyutunu oluşturan maddelerden e16 ile e17 arasında bir kovaryans yapısı önerilmiştir. İlgili yapı oluşturulup model yeniden çözümlendiğinde elde edilen uyum endeks değerleri istenilen sınırlar içerisinde bulunduğu görülmüş olup elde edilen uyum endeks değerleri şu şekildedir: Dindarlık değişkeninin χ^2/df değeri 4,328 olarak bulunmuştur. Değişkenin CFI değeri 0,960 olarak bulunmuştur. Değişkenin NFI değeri 0,948 olarak bulunmuştur. Değişkenin GFI değeri 0,896 olarak bulunmuştur. Değişkenin AGFI değeri 0,861 olarak bulunmuştur. Son olarak değişkenin RMSEA değeri 0,79 olarak bulunmuştur. Bu değerlerden hareketle dindarlık değişkeni ve iki alt faktörü için uyum endeks değerleri değişkenin analizde kullanılabileceğini (Bkz. Tablo 2) göstermektedir (MacCallum vd., 1996; Kline, 2015; Hair, vd., 2018).

Tablo 2. Uyum İndeks Değerleri

Uyum İndeksleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Elde Edilen İndeks Değeri
χ^2/df	$2 \leq \chi^2/df \leq 5$	4,328
CFI	$,90 \leq CFI \leq ,95$	0,960
NFI	$,80 \leq NFI \leq ,95$	0,948
GFI	$,80 \leq GFI \leq ,95$	0,896
AGFI	$,80 \leq AGFI \leq ,90$	0,861
RMSEA	$,05 \leq RMSEA \leq ,10$	0,79

Kaynak: MacCallum vd., 1996; Kline, 2015; Hair, vd., 2018

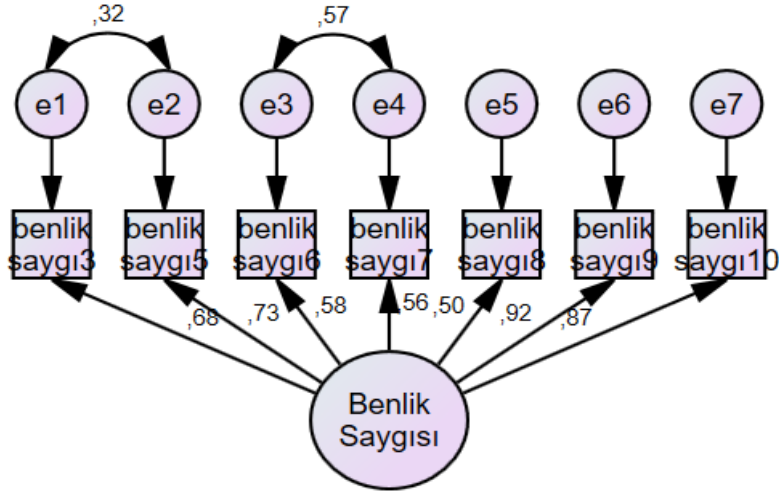
Şekil 2. Dindarlık Değişkeni İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi

3.1.4.2. Benlik Saygısı Değişkeni İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi

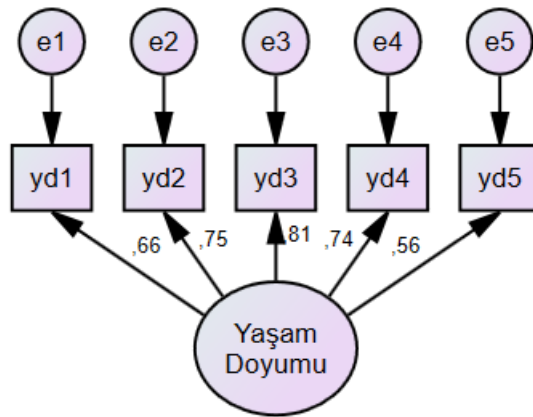
Benlik saygısı ölçeği için tek faktörlü bir yapı incelenmiştir. Söz konusu tek faktörde 10 madde yer almaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum kriterleri incelenmiş ve CMIN=375,615, DF=33, CMIN/DF=11,382 RMSEA=0,140 CFI=0,870 GFI=0,842 olarak elde edilmiştir. Elde edilen model uyum kriterleri istenilen sınırlarda olmadığından modifikasyon indekslerine bakılmıştır. İnceleme neticesinde e1, e2 ve e4. Maddelerin model uyumunu bozduğu tespit edilerek ilgili maddeler ölçekten çıkarılarak tekrar çözümleme yapılmıştır.

Sonrasında oluşturulan modelde uyum iyiliği değerleri incelendiğinde model uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir sınırlar altında kaldığı görülmüş, bunun üzerine benlik saygısını oluşturan maddelerden e3 ile e5 ve e6 ile e7 arasında, bir kovaryans yapısı önerilmiştir. İlgili yapı oluşturulup model yeniden çözümlendiğinde elde edilen uyum endeks değerleri istenilen sınırlar içerisinde bulunduğu görülmüş olup benlik saygısı değişkenin χ^2/df değeri 2,085 olarak bulunmuştur. Değişkenin CFI değeri 0,994 olarak bulunmuştur. Değişkenin NFI değeri 0,988 olarak bulunmuştur. Değişkenin GFI değeri 0,987 olarak bulunmuştur. Değişkenin AGFI değeri 0,969 olarak bulunmuştur. Son olarak değişkenin RMSEA değeri 0,045 olarak bulunmuştur. Bu değerlerden hareketle benlik saygısı değişkeni için uyum endeks değerleri değişkenin analizde kullanılabileceğini (Bkz. Tablo 2) göstermektedir (MacCallum vd., 1996; Kline, 2015; Hair, vd., 2018).

Şekil 3. Benlik Saygısı Değişkeni İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi

3.1.4.3. Yaşam Doymumu Değişkeni İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Yaşam doymumu değişkeninin χ^2/df değeri 1,733 olarak bulunmuştur. Bu değer kabul edilen $2 \leq \chi^2/df \leq 5$ aralığına oldukça yakındır. Değişkenin CFI değeri 0,996 olarak bulunmuştur. Değişkenin NFI değeri 0,991 olarak bulunmuştur. Değişkenin GFI değeri 0,993 olarak bulunmuştur. Değişkenin AGFI değeri 0,980 olarak bulunmuştur. Son olarak değişkenin RMSEA değeri 0,037 olarak bulunmuştur. Bu değerlerden hareketle yaşam doymumu değişkeni için uyum endeks değerleri değişkenin analizde (Bkz. Tablo 2) kullanılabileceğini göstermektedir (MacCallum vd., 1996; Kline, 2015; Hair, vd., 2018).

Şekil 4. Yaşam Doymumu Değişkeni İçin Doğrulayıcı Faktör Analizi

3.1.4.4. Verilerin Dağılımı ve Güvenirlikleri

Verilerin analizine geçilmeden önce dağılım ve güvenilirlik testleri yapılmıştır. Dindarlık değişkeninin birinci alt boyutu (Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı ile İlişki) için ortalama 4,17, standart sapma 1,01, çarpıklık (skewness) değeri-1,541, basıklık (kurtosis) değeri 1,606 ve

Cronbach Alpha katsayısı 0,966 olarak bulunmuştur. Dindarlık değişkeninin ikinci alt boyutu (Prososyal ve Dini-Entelektüel Sorumluluk) için ortalama 4,28, standart sapma 1,02, çarpıklık (skewness) değeri -1,721, basıklık (kurtosis) değeri 2,335 ve Cronbach Alpha katsayısı 0,925 olarak bulunmuştur. Yaşam doyumu değişkeni için ortalama 3,13, standart sapma 0,85 çarpıklık (skewness) değeri 0,032, basıklık (kurtosis) değeri -0,214 ve Cronbach Alpha katsayısı 0,823 olarak bulunmuştur. Son olarak çalışmada kullanılan diğer bir değişken olan benlik saygısı için ortalama 3,58, standart sapma 0,74, çarpıklık (skewness) değeri -0,240, basıklık (kurtosis) değeri -0,909 ve Cronbach Alpha katsayısı 0,877 olarak bulunmuştur. Bu verilerden hareketle verilerin normal dağıldığı (Bkz. Tablo 3) ve güvenilirlik katsayılarının analiz için yeterli aralıkta olduğu sonucuna ulaşılarak yapısal eşitlik modelinin test aşamasına geçilmiştir (MacCallum vd., 1996; Kline, 2015; Hair, vd., 2018).

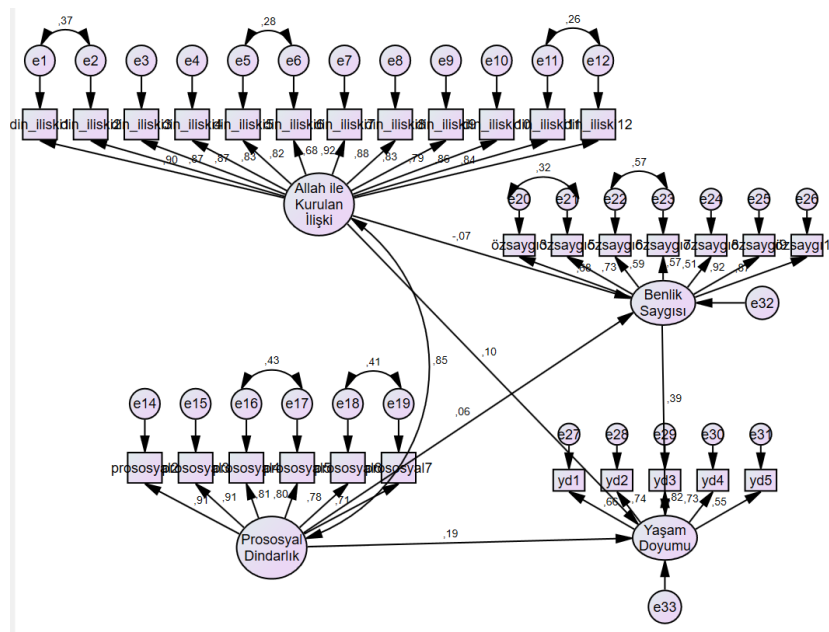
Tablo 3. Verilerin Dağılımı ve Güvenirlikleri

Ölçek	Ort.	SS.	Skewness	Kurtosis	Cronbach Alpha
Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı ile İlişki	4,17	1,01	-1,541	1,606	0,966
Prososyal ve Dini Entelektüel Sorumluluk	4,28	1,02	-1,721	2,335	0,925
Yaşam Doyumu	3,13	0,85	0,032	-0,214	0,823
Benlik Saygısı	2,87	0,74	-0,240	-0,909	0,877

3.1.4.5. Araştırma Modeli Test Sonuçları

Model sonuçlarının analizini müteakip aşağıda ayrıca cinsiyete ve katılımcıların subjektif dindarlık algılarına göre değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmiştir.

Şekil 5. Araştırma Modeli Test Sonuçları

Çalışma modelinde dindarlık bağımsız değişkenin “güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki” alt boyutu modelde “Allah ile kurulan ilişki”, “prososyal ve dini entelektüel sorumluluk” alt boyutu ise “Prososyal dindarlık” olarak ifade edilmiştir. Modeldeki diğer

değişkenler için herhangi bir kısaltma yeniden ifade edilmemiştir. Çalışma modelinin χ^2/df değeri 2,599 olarak bulunmuştur. Modelin CFI değeri 0,953 olarak bulunmuştur. Modelin NFI değeri 0,926 olarak bulunmuştur. Modelin GFI değeri 0,883 olarak bulunmuştur. Modelin AGFI değeri 0,862 olarak bulunmuştur. Son olarak modelin RMSEA değeri 0,055 olarak bulunmuştur. Bu değerlerden (bkz. **Tablo 4**) hareketle araştırma modeli için uyum endeks değerleri modelin analizde kullanılabilceğini göstermektedir (MacCallum vd., 1996; Kline, 2015; Hair, vd., 2018).

Tablo 4. Çalışma Modeli İçin Uyum İndeks Değerleri

Uyum İndeksleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Elde Edilen İndeks Değeri	Cinsiyete Göre Model İyi Uyum Değerleri	
			Kadın	Erkek
χ^2/df	$2 \leq \chi^2/df \leq 5$	2,599	2300	1872
CFI	$,90 \leq CFI \leq ,95$	0,953	0,938	0,933
NFI	$,80 \leq NFI \leq ,95$	0,926	0,895	0,868
GFI	$,80 \leq GFI \leq ,95$	0,883	0,850	0,792
AGFI	$,80 \leq AGFI \leq ,90$	0,862		
RMSEA	$,05 \leq RMSEA \leq ,10$	0,055	0,061	0,069

Kaynak: MacCallum vd., 1996; Kline, 2015; Hair, vd., 2018

Araştırma modeli sonuçlarına göre dindarlığın her iki boyutunun da yaşam doyumuna etkisinde benlik saygısının aracı etkisinin olmadığı görülmüştür. Ayrıca katılımcıların dindarlık düzeylerinin 1. Alt boyutu olan güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki değişkeninin benlik saygısı, yaşam doyumuna üzerinde herhangi anlamlı ($p>0,464$) bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların dindarlık düzeylerinin ikinci alt boyutunu teşkil eden prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun yaşam doyumuna üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisinin ($p<0,005$) olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın katılımcıların dindarlık düzeylerinin diğer alt boyutu olan prososyal ve dini entelektüel sorumluluk değişkeninin benlik saygısı üzerinde herhangi anlamlı ($p>0,553$) bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların sahip oldukları benlik saygısının yaşam doyumları üzerinde pozitif yönde anlamlı ($p<0,000$) bir etkisinin olduğu çalışmada elde edilen diğer bir bulgudur. İlgili hipotezlere ilişkin sonuçlar şu şekildedir: H_1 , H_2 , H_4 , H_6 hipotezleri **ret**, H_3 ve H_5 hipotezleri ise **kabul edilmiş olup** dindarlık boyutlarının yaşam doyumuna etkisinde benlik saygısının aracı etkisi olmadığı görülmüştür (Bkz. **Tablo 5**).

Tablo 5. YEM Analizi, Model Uyum İyiliği Değerleri ve Hipotez Sonuçları

YEM		β	S.E.	P	Hipotez	Sonuç
Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı ile İlişki	→ Benlik Saygısı	-0,71	0,064	0,464	H₁	Desteklenmedi
Prososyal ve Dini Entelektüel Sorumluluk	→ Benlik Saygısı	0,058	0,060	0,553	H₂	Desteklenmedi

Prososyal ve Dini Entelektüel Sorumluluk	→	Yaşam Doyumu	0,190	0,060	0,041*	H ₃	Desteklendi
Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı ile İlişki	→	Yaşam doyumu	0,098	0,063	0,286	H ₄	Desteklenmedi
Benlik Saygısı	→	Yaşam Doyumu	0,386	0,055	0,000***	H ₅	Desteklendi

**p<0,01

Tablo 6. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Model Üzerinde Değişkenler Arası İlişkilerin YEM Analizi

Değişkenler Arası Yollar		β	p	β _k	P _k	β _e	P _e	
Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı İle İlişki	⇒	Benlik Saygısı	-0,071	0,464	0,071	0,531	-0,325	0,041
Prososyal ve Dini Entelektüel Sorumluluk	⇒	Benlik Saygısı	0,058	0,553	0,041	0,717	0,184	0,248
Prososyal ve Dini Entelektüel Sorumluluk	⇒	Yaşam Doyumu	0,190	0,041	0,213	0,046	0,164	0,305
Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı İle İlişki	⇒	Yaşam Doyumu	0,098	0,286	0,100	0,341	0,083	0,600
Benlik Saygısı	⇒	Yaşam Doyumu	0,386	***	0,377	***	0,372	***

**p<0,01

Modelden elde edilen sonuca göre kadın katılımcıların sonuçlarının model ile paralel olduğu tespit edilmiştir (Bkz. **Tablo 6**). Buna karşın erkek katılımcıların modelden farklı olarak dindarlığın güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki alt boyutunun benlik saygısını negatif anlamlı (p<0,005) yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca dindarlık değişkeninin prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun yaşam doyumu üzerindeki anlamlı etkisi erkek katılımcılarda anlamsız olarak tespit edilmiştir (p>0,005). Yapısal eşitlik modeli sonuçlarının ortaya konmasına müteakip ayrıca değişkenler arası bağımsız t testi ile one way annova hipotez testleri yapılmıştır. Bu testlere ilişkin ilgili sonuçlar aşağıda raporlandıktan sonra çalışmanın sonuç ve tartışma bölümüne geçilecektir.

3.1.4.6. Değişkenler Arasındaki Bağımsız T Testi ve One Way Annona testi Sonuçları

Katılımcılar arasında cinsiyetine göre değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız örneklem T testi ile incelenmiş ve dindarlık değişkenine göre kadınların güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki alt boyutunun (ortalama: 4,27) erkeklerden (ortalama: 3,99) daha güçlü olduğu benzer şekilde dindarlık değişkeninin prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun da kadınlarda (ortalama: 4,4) erklerden (ortalama: 4,05) daha güçlü olduğu tespit

edilmiştir. İlgili hipotezlere ilişkin sonuçlar şu şekildedir: H13, H14 hipotezleri **kabul**, H15 ve H16 hipotezleri ise **reddedilmiştir** (Bkz. **Tablo 7**).

Tablo 7. Değişkenlerin Cinsiyete Göre Farklılığına İlişkin Bağımsız Örneklem T-Testi Sonuçları

Değişkenler	Cinsiyet	N	\bar{X}	t	P
Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı İle İlişki	Kadın	345	4,27	3,078	0,002
	Erkek	183	3,99		
Prososyal ve Dini Entelektüel Sorumluluk	Kadın	345	4,40	3,900	0,001
	Erkek	183	4,05		
Yaşam Doyumu	Kadın	345	3,14	0,281	0,0782
	Erkek	183	3,12		
Benlik Saygısı	Kadın	345	2,83	-1,781	0,076
	Erkek	183	2,95		

**p<0,01

Tablo 8. Katılımcıların Subjektif Dindarlık Algıları ile Çalışma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik One Way Anova Testi Sonuçları

Değişkenler	Algılanan Dindarlık	N	\bar{X}	S.S.	F	p	Post Hoc
Güç ve Güven Kaynağı Olarak Tanrı İle İlişki	1.Dindar değilim	52	2,45	1,19	143,25	0,000	4>3>2>1
	2.Az dindarım	182	3,86	,90			
	3.Dindarım	167	4,65	,52			
	4.Çok dindarım	27	4,85	,45			
Prososyal ve Dini Entelektüel Sorumluluk	1.Dindar değilim	52	2,92	1,36	71,061	0,000	4>3>2>1
	2.Az dindarım	182	4,02	,97			
	3.Dindarım	167	4,67	,66			
	4.Çok dindarım	27	4,84	,43			
Yaşam Doyumu	1.Dindar değilim	52	3,08	1,01	6,348	0,000	4>1,2,3 3>2
	2.Az dindarım	182	2,97	,087			
	3.Dindarım	167	3,21	,078			
	4.Çok dindarım	27	3,63	,073			
Benlik Saygısı	1.Dindar değilim	52	3,06	0,82	2,096	0,10	
	2.Az dindarım	182	2,82	,75			
	3.Dindarım	167	2,85	,71			
	4.Çok dindarım	27	3,06	,78			

**p<0,01

Katılımcıların göreceli dindarlık düzeyleri arttıkça dindarlık değişkeninin güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki alt boyutunun güçlendiği, benzer bir şekilde katılımcıların göreceli dindarlık

düzeyleri artıka dindarlık değişkeninin prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun da güçlendiği tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşam doyumunu düzeylerinin “çok dindarım” seçeneğini tercih eden katılımcılarda, “dindarım”, “az dindarım” ve “dindar değilim” seçeneğini tercih eden katılımcılardan daha yüksek olduğu, ayrıca “dindarım” seçeneğini tercih eden katılımcıların “az dindar” olduğu ifade eden katılımcılardan yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların görel dindarlık seviyelerine göre benlik saygıları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. İlgili hipotezlere ilişkin sonuçlar şu şekildedir: H₁₇, H₁₈, H₁₉ hipotezi **kabul**, H₂₀ hipotezi ise **reddedilmiştir** (Bkz. Tablo 8).

TARTIşMA VE SONUÇ

Çalışmanın bağımsız değişkenini oluşturan dindarlık değişkeninin güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki boyutunu oluşturan 12 madde içinde ortalaması en yüksek madde 4,4413 ile “Zor bir durumla karşılaşınca Allah’tan güç ve cesaret alıyorum.” maddesi olurken, ortalaması en düşük madde ise 3,6629 ile “Allah’a inanmakla kalmıyor, aynı zamanda O’na ibadet de ediyorum” maddesidir. Birinci boyut için katılımcılar arasında Allah ile kurulan bağın ihtiyaç olunması durumunda O’ndan güç ve cesaret alınması üzerinde yoğunlaştığını ifade etmek mümkündür. Bağımsız değişkenin ikinci alt boyutunu oluşturan prososyal ve dini entelektüel sorumluluk boyutunu oluşturan 8 madde içinde ortalaması en yüksek madde 4,4470 ile “Yardımsaver olmak benim inancım için çok önemlidir.” maddesi olurken ortalaması en düşük madde ise 3,8731 ile “Beni ahlaki yükümlülöklere boyun eğdiren, dinî inançlarımdır.” olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda dindarlık değişkeninin ikinci boyutu için katılımcıların daha çok dini inançları bağlamında daha çok yardım etme güdüsünü öne çıkardıklarını ifade etmek mümkündür.

Çalışmanın aracı değişkeni olarak modele yerleştirilen benlik saygısı değişkenini oluşturan 10 madde içinde ortalaması en yüksek madde 3,5606 ile “Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.” maddesi olurken, ortalaması en düşük madde ise 2,0511 ile “Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.” maddesi olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle katılımcıların benlik saygılarını inşa ettikleri değerle arasında kendilerine atfettikleri değerin öne çıktığı aynı zamanda kendilerine yönelik hoşnutsuzluklarını ifade eden bakış açılarının ise görece daha düşük seviyede ifade edildiğini ifade etmek mümkündür.

Çalışmanın bağımlı değişkeni yaşam doyumudur. Yaşam doyumunu değişkenini oluşturan 5 madde içinde ortalaması en yüksek madde 3,5341 ile “Yaşamımdan memnunum.” Maddesi olurken, ortalaması en düşük madde ise 2,5852 ortalama ile “Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.” Maddesi olarak öne çıkmıştır. Burada öne çıkan madde katılımcıların genel olarak yaşamlarından memnun olduklarını ortaya koyarken en az ortalama skoruna sahip maddeden hareketle katılımcıların genel olarak yaşamları ile değişikliğe gitme eğilimlerinin ise düşük olduğunu ifade etmek mümkündür.

Korelasyon analizi neticesinde dindarlığın 1. alt boyutunu teşkil eden “güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki” boyutu ile dindarlığın ikinci alt boyutunu oluşturan “prososyal ve dini entelektüel sorumluluk” boyutu arasında anlamlı pozitif (0,809) bir ilişki olduğu görölmüş diğer bir ifade ile. **H₇ hipotezi kabul** edilmiştir. Görölen bu pozitif ilişkinin her iki boyutun dindarlığın farklı veçhelerini ele alsa da temelde bireyin dindarlık algısının yansımaları olmaları nedeniyle beklenen bir ilişki olduğu ifade edilebilir.

Yaşam doyumunu değişkeninin ise dindarlığın 1. alt boyutunu teşkil eden “güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki” boyutu ile (0,220) ve dindarlığın ikinci alt boyutunu oluşturan “prososyal

ve dini entelektüel sorumluluk" boyutu ile (0,226) arasında anlamlı pozitif ilişki olduğu elde edilen diğer bir bulgudur. Diğer bir ifade ile. **H₈ ve H₉ hipotezleri kabul** edilmiş olup, bu bulgular Ayten (2013), Batan ve Ayten (2015), Kökçü (2019) ve Titiz'in (2019) araştırma bulguları ile örtüşmektedir. Bu ilişki katılımcıların yaşam doyumları üzerinde dinin sosyal yönünün daha güçlü bir etkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte aşağıda da ifade edileceği üzere çalışmada dindarlık ile yaşam doymu arasındaki ilişki benlik saygısının aracı değişken olduğu bir model üzerinden test edilmiştir. Bu noktadan hareketle değişkenler arasında ikili korelasyonlar ve yapısal eşitlik modeli içinde ortaya çıkan ilişkilerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekliliği hususu göz ardı edilmemelidir. Araştırmada gerek güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki benlik saygısı gerekse prososyal ve dini entelektüel sorumluluk ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p>0,01$). Bu sonuçlar Koç'un (2009) yetişkin bireyler ile yaptığı çalışma sonuçları ve Yıldız & Çapar (2010) ile Topuz'un (2013) araştırma bulguları ile örtüşmektedir. Buna karşın hipotez test sonucu, literatürde dindarlık ile benlik saygısı arasında olumlu anlamlı ilişki bulan (Şahin, 2005) çalışma sonuçları ile ayrıştırmakta olup **H₁₀ ve H₁₁ hipotezleri reddedilmiştir**. Son olarak benlik saygısı ile yaşam doymu arasında anlamlı pozitif bir ilişki (0,365) olduğu tespit edilmiş diğer bir ifade ile **H₁₂ hipotezi kabul** edilmiştir. Bu bulgular Dilmaç ve Ekşi (2008), Çivilidağ vd.'nin (2018) araştırma bulguları ile örtüşmektedir. İki değişken arasındaki pozitif ilişki benlik saygısının arttıkça bireylerin yaşam doyumlarının arttığını göstermektedir. Tekraren ifade etmek gerekirse iki değişken arasındaki ilişkinin aşağıda değinilecek yapısal eşitlik modelindeki ilişki ile değerlendirilmesi gerektiği hususuna dikkat çekmekte yarar vardır.

Araştırma modeli sonuçlarına göre katılımcıların dindarlık düzeylerinin birinci alt boyutu olan güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki değişkeninin benlik saygısı ($p>0,464$) üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu sonuç Hills vd (2006), Ciarrochi ve Heaven'in (2012) araştırma bulguları ile örtüşmektedir. Aynı şekilde çalışmada dindarlık değişkeninin güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki alt boyutunun, yaşam doymu ($p>0,286$) üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiş, diğer bir ifade ile **H₁ ve H₄ hipotezleri reddedilmiştir**. Yine katılımcıların dindarlık düzeylerinin ikinci alt boyutunu teşkil eden prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun benlik saygısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiş, ($p>0,553$) diğer bir ifade **H₂ hipotezi reddedilmiştir**. Bununla birlikte **H₃ hipotezi kabul edilerek** katılımcıların dindarlık düzeylerinin ikinci alt boyutunu teşkil eden prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun yaşam doymu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisinin ($p<0,005$) olduğu tespit edilmiştir. Bu veri Park vd. (2012: 641) çalışma verileri ile örtüşmektedir. Buna karşın katılımcıların dindarlık düzeylerinin diğer alt boyutu olan prososyal ve dini entelektüel sorumluluk değişkeninin benlik saygısı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,553$). Literatürde dindarlık ve benlik saygısı arasında ilişkinin varlığını ortaya koyan (Greenway vd., 2003, Krause, (2009), Schieman vd. (2017) çalışmalar olduğu gibi, iki değişken arasında ilişki olmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Hills vd.; 2006; Ciarrochi ve Heaven, 2012). Bu bağlamda çalışmada elde edilen dindarlık düzeyinin prososyal ve dini entelektüel sorumluluk boyutu ile benlik saygısı arasındaki ilişkisizlik durumunun alan yazın ile benzeştiğini ifade etmek mümkündür. Son olarak katılımcıların sahip oldukları benlik saygısının yaşam doyumları üzerinde pozitif yönde anlamlı ($p<0,000$) bir etkisinin olduğu (**H₅ hipotezi kabul edilmiştir**) çalışmada elde edilen diğer bir bulgudur. Bu bulgular Diener ve Diener (1995) ile Moksnes & Espnes'in (2013) çalışmalarında elde ettikleri bulgular ile örtüşmektedir. Alanda dindarlık ile yaşam doymu arasında benlik saygısını aracı değişken olarak kullanan (Yoo, 2017; Szcześniak & Tomczak,

2020) çalışmalarda yapılagelmektir. Buna karşın çalışmada test edilen modelde dindarlık değişkeninin her iki boyutunun yaşam doyumuna etkisinde benlik saygısının aracılık etmediği bulgusuna ulaşılmış olup **H₆ hipotezi reddedilmiştir**. Ayrıca çalışma modelinden elde edilen sonuca göre kadın katılımcıların sonuçlarının model ile paralel olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın erkek katılımcıların modelden farklı olarak dindarlığın güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki alt boyutunun benlik saygısını negatif anlamlı ($p < 0,005$) yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca dindarlık değişkeninin prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun yaşam doyumunu üzerindeki anlamlı etkisi erkek katılımcılarda anlamsız olarak tespit edilmiştir ($p > 0,005$).

Katılımcılar arasında cinsiyetine göre değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız örneklem T testi ile incelenmiş ve dindarlık değişkenine göre kadınların güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki alt boyutunun (ortalama: 4,27) erkeklerden (ortalama: 3,99) daha güçlü olduğu benzer şekilde dindarlık değişkeninin prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun da kadınlarda (ortalama: 4,4) erkeklerden (ortalama: 4,05) daha güçlü olduğu tespit edilmiş olup **H₁₃ ve H₁₄ hipotezleri kabul edilmiştir**. Bu bulgular alanda daha önce yapılmış ve Türkiye’de kadınların erkeklere göre daha dindar olduğunu ortaya koyan Yapıcı (2012, s. 1-34), Ayten (2013: 26-26) ile Cirhinlioğlu & Ok’un (2011, s. 121), yine cinsiyete göre genel dindarlık, dini inanç boyutu ve dini ibadet boyutları bağlamında kadınların erkeklere göre daha önde olduğu bulgusuna ulaşan Korkmaz’ın (2020: 437-460) çalışma bulguları ile uyumludur. İşaret edildiği üzere kadınların dindarlık düzeyleri içerisinde prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun (ortalama 4,4) Tanrı ile ilişki alt boyutundan (4,27) daha güçlü olduğu görülmüştür. Bu bulgu Cirhinlioğlu ve Ok’un (2011: 121) bulguları ile de uyumludur. Bununla birlikte erkeklerin özellikle inanç ve ibadetleri tatbik etme sıklıklarının kadınlara nazaran daha yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Köktaş, 1993: 79; Mehmedoğlu, 2004: 162). Buna karşın gerek yaşam doyumunu ($p > 0,0782$) gerekse benlik saygısı ($p > 0,076$) değişkenlerinde kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenerek, **H₁₅ ve H₁₆ hipotezleri reddedilmiştir**.

Katılımcıların görece dindarlık düzeyleri artıkça dindarlık değişkeninin güç ve güven kaynağı olarak Tanrı ile ilişki alt boyutunun güçlendiği, benzer bir şekilde katılımcıların görece dindarlık düzeyleri artıkça dindarlık değişkeninin prososyal ve dini entelektüel sorumluluk alt boyutunun da güçlendiği tespit edilmiş olup **H₁₇ ve H₁₈ hipotezleri kabul edilmiştir**. Görece Dindarlık ile dindarlık değişkeninin her iki alt boyutu arasındaki pozitif ilişki iki değişkeninin içeriklerinin örtüşmesi ile açıklanabilir. Ayrıca katılımcıların yaşam doyumunu düzeylerinin “çok dindarım” seçeneğini tercih eden katılımcılarda, “dindarım”, “az dindarım” ve “dindar değilim” seçeneğini tercih eden katılımcılardan daha yüksek olduğu, ayrıca “dindarım” seçeneğini tercih eden katılımcıların “az dindar” olduğu ifade eden katılımcılardan yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiş olup **H₁₉ hipotezinin kabul edilmiştir**. Bu bulgular Ayten’in (2013, s. 27-28) çalışma bulguları ile örtüşmektedir. Son olarak katılımcıların görece dindarlık seviyelerine göre benlik saygıları arasında anlamlı bir fark görülmemiş olup **H₂₀ hipotezi reddedilmiştir**.

Araştırma örneklemini üniversite eğitimi alan gençler oluşturmaktadır. Gençlerin dindarlıkları ile ilgili akademik ilgiye güncel veri sağlamasından ötürü çalışmanın alana katkı sunduğu ifade edilebilir. Ayrıca çalışmada değişkenler arasındaki ikili ve çoklu ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Bu yönü ile araştırmanın gerek çalışma modeli gerekse test ettiği hipotezleri yönü ile alana yönelik müteakip nicel çalışmalar için anlamlı araştırma soruları içerdiğini ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte çalışmanın gençler ile kısıtlı olduğu, yaşam doyumunu dindarlık

ilişkinin tek aracı değişken üzerinden test ettiği akılda tutulmalıdır. Bu hususlar çalışma kısıtları olarak ifade edilebilir. Son olarak dindarlık yaşam doymu ilişkisi konusunun farklı örneklemeler ile farklı kültürlerde farklı sosyo-ekonomik sınıflar arasında mukayeseli olarak ele alınmasının alana katkı sunacağını ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akcan, E. (2018). Lise öğrencilerinde benlik saygısı ve yaşam doymu ilişkisi [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkuş, H. İ., & Uçar, R. (2018). Dindarlık tiyolojileri bağlamında Türk toplumu. *Toplum Bilimleri*, 12(24), 115-139.
- Allport, G. W. (1963). Behavioral science, religion and mental health. *Journal of Religion and Health*, 2(3), 87-197.
- Argyle, M., & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The social psychology of religion*. Routledge.
- Ayten, A. (2013). Din ve sağlık: bireysel dindarlık, sağlık davranışları ve hayat memnuniyeti ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13(3), 7-31.
- Batan, S. N., & Ayten, A. (2015). Dinî başa çıkma, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doymu ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(3), 67-92.
- Batson, C. D., Schoenrade, P., & Ventis, W. L. (1993). *Religion and the individual: A social-psychological perspective*. Oxford University Press.
- Bellah, R. N. (1970). *Beyond belief*. Harper & Row.
- Boden, J. M., Fergusson, D. M., & Horwood, L. J. (2008). Does adolescent self-esteem predict later life outcomes? A test of the causal role of self-esteem. *Development and Psychopathology*, 20, 319-339.
- Bruno, F. J. (1982). *Psikoloji tarihine giriş* (N. Hisli, Çev.). Ege Üniversitesi Yayınları.
- Bruno, F. J. (1996). *Psikoloji tarihine giriş* (G. Sevindiren, Çev.). Kibele Yayınevi.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2001). *Quantitative data analysis with SPSS release 10 for windows: A guide for social scientists*. Routledge.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (D. Erguvan Sarioğlu, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14. Baskı). Pegem Akademi.
- Certel, H. (2022). *Din psikolojisi* (3. Baskı). Berikan Yayınevi.
- Ciarrochi, J., & Heaven, P. C. L. (2012). Religious values and the development of trait hope and self-esteem in adolescents. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(4), 676-688.
- Cirhinlioğlu, F. G., & Ok, Ü. (2011). Kadınlar mı yoksa erkekler mi daha dindar?. *Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks*, 3(1), 121-141.
- Civitci, N., & Civitci, A. (2009). Self-esteem as mediator and moderator of the relationship between loneliness and life satisfaction in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 47, 954-958.
- Clark, W. H. (1958). How do social scientists define religion?. *Journal of Social Psychology*, 47(1), 143-147.

- Crocker, J., Luhtanen, R., Blaine, B., & Broadnax, S. (1994). Collective self-esteem and psychological well-being among white, black, and Asian college students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(503), 503-513. <https://doi.org/10.1177/0146167294205007>
- Cüceloğlu, D. (1999). *Anlamli ve coşkulu bir yaşam için savaşıci*. Sistem Yayıncılık.
- Çivilidağ, A., Yanar, A., Kızılırmak, B., & Denizli, T. (2018). Mesleki benlik saygısı, sürekli kaygı ve yaşam doyumunu düzeylerinin incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 45-60.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adölesanlarda benlik saygısı* [Uzmanlık tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Dağlı, A., & Baysal, N. (2016). Yaşam doyumunu ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1250-1262.
- Diener, E., & Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life-satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(4), 653-663.
- Diener, E., & Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40, 189-216.
- Diener, E., & Suh, E. M. (2000). Measuring subjective well-being to compare the quality of life of cultures. *Culture and Subjective Well-Being*, 3-12.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Diener, E. (2000). Measuring subjective well-being to compare the quality of life of cultures. *Culture and Subjective Well-Being*, 3-12.
- Dilmaç, B., & Ekşi, H. (2008). Meslek yüksek okullarında öğrenim gören öğrencilerin yaşam doyumları ve benlik saygılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 279-289.
- Dobrakowski, P. P., Skalski, S., Surzykiewicz, J., Muszyńska, J., & Konaszewski, K. (2021). Religious coping and life satisfaction during the COVID-19 pandemic among Polish Catholics: The mediating effect of coronavirus anxiety. *Journal of Clinical Medicine*, 10(21), 4865. <https://doi.org/10.3390/jcm10214865>
- Dollahite, D. C. (1998). Fathering, faith, and spirituality. *Journal of Men's Studies*, 7(1), 3-15.
- Fatima, S., Mehmood, N., & Shakil, M. (2022). Mediated associations between religious coping, self-regulation, and psychological distress vary for young Muslim men and women in Lahore, Pakistan. *Journal of Religion and Health*, 61, 109-124. <https://doi.org/10.1007/s10943-021-01413-4>
- Freud, S. (2019). *Uygurluk toplum ve din* (A. Özüpek, Çev.). Dorlion Yayınları.
- Fromm, E. (1996). *Psikanaliz ve din*. Arıtan Yayınevi.
- Glock, C. Y. (1962). On the study of religious commitment. *Religious Education*, 57(4), 98-110.
- Greenway, A. P. L., Milne, C., & Clarke, V. (2003). Personality variables, self-esteem and depression and an individual's perception of God. *Mental Health, Religion & Culture*, 6(1), 45-58.
- Grom, C. Z. B., Madsen, K. S. R., & Moosbrugger, E. S. H. (2010). Münchner motivasyonel dindarlık envanteri: Boyutsal kontrol ve denetim / Das Münchner motivations psychologische religiositats inventar: Dimensions analytische prüfung und revision (H. Apaydın, Çev.). *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 287-312.
- Gruehn, W. (1960). *Die frömmigkeit der gegenwart*. Fr. Bahn Verlag.

- Güneş, A. C., Kurtça, H., & Barak, A. (2022). Pozitif psikolojik sermaye, Allah merkezilik ve yaşam doyumu arasındaki ilişki: İstanbul ilinde görev yapmakta olan öğretmenler örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 20(44), 445-489.
- Güney, S. (2020). *Sosyal psikoloji* (5. Baskı). Nobel Yayınları.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2018). *Multivariate data analysis* (8. Basım). Cengage Learning.
- Hills, P. R., Francis, L. J., & Jennings, P. (2006). Religious behavior, personality, and dimensions of self-esteem among 13- to 15-year-old adolescents. *Journal of Research on Christian Education*, 15(1), 61-76.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2007). *Sosyal psikoloji* (İ. Yıldız & A. Gelmez, Çev.). Ütopya Yayınları.
- Holm, N. G. (2018). *Din psikolojisine giriş* (3. Baskı, A. Bahadır, Çev.). İnsan Yayınları.
- Hökelekli, H. (2012). *Din psikolojisine giriş* (2. Baskı). DEM Yayınları.
- James, W. (1961). *The varieties of religious experience*. Collier Books.
- Karaca, F. (2011). *Din psikolojisi*. Eser Ofset.
- Karademir, T., Türkçapar, Ü., Ulucan, H., & Bahadır, Z. (2013). Haltercilerde benlik saygısı ile yaşam doyumu ve vücut benlik algısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 285-294.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Nobel Yayınları.
- King, L. A., & Napa, C. K. (1998). What makes a life good? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(1), 156-165.
- Kleinman, P. (2017). *Psiko 101: Psikolojinin gerçekleri, temel öğeler, istatistikler, testler ve daha fazlası!* (H. Kaplan, Çev.). Okuyan Us Yayıncılık.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4. Basım). The Guilford Press.
- Koç, M. (2009). Dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişki: Yetişkinler üzerine ampirik bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 473-493.
- Korkmaz, S. (2020). Cinsiyete göre dindarlık: Bir meta-analiz çalışması. *Bilimname*, 2020(43), 437-460. <https://doi.org/10.28949/bilimname.693951>
- Kökcü, H. (2019). Üniversite öğrencilerinde aile içi dini aktiviteler, dini tutum ve yaşam doyumu arasındaki ilişki [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köktaş, M. E. (1993). Türkiye’de dinî hayat. İşaret Yayınları.
- Köse, A., & Ayten, A. (2012). *Din psikolojisi* (2. Baskı). Timaş Yayınları.
- Krause, N. (2009). Church-based social relationships and change in self-esteem over time. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48(4), 756-773. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2009.01475.x>
- Kurt, A. (2009). Dindarlığı etkileyen faktörler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- MacCallum, R. C., Browne, M. W., & Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.1.2.130>
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. University of Chicago Press.

- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*. Dem Yayınları.
- Moksnes, U. K., & Espnes, G. A. (2013). Self-esteem and life satisfaction in adolescents—gender and age as potential moderators. *Quality of Life Research*, 22(10), 2921–2928. <https://doi.org/10.1007/s11136-013-0427-4>
- Myers, D. G. (2019). *Sosyal psikoloji* (S. Akfırat, Ed., 10. Baskıdan çeviri). Nobel Yayınları.
- O'Collins, G., & Farrugia, E. G. (1991). *A concise dictionary of theology*. Paulist Press.
- Orth, U., Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Maes, J., & Schmitt, M. (2009). Low self-esteem is a risk factor for depressive symptoms from young adulthood to old age. *Journal of Abnormal Psychology*, 118(3), 472-478. <https://doi.org/10.1037/a0015922>
- Peker, H. (2011). *Din psikolojisi* (6. Baskı). Çamlıca Yayınları.
- Plummer, D. M. (2011). *Benlik saygısı çocuklarda nasıl geliştirilir?* (E. Aksay, Çev.). Sistem Yayıncılık.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press.
- Sabatier, C., Mayer, B., Friedlmeier, M., Lubiewska, K., & Trommsdorff, G. (2011). Religiosity, family orientation, and life satisfaction of adolescents in four countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(8), 1375–1393. <https://doi.org/10.1177/0022022111412343>
- Schieman, S., Bierman, A., Upenieks, L., & Ellison, C. G. (2017). Love thy self? How belief in a supportive God shapes self-esteem. *Review of Religious Research*, 59, 293–318. <https://doi.org/10.1007/s13644-017-0292-7>
- Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>
- Szczęśniak, M., & Timoszyk-Tomczak, C. (2020). Religious struggle and life satisfaction among adult Christians: Self-esteem as a mediator. *Journal of Religion and Health*, 59, 2833–2856. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01082-9>
- Şahin, A. (2005). Ergenlerde dindarlık-benlik saygısı ilişkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(19), 187-198.
- Taş, K. (2010). Dindarlığa yüklenen anlamlar: Üniversite öğrencileri üzerine uygulamalı bir araştırma. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 47-62.
- Titiz, T. Y. (2019). Ergenlerde dini başa çıkma-yaşam doyumu ilişkisi: Antalya imam hatip liseleri örneği [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topuz, İ. (2013). Dindarlık tipolojileri ile benlik saygısı arasındaki ilişki: Yetişkinler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(30), 35-50.
- Tutar, H. (2012). *Sosyal psikoloji kavramlar ve kuramlar*. Seçkin Yayıncılık.
- Uysal, V., Turan, Ş., & Işık, Z. (2014). Motivasyonel dindarlık ölçeği (MMRI) üzerine bir değerlendirme. *Journal of Islamic Research*, 25(1), 15-27.
- Vergote, A. (1966). *Psychologie religieuse*. Bruxelles.
- Yapıcı, A., & Kayıklık, H. (2005). Ruh sağlığı bağlamında dindarlığın öz saygı ve kaygı ile ilişkisi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 177-206.
- Yapıcı, A. (2002). Dini yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 75-117.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 65-115.

- Yapıcı, A. (2012a). Modernleşme-sekülerleşme sürecinde Türk gençliğinde dinî hayat: Meta-analitik bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 1-40.
- Yapıcı, A. (2012b). Türk toplumunda cinsiyete göre dindarlık farklılaşması: Bir meta-analiz denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 1-34.
- Yavuz, K. (1982). Din psikolojisinin araştırma alanları. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 87-109.
- Yıldız, M., & Çapar, B. (2010). Orta öğretim öğrencilerinde benlik saygısı ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(3), 103-131.
- Yoo, J. (2017). The effect of religious involvement on life satisfaction among Korean Christians: Focused on the mediating effect of spiritual well-being and self-esteem. *Journal of Pastoral Care & Counseling*, 71(4), 257-266. <https://doi.org/10.1177/1542305017731320>
- Zarrouq, B., Abbas, N., Hilaly, J. E., Asri, A. E., Abbouyi, S., Omari, M., Malki, H., Bouazza, S., Moutawakkil, S. G., Halim, K., & Ragala, M. E. (2021). An investigation of the association between religious coping, fatigue, anxiety, and depressive symptoms during the COVID-19 pandemic in Morocco: A web-based cross-sectional survey. *BMC Psychiatry*, 21, 264. <https://doi.org/10.1186/s12888-021-03271-6>

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır. Gösterdikleri ilgi ve emekten dolayı Dicle Akademi Dergisi Editörlerine ve katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 31.10.2023 tarihli ve 141/2 sayılı karar ile alınmıştır. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur

EXTENDED ABSTRACT

The study examined the relationship between religiosity, self-esteem, and life satisfaction. As a result of the correlation analysis, it was seen that there was a significant positive relationship (0.809) between the dimension of 'relationship with God as a source of power and trust' which constitutes the first sub-dimension of religiosity and the dimension of 'prosocial and religious intellectual responsibility' which constitutes the second sub-dimension of religiosity. The H₇ hypothesis was accepted. Another finding is that the life satisfaction variable has a significant positive relationship with the first sub-dimension of religiosity, 'relationship with God as a source of power and trust' (0,220), and the second sub-dimension of religiosity, 'prosocial and religious intellectual responsibility' (0,226). In other words, H₈ and H₉ hypotheses are accepted. In the study, no significant relationship was found between self-esteem in relationship with God

as a source of power and trust, prosocial and religious intellectual responsibility, and life satisfaction ($p>0.01$). Hypotheses H_{10} and H_{11} are rejected. Finally, it was determined that there was a significant positive relationship (0.365) between self-esteem and life satisfaction, in other words, hypothesis H_{12} was accepted.

According to the results of the research model, it was determined that the first sub-dimension of the participants' religiosity levels, the relationship with God as a source of power and trust, had no effect on self-esteem ($p>0.464$) and life satisfaction ($p>0.286$), in other words, hypotheses H_1 and H_4 were rejected. Again, it was determined that the prosocial and religious intellectual responsibility sub-dimension, which constitutes the second sub-dimension of the participants' religiosity levels, did not have any effect on self-esteem ($p>0,553$), in other words, hypothesis H_2 was rejected.

However, hypothesis H_3 was accepted, and it was determined that the prosocial and religious intellectual responsibility sub-dimension, which constitutes the second sub-dimension of the participants' religiosity levels, has a significant positive effect on life satisfaction ($p<0.005$). This data coincides with the study data of Park et al. (2012, s. 641). On the other hand, the prosocial and religious intellectual responsibility variable, which is the other sub-dimension of the participants' religiosity levels, was found to have no effect on self-esteem ($p>0.553$). In the literature, studies are revealing the existence between religiosity and self-esteem (Greenway et al., 2003; Krause, 2009; Schieman et al. 2017), as well as studies showing that there is no relationship between the two variables (Carrochi & Heaven, 2012; Hills et al., 2006). In this context, it can be stated that the lack of relationship between the prosocial and religious intellectual responsibility dimensions of religiosity level and self-esteem, as found in the study, is consistent with the existing literature. Finally, another finding of the study was that the self-esteem of the participants had a significant positive effect ($p<0.000$) on their life satisfaction (H_5 hypothesis was accepted). These findings coincide with the findings of Diener and Diener (1995) and Moksnes and Espnes (2013). However, in the model tested in the study, it was found that self-esteem did not mediate the effect of both dimensions of the religiosity variable on life satisfaction, and hypothesis H_6 was rejected.

An independent sample T-test was used to examine whether there was a significant difference between the variables based on the participants' gender. It was found that the 'relationship with God as a source of power and trust' sub-dimension of the religiosity variable was stronger in women (mean: 4.27) than in men (mean: 3.99). Similarly, 'the prosocial and religious intellectual responsibility' sub-dimension of the religiosity variable was stronger in women (mean: 4.4) than in men (mean: 4.05), leading to the acceptance of hypotheses H_{13} and H_{14} . These findings are in line with the findings of Yapıcı (2012, s. 1-34), Ayten (2013, s. 26-26) and Cirhinlioğlu and Ok (2011, s. 121) who found that women are more religious than men in Turkey, and Korkmaz (2020, s. 437-460) who found that women are ahead of men in terms of general religiosity, religious belief dimension and religious worship dimensions according to gender. As it was pointed out, it was observed that the 'prosocial and religious intellectual responsibility' sub-dimension (mean 4.4) was stronger than the 'relationship with God sub-dimension' (4.27) among women's religiosity levels. This finding is also consistent with the findings of Cirhinlioğlu and Ok (2011, s. 121). However, there are also studies that show that the frequency of men practicing beliefs and worship is higher than that of women (Köktaş, 1993, s. 79; Mehmedoğlu, 2004, s. 162). On the other hand, no significant difference was observed between men and

women in both life satisfaction ($p>0.0782$) and self-esteem ($p>0.076$) variables, leading to rejection of hypotheses H_{15} and H_{16} .

It was determined that the relationship with 'God as a source of power and trust' sub-dimension of the religiosity variable strengthened as the participants' relative religiosity levels increased. Similarly, the 'prosocial and religious intellectual responsibility' sub-dimension of the religiosity variable also strengthened with the increasing relative religiosity levels, leading to the acceptance of hypotheses H_{17} and H_{18} . The positive relationship between Relative Religiosity and both sub-dimensions of the religiosity variable can be explained by the overlapping content of the two variables. In addition, it was determined that the life satisfaction levels of the participants were higher in the participants who preferred the options "I am very religious" than the participants who preferred the option "I am religious", "I am less religious" and "I am not religious". It was also determined that the life satisfaction of the participants who preferred the option "I am religious" was higher than the participants who stated that they were "less religious", leading to the acceptance of hypothesis H_{19} . These findings aligns with those of Ayten (2013, s. 27-28). Finally, no significant difference was found in the participants' self-esteem based on their relative religiosity levels leading to the rejection of hypothesis H_{20} .

EVALUATION OF THE AUTOMOBILE CHIP CRISIS IN THE CONTEXT OF CRISIS MANAGEMENT

KRİZ YÖNETİMİ BAĞLAMINDA OTOMOBİL ÇİP KRİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

 Serdar KIZILCAN¹

 Mesut ATASEVER²

¹ **Corresponding Author:** Lecturer, Uşak University, Civil Aviation Vocational School, serdar.kizilcan@usak.edu.tr

² Assoc. Prof. Dr., Uşak University, Faculty of Applied Sciences, mesut.atasever@usak.edu.tr

Received / Alınma: 12.07.2024

Accepted / Kabul: 24.10.2024

ABSTRACT

The automotive industry is a rapidly evolving sector that relies heavily on technological advancements. Chip technologies are essential for various automotive systems, including control mechanisms and infotainment systems. In this context, the chip crisis has exposed vulnerabilities in the supply chain and the industry's dependence on chip supplies. The primary issue of the crisis is the bottleneck facing automakers, which negatively impacts production processes and sales due to chip shortages. The purpose of this study is to analyze the chip crisis in the automotive industry and its implications for crisis management. The crisis arises from a shortage of chips in the supply chain, which has adverse effects on automakers. This research highlights the significance of this particular crisis by examining its impact on crisis management practices. It evaluates the causes, effects, and management strategies of the crisis from a crisis management perspective. The scale of this issue demonstrates that chip supply challenges affect not only the automotive industry but also other sectors. This study emphasizes the importance of supply chain and crisis management practices in the automotive industry by analyzing the causes, effects, and management strategies of the crisis. It concludes that companies, especially in the automotive sector, need to adopt more proactive approaches in response to such crises.

Keywords: Crisis Management, Automotive Chip Crisis, Proactive Crisis Management, Covid-19 Crisis, Business Success.

ÖZET

Otomotiv endüstrisi, hızla gelişen ve büyük ölçüde teknolojik ilerlemelere dayanan bir sektördür. Otomobillerin kontrol mekanizmaları ve bilgi-eğlence sistemleri gibi sistemlerinde çip teknolojileri hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda; çip krizi, tedarik zincirindeki zayıflıkları ve sektörün çip tedarikine olan bağımlılığını gözler önüne sermektedir. Krizin temel sorunu, çip kıtlığının otomotiv üreticilerinde yarattığı darboğazdır; bu da üretim süreçlerini ve satışları olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, otomotiv endüstrisindeki çip krizini ve bu krizin kriz yönetimi üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Kriz, tedarik zincirindeki çip kıtlığından kaynaklanmakta ve otomobil üreticileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu araştırma, kriz yönetimi uygulamalarının önemini vurgulayarak bu özel krizin etkilerini incelemektedir. İnceleme çalışması, krizin nedenlerini, etkilerini ve kriz yönetim stratejilerini kriz yönetimi perspektifinden değerlendirmektedir. Sorunun boyutu, çip tedarik sorunlarının yalnızca otomotiv endüstrisini değil, diğer endüstrileri de etkilediğini göstermektedir. Çalışma, otomotiv endüstrisindeki tedarik zinciri ve kriz yönetimi uygulamalarının önemini, krizin nedenleri, etkileri ve yönetim stratejilerini analiz ederek vurgulamaktadır. Çalışma sonucunda, özellikle otomotiv sektöründeki işletmelerin krizlere karşı daha proaktif hareket etmeleri gerektiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kriz Yönetimi, Otomotiv Çip Krizi, Proaktif Kriz Yönetimi, Covid-19 Krizi, İş Başarısı.

1. INTRODUCTION

The automobile industry is a rapidly evolving sector where technological advancements are continuously shaping and transforming the landscape. These innovations have a profound impact on the performance, safety, and overall user experience of vehicles. Among the most critical elements driving these advancements are chips, which enable many core functions in modern automobiles. From engine control units to advanced driver-assistance systems (ADAS) and infotainment systems, chips play a pivotal role in the functionality and sophistication of today's vehicles.

In recent years, the industry has been grappling with a major disruption known as the automobile chip crisis. Rooted primarily in supply chain challenges, this crisis has deeply affected automakers and their suppliers, revealing critical vulnerabilities in the sector's supply chain dependencies. The underlying cause of the crisis is a severe shortage in chip supply. As automobiles become increasingly reliant on technology, the demand for chips has surged. With chips controlling numerous vital functions—from vehicle control systems to connectivity features—this shortage has created a bottleneck in production, significantly disrupting manufacturing processes and sales across the industry.

The automobile chip crisis has highlighted the industry's heavy reliance on a steady chip supply and exposed the fragility of its global supply chains. Automakers worldwide have faced production halts and delays in vehicle deliveries, resulting in significant financial losses and the erosion of customer trust. In addition, the disruption in chip supply has rendered the automotive sector more vulnerable to other external and global events. For instance, the COVID-19 pandemic intensified the crisis, as lockdowns and logistical challenges further strained chip production and distribution.

This study explores the automobile chip crisis through a crisis management lens, offering insights into how the industry can learn from this crisis and develop more resilient strategies moving forward. To this end, a comprehensive review will analyze the causes, effects, and associated management strategies. Drawing on academic literature, industry reports, and media sources, this analysis provides a well-rounded perspective. By highlighting the widespread impact of the chip crisis and the importance of proactive crisis management practices, this study underscores the need for automakers and their stakeholders to adopt more robust and adaptive strategies.

In the subsequent sections of this study, the root causes and consequences of the automobile chip crisis will be examined in greater depth, and various crisis management strategies will be evaluated. Additionally, the study will discuss potential solutions to mitigate the crisis and prevent similar disruptions in the future. Special attention will be given to the extent to which such crises may reoccur and the preventive measures the industry can adopt to minimize their impact.

Ultimately, the automobile chip crisis is not just a temporary disruption; it is a significant turning point that could reshape the future of the automotive industry. This crisis underscores the urgent need for automakers to prioritize crisis management, supply chain resilience, and the exploration of alternative solutions. Collaboration between industry players, the adoption of innovative strategies, and the development of contingency plans will be essential in navigating future challenges. This study aims to raise awareness among industry stakeholders about the

importance of effective crisis management and to provide a foundation for developing strategies that ensure the sector is better prepared for similar crises in the future.

The contribution of this research lies in its ability to offer actionable insights and guidance to automotive industry stakeholders, fostering greater awareness and preparedness in the realm of crisis management.

2. METHOD

This study adopts a literature review approach to examine the automobile chip crisis and its implications for crisis management. The review method was employed to compile, analyze, and synthesize relevant research articles, books, and other academic resources that contribute to the understanding of this topic. Data collection was conducted through academic search engines, scientific databases, and online archives of reputable academic journals. The search process involved the use of combinations of keywords such as "automobile chip crisis," "supply chain management," and "crisis management" to identify the most pertinent literature in the field.

The data selection process was guided by a set of inclusion criteria to ensure the relevance and quality of the sources reviewed. Priority was given to recent, peer-reviewed academic publications focusing on the automobile chip crisis and crisis management strategies. Furthermore, factors such as the quality and reliability of the sources, the impact factor of the journals, the number of citations, and the expertise of the authors were carefully considered during the selection process. This approach ensured that the most credible and up-to-date resources were included in the review.

After identifying the relevant literature the selected data were analyzed and synthesized by examining similarities, differences, and key findings across the sources. Particular attention was given to common themes, recurring challenges, and innovative strategies related to crisis management in the automotive industry. The insights derived from the literature were then evaluated and interpreted within the broader framework of strategic crisis management, focusing on how lessons from the chip crisis can inform future industry practices.

In terms of data analysis, a thematic approach was employed to categorize and interpret the findings. This method allowed for a detailed examination of the various dimensions of the chip crisis, including its causes, impacts, and the management responses of automakers and supply chain partners. The results were synthesized to offer a comprehensive understanding of the crisis and to highlight key strategies that can enhance the resilience of the automotive industry.

Ethical Considerations: This study did not involve experiments, surveys, or data collection from human participants and therefore did not require ethics committee approval. The authors affirm adherence to all ethical guidelines and standards throughout the study's development including transparency, accuracy in reporting, and respect for intellectual property.

3. CRISIS MANAGEMENT

Crises are typically defined as unexpected and disruptive events that can pose significant threats to an organization's business continuity and overall stability. Effective crisis management strategies are essential for minimizing the impact of these events, safeguarding the organization's reputation, and ensuring a swift recovery (Coombs, 2019; Fearn-Banks, 2019). In this section, we will define the concept of crisis management, outline its key processes, and explore strategies for managing crises effectively.

Crisis management refers to a set of strategies and processes that enable organizations to efficiently address unexpected events or critical situations. Crises can arise from a wide range of sources, such as natural disasters, pandemics, product failures, financial scandals, or reputational damage. The goal of crisis management is to minimize the negative effects of such events and facilitate a rapid recovery. This process typically involves three main phases: pre-crisis, during the crisis, and post-crisis (Coombs, 2019).

Pre-crisis phase: In this stage, organizations focus on risk identification, crisis scenario planning, and preparation. Risk analyses are conducted to determine potential crisis triggers, and organizations develop contingency plans and crisis communication strategies. This proactive planning is crucial for ensuring a quick and coordinated response when a crisis occurs (Coombs, 2019).

Crisis phase: During the crisis organizations must act swiftly to contain the situation, minimize damage, and protect stakeholders. Effective crisis communication is critical at this stage, as it helps manage public perception and maintain trust. Organizations should implement predetermined strategies, communicate transparently, and make timely decisions to reduce the impact of the crisis (Fearn-Banks, 2019).

Post-crisis phase: After the immediate threat has been addressed, organizations enter the recovery phase, where they learn from the crisis and take steps to improve resilience. This phase involves analyzing the crisis, identifying weaknesses in response strategies, and implementing measures to strengthen crisis preparedness for the future (Pearson & Clair, 1998).

For effective crisis management, several key strategies must be considered:

Thorough Planning and Preparation: Organizations should develop comprehensive crisis management and communication plans well in advance. These plans should be regularly updated and tested through scenario-based exercises to ensure they remain effective in addressing emerging risks (Coombs, 2019).

Building a Competent Crisis Management Team: The crisis management team should consist of individuals with expertise in decision-making, communication, and coordination. Members should receive regular training on their roles and responsibilities and participate in simulation exercises to enhance their readiness for potential crises (Fearn-Banks, 2019).

Effective Communication Strategies: Clear and transparent communication during a crisis is vital. Organizations must provide accurate and timely information to all stakeholders, including employees, customers, partners, and the public. Promptly addressing stakeholder concerns helps maintain trust and protect the organization's reputation (Pearson & Clair, 1998).

Media Management: Media outlets play a significant role in shaping public perception during a crisis. Organizations need to manage media relations effectively, ensuring that only accurate and consistent information is disseminated. A strong media strategy is crucial for protecting the organization's reputation and mitigating potential misinformation (Fearn-Banks, 2019).

Learning from the Crisis: After the crisis has passed, organizations should conduct a comprehensive review of their crisis response efforts. This process involves identifying any shortcomings, analyzing what went wrong, and applying lessons learned to improve crisis preparedness for the future. Continuous learning and adaptation are key to building long-term resilience (Pearson & Clair, 1998).

Crisis management is an indispensable aspect of organizational strategy, designed to help organizations navigate unexpected challenges while ensuring business continuity. Key components such as proactive planning, team coordination, effective communication, and learning from past experiences all contribute to a robust crisis management framework. These strategies not only protect an organization's reputation but also enhance its capacity for recovery and future resilience (Canöz & Öndoğan, 2015).

Notable frameworks in crisis management include Coombs' (2014) continuous cycle for crisis communication planning and response, which emphasizes the importance of proactive preparation. Fink (2013) highlights the critical role of thorough planning and underscores the need for readiness in the face of potential crises. Additionally, Seeger (2006) explores best practices in crisis communication, informed by expert panels, while Ulmer, Sellnow, and Seeger (2017) argue that crises, when managed effectively, can be transformed into opportunities for growth and improvement.

4. AUTOMOBILE CHIP CRISIS DUE TO COVID-19 PANDEMIC IN THE CONTEXT OF STRATEGIC CRISIS MANAGEMENT

Chips, also known as computer chips, microchips, integrated circuits, semiconductor chips, can be defined as the "brain" of electronic devices. Most chips are produced from silicon, a semiconductor material. In addition to silicon, materials such as germanium and gallium arsenide can also be used in chip production. The electrical conduction properties of conductors can be controlled using different methods (for example, by electric current, voltage, light effect) In this way, they can act as an insulator when needed or as a conductor when required (Sarigül, 2023).

OICA (2023) provides statistical data on automobile production worldwide. These data show that the increase in automobile production and the increase in demand may trigger shortages in chip supply. The McKinsey & Company report by Kolmanovsky, V., Macia, F., & Steiger, D. (2023) analyzes the effects of the auto chip crisis on the auto industry. It covers the causes of chip supply shortages, how it affected automakers, and how the crisis came about. The study addresses challenges in chip supply, growth in demand, and limitations of automobile manufacturing.

The chip issue is very important for automobiles because chips are the basic components used to perform many important functions of automobiles. Here are some points that highlight the importance of chips in automobiles:

Control and Management: Chips in automobiles provide the vehicle's control and management systems. The operation of engine control, braking system, suspension, steering and other important systems takes place through chips. These chips enable the vehicle to operate safely and effectively (Kaya, 2023).

In-Vehicle Infotainment: Chips used in-automobile infotainment systems operate displays, navigation systems, audio systems and other features. These chips enable drivers and passengers to spend more comfortable and enjoyable time in the vehicle (Göl, 2019).

Security Systems: The security systems in automobiles function via chips. ABS (Anti-lock braking System), ESP (Electronic Stability Program), airbags, collision avoidance systems are activated by chips and reduce potential hazards in the vehicle.

Automation and Driver Assistance Systems: Chips are also of great importance for the autonomous vehicles of the future. Autonomous driving systems and driver assistance systems operate through chips. Chips integrated with radars, cameras and sensors allow the vehicle to move safely by sensing its surroundings.

Data Processing and Analysis: Chips in automobiles process and analyze data from the vehicle's systems. Chips are used in areas such as fuel efficiency, performance monitoring, fault detection. In this way, the performance of vehicles, maintenance requirements and other important data can be managed more effectively.

Considering all these factors, chips have become an essential component for automobiles. The vehicle's performance, safety, comfort and technological features are largely supported by chips. Therefore, chip procurement and management are crucial in the automobile industry.

This crisis represents a major bottleneck in the supply of microchips and semiconductor components for automakers. Today's automobiles are equipped with a range of advanced electronic systems and control units. These systems are used to optimize the engine performance of vehicles, reduce emissions, increase safety features and improve the driving experience. These electronic components work through microchips and semiconductors (Agile, 2022).

However, from the end of 2020, there is an automobile chip crisis around the world. The COVID-19 pandemic is one of the main causes of this crisis. The pandemic has impacted global supply chains and restricted chip production and supply. At the same time, the closure of factories and interruptions in production due to the epidemic deepened the chip crisis (Sarigül, 2023)

Another reason for this crisis is the increasing demand. After the epidemic, many people turned to private vehicles, leading to an increase in demand for automobiles. In addition, the increase in the popularity of electric vehicles has also increased the demand for the chip. Electric vehicles need more chips because they need more control units for electric motors, battery management and other features.

The chip crisis has greatly affected automakers. Many automakers have had to stop or reduce their production lines. Others have suspended production of certain models due to limited stock of chips. This negatively affected automobile sales and industry revenues (Wu &etc., 2021).

The automobile chip crisis has had a wide-ranging impact, extending to sectors beyond the auto industry. For example, manufacturers of cell phones, computers and electronic devices also face challenges in supplying chips.

To solve the automobile chip crisis, automakers are diversifying their supply chains and seeking alternative solutions. In addition, some countries are taking policy measures to encourage chip production and R&D. However, it may take some time before this crisis is fully resolved and supply normalized (Pitgem, 2023).

This crisis had significant effects on the automobile industry and related sectors. However, improvements are expected over time as the pressure on chip supply and manufacturing eases. The automobile chip crisis can be considered as an important challenge in terms of crisis management. Here are some factors for automakers to consider while managing this crisis:

Diversify the Supply Chain: During the crisis, automakers should try to diversify their supply chain to alleviate the bottleneck in chip supply. Collaborating with various suppliers and seeking alternative solutions can help automakers manage the crisis more effectively.

Communication and Transparency: Communication is very important in a crisis. Automakers must clearly explain the situation to consumers, dealers and other stakeholders and be in constant communication. Transparency increases trust and understanding.

Prioritization: In situations where chip stock is limited, automakers may prioritize certain models or market segments. Focusing on the production of the most popular or highly profitable models can enable them to use resources efficiently.

Researching Alternative Solutions: Automakers must seek alternative solutions to mitigate the chip crisis. For example, some manufacturers may consider collaborating with different industries for chip supply or optimizing existing chips. It may also be beneficial to make improvements in supply chain management and inventory control.

Long-Term Planning: Automakers should make long-term planning so that similar crises do not happen again. This helps them develop more reliable and sustainable supply chain strategies minimizing uncertainties in chip procurement (Bahar, 2007).

Automobile manufacturers should apply principles such as crisis management, effective leadership, quick decision making, flexibility and cooperation while managing the automobile chip crisis and try to react quickly to minimize the effects of the crisis (Şenel, 2006).

The auto chip crisis was an unexpected event and difficult to foresee for many automakers. Therefore, it cannot be said that a fully proactive crisis management was implemented before the crisis. However, some precautions could have been taken:

Supply Chain Diversification: Automakers could reduce dependency on various suppliers by diversifying their supply chain. Working with multiple suppliers reduces reliance on a single supplier and provides greater flexibility in crisis situations.

Searching for Alternative Chip Sources: Automakers could have searched for alternative chip sources in case of a potential bottleneck in chip supply. Engaging with different manufacturers and evaluating alternative chip suppliers could have provided a better position in a time of crisis.

Inventory Management and Communication: Automakers could have been more careful about supply chain management and inventory control. Regularly assessing their stock levels and creating additional stocks in case of increased demand would have allowed them to be better prepared during the crisis. Also, being in constant communication with supply chain stakeholders keeps them informed about potential crises and helps them react more quickly.

Of course, a real-time crisis management plan and more proactive measures could be taken. However, an unexpected and globally impactful event such as the automobile chip crisis, can be difficult to predict accurately. Therefore, automakers and other industries will learn lessons to be better prepared to minimize the possible effects of similar crises in the future.

It is possible for the automobile industry to expect similar crises after the chip crisis. The chip crisis was unexpected for the auto industry and has been a major challenge for many automakers. However, challenges and shortages associated with chip supply may continue, leading to similar crises in the future. Here are some factors that support this expectation:

Increasing Electronicization: Automobiles are being equipped with more and more electronic systems and components. Especially with the spread of electric vehicles, the demand for chips will increase. This could create potential bottlenecks and bottlenecks in chip supply.

Global Supply Chain Dependence: Automakers worldwide depend on chip manufacturing and supply chains. Any disruption in the supply chain can affect chip supply. Events such as global political, economic or natural disasters can affect the supply chain and lead to similar crises.

Demand Fluctuations: Automobile demand can fluctuate depending on economic and market conditions. If demand suddenly increases, problems with the supply of chips may arise. Similarly, if demand falls, overproduction and oversupply can occur among chip manufacturers.

Technological Developments: The automobile industry is constantly working on new technologies and innovations. This may lead to the emergence of new chip types and features. The development and adoption of new chip technologies can lead to changes and challenges in chip supply.

Considering these factors, there is a possibility that the auto industry will face crises like the chip crisis in the future. However, automakers and suppliers can be better prepared to deal with such crises and minimize their impact, drawing on experience and learning. Measures such as chip supply diversification, strategic stock management and cooperation can mitigate the effects of future crises.

The automobile industry has tried to draw lessons from the chip crisis. The crisis has shown how dependent on automakers and suppliers they are for the supply of chips. Therefore, after the chip crisis, many companies have taken strategic steps to deal with similar problems in the future. Here are some areas where lessons were learned:

Diversification of the Supply Chain: Many automakers are trying to reduce the dependency on a single supplier by diversifying their supply chain. Working with different chip suppliers and exploring alternative chip sources aims to provide greater flexibility in future crises.

Inventory Management and Communication: Automakers have become more mindful of supply chain management and inventory control. It aims to regularly evaluate stock levels, provide flexibility in demand increases and strengthen communication channels, and manage them more effectively during the crisis.

Optimization of Chip Technologies: Automobile manufacturers are working on optimizing chip technologies and using them more efficiently. Chip design innovations and optimizations aim to better adapt to supply issues while improving the performance of existing chips.

Collaboration and Partnership: There is a tendency to develop stronger cooperation and partnership between automakers and chip suppliers. Strategic partnerships can increase reliability in chip supply and make it easier to deal with future crises.

However, it may take time for the lessons learned from the auto industry's chip crisis to be fully implemented and to yield results. Chip supply and technological advances are a rapidly advancing field, and it may not be possible to completely prevent crises. However, the sector is constantly trying to take measures to be more resilient to crises and to minimize their effects.

Some possible consequences of the automobile chip crisis could be:

Production Disruptions: Automakers have experienced disruptions in their production lines due to shortages in chip supply. This has led to delays and reductions in vehicle production.

Decreased Demand: Customer demand decreased due to restrictions in automobile production and delivery delays. This resulted in decreases in automobile sales and loss of potential customers.

Price Increases: Chip shortages exacerbated the supply shortage in automobile production, resulting in increases in automobile prices. The decrease in demand and the decrease in supply has caused automobile prices to rise.

Supply Chain Vulnerability: Problems in chip supply in the automobile industry have revealed that the industry's supply chain is fragile. This highlighted the sensitivity and risks of the sector in future similar crises.

Alternative Solutions: Automobile manufacturers sought alternative solutions to overcome the difficulties in chip supply. This may include steps such as working with different suppliers, increasing chip stocks or diversifying chip supply.

The automobile chip crisis is a major problem with serious implications for the automobile industry. This study aimed to evaluate the automobile chip crisis from a crisis management perspective. Implementing crisis management strategies, taking proactive measures and learning post-crisis lessons can make the automobile industry resilient to such crises.

The automobile chip crisis has led to delays in automobile production and delivery due to shortages in chip supply. This has led to reductions in customer demand and loss of potential customers. In addition, increases in automobile prices were observed, revealing fragilities in the automobile supply chain.

In terms of crisis management, the importance of being proactively prepared for such crises in the automobile industry should be emphasized. Improving supply chain management processes, diversifying chip sources, and exploring alternative solutions can help mitigate the effects of similar crises.

Lessons from this crisis could help make the auto industry more resilient to similar challenges in the future. Better planning, assessment of supply chain risks, and collaboration on chip procurement can enable automakers to be better prepared for such crises.

The automobile chip crisis has been a major challenge for the auto industry. However, effective implementation of crisis management strategies and lessons learned from the crisis can make the automobile industry more resilient to such crises. By focusing on supply chain management, reliability in chip supply, and alternative solutions, the industry's capacity to deal with similar crises in the future can be increased.

5. CONCLUSION AND EVALUATION

In this study, it is aimed to analyze the automobile chip crisis from the perspective of crisis management. Crisis management is an important approach to effectively respond to such crises encountered in the automobile industry. In addition, the importance of proactive measures to be taken before the crisis was emphasized through the example of the automobile chip crisis.

The automobile chip crisis caused delays in automobile production and delivery due to chip supply shortages and supply-demand imbalances. This situation led to decreases in customer demand and increases in automobile prices. It has also been observed that vulnerabilities in automobile supply chain management have emerged.

In the study, it was also emphasized that proactive crisis management should be applied before the automobile chip crisis. In the automobile industry, it has been stated that the reliability of chip supply and the search for alternative solutions are important. It has also been suggested to improve supply chain management processes, conduct risk analysis and ensure cooperation.

The results of the study show that the lessons learned from the automobile chip crisis are important for building a resilient industry against similar crises in the future. The automobile industry should be better prepared for supply chain management and reliability in chip supply and work on alternative solutions. In this way, the effects of similar crises can be minimized, and the sustainability of automobile production can be ensured.

The following recommendations can be made for the automobile industry, drawing on the experience of the chip crisis:

Diversification of the Supply Chain: The chip crisis has exposed the risks of automakers being overly dependent on a single supplier or a specific region. Therefore, automakers and their suppliers should consider diversifying their supply chains and turning to alternative suppliers. Seeking chip procurement from different regions, different suppliers, and even different industries will diffuse risks and minimize supply disruptions.

Communication and Collaboration: Effective communication and cooperation between automobile manufacturers, their suppliers and other stakeholders is of great importance. In times of crisis, providing regular and transparent communication makes it easier to deal with problems quickly and work together in search of solutions. In addition, creating joint emergency plans against crisis situations and regularly conducting scenario studies will strengthen cooperation for crisis management.

Inventory Management and Demand Forecasting: The chip crisis requires automakers and suppliers to be more precise in their inventory management and demand forecasting. More effective inventory management strategies should be developed and models and data used in demand forecasting should be improved. More flexible production and supply planning should be made, considering demand fluctuations and uncertainties in chip supply.

R & D and Innovation: The chip crisis has demonstrated technological dependence and constraints in the automobile industry. Therefore, automakers should aim to develop their own chip design and manufacturing capabilities and increase their independence. By investing more in R&D and innovation studies, alternative technologies and solutions can be found, and the industry can be better prepared for future crises.

Evaluation of Crisis Scenarios: Automobile manufacturers should identify potential crisis scenarios and prepare for them by conducting risk analyzes. Predetermined crisis scenarios will enable contingency plans to be developed and crisis management teams to work on these scenarios. In addition, lessons and experiences from past crises will enable to intervene more effectively in future crises.

These recommendations can help the auto industry learn from its chip crisis experiences and better prepare for similar crises in the future. However, each automaker or supplier should assess its specific situation and needs and integrate applicable recommendations into its own strategies.

The automobile chip crisis has been a major challenge for the auto industry. However, it is possible for the sector to become more resilient to such crises by applying crisis management principles and taking proactive measures. Future studies may offer more in-depth analysis and solutions in the automotive industry's supply chain management, chip procurement and crisis management strategies.

REFERENCES

- Agile, H. (2022). A research on the determination of traffic accident factors in autonomous vehicles, one of the elements of intelligent transportation systems [Master's thesis].
- Bahar, E. (2007). Risk management and an application [Master's thesis, Yıldız Technical University].
- Canöz, K., & Öndoğan, A. G. (2015). The role of transformational leader in crisis management. *Gümüşhane University Faculty of Communication Electronic Journal*, 3(1), 36–61.
- Coombs, W. T. (2019). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding* (5th ed.). Sage Publications.
- Fink, S. (2013). *Crisis management: Planning for the inevitable*. Routledge.
- Göl, B. (2019). Model proposal for the development of intelligent mass transportation systems [Master's thesis, Sakarya University].
- Kaya, H. P. (2023). The effects of the chip crisis on the automotive sector. *Aksaray University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 15(1), 67–78.
- Kolmanovsky, V., Macia, F., & Steiger, D. (2023, March 21). The impact of the semiconductor chip shortage on the automotive industry. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/industries/semiconductors/our-insights/semiconductor-shortage-how-the-automotive-industry-can-succeed>
- Organisation Internationale des Constructeurs d'Automobiles (OICA). (2023, March 21). World motor vehicle production. <https://www.oica.net/category/production-statistics/>
- Pearson, C. M., & Clair, J. A. (1998). Reframing crisis management. *Academy of Management Review*, 23(1), 59–76. <https://doi.org/10.2307/259099>
- Pitgem. (2023, May 12). Dünyadaki çip krizleri ve sebepleri. <https://pitgem.org/2021/12/dunyadaki-cip-krizleri-ve-sebepleri/>
- Sarıgül, T. (2023, June 16). Küresel çip krizi nedir, sebepleri nedir, ne zaman bitecek? *TÜBİTAK Bilim Genç*. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/kuresel-cip-krizi-nedir-sebepleri-nelerdir-ne-zaman-bitebilir>
- Seeger, M. W. (2006). Best practices in crisis communication: An expert panel process. *Journal of Applied Communication Research*, 34(3), 232–244. <https://doi.org/10.1080/00909880600769944>
- Şenel, Ö. (2006). The effect of personnel empowerment on organizational culture [Master's thesis, Dokuz Eylül University].
- Ulmer, R. R., Sellnow, T. L., & Seeger, M. W. (2017). *Effective crisis communication: From crisis to opportunity* (4th ed.). Sage Publications.
- Wu, X., Zhang, C., & Du, W. (2021, July). An analysis on the crisis of "chips shortage" in automobile industry: Based on the double influence of COVID-19 and trade friction. *Journal of Physics: Conference Series*, 1971(1), 012100. IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1971/1/012100>

Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest between any individual, institution, or organization that could be involved in this study.

Support and Acknowledgments: No financial support was received from any institution or organization for this study. We thank the editors of Dicle Academy Journal for their interest and effort and the reviewers for their contributions.

Ethics Committee Approval: The study topic does not require ethics committee approval. The authors declare that all ethical guidelines were followed during all stages of the preparation of this study.

Contribution Ratio: The authors contributed equally to this study.

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BAĞLAMINDA DUANIN ROLÜNÜN İNCELENMESİ

EXAMINING THE ROLE OF PRAYER IN THE CONTEXT OF SPIRITUAL COUNSELING AND GUIDANCE

 Selda YONCA¹

 Bünyamin HAN²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, a.seldaa34@gmail.com

² Sorumlu Yazar: Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, bunyaminhan@gmail.com

Received / Alınma: 07.05.2024

Accepted / Kabul: 18.07.2024

ÖZET

Bu çalışmada, manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında duanın bireye katkısı incelenmektedir. Dua, bireyin yaratıcı ile kurduğu özel ve kişisel bir tecrübeyi ifade eder. Bu yönüyle dua, bireyin hayatının birçok alanında içsel bir gücü ifade ederek bireyin sorunlarla başa çıkmasında önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu araştırmada dua kavramı, manevi danışmanlık ve rehberlikte bireye ruhsal açıdan sağladığı katkılarıyla birlikte incelenmektedir. Ayrıca dini kavramlar ve batı kökenli güncel kavramlar arasında bağlantı kurularak dua kavramı Kur'an-ı Kerim literatürüyle karşılaştırılarak açıklanmaktadır. Araştırmada, duanın mahiyeti, önemi, gayesi, Kur'an-ı Kerimdeki dua örnekleri, duanın manevi danışmanlık ve rehberlik açısından önemi ve danışmanlık sürecinde nasıl kullanılabileceğine dair incelemeler ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre duanın bireylere ruh sağlığı açısından katkısı olduğu gibi kaygıyı azaltması, ümit uyandırması, moral vermesi ve motivasyonu artırması sebebiyle bedeni hastalıklara da katkısı olduğu ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla psikolojik ve manevi hastalıkların tedavi sürecinde ruhsal ve manevi iyilik hali için dua edildiği gibi bedeninin iyilik hali için de dua edilebileceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık, Dua, Ruh Sağlığı, Moral ve Motivasyon.

ABSTRACT

In this study, the contribution of prayer to the individual in the context of spiritual counseling and guidance is examined. Prayer expresses a special and personal experience that the individual has with the creator. In this respect, prayer is considered an important factor in the individual's ability to cope with problems by expressing an inner power in many areas of the individual's life. In this research, the concept of prayer is examined together with its spiritual contributions to the individual in spiritual counseling and guidance. In addition, by establishing a connection between religious concepts and current concepts of western origin, the concept of prayer is explained by comparing it with the literature of the Holy Quran. In the research, the nature of prayer, its importance, its purpose, prayer examples in the Holy Quran, the importance of prayer in terms of spiritual counseling and guidance, and how it can be used in the counseling process were discussed. According to the results of the research, it is revealed that prayer not only contributes to individuals' mental health, but also contributes to physical diseases, as it reduces anxiety, raises hope, gives morale and increases motivation. Therefore, it is recommended that one can pray for physical well-being as well as spiritual well-being during the treatment of psychological and spiritual diseases.

Keywords: Spiritual Counseling, Prayer, Mental Health, Morale and Motivation.

1. GİRİŞ

Dua, bireyin yaratıcısı ile olan öznel ve içsel bir iletişimini ifade ederek bireye kişisel ve sosyal yönden birçok alanda içsel bir güç sağlar. Birey dua vasıtasıyla başkalarına açmadığı sorunlarını ve isteklerini içsel konuşmalar yoluyla dile getirir. Ayrıca birey dua vasıtasıyla bu sorunlarını çözebilecek ve isteklerini yerine getirebileceğine inandığı yüce bir varlığa yönelmenin iç huzurunu ve psikolojik gücünü hisseder.

Allah ile kulu arasında vasıtasız, özel bir iletişim olan dua, kulun Rabbine yakarması ve O'na seslenmesi anlamlarına gelerek kulun Rabbine yönelme halidir (Türk, 2015). Duada bireyin sözlü olarak Allah'a yönelebileceği gibi fiili dua ile de yönelmesi mümkündür. Dua ile insan her konuda Allah'a yönelip ona yakarabilir, O'ndan yardım talep edebilir ve O'na seslenebilir (Ertuğrul, 2015). Bizlere peygamberi aracılığı ile gönderdiği yüce kitabında da Allah, kullarının nasıl dua etmesi gerektiğini, duanın önemini, dua ettiğimiz takdirde Allah'ın kabul edip etmeyeceğini, kimlerin dua edebileceğini ve dua hakkında pek çok bilgiyi aktarmıştır. Duada asıl maksadın kişideki samimiyet olduğunu aktarmıştır. Ayrıca Yaratılış gayemizin ibadet olduğunu, ibadetin özünün de dua olduğunu bizlere aktarmıştır (Aydüz, 2022).

Duanın bireye pek çok olumlu etkisinin yanında ruh sağlığına da önemli etkileri bulunur. Ruh sağlığı alanındaki etkilerinden dolayı bireyde motivasyonun artması açısından destek olarak özellikle manevi danışmanlık ve rehberlik alanında psikolojik sorunlarla başa çıkma hususunda katkı sağlar. Bireydeki benlik duygusunu geliştirir. Bireyde güven duygusunu ve ümidi artırır. Duygusal boşalımı sağlayarak duyguların gün yüzüne çıkmasını sağlar (İder, 2022). Yapılan araştırmalara göre bedenen ortaya çıkan hastalıkların tedavi sürecine dua eklenmiş ve bireylerde psikolojik açıdan bir dayanak oluşturarak gerek hastalığın bireye olumsuz etkisini azaltarak gerekse iyileşmeyi hızlandırma açısından olumlu yönde etkileriyle karşılaşmıştır (Shadkam vd., 2023).

2. DUANIN MAHİYETİ

Dua kelimesi Kur'an-ı Kerim'de; seslenmek (Meryem 19/3); dilemek, talep etmek (Fussilet 41/31); çağırmak, yardım istemek (Yunus 10/38); ibadet etmek, kulluk etmek (Furkan 25/68); yalvarmak; sormak (Bakara 2/70) anlamlarına gelmektedir. İslam literatüründe, Allah'ın büyüklüğü karşısında kulun acziyetini dile getirerek, Rabbinden yardım talep etmesini ifade eder (Cilacı, 1994).

Dua, sözlü ve fiili olmak üzere iki şekilde edilebilir. Kısaca fiili dua bireyin amelleri ile ilgilidir. İş, oluş, hareket gerektirir; namaz kılmak, nefsin zorladığı isteklerden kaçınmak gibi. Sözlü dua ise kişinin Rabbinden kalbi veya dil ile istemesini ifade eder (Özcan, 2019).

3. DUANIN ÖNEMİ

Bazı insanlara göre dua her ne kadar boş, batıl, hükmünü doldurmuş bir alışkanlık olarak dile getirilse de insanın adeta temel gereksinimlerinden biridir (Ateş, 2019). İnsan sadece hayvani nefse göre yaşayan bir varlık olmaktan ötededir (Atay, 1997). Ayrıca ekmel bir varlığa muhtaç ve bu ihtiyacın da farkındadır. Bu muhtaçlık fitraten vardır ve insan mükemmel olan varlığa yönelme gereksinimi duymaktadır. Bu sebeple duaya yatkınlık insana doğuştan verilen bir olgudur (Dölek, 2000). İnsan kendinden daha üstün bir varlığın olduğunu bildiği takdirde hayatının pek çok anında Rabbine yönelerek dua etme ihtiyacı duyar. İnsanoğlu, eğer bir yaratıcı varsa ve her şeyi biliyorsa ve her şey onun elindeyse beni duysun, anlasın, yardım etsin, desteklesin gibi pek çok isteği için yaratıcısıyla iletişime geçmek ister ve bunu da duayla

gerçekleştirir. Elbette ki yaratıcı, dua etmeden de kulun halini bilir fakat kulun yaratıcısıyla irtibatla olduğunu hissederek, kendi halini arz etmesi imkânını oluşturur (Karaçoşkun, 2005).

Dua yaratıcı ile iletişim halidir denilse de yaratıcıya inanmayan kişilerin dua etmediği anlamına gelmemektedir. İnsan fitratındaki dua olgusuna yaratıcıya inanmayan insanlarda da rastlanılmıştır. Normalde dua etmeyen, yaratıcıya inanmayan insanların dahi zorlandıkları, üstesinden gelemedikleri durumlar meydana geldiğinde duaya ihtiyaç duyarlar. Fakat inanmayan insanlardaki bu dua ihtiyacı yalnızca zor zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, inananların dua yaklaşımıyla inanmayanların yaklaşımı birbirinden çok farklıdır (Aydın, 2004).

Peygamber efendimiz (sav) *“Dua ibadetin özüdür”*(Tirmizi, Sünen, De’avat, 49) buyurarak ibadetin özünün dua olduğunu vurgulamıştır. İbadetlere baktığımızda; kurban, namaz, oruç, hac, zekât, salih ameller gibi her birinin özünde dua bulunmaktadır. Örneğin namaz kılarken niyet edildiğinde *“Niyet ettim Allah’ım senin rızanı kazanabilmek için bugünkü sabah namazının farzını kılmaya”* denir ve aslında Allah’tan ona yönelmemizi kabul etmesi isteğinde bulunarak dua edilir (Dündar, 2018). Kur’an-ı Kerim’de Allah: *“Ben insanları ve cinleri yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım”* (Zariyat, 51/56) buyurmuştur. Bu ayet nazarında bakıldığında insanın yaratılış sebebi olan ibadetin özü duadır. Duanın ibadetteki yeri, abdestin namazdaki yerine benzemektedir. Bu sebeple dua tam kavranamadığında aslında ibadetler de tam olarak kavranamamış demektir.

Hadislerde ve Kur’an-ı Kerim’de dua edenler övülmüştür ve insana devamlı olarak dua etmeleri söylenmiştir. Kur’an-ı Kerim’de dua için yalnızca dil ile istenilen bir şey olmaktan ziyade Yaratıcıya olan teslimiyeti de ortaya koymasından dolayı kulun Rabbi katındaki değerini belirleyen çok önemli bir ibadet olmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de bu konuyla ilgili şu ayet geçmektedir: *“De ki; duanız olmasa ne ehemmiyetiniz olurdu?”*(Furkan, 25/77). Burada duanın ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Duanın Allah katındaki değerinin yanında, birey için psikolojik açıdan, sağlık açısından ve sosyal bakımdan da önemi büyüktür. Dua; sıklığına, isteme gücüne, şiddetine, imgeleme şekline ve frekansına göre bedene ve ruha etki eder. Allah’a, hatalardan dolayı, ihtiyaçlar için, nimetler için, Allah’ı hatırlamak için ya da O’nunla dertleşmek için dua etmek, bireyde psikolojik açıdan bir rahatlama sağlar, bireye mutluluk ve huzur vermektedir (Parladır, 1994). Ayrıca kişi dua ederken mevcut halini, geçmiş ve gelecek hallerini düşünür. Dua, bireyin kendisini tanımasını, ihtiyaçlarının farkına varmasını, Allah ile konuşurken eşzamanlı olarak kendini dinleyebilmesini sağlar ve bireyde farkındalığı arttırarak ahlaki açıdan arınmasına, hayatındaki gelişmeleri algılamasına ve kendisini geliştirmesine olanak sağlamaktadır (Pazarlı, 1968).

4. DUANIN GAYESİ

Duada gaye insanın Yaratıcısına halini arz etmesidir. En güçlü, sonsuz, her şeyin ilmine sahip olan Yaratıcı ile kulu arasındaki bir irtibat halidir. Yaratıcı ve yaratılanlar arasındaki irtibat iki şekilde incelenir. Bunlardan birincisi, Yaratıcıdan insana doğru olan iletişim; ikincisi, insandan Yaratıcıya doğru olan iletişimdir. Yaratana’dan insana doğru olan iletişim, vahiyle gerçekleşirken; insandan Yaratana doğru olan iletişim ise dua ile gerçekleşir. Vahiyle, yukardan aşağıya doğru tek taraflı bir irtibat mevcutken; Yaratıcı ile insan arasındaki iletişimi, dua karşılıklı hale getirmektedir (Ceyhan, 2018).

İnsanoğlu hayatı boyunca pek çok güçlükler, engeller ve zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorlukları aşmak, anlaşılacak, derdini paylaşmak için manevi destekler aramakta ve bu desteği kendilerini anlayacak, kendilerine yardım edebilecek ve birçok konuda kendilerinden üstün olan

bir varlıktan istemektedirler. Dua insanoğlunun bu yüce varlıkla iletişim kurarak kulun rahatlmasını sağlar ve ihtiyacı olan desteği kendisine sunar. Kişi kendisinden daha kötü durumda olan birinden yardım, destek talebinde bulunduğu takdirde, onun kendisine yardım edebileceği konusunda şüphede olur ve şu soru akla gelir: “Henüz kendi problemini çözemeyen bir varlık kendisine nasıl yardımcı olacaktır?” Bu sebeple, geçmişten günümüze insanoğlu istek ve yakarışlarını yüceliğine inanılan varlıklara yapmaktadır. Günümüze kadar tüm toplumlarda farklı şekillerde sıklıkla dua edildiğine rastlamaktayız (Kars, 2021).

1991 yılında ABD’de ve İngiltere’de dua ve sıklığına dair yapılan bir araştırmaya göre İngiltere’de yaşayanların %40’ı, ABD’de yaşayanların ise %60’tan fazlası günlük olarak dua ettiklerini söylemişlerdir. Ayrıca %76’sı da günlük yaşamlarının önemli bir bölümünde dua ettiklerini ifade etmişlerdir (Aagyle, 2006).

Dua, insan çeşitliliğinin ve din çeşitliliğinin çok olması sebebiyle pek çok farklı şekillerde ve farklı yerlerde edilmektedir. Amerika’da yapılan bir çalışmaya göre dua dört farklı şekilde edilebilir:

1. Günlük hayatta, konuşma dilinde edilen dua
2. Meditasyon anlamında dua
3. Bir istekte veya talepte bulunma anlamında dua
4. İbadet olarak dua (Aagyle, 2006).

İbni Mansur’a göre ise dua üç şekildedir:

1. Allah’ın vahdaniyetini dile getirme ve Allah’ı överek anma
2. Allah’tan merhamet dileme, af dileme gibi isteklerde bulunma
3. Dünya hayatı için Allah’tan nimetler isteme (Parladır, 1994).

5. KUR’AN-I KERİM’DE DUA

Kur’an-ı Kerim’in, Allah’a hamd ederek, doğru yola ulaşabilmek ve kötülüklerden korunmak için dua ile başlaması (Fatiha Suresi) (Kula, 2020) ve yine Allah’a sığınarak dua ile son bulması (Nas Suresi) (Polat, 2015), Rabbimizin duaya verdiği önemi göstermektedir. Kur’an-ı Kerim Allah-u Teâlâ’nın bize gönderdiği bir kitap olması hasebiyle, içindekiler elbette ehemmiyetlidir. Kullarını yaratan şüphesiz ki onları en iyi bilendir. Yarattığının ihtiyacı olanı da en iyi yine O bilir ve elbette yine en güzel duayı bilen de kendisidir. Bu sebeple bizlere yol göstererek kullarına nasıl dua etmesi gerektiğini de yine Kur’an-ı Kerim aracılığıyla bizlere aktarmıştır. Kimi dualar peygamberler tarafından yaşanan olaylar vesilesiyle Kur’an’ı Kerim’e konu olmuş, kimileri ise muhtasar olarak Peygamber Efendimize (sav) bizlere tebliğ etmesi için gönderilmiştir. Her ne kadar Peygamberlerin ettiği dualar, özelde Peygamberlere özgü gibi görünse de genelde tüm insanlığı alakadar etmektedir. Özel gibi görünüp geneli kasteden pek çok ayet bulunmaktadır. Bu ayetler, Rabbimize nasıl yakarıшта bulunmamız gerektiği ile ilgili bizlere bilgi vermektedir (Yılmaz, 2011). Ayetlerin manalarını tam anlayabilmek adına muhakkak ayetin sebab-i nüzulü, sebab-i vürudu ile tefsirini incelemek gerekmektedir (Karakaya, 2021).

Kur’an-ı Kerim’de çeşitli dua örneklerine rastlamak mümkündür. Bu dualardan bazılarına şu örnekler verilebilir:

Aile ile ilgili ayetlerde üzerine düşünüldüğü takdirde aile fertlerinin bireyler için neyi ifade ettiğini, onları nasıl görmemiz gerektiğini ve onlar için nasıl dua etmemiz gerektiğini ifade eden

ayetler mevcuttur (Bknz; İsrâ, 17/24; Nuh, 71/28; Ahkaf, 46/15; Âl-i İmran, 3/38; Saffat 37/100; Neml, 27/19; İbrahim, 14/40). Örneğin: “... Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl!” (Furkan, 25/74).

Kur’an-ı Kerim’de “...Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım.” (Bakara 2/67) ayetindeki gibi korunma ve sığınma ile ilgili (Yunus, 10/85; Hud 11/47); “...Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!” (Bakara 2/201) ayetindeki gibi iyilikler güzellikler istemekle ilgili (Bknz; Bakara, 2/250; Araf, 7/156; Şuara, 26/83-85); “... Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım), Beni bağışla...” (Kasas, 28/16) ayetindeki gibi tövbe ve bağışlanma dileme ile ilgili (Bknz; Mümtehine, 60/4-5; İbrahim, 14/41); “...Rabbim! Gönlüme ferahlık ver, işimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar (Tâhâ, 20/25-28)” ayetindeki gibi yardım ve kolaylıklar isteme ile ilgili (Bknz; Bakara, 2/286; Al-i İmrân, 3/8, Ârâf, 7/126; İsrâ, 17/80; Kehf, 18/10; Müminun, 23/26); “...De ki: O, (Kur’ân) inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifâdır...” ayetindeki gibi şifa ile ilgili (Bknz; Nahl, 16/69; Yûnus, 10/57; İsrâ, 17/82; Şuarâ, 26/80) konularında insanların Allah’a nasıl dua etmeleri gerektiğine dair pek çok yol gösterici ayet bulunmaktadır.

6. DUANIN RUH SAĞLIĞINA ETKİSİ

İnsanoğlu yaratılışı gereği beden ve ruhtan meydana gelmiştir. Beden sağlığı ruhu, ruh sağlığı ise bedeni etkilemektedir ve ikisinin de sağlıklı olması birey için önemlidir. Ruh sağlığı kişinin üzüntüyü üzüntü olarak, sevinci sevinç olarak, acı bir durumu ise acı olarak algılaması; acı veren durumdan kurtulmak ve mutluluk veren durumlara doğru ilerleme çabası içerisinde olup çevresindekilerle sağlıklı uyum sağlanması durumudur (Türk, 2015).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ruh sağlığını şu şekilde tanımlamaktadır:

“... bireyin kendi yeteneklerinin farkına vardığı, yaşamın normal gerginlikleriyle başa çıkabildiği, üretken ve verimli bir şekilde çalışabildiği ve içinde yaşadığı topluma katkıda bulunabildiği bir iyilik halidir” (WHO, 2001).

Dua, kısaca bireyi mevcut durumunun farkında olup, acı veren durumdan uzaklaşarak mutluluk veren durumlara yönelir. DSÖ’nün yaptığı sağlık tanımına göre: “...sadece hastalık ve sakatlık durumunun olmayışı değil, kişinin beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olmasıdır” Bu bağlamda dua, ruh sağlığını doğrudan etkilemektedir. Dua, bireyin yaratıcısıyla iletişime geçme aracıdır. Bireyin zorlandığında, sıkıntılar yaşadığında, çaresiz hissettiğinde bireye güç kaynağı olan; mutlu bir yaşam için kendisine umut veren, bireyin kendini güvenli hissetmesini sağlayan bir motivasyon kaynağıdır. Bu sebeple de duanın ruh sağlığına etkisi önemli ve kaçınılmazdır (Coşkun & Taycan, 2020).

Carl Jung, 35 yaş üstü hastalarının hepsinin problemlerinin çözümünde en son çareyi, hastaların dine yönelerek bulduğunu söylemiştir (Kasapoğlu, 2010). Horozcu, (2010) çalışmasında duanın ruh sağlığına etkilerini; dua eden bireylerin hem zihinsel sağlıklarında hem de hayatı anlamlandırmalarında gelişim gözlemlediğini ifade etmiştir. Yine dua eden bireylerin günlük yaşamlarında olaylara karşı daha sağlıklı değerlendirmeler yaptıkları tespit edilmiştir. Çalışmada derin düşünme duası yani meditasyon anlamındaki dua türünün bireylerde depresyonun ve anksiyetenin azalmasına da önemli bir etkisi olduğu saptanmıştır (Horozcu, 2010).

Dua eden kişiler ruhsal açıdan sakinleşir, asabiyeti azalır, sabır kabiliyetleri artar, ölüm, hastalık gibi konularda tahammül seviyeleri artar. Dua eden bireyler duasının gerçekleşeceğine inanarak

ümit beslerler. Dua ile karamsarlıklardan uzaklaşır ve iyimserlikleri artar. Günümüz modern toplumunda ortaya çıkan ruhsal bozukluklar ve sinir hastalıkları çoğunlukla ümidini kaybetmiş kimselerde görülmektedir. Araştırmalar ortaya koymaktadır ki dua etmeyi bilen gerçek manada inançlı kimselerde intihara pek rastlanılmamıştır. İntiharların büyük çoğunluğu manevi desteğini, imana olan inancını kaybeden kimselerde görülmektedir (Pazarlı, 1968).

Carrel, tarafından yapılan araştırmalar gösteriyor ki batıda telkin yoluyla ve dua yoluyla tedavi yapan yerler vardır. Örneğin; Fransa'daki Lourdes Sağlık Bürosunda, doktorların da tanıklık ettiği, dua ile mucizevi bir şekilde iyileşen hastalar olmuştur. Özellikle böbrek iltihabı, kemik, deri, akciğer, ülser, karın zarı gibi hastalıkların iyileşmesinde duanın büyük bir tesiri vardır. Carrel, duanın bir haykırış, yardım dileği olduğunu, duanın etkisinin daima pozitif yönde olduğunu söylemektedir. Dua ile yalnızlık duygusu, güçsüzlük duygusu ve boşuna çaba harcama duygusu kaybolur (Pınar, 2013).

Pınar, (2013) tarafından yazılan "Duanın Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri" adlı Yüksek Lisans tezinde 200 kişiye uygulanan ankete göre katılımcıların %99'u dua etmeye ihtiyaç duyduklarını belirtmiş. Bunların %82.5'i ise özellikle çaresizlik, stres ve kaygı gibi durumlarda dua ettiklerini belirtmişlerdir. Yine katılımcıların %98'i sıkıntılı zamanlarında dua ederek rahatladıklarını bunlardan %84'ü ise '*Dua ettikten sonra içimde bir huzur hissederim*' maddesini tamamen katılıyorum olarak işaretlemiştir. Yine aynı araştırmaya göre '*Samimi olarak dua ettiğimde problemlerle başa çıkabildiğimi hissederim*' ifadesini %81'i tamamen katılıyorum şeklinde cevaplamıştır (Pınar, 2013).

Psikolojik sorunların ortaya çıkmasında en büyük sebeplerden biri de iletişim bozukluğudur (Utma, 2019). Dua ile kişi kendisini ifade ederek durumu Allah'a arz etmektedir ve Allah tarafından kalbinin de bilindiği ve anlaşıldığını düşünerek bireyi anlayan bir varlığın olduğunu algılamakta ve böylece bireyde bir rahatlama hissi, güven duygusu meydana gelmektedir. Özetle dua, bireyin sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını fark ederek ifade etmesinde önemli bir etkidir. Ruh sağlığı açısından bireyi rahatlatan olumlu etkileri bulunan, özellikle de Avrupa'da tedavi sürecine dâhil edilen bir olgudur (Koç, 2003).

Duanın Manevi Danışmanlık ve Rehberlikteki rolü açısından duanın terapide kullanımında danışana katkıları aşağıdaki başlıklar altında incelenmektedir.

6.1. Umut Verici Etkisi

Kişi dua ederken hâlini, gücünün her şeye yettiğine inandığı Yaraticısına arz eder. Yaratanın duasını kabul edeceğine inanır ve isteğinin gerçekleşeceğini umut eder. Bu durum kişinin motivasyonunu güçlendirir. Böylece isteği doğrultusunda daha fazla çaba gösterir, büyük bir gayretle hedefi doğrultusunda adımlar atar. Duanın kişiye umut vermesi açısından terapiye büyük ölçüde etkisi olur (Doğan & Özcan, 2022).

Bireyin Allah ile olan ilişkisinde korku ve ümit arasında dengede olması gerekmektedir. Dua ederken birey korku ve ümit hisleri içerisinde. Terapide psikoterapistler Allah'a hangi duygu durumunda olunursa olunsun sınımlanabileceğini ve yine Allah'a karşı bireyin hissettiği tüm duyguları duayla ifade edebileceğini danışana açıklayabilir. Birey kendi gücünün sınırlarının farkında olup güç yetiremeyeceği durumlarda ciddi ümitsizlik, depresyon hatta intihar gibi durumlara düşebilir (Holat vd., 1994). Bu durumda ise gücü sınırsız olan bir varlıktan destek isteyebilmek büyük bir rahatlama sağlayabilir.

Danışanın ihtiyacı olacağı kadar Allah'ın sıfatlarına çok kısa değinilebilir. Semi sıfatı, onun her şeyi işittiği anlamına gelir ve mucip sıfatıyla dua edenin duasını cevapsız bırakmadığı dile

getirilebilir. Rahman sıfatı, kuluna merhamet ettiğini gösterir. Allah'ın Mucib ismi dua eden kullarına tahsis edilmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Rabbimiz isimlerinden birini yalnızca dua eden kullarına tahsis etmiştir ve mutlaka onların dualarına icabet edeceğini söylemiştir (Hud, 11/61). Bu şekilde danışana ihtiyacı dâhilinde manevi açıdan bilgi verilebilir. Yine Allah'ın "Kârip" ismi vardır. Buda yakın anlamına gelmektedir Allah kullarına yakındır özellikle de dua eden kullarını iştir onlara merhamet eder ve onların dualarına icabet eder. Allah kendisine yönelen kuluna daha yakındır. Bu bilgiler danışana ümitsizlik durumunda muazzam ümit verebilir onlar için teselli kaynağı olabilir. Bu sebeple danışanın bu bilgiler doğrultusunda bilgilendirilmesi duayı psikolojik bir güç kaynağına çevirebilir (Ağılkaya Şahin, 2020).

6.2. Bağlanma ve Güven

Dua, bireyin Allah'a duyduğu güvenin ve O'na bağlılığının bir ifadesidir. 'Duanın Ruh Sağlığına Etkisi' başlığı altında ele alınan araştırmada, katılımcılar ettikleri duanın kabul edildiğine inanarak dua ettiklerinde Allah'a yakın hissettiklerini, dualarının kabul edilmemesi halinde ise kendilerinin göremediği bir hayır olduğunu düşünmektedirler (Pınar, 2013). Allah ile iletişim aracı olan dua, kulun Rabbi ile iletişime geçme ihtiyacını karşılamakta ve bireyin hissettiği huzursuzluk durumunun çözülmesini, bireyde huzur ve güven hissinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dua eden kişi Allah'ın kendisini her zaman, her yerde duyduğunu ve gördüğünü düşünür; kendisini koruduğuna inanır (Jankowski & Sandage, 2011). Fakat bu Allah'ın her durumda kulunu kurtarmasını zorunlu kılmaz, bu sebeple psikoterapi de bu tür söylemlere dikkat edilmelidir. Danışanın inancı güçlendirilebilir fakat terapist böyle bir inancı aşılammalıdır. Çünkü yaşantısı doğrultusunda özellikle de travmatik yaşantılarda danışan itirazda bulunabilir. Bu sebeple de danışanın öncelikle inancı anlaşılmalıdır sonra ise danışanın olumsuzlukları dikkatle olumluya çevrilmelidir. Tevekkül kavramının da burada önemi büyüktür. Kul elinden geleni yaptıktan sonra belli bir şeyi istemede ısrar etmektense Allah'ın iradesine ve merhametine güvenerek Allah tarafından belirlenen neticeye ulaşmak için dua etmek, danışan için daha faydalı olabilir. Danışana şu şekilde tavsiyede bulunulabilir: 'Her şey sanki sana bağıymış diye düşünerek çalışmalı ve yine her şey Allah'a bağıymış diye düşünerek dua etmelisin.' Psikoterapistler tarafından özellikle tevekkül ve dua arasındaki ilişki dikkate alınabilir (Eryılmaz & Ünal, 2020).

6.3. Benlik Değeri ve Kendini Gerçekleştirme

Dua aracılığıyla kul ve Yaratıcı arasında özel bir ilişki kurulur. Kişi bu ilişki ile muhatap alındığını, duyulduğunu ve anlaşıldığını düşünür. Dua yalnızca Yaratana bir sesleniş değildir, bireyin kendi sınırlarını da keşfetmesini sağlar. Dua, Yaratanın yardımına inanarak teslimiyet halinde olunmasını sağlar. Bu durum ise kişide benlik duygusunun gelişmesine katkı sağlar (Ayten, 2014).

Kişide oluşan psikolojik sıkıntıların başında anlaşılammama duygusu gelmektedir. Bu bağlamda kendisini anlayan bir varlığın var olduğunu bilmek kişiyi psikolojik açıdan rahatlatır. Psikoterapist tarafından gösterilen empati, saygı, koşulsuz kabul, sevgi gibi tutumların terapiye katkısı dışında ayrıca bütün bunların Allah tarafından kendisine koşulsuz olarak sağlandığını bilmek, bireyde benlik değerini ciddi ölçüde etkileyecektir. Dua sırasında Allah ile kurulan bu özel ilişki bireyin mahrem konularında dahi Allah'a yönelmesine ve yalnızlık, çaresizlik, terk edilmişlik duygularına çare olabilir. Birey, yargılanma endişesi taşıyarak başkalarına açamadığı düşünceleri ve duyguları dua ile Yaratıcısına itiraf edebilir. Dua direkt en üst merci olan Allah'a iletildiği, Allah tarafından da koşulsuz kabul gördüğü için bireyde zarar gören benlik algısı yüceltilebilir. Yine aynı zamanda bireyin kendini gerçekleştirebilmesi için zayıflığının ve

güçsüzlüğünün farkında olması gerekmektedir. Kendinin farkında olmayan birey, bulunduğu olumsuz durumlardan kurtulabilmek için öncelikle kendini tanıması durumunu algılaması gerekir. Psikoterapist tarafından dua ile danışanın zayıflıklarını ve yetersizliklerini algılamasına yardımcı olunur ve bunların giderilmesi için Allah'tan yardım talebinde bulunması konusunu ele alarak durumu eylemleri ile desteklemesini danışana tavsiye edebilir (Cömert, 2021).

6.4. Başa Çıkma

Din psikolojisi alanında yapılan temel araştırmalardan biri olan dini başa çıkma, bireyin hayatında karşılaştığı zorlukların üstesinden gelme konusunda, dini motiflerin olumlu ve olumsuz sonuçlar doğuracağını ortaya koymuştur. Dini başa çıkmanın olumsuz sonuçlarına örnek vermek gerekirse; kaygı, Allah'tan ümidi kesmek, olayların Allah tarafından gelen bir ceza olduğunun düşünülmesi şeklindedir. Başa çıkmanın olumlu sonuçlarında ise olumlu güdümler yapılır. Örneğin; Allah'a sığınma, dua etme olayları, hayra yorma şeklindedir (Hatun vd., 2016). Olumlu başa çıkmanın başında dua gelir. İnsanın Yaratıcının yardımıyla problemleri aşabileceğini düşünerek dua etmesi bireye başa çıkma sürecinde destek sağlayabilir (Ayten & Sağır, 2015).

İşbirlikçi yaklaşıma göre, kişi eylemlerinden kendisi sorumludur fakat çözüm için eylemde bulunmasına rağmen Allah'tan yardım ve destek bekler. Birey tevekkül etmeden önce kendi üzerine düşeni yapar daha sonra ise Allah'a havale eder. Bu şekilde birey hem sözlü dua hem fiili dua hem de tevekkülü bir arada kullanarak başa çıkma yöntemini en ideal şekilde yönetmiş olur (Ağılkaya Şahin, 2020).

Duanın hayatı anlamlandırmada, yaşam enerjisi vermede, moral motivasyonu artırmada sebepsiz ağlamaların giderilmesinde, negatif düşüncelerin pozitif çevrilmesinde büyük oranda katkısı olduğu kanıtlanmıştır. Genellikle travmatik olaylarda veya kriz durumlarında ortaya çıkan ilk tepki duadır. Yaşamın kritik dönemlerinde de duanın olumlu etkileri vardır. Çünkü dua insana bir güç kaynağı oluşturur. İyimser tutum, meditasyon gibi faaliyetler başa çıkma yöntemi olarak başvurulan bir durumdur (Szcześniak vd., 2020). Psikoterapist, danışanı kamusal faaliyetlere (örneğin dini hizmetlere katılım) teşvik edebilir (Gall & Guirguis-Younger, 2013). Danışana duanın başa çıkma yöntemi olarak faydalarını anlatmaktan ziyade onu dua etmeye teşvik edebilir veya teklifte bulunabilir. Danışan tarafından uygulandıktan sonra sonuçları tartışılabilir, dua ile ilgili ayetler paylaşılabilir. Neler için dua edilebileceğinden ve duanın nasıl yapılabileceğinden bahsedilebilir (Karakaş & Koç, 2014).

6.5. Katarsis

'Katharsis' kavramı Türkçe'ye 'arınma' olarak çevrilmiş ve Grekçe'sinde olduğu gibi temizleme/temizlenme, paklaşma, saflaşma anlamlarını içermektedir (Can, 2006). Bu çalışmada ise katarsis kavramı, bireyin dua ile kendini Yaratıcısına açma sürecinde yaşadığı duygu boşalımı yoluyla rahatlamasını ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

Psikoterapide kullanılan serbest konuşma tekniğindeki gibi dua, duyguların ve düşüncelerin düzenlenmesinde, duygusal boşalımda bir katarsis rolü üstlenebilir. Bağlanma teorisine göre dua, varlığı güven veren Allah'ın ihtiyaç duyulduğu her an mevcut olduğunun bilinmesinin bireyin kronik korkuya ve endişeye kapılma riskini düşürme rolü oynar. Başa çıkma teorisi de duanın kişinin stresli hayat olaylarıyla baş edebilmesinde önemli bir rol oynadığını savunur. Dua eden kişi problemi Tanrı'ya havale eder. Böylece bilişsel olarak olayı yeniden değerlendirmek ve çözüm yollarını değerlendirebilmek için bir mola vermiş olur. Mola sonrası dinî değerlerle uyumlu bir çözümün ortaya çıkması büyük bir olasılıktır. Ayrıca dua gelecek yönelimli umut

duygusu da taşır. Teslimiyet, kontrolümüz dışındaki hayat olayları üzerinde kontrol sağlamaya çalışırken beyhude enerji harcayarak yıpranmamızı da engeller (Baş, 2017). Bir başka ifade ile psikoterapide danışan, özellikle de onaylayıcı bir terapistle, sesli bir şekilde konuştuğunda duygu ve düşünceleri aydınlığa kavuşur ve düzenlenir. Böylece danışan duygusal bir rahatlama yaşar. Benzer şekilde dua da içten içe konuşan kişinin kendi kendini dinleyerek duygu ve düşüncelerini aydınlığa kavuşturmasına yardım eder (Kula, 2020).

7. SONUÇ

Duada Allah'a güven ve teslimiyet üst seviyededir. Birey Allah'tan yardım geleceğine inanarak ümitle dua eder. Allah'a edilen bu duaların içeriği birbirinden farklıdır; kimisi kişisel istekler için, kimisi şükür için, kimisi şefaatte bulunulması için, kimisi aciziyetini itiraf için, kimisi ise bağışlanmak için dua eder. Duanın türleri düşünüldüğünde dua, insan psikolojisini derinden etkileyen hususları barındırır. Duanın insan psikolojisini etkileyen yönleri dikkate alındığında manevi danışmanlık ve rehberlik alanında etkili şekilde kullanılabilmesi düşünülmektedir. Özellikle; başa çıkma, katarsis, benlik değeri ve kendini gerçekleştirme, güven ve bağlanma, ümitlenme ve umut şeklinde insanları derinden etkileyen konularda duadan yararlanmak mümkündür.

Hayatın merkezinde bulunan dua Allah'la iletişim ve sevgi kurma konusunda köprü görevi görmektedir. Bu iletişim vasıtasıyla Allah'la kurduğumuz ilişkide dua, ruhen, zihnen ve kalben huzur bulmamızı sağlamaktadır. Kalben huzuru bulmak için birey dua ettiğinde kalbini samimiyetle Allah'a açarak isteğini dilden öteye geçip kabullenmiş, razı bir kalbe ve zihne sahip olması gerekir. Kişi gerçek anlamda tevekkül etmeyi başarabilir ve Allah'a teslim olup güvenebilirse endişe, stres gibi durumlardan korunup zihnen ve ruhen huzur bulabilir. Dua insana tevazulu olmayı da öğretir. Tevazu sahibi birey boyun eğmeyi öğrenir, düzeltmeyeceği zorluklar karşısında durumu kavrayıp teslim olabilir. Böylece ruhen ve psikolojik açıdan içinden çıkılmaz bunaltı durumunun önüne geçilebilir. Tevazu bireyi kibirden korur. Kibir dolayısıyla kendini üstün gören kişi Allah'ın büyüklüğünü fark edemeyerek dua edemez. Bu sebeple duanın manevi terapik etkisini ruhen de zihnen de kalben de hissedemez (Sayın, 2020, s. 13-19).

Dua etmek bireye günlük hayattaki sıkıntı ve sorunların içerisinde kısa süreliğine rahatlama ve ferahlık sağlar, böylece zihinsel bir temizlenme meydana gelir. Sıkıntıları geride bırakabilen birey zihnen boşalma yaşar. Kişi dua etmeye devam ettiğinde kısa süreliğine de olsa zihin sağlığına zarar veren düşüncelerden uzaklaşabilmektedir. Dua etmek bireyin mevcut durumuna psikolojik açıdan olumlu yönde bakış kazandırırken zorluklarla mücadele edebilme kabiliyetini de destekler. Durumu yeniden yorumlama kabiliyeti sağlamasından dolayı başa çıkma yöntemi olarak kabul görebilir. Kişinin duygularını fark etmesini sağlar. Dua ile kişi yalnız olmadığını bilir, gelecek kaygısı azalır, karamsar bakış açısına iyi beklentiler eşlik eder. Bahsedilen bu sebeplerden dolayı dua, rehabilitasyon teknikleri arasında sayılabilmektedir (Keskinöğlü & Ekşi, 2019).

Terapide duanın kullanılması konusu; kimi psikologlar tarafından makul kabul edilirken, kimi psikologlar tarafından terapiye ilave olarak eklenebileceğini, kimi psikologlar ise bu duruma tamamen karşı olduğunu söylemiştir. Dua ile insanın derinliklerine dokunulabilir ve terapi farklı bir yöne çekilebilir. Bu sebeple kimi yazarlar terapide danışan ve danışmanın dua etmesini olumlu karşılarlarken kimileri ise mesafe kuralının ihlal edilebileceğinden dolayı danışmanla danışanın birlikte dua etmesini önermez. Dua beklentisi olan danışanlarla yapılan terapilerde danışman tarafından dua edildiğinde terapötik ilişki güçlenir.

Yapılan çalışmalar, maneviyatın psikolojik sağlamlığı artırdığını (Acar & Han, 2022), dinin psikolojik ve psikoterapik etkilerine odaklanarak, bireylerde sıkıntı ve korku durumlarında duanın sığınak görevi gördüğünü; kaygılı, üzüntülü, stresli durumlarda suçluluk günahkârlık, duygusunun giderilmesinde büyük etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır (Baş, 2017).

Tıp alanında ve psikiyatri alanında yapılan pek çok çalışmada dua ederken beyinde ve bedende değişimlerin ve hareketlerin meydana geldiği saptanmıştır. Bireylerin yalnızca kendilerine değil, başkaları için yaptıkları duanın da tıbbi etkileri üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Yine yapılan çalışmalar sonucunda duanın, psikolojik ve psikoterapötik açıdan etkileri olduğu kanıtlanmıştır (Jantos & Kiat, 2007). Davranışçı ekole göre dua, davranış değişikliği için bir araç ve bir pekiştiricidir (Kara, 2019). Bilişsel ekole göre dua etmek, yanlış inançların ve zihinsel sürecin yeniden düzenlenmesinde bir araçtır. Varoluşçu ekole göre; ölüm, yalnızlık, anlam arayışı gibi varoluşsal sorunlar yansımalarını duada bulur (Dilan & Kayıklık, 2022).

Araştırmacılar, genelde ibadetlerin, özelde ise duanın tedavi sürecindeki terapötik etkisine dikkat çekmişlerdir. Wilson, duanın düşünme şeklini değiştirdiğini ve zihinsel değişimler için duanın bir araç olabileceğini ifade etmiştir. Dua insana sadece bilişsel açıdan etki etmez aynı zamanda bireye zarar veren duygulardan arınmasına da katkı sağladığını hastaların dua ettiklerinde rahatladıklarını terapi sürecinin ve hastanın iyileşme sürecinin dua ile hızlandığını ifade ederek duanın terapi sürecine etkisini ortaya koymuştur (Şahin, 2018).

KAYNAKÇA

- Aagyle, M. (2006). İbadet ve dua (M. Koç, Çev.). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(21), 317-338.
- Acar, F., & Han, B. (2022). Covid-19 salgını döneminde liseli öğrencilerin psikolojik sağlamlık ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişki. *Siirt Eğitim Dergisi*, 2(2), 92-114.
- Ağılkaya Şahin, Z. (2020). *Psikoloji ve psikoterapide din* (1. bs). Çamlıca Yayınları.
- Atay, H. (1997). Nefis. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(3-4).
- Ateş, N. E. (2019). Dua ve dinî başa çıkma: Şehit aileleri, gaziler ve gazi aileleri örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 35-64.
- Aydın, M. Z. (2004). Duanın önemi. *Diyanet Aylık Dergi*, 166, 14-15.
- Aydüz, D. (2022). Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen mü'minlerin örnek duâları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 106-117.
- Ayten, A. (2014). Kendini gerçekleştirme ve dindarlık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 185-204.
- Ayten, A., & Sağır, Z. (2015). Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 5-18.
- Baş, S. (2017). Manevi danışmanlıkta duanın bir destekleme metodu olarak kullanımı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(52), 161-198.
- Can, H. (2006). Aristoteles'te katharsis kavramı. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 63-70.
- Ceyhan, M. A. (2018). Allah-İnsan iletişimi açısından vahiy. *Kader*, 16(2), 347-372.
- Cilacı, O. (1994). Dua. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 529-530). TDV Yayınları.

- Coşkun, B., & Taycan, O. (2020). Ruh sağlığını güçlendirme: kavramlar, kanıtlar, uygulamalar özet rapor (O. Taycan, G. Erzin, P. Çelikkıran, & A. B. Yaşar, Çev.). TPD Yayınları.
- Cömert, C. F. (2021). Kendini gerçekleştirme bağlamında Kur'an'da umut. *Journal of Analytic Divinity*, 5(1), 111-128.
- Dilan, H., & Kayıklık, H. (2022). Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi tekniği. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 6, 39-66.
- Doğan, M., & Özcan, Z. (2022). Gençlerin inanç eğilimlerinin anlaşılması bağlamında dua ibadeti. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1044-1076.
- Dölek, H. (2000). Ontolojik delilin oluşumunda Aristocu ve Yeni-Eflatuncu fikirlerin etkisi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 587-596.
- Dündar, M. (2018). Farklı yaş gruplarında dua ve din eğitimi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(20), 455-480.
- Ertuğrul, R. (2015). Kur'an'da fiilî dua. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 896-921.
- Eryılmaz, F. N., & Ünal, S. (2020). İdeal bağlanma figürü olarak Allah. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52, 67-103.
- Gall, T. L., & Guirguis-Younger, M. (2013). Religious and spiritual coping: Current theory and research. İçinde K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (Ed.), *APA handbook of psychology, religion, and spirituality (Vol 1): Context, theory, and research* (ss. 349-364). American Psychological Association.
- Hatun, O., Yavuz-Birben, F., İnce, Z., & Kalkan-Yeni, G. (2016). The ticket to heaven: A spiritual resource for coping with disability. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 209-235.
- Holat, H., Bitlis, V., Dilbaz, N., Tüzer, T., & Bayam, G. (1994). İntihar girişimlerinde ümitsizlik ve depresyon. *Kriz Dergisi*, 2(2), 320-322.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, 7(1), 209-240.
- İder, S. (2022). İbadet ve ruh sağlığı ilişkisi yönüyle ibadet eğitimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 20.
- Jankowski, P. J., & Sandage, S. J. (2011). Meditative prayer, hope, adult attachment, and forgiveness: A proposed model. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3, 115-131.
- Jantos, M., & Kiat, H. (2007). Prayer as medicine: How much have we learned? *Medical Journal of Australia*, 186(10), 51-53.
- Kara, E. (2019). Dini inancın bilişsel davranışçı terapiye entegrasyonu. *Dini Araştırmalar*, 22(55), 159-180.
- Karakaş, A., & Koç, M. (2014). Stresle başa çıkma ve dini başa çıkma yöntemleri arasındaki ilişki: Çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 610-631.
- Karakaya, M. M. (2021). Meal okumanın mahiyeti. *Diyanet İlmi Dergi*, 57(1), 53-74.
- Kasapoğlu, A. (2010). Kur'an'a göre inkâr ve bunalım inkârcılığın ruh sağlığına olumsuz etkileri. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 28-37.
- Keskinoğlu, M. Ş., & Ekşi, H. (2019). Islamic spiritual counseling techniques. *Spiritual Psychology and Counseling*, 4(3), 333-350.
- Koç, M. (2003). Ergenlik döneminde dua ve ibadet psikolojisi üzerine teorik bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 373-398.

- Kula, N. (2020). Manevi danışmanlık açısından Fatıha suresinin psikolojik analizi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, 135-158.
- Özcan, E. (2019). Sosyal bütünleşme ve dua [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Parladır, S. (1994). Dua. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 530-535). TDV Yayınları.
- Pazarlı, O. (1968). *Din psikolojisi* (1. bs). Remzi Kitabevi.
- Pınar, Z. (2013). Duanın ruh sağlığı üzerindeki etkileri: Sivas Şarkışla ilçesi örneği [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi].
- Polat, E. (2015). Felak ve Nas sureleri bağlamında sihir mefhûmu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 203-220.
- Sayın, E. (2020). *Dua terapisi* (1. bs). Hayykitap.
- Shadkam, Z., Kydyrbayeva, U., & Tuyakbayev, O. (2023). Orta Asya halk hekimliğinde dua, vird ve zikir. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 106, 43-63.
- Szczęśniak, M., Kroplewski, Z., & Szałachowski, R. (2020). The mediating effect of coping strategies on religious/spiritual struggles and life satisfaction. *Religions*, 11(4), 195-211.
- Şahin, Z. A. (2018). Din ve psikoloji arasındaki uçurum gerçekten ne kadar derin? Psikoterapilerdeki dini izler. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(3), 1607-1632.
- Türk, E. (2015). Din eğitimi açısından çocukluk döneminde dua kavramının önemi. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 445-471.
- Utma, S. (2019). Bilgi çağında iletişim olgusu ve "iletişimsizlik" becerisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 263-274.
- Yılmaz, A. (2011). Kur'an'daki peygamber dualarının psiko-sosyal analizi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 51-80.
- World Health Organization. (2001). *Strengthening mental health promotion*. Geneva, World Health Organization.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır. Gösterdikleri ilgi ve emekten dolayı Dicle Akademi Dergisi Editörlerine ve katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Etik Kurul İzni: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

EXTENDED ABSTRACT

The prayer, which is an intermediary and private communication between the servant and Allah, signifies the servant's turning towards his Lord by imploring Him and addressing Him (Türk,

2015). In prayer, individuals can turn to Allah both verbally and through their actions. Through prayer, individuals can turn to Allah in every matter, seek His help, and call upon Him (Ertuğrul, 2015). In His noble book, which He sent to us through His Prophet, Allah has conveyed to us how His servants should pray, the importance of prayer, whether Allah will accept our prayers, who can pray, and much more information about prayer. He has conveyed that the sincerity of the individual is the main purpose of prayer. Additionally, He has conveyed to us that our purpose of creation is worship, and the essence of worship is prayer (Aydüz, 2022).

In addition to its many positive effects on individuals, prayer also has significant effects on mental health. Due to its effects in the field of mental health, it contributes to coping with psychological problems, especially in terms of increasing motivation, particularly in the field of spiritual counseling and guidance. It enhances the individual's sense of self. It increases the sense of trust and hope in the individual. By providing emotional release, it allows emotions to come to the surface (İder, 2022). According to research, adding prayer to the treatment process of physically manifested illnesses has been found to have positive effects in terms of providing a psychological support base for individuals, reducing the negative impact of the illness on the individual, and accelerating recovery (Shadkam et al., 2023).

This study ventures into the profound dimensions of prayer within the intricate tapestry of spiritual counseling and guidance, unraveling its nuanced contributions to individual well-being and beyond. Beyond its surface-level impacts on mental tranquility, prayer operates as a transformative force, permeating through the depths of one's being to foster a profound sense of inner harmony and resilience.

The essence of prayer lies in its ability to transcend the boundaries of the material world, facilitating a profound connection with the divine. In this sacred exchange, individuals find sanctuary amidst life's tumult, drawing strength from the wellspring of faith and surrendering their burdens to a higher power. Through this surrender, individuals cultivate a profound sense of trust and surrender, recognizing that they are part of a larger cosmic tapestry guided by divine providence.

Moreover, prayer serves as a catalyst for personal growth and self-discovery, inviting individuals to embark on a journey of introspection and spiritual refinement. As they engage in the sacred act of supplication, individuals confront their innermost fears and aspirations, forging a deeper understanding of themselves and their place in the world. In this process of self-discovery, prayer becomes a vehicle for inner transformation, empowering individuals to transcend their limitations and embrace their highest potential.

Furthermore, the intersection of religious wisdom with contemporary psychological insights offers a fertile ground for understanding the profound impact of prayer on human flourishing. By drawing upon the timeless teachings of the Qur'an and other sacred texts, this study illuminates the universal principles underlying prayer and its relevance to the human condition. Through this synthesis of ancient wisdom and modern science, we gain a deeper appreciation for the enduring power of prayer to heal, inspire, and uplift the human spirit.

In the realm of spiritual counseling and guidance, prayer emerges as a cornerstone of therapeutic practice, offering a sacred space for individuals to explore their innermost thoughts and emotions. As individuals navigate the complexities of life's challenges, prayer serves as a source of solace and guidance, providing them with the strength and clarity needed to navigate life's journey with grace and resilience.

In essence, this study invites us to contemplate the profound mysteries of prayer and its transformative potential to uplift the human spirit and illuminate the path towards inner peace and fulfillment. As we embark on this journey of self-discovery and spiritual awakening, may we find solace in the timeless wisdom of prayer and the boundless grace of the divine.

İLİŞKİLERDE NARSİSİZMİN YIKICI ETKİSİ: MON ROI FİLM OKUMASI

THE DESTRUCTIVE IMPACT OF NARCISSISM IN RELATIONSHIPS: A READING OF "MON ROI"

 Esra DEMİRCİ¹

¹ **Sorumlu Yazar:** Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İletişim Fakültesi, e-mail: esraaksoydem@gmail.com, esraaksoy@beun.edu.tr

Received / Alınma: 01.10.2024

Accepted / Kabul: 28.10.2024

ÖZET

Aile içi iletişim, bireylerin sosyal gelişiminde ve kişilerarası iletişim becerilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Aile, bireylerin ilk sosyal ortamını oluşturmakta ve burada edinilen iletişim becerileri, daha geniş sosyal ilişkilere yansımaktadır. Bireyin doğumuyla birlikte kurmuş olduğu ilişki türleri ilerleyen yaşamındaki ilişkileri üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiye maruz kalmaktadır. Bu bağlamda incelenen film çerçevesinde narsizmin bireyler üzerindeki etkisi yıkıcı olarak görülmektedir. Manipülasyona uğrayan tarafın ilişkiden ayrılmakta zorlandığı görülmektedir. Çeşitli psikolojik savaşlar sonrasında iyileşmeye başladığı anlaşılmaktadır. "Mon Roi" filminde narsizmin, çiftler ve onların hayatlarının üzerindeki tesirini etkileyici bir şekilde ortaya koyulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, bireylerin, narsizmin etkisi ile ilişkilerdeki maruz kaldıkları manipülasyonun çeşitlerini ortaya koymaktır. *Mon Roi*, Maiwenn tarafından yönetilen bir film olup, narsizmin bireyler arası ilişkilerdeki yıkıcı etkilerini derinlemesine ele almaktadır. Film, Tony adlı karakterin, Georgio ile olan karmaşık ve toksik ilişkisini merkezine almaktadır. Georgio, karizmatik ve çekici bir kişilik sergileyerek Tony'yi kendine çekerken, zamanla narsistik davranışlarıyla bu ilişkiyi zorlaştırmaktadır.

Georgio'nun manipülatif tavırları, Tony'nin kendine olan güvenini azaltmakta ve onu duygusal olarak bağımlı hale getirmektedir. Film, narsizmin, bireylerin psikolojik sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini gösterirken, Tony'nin rehabilitasyon sürecinde yaşadığı dönüşümü ve kendini yeniden keşfetme çabasını da vurgulamaktadır. Bu bağlamda, filmdeki karakter gelişimleri, izleyiciye narsistik ilişkilerin yıkıcılığını ve kurtulmanın zorluklarını deneyimletmektedir.

Sonuç olarak, *Mon Roi*, narsizmin bireyler üzerindeki etkilerini ve toksik ilişkilerin dinamiklerini başarılı bir şekilde yansıtan bir yapımla dikkat çekmektedir. Film, izleyiciyi aşkın karmaşıklığı ve bireysel iyileşme süreci üzerine düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Narsizim, İlişki Türleri, Mon Roi, Kişilerarası İletişim, Aile içi İletişim.

ABSTRACT

Communication within the family plays a vital role in individuals' social development and interpersonal communication skills. As the first social environment of individuals, the family shapes early communication skills which are then reflected in broader social relationships. The types of relationships that an individual forms from birth have a positive or negative impact on his/her relationships in later life. In this context, the impact of narcissism on individuals is portrayed as destructive in the movie analysed. It is obvious that the manipulated party struggles to leave the relationship but begins to recover after various psychological battles. The movie "Mon Roi" powerfully reveals the impact of narcissism on couples and their lives.

This study aims to reveal the types of manipulation individuals experience in relationships affected by narcissism. *Mon Roi*, a film directed by Maiwenn, delves deeply into the destructive effects of narcissism on interpersonal relationships. The film centres on Tony and his complex, toxic relationship with Georgio. While Georgio initially attracts Tony with his charismatic and charming personality, he gradually undermines the relationship through his narcissistic behaviour.

Georgio's manipulative behaviour reduces Tony's confidence and makes him emotionally dependent. While the film illustrates the adverse effects of narcissism on individuals' psychological health of, it also highlights Tony's transformation during rehabilitation and his efforts to rediscover himself. In this context, the character developments in the movie allow the audience experience the destructiveness of narcissistic relationships and the challenges of recovery.

In conclusion, *Mon Roi* stands out as a production that effectively reflects the impact of narcissism on individuals and the dynamics of toxic relationships. The movie prompts the audience to reflect on the complexity of love and the journey of personal healing.

Keywords: Narcissism, Relationship Types, *Mon Roi*, Interpersonal Communication, Family Communication.

1. GİRİŞ

İnsan tarihinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan görüşler bize göstermiştir ki kişilerarası iletişim bireylerin hayat gelişimi ve konforu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Gürüz & Eğinli, 2017). Farklı ilişki türleri; romantik ilişkiler, aile ilişkileri, arkadaşlıklar ve iş ilişkileri bireyin kimlik gelişimi, sosyal bağları ve duygusal sağlığı üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu bağlamda, psikanalitik teori ilişkilerin dinamiklerini derinlemesine anlamak için güçlü araçlar sunmaktadır. Psikanalitik teoride bahsedildiği gibi, bağ kurma ihtiyacının ilk çocukluk döneminde giderilmesinin oranı yetişkinlik döneminde bireyin olumlu ya da olumsuz eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Freud, 1930). Bireyin bilinçdışı arzuları, insan ilişkileri, geçmişteki deneyimleri ve en önemlisi erken çocukluk dönemindeki ilişkileri üzerinden şekillendirilmektedir. Freud, bireyin ilk ilişki deneyimlerinin özellikle annesi ve babası ile kurmuş olduğu ilişkinin, kişinin sonraki yaşamındaki ilişki biçimlerini etkilediğini ileri sürmüştür (Freud, 1915). Freud, çocuklukta ebeveynlerle yaşanan duygusal deneyimler, bilinçdışına itilen ve bu bastırılmış duyguların çocuklukta bağlanma şekillerimizin gelecekteki ilişkilerimizin kalitesi, psikolojik ve fiziksel iyilik halimiz ile bağlantılı olduğunu ifade etmektedir (Feeney & Noller, 1990; Kerns vd., 1996; Sroufe, 2005). Bu nedenle, bireyin romantik, arkadaşlık ya da iş ilişkilerinde yaşadığı zorluklar, bilinçdışında yatan çözülmemiş çocukluk çatışmalarının ortaya çıkış biçimi olabilir. Bu bağlamda “Mon Roi” filmi narsistik kişilik özelliğinin yönleri üzerinden ele alınacak çalışmada “Lovebombing (Aşırı Sevgi Gösterisi ile Kontrol), Gaslighting (Gerçeklik Algısının Sarsılması) Triangulation (İlişkiye Üçüncü Bir Kişiyi Dâhil Etme), Devaluation (İdealizasyonun Ardından Gelen Aşağılama), Silent Treatment (Duygusal Ceza Aracı Olarak Sessizlik)” temaları çerçevesinde yorumlanacaktır.

2. İLİŞKİ TÜRLERİ

Erken çocukluk döneminde kurulan ilişki temsilleri, bireyin hayatlarının ilerleyen dönemlerinde içsel dünyalarında derin izler bıraktığı düşünülmektedir (Klein, 1932). İlişkilerde yaşanan bilinçdışı dinamikler, yalnızca bireyin içsel dünyasıyla değil, aynı zamanda ilişki türleriyle de şekillenir. Romantik ilişkiler, tutku, bağlılık ve yakınlık gibi temel bileşenler etrafında gelişir (Sternberg, 1986). Bu tür ilişkiler, bireylerin hem duygusal hem de psikolojik anlamda gelişimlerine katkı sağlar. Aile ilişkileri ise sosyalizasyon sürecinde merkezi bir rol oynar ve bireyin bağlanma stillerini belirler (Bowlby, 1969). Güvenli bağlanma deneyimi, bireyin ileride sağlıklı ilişkiler kurmasına olanak tanırken, güvensiz bağlanma, bağımlılık ve kaygı gibi sorunlara neden olabilir (Ainsworth, 1979). Arkadaşlık ve iş ilişkileri de bireylerin sosyal ağları ve destek sistemleri açısından kritik rolü bulunmaktadır.

Bireyin sosyal hayatı üzerinde etkisi olan erken dönem deneyimlerinin patolojik sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçlardan biri de narsistik kişilik bozukluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Narsistik kişilik özellikleri, ilişkilerin nasıl şekillendiğini ve bireylerin bu ilişkilerde nasıl davrandığını anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Narsistik bireyler, ilişkilerde duygusal dengesizlik ve manipülasyon yaratırken, psikanalitik bakış açısı bu davranışların kökenlerine ışık tutmaktadır. Freud (1930), Klein (1932) ve Kohut (1977) gibi teorisyenlerin çalışmaları, narsistik bireylerin erken dönem ilişki deneyimlerinin, yetişkinlikteki ilişkilerine nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Narsisizm ve psikanalitik dinamikler, bireyin hem kendi iç dünyası hem de başkalarıyla kurduğu ilişkiler üzerinde derin bir etkiye sahip olmaktadır. Bu bağlamda, sağlıklı ilişkiler kurabilmek için bireylerin yalnızca karşılıklı ihtiyaçları anlamaları değil, aynı zamanda geçmişte yaşadıkları ilişki temsillerini de gözden geçirmeleri gerekmektedir.

Freud'un geliştirdiği aktarım (transference) kavramı, bireyin geçmişteki önemli kişilerle olan ilişkilerinde yaşadığı duyguların, günümüzdeki ilişkilere taşındığını ifade etmektedir (Freud,

1912). Bir kişi geçmişte ebeveyniyle yaşadığı güvensizlik duygusunu, bir otorite figürüyle olan ilişkisine yansıtabilir. Bu fenomen, bireyin bilinçdışı şekilde eski duygusal deneyimlerini tekrar yaşamaya çalıştığını göstermektedir. Aynı şekilde, bireyler geçmiş ilişkilerde tatmin edilmemiş ihtiyaçlarını yeni ilişkilerde karşılamaya çalışabilir, bu da ilişkilerde tekrarlayan sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir.

Melanie Klein (1932)'a göre, özellikle erken dönem nesne ilişkileri üzerinden çocuklar, ilk ilişki deneyimlerini anneye kurmakta ve bu ilişki, çocuğun dış dünyayı nasıl algılayacağını belirlemektedir. Klein'in geliştirdiği nesne ilişkileri teorisi, bireyin içsel dünyasında, erken dönem ilişkilerin "içselleştirilmiş" temsillerini oluşturduğunu öne sürer. Bu temsiller, bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkilerde temel bir rol oynar. Eğer çocuk, erken dönemde güvenli bir ilişki deneyimlemişse, bu güven duygusu ilerideki ilişkilerine de yansiyacaktır. Aksi takdirde, birey güvensizlik ve kaygı dolu ilişkilere yönelebilir.

Psikanalitik teoriye göre, ilişkilerde yaşanan çatışmaların bir diğer önemli yönü, Freud'un geliştirdiği Oedipus kompleksi ile ilgilidir. Oedipus kompleksine göre, çocukluk döneminde ebeveynlerle yaşanan karmaşık duygusal çatışmaların, yetişkinlikteki ilişkileri nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Çocuklar karşı cinsten ebeveynine yönelik bilinçdışı bir cinsel arzu geliştirir, aynı cinsiyetten ebeveynini ise bir rakip olarak görürler. Bu çatışma, çocuk tarafından bastırılır, ancak yetişkinlikte bireyin romantik ilişkilerinde bilinçdışı düzeyde tekrar ortaya çıkabilir. Bu durum, bireyin partner seçiminde ya da ilişkilerde yaşadığı sorunlarda kendini gösterebilir (Freud, 1924).

Freud'un geliştirdiği bağlanma kuramı, bireyin ilk ilişkilerinde yaşadığı bağlanma deneyimlerinin, sonraki ilişkilerindeki bağlanma biçimlerini belirlediğini savunmaktadır. John Bowlby (1969) gibi daha sonraki kuramcılar tarafından da geliştirilen bu teoriye göre, bireylerin çocuklukta yaşadığı güvenli ya da güvensiz bağlanma deneyimleri, yetişkinlikteki ilişkilerde güven, yakınlık ve bağımsızlık konularında nasıl davrandıklarını etkilemektedir. Güvenli bağlanma yaşayan bireyler, yetişkinlikte daha sağlıklı ve dengeli ilişkiler kurma eğilimindeyken, güvensiz bağlanma deneyimi olanlar genellikle kaygılı ya da kaçınan ilişki biçimleri sergilerler.

İlişki türleri, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerde geniş kapsamda incelenen bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Başlıca ilişki türleri: romantik ilişkiler, aile ilişkileri, arkadaşlıklar, iş ilişkileri ve sosyal bağlar gibi çeşitli kategorilere ayrılmaktadır. Bu farklı ilişki türleri, bireylerin duygusal, sosyal ve hatta fiziksel sağlığı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Özellikle romantik ve yakın ilişkiler, bireylerin benlik algısını, mutluluk düzeyini ve yaşam doyumunu önemli ölçüde şekillendirmektedir (Reis & Rusbult, 2004). Her ilişki türünün dinamikleri farklı olduğu gibi, bu ilişkilerin kurulumunda, sürdürülmesinde ve sona ermesinde etkili olan faktörler de çeşitlilik göstermektedir.

Romantik ilişkiler, duygusal yakınlık, tutku ve bağlılık unsurlarını içeren özel ilişkilerdir. Sternberg'in (1986) Üçgen Aşk Teorisi, romantik ilişkileri üç temel bileşen üzerinden inceler: tutku, bağlılık ve yakınlık. Bu bileşenlerin farklı kombinasyonları, romantik ilişkinin doğasını belirlemektedir. Örneğin, sadece tutkuya dayanan bir ilişki, yüzeysel bir romantik çekim iken, tutku ve yakınlık olmadan sadece bağlılık unsuru olan ilişkiler daha çok bir ortaklık veya arkadaşlık ilişkisine benzeyebilir. Romantik ilişkilerin sağlıklı olması için bu üç bileşenin dengeli olması önemlidir. Ayrıca, romantik ilişkilerdeki duygusal destek ve güven duygusu, bireylerin genel ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Collins & Feeney, 2000).

Aile ilişkileri, bireylerin sosyalizasyon sürecinde önemli rol oynayan ilişkilerdir. Aile, bireylerin kimlik gelişimi, değerler ve normlar konusunda temel bir yapı taşıdır (Bowlby, 1969). Bağlanma teorisine göre, bireylerin çocukluk döneminde anne-baba veya bakım veren kişilerle kurduğu bağlar, ilerideki ilişkilerinde güvenli veya güvensiz bağlanma stillerinin gelişmesine neden olmaktadır (Ainsworth, 1979). Güvenli bağlanma, bireylerin diğer ilişkilerde de güvenli ve sağlıklı bağlar kurabilmesine olanak tanırken, güvensiz bağlanma, ilişkilerdeki bağımlılık, kaçınma veya kaygı gibi sorunlara yol açabilir. Aile ilişkileri, bireyin sosyal destek ağının da önemli bir parçasını oluşturur ve hayatın ilerleyen dönemlerinde duygusal dayanıklılık sağlamaktadır.

Arkadaşlık ilişkileri, bireylerin yaşamları boyunca süren, karşılıklı destek, samimiyet ve bağlılık üzerine kurulu ilişkilerdir. Bu ilişkiler, romantik ve aile ilişkilerinden farklı olarak genellikle gönüllü bir yapıya sahiptir ve bireylerin sosyal bağlantılarının temel unsurlarından biridir (Bukowski, Newcomb & Hartup, 1996). Arkadaşlıklar, bireylerin stresle başa çıkma yeteneklerini artırabilir, sosyal aidiyet duygusunu güçlendirebilir ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunabilir. Özellikle ergenlik ve genç yetişkinlik dönemlerinde arkadaşlık ilişkileri, kimlik oluşumu ve sosyal becerilerin gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır. Akademik çalışmalar, güçlü arkadaşlık bağlarının bireylerin hem psikolojik hem de fiziksel sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir (Hartup & Stevens, 1997).

İş ilişkileri, profesyonel ortamda kurulan ve genellikle daha yapılandırılmış, resmi bir niteliğe sahip olan ilişkilerdir. İş ilişkileri, bireylerin kariyer gelişimi, iş tatmini ve iş yerinde sosyal destek açısından önemli bir rol oynamaktadır (Ferris et al., 2009). İyi yönetilen iş ilişkileri, çalışanların üretkenliğini ve iş performansını artırabilirken, zayıf ilişkiler iş stresine ve tükenmişliğe yol açabilir. İş yerinde kurulan sosyal ağlar ve mentor-mentee ilişkileri, çalışanların iş hayatında daha hızlı ilerlemelerine ve daha güçlü bir kariyer yoluna sahip olmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, iş arkadaşları arasında kurulan güvene dayalı ilişkiler, ekip çalışmasını ve iş yerindeki uyumu olumlu yönde etkilemektedir (Granovetter, 1973).

Sosyal bağlar ve bireylerin topluluklarıyla kurdukları ilişkiler, onların toplum içindeki statülerini, kimliklerini ve aidiyet duygularını şekillendirir. Sosyal bağlar, bireylerin yalnızlık duygusunu azaltarak, daha geniş sosyal ağlara katılmalarına olanak tanımaktadır (Putnam, 2000). Bu ilişkiler, topluluk ve aidiyet duygusunu güçlendirir ve bireylerin daha geniş bir sosyal destek sistemine erişmelerini sağlar. Sosyal sermaye kavramı, bireylerin bu sosyal bağlar sayesinde elde ettikleri kaynakları ve avantajları ifade etmektedir (Bourdieu, 1986). Güçlü sosyal ağlara sahip bireyler, toplumsal entegrasyon süreçlerinde daha başarılı olabilir ve kriz anlarında daha dayanıklı bir yapıya sahip olurlar.

İlişkilerde narsistik karakter özellikleri, bireyin kendine yönelik aşırı hayranlık, başkalarına karşı empati eksikliği ve sürekli olarak onay arayışı gibi eğilimlerle kendini göstermektedir (Balcı & Gargalık, 2020). Narsisizm, klinik düzeyde bir kişilik bozukluğu olarak ele alındığında, "Narsistik Kişilik Bozukluğu (NKB)" ile tanımlanır ve bireyin ilişkilerinde sağlıklı bir denge kurmasını zorlaştırmaktadır (American Psychiatric Association, 2013). Narsisizmin patolojik ve nevrotik örüntüleri çerçevesinde narsistik bireyler, genellikle kendilerini üstün görür ve başkalarını manipüle ederek kendi çıkarlarını ön planda tutmaya çalışmaktadır. Bu eğilim, özellikle romantik ilişkilerde, partnerin duygusal ihtiyaçlarını göz ardı etmeye, tek taraflı ve dengesiz bir ilişki dinamiği yaratmaya neden olabilir (Campbell & Foster, 2002).

Narsistik bireylerin ilişkilere bakış açısı, genellikle kendi ihtiyaçlarının karşılanmasına odaklanmaktadır. Bu kişiler, partnerlerinden sürekli olarak onay, övgü ve hayranlık

beklemektedir. Partnerin bu beklentilere yanıt vermemesi durumunda, narsistik bireyler duygusal manipülasyon, küçümseme ve değersizleştirme gibi davranışlara başvurabilir (Kernberg, 1975). İlişkilerde narsistik bireylerin sergilediği bu tür davranışlar, partnerde duygusal tükenmişlik ve güvensizlik yaratabilir. Narsistik bireyler, genellikle empati eksikliği gösterdikleri için partnerlerinin duygusal ihtiyaçlarını fark etmekte zorlanır ve bu da ilişkinin dengesiz hale gelmesine yol açmaktadır.

Empati eksikliği, narsistik kişilik özelliklerinin belirleyici bir yönüdür. Narsistik bireyler, partnerlerinin duygusal durumlarını anlamakta ve duygusal destek sağlamakta zorlanır. Bu empati eksikliği, partnerin kendini yalnız ve duygusal olarak yetersiz hissetmesine neden olabilir (Watson, Biderman & Sawrie, 1994). Empati yoksunluğu, özellikle narsistik bireyin başkalarının ihtiyaçlarını ve sınırlarını dikkate almadan kendi isteklerini ön planda tutmasına yol açmaktadır. Bu da narsistik bireylerin ilişkilerinde partnerleriyle sağlıklı bir bağ kurmasını zorlaştırır, çünkü karşılıklı anlayış ve destek yerine, tek taraflı bir çıkar ilişkisi oluşmaktadır.

Romantik ilişkilerde manipülasyon teknikleri, partnerler arasında güç dengesizliğine ve duygusal istismara yol açan stratejik davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teknikler, bir partnerin diğerini kontrol etme, güç sahibi olma ya da isteklerine boyun eğdirmesi için kullanılan duygusal ve psikolojik yöntemleri içermektedir. Lovebombing (Aşırı Sevgi Gösterisi ile Kontrol) bu manipülatif taktiklerin en bilineni ve en çok zarar vereni olarak öne çıkar. Ancak diğer manipülasyon teknikleri de benzer şekilde ilişkilerin dengesini bozabilir.

Lovebombing: Aşırı Sevgi Gösterisi ile Kontrol, Lovebombing, bir partnerin ilişki başlangıcında diğerine aşırı sevgi, ilgi ve iltifat göstererek onu etkilemeye çalıştığı bir manipülasyon tekniğidir. Bu davranış, partnerin duygusal güvenliğini kazandıktan sonra bir kontrol ve bağımlılık aracı haline gelir. Narcissistic Abuse Survivor (Narsistik İstismardan Kurtulmak) adlı çalışmada belirtildiği üzere, lovebombing, narsistik bireylerin partnerlerini hızlıca kendilerine bağlamak ve ardından onları kontrol altına almak için kullandığı yaygın bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır (Raşi, 2024). Bu aşamada, manipülatif partner, duygusal ihtiyaçları aşırı şekilde karşılar ve karşı tarafın kendini özel hissetmesini sağlar; ancak zamanla bu ilgi kesilir ve partnerin bağımlılığı artmaktadır.

Gaslighting: Gerçeklik Algısının Sarsılması, Lovebombing sürecinden sonra sıklıkla kullanılan bir diğer manipülasyon tekniği gaslighting'dir. Gaslighting, partnerin gerçeklik algısını sorgulamak ve onu duygusal olarak zayıflatmak için yapılan bilinçli bir manipülasyondur. Bu teknik, partnerin kendi duygularını, düşüncelerini ve hatta hatıralarını sorgulamasına neden olur. Gaslighting, manipülatif bireyin partneri üzerinde psikolojik bir güç elde etmesini sağlar ve onun kendine olan güvenini zedelemektedir (Abramson, 2014). Örneğin, manipülatif partner, partnerinin şikâyet ettiği konuların "abartılı" veya "hayal ürünü" olduğunu iddia ederek, onun endişelerini küçümser ve partnerin duygusal desteğini yok eder.

Triangulation: İlişkiye Üçüncü Bir Kişiyi Dahil Etme, Triangulation, manipülasyonun bir başka sofistike türüdür ve üçüncü bir kişiyi ilişkiye dahil ederek partner üzerinde kontrol kurmayı hedefler. Bu üçüncü kişi bir arkadaş, eski sevgili ya da aile üyesi olabilir. Triangulation tekniği, manipülatif partnerin, diğer kişileri öne çıkararak partnerinin kendine olan güvenini ve ilişkideki konumunu sorgulamasına neden olur. Bu taktik, partnerin kendisini sürekli rekabet halinde hissetmesine ve manipülatif kişiye daha fazla bağlanmasına yol açar (Karpman, 1968). Manipülatör bu sayede kendi değersizlik duygularını kapatır ve partneri üzerinde psikolojik üstünlük kurar.

Devaluation: İdealizasyonun Ardından Gelen Aşağılama, İlişkilerde lovebombing'in etkileri geçtikten sonra, manipülatif birey partnerini aşağılama ve değersizleştirme sürecine başlar. Bu sürece "devaluation" adı verilir. İlk aşamada partnerini idealize eden manipülatör, zamanla onu küçümseyen, eleştiren ve hata arayan bir tutum sergiler. Narsistik kişilik bozukluğuna sahip bireylerde bu davranış yaygındır; çünkü bu kişiler, ilişkilerinde sürekli bir üstünlük kurma arayışındadırlar (Kernberg, 1975). Değer kaybı süreci, partnerin özgüvenini ciddi şekilde zedeler ve onu manipülatif partnerin onayına bağımlı hale getirir.

Silent Treatment: Duygusal Ceza Aracı Olarak Sessizlik, Sessizlikle cezalandırma (silent treatment), manipülatörün duygusal kontrolü sağlamada kullandığı bir başka etkili tekniktir. Bu davranış, manipülatif partnerin kendisini iletişimden çekip partnerini cezalandırması ve duygusal olarak izole etmesi anlamına gelir. Silent treatment, partnerin korku ve endişe hissetmesine yol açar, çünkü iletişim eksikliği duygusal boşluk yaratır. Sessizlik, partnerin manipülatif kişiye daha fazla bağımlı olmasına ve onun sevgisini veya ilgisini geri kazanmak için daha çok çaba göstermesine neden olur (Miller, 2008).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

"Mon Roi" filmi, narşist ilişkiler ve bireylerin bu tür ilişki dinamikleri içindeki rolleri açısından incelendiğinde zengin bir analiz imkânı sunması için amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu film, başkarakterlerin birbirleriyle olan bağımlı ve narsistik ilişkilerini, çeşitli temalar üzerinden incelemek mümkündür. Bu çalışmada dört temel tema: "Lovebombing (Aşırı Sevgi Gösterisi ile Kontrol), Gaslighting (Gerçeklik Algısının Sarsılması), Triangulation (İlişkiye Üçüncü Bir Kişiyi Dahil Etme), Devaluation (İdealizasyonun Ardından Gelen Aşağılama), Silent Treatment (Duygusal Ceza Aracı Olarak Sessizlik)" seçilerek analiz yapılması hedeflenmiştir. Bu analiz, filmin karakterlerinin davranışları ve narsistik kişilik özellikleri üzerinden ilişki dinamiklerini anlamayı hedefler. Filmdeki karakterlerin davranışlarını bu temalar etrafında inceleyerek narsistik ilişki dinamiklerinin derinlemesine anlaşılması sağlanabilir.

Etik Onay: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

3.1. Filmin Öyküsü

Prensım (Mon Roi), 2015 yılında Fransız yönetmen Maïwenn Le Besco tarafından çekilen romantik bir drama filmidir. Film, aşk, tutku, bağımlılık ve psikolojik mücadelelerin ön planda olduğu, bir kadının geçmiş ilişkisi üzerinden kendi kimliğini ve duygusal sağlığını yeniden keşfetme sürecini anlatır. Başrollerde Vincent Cassel ve Emmanuelle Bercot yer alır; Bercot, performansı ile Cannes Film Festivali'nde En İyi Kadın Oyuncu Ödülü'nü kazanmıştır.

Filmin merkezinde, başarılı bir avukat olan Tony (Emmanuelle Bercot) ile karizmatik ve çekici bir restoran işletmecisi olan Giorgio (Vincent Cassel) arasındaki fırtınalı ilişki yer alır. Tony, bir kayak kazasının ardından fiziksel ve psikolojik olarak iyileşmeye çalışırken, Giorgio ile geçmişte yaşadığı ilişkisini hatırlamaya ve bu ilişkinin ona neler kattığını ya da ondan neler aldığını anlamaya çalışır. Film, Tony'nin rehabilitasyon sürecini bir metafor olarak kullanır; bu süreç, hem fiziksel iyileşme hem de zihinsel ve duygusal bir toparlanma sürecidir.

Prensım, aşkın yalnızca tutkulu ve büyüleyici tarafını değil, aynı zamanda yıkıcı ve bağımlılık yaratan yönlerini de gözler önüne serer. Tony, Giorgio ile olan ilişkisine bir tür bağımlılık geliştirir; Giorgio'nun cazibesi, Tony'nin mantıklı kararlar almasını zorlaştırır. Filmdeki ilişkinin dinamiği, romantik idealizasyonun ve toksik bağımlılıkların incelenmesi olarak görülebilir. Bu

bağlamda, film, bireylerin ilişkilerde yaşadıkları duygusal ve psikolojik karmaşayı, narsistik kişilik bozukluğu, manipülasyon ve karşılıklı bağımlılık gibi temalar üzerinden ele alır.

Filmdeki karakterler, özellikle Georgio, karmaşık ve çok boyutlu bir şekilde sunulur. Georgio, büyüleyici ve eğlenceli bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, duygusal açıdan dengesiz ve sorumsuz bir yapıya sahiptir. Tony'nin ona olan duygusal bağlılığı, kendi bireyselliğini ve bağımsızlığını kaybetmesine yol açar. Maiwenn, karakterlerin iç dünyalarına derinlemesine inerek, aşkın hem dönüştürücü hem de yıkıcı gücünü keşfetmeye çalışır. Bu araştırma da narsist kişilik özelliklerinin ilişkiler üzerindeki etkisini serimlemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Narsist birey özellik temalarıyla filme bakılmıştır.

"Mon Roi" filmi, ilişkilerdeki narsistik dinamiklerin güçlü bir anlatımı olarak görülmektedir. Filmin merkezinde yer alan Tony ve Georgio'nun ilişkisinde, özellikle Georgio'nun narsistik kişilik özellikleri, ilişkinin ilerleyen süreçlerinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Georgio'nun kendi arzularını ve ihtiyaçlarını merkeze alarak Tony'yi manipüle etmesi, ilişki boyunca dengesiz bir güç dağılımı yaratmaktadır. "Mon Roi" Georgio'nun partneri Tony üzerinde nasıl baskı kurduğunu ve onu duygusal olarak nasıl kontrol ettiğini gözler önüne sermektedir.

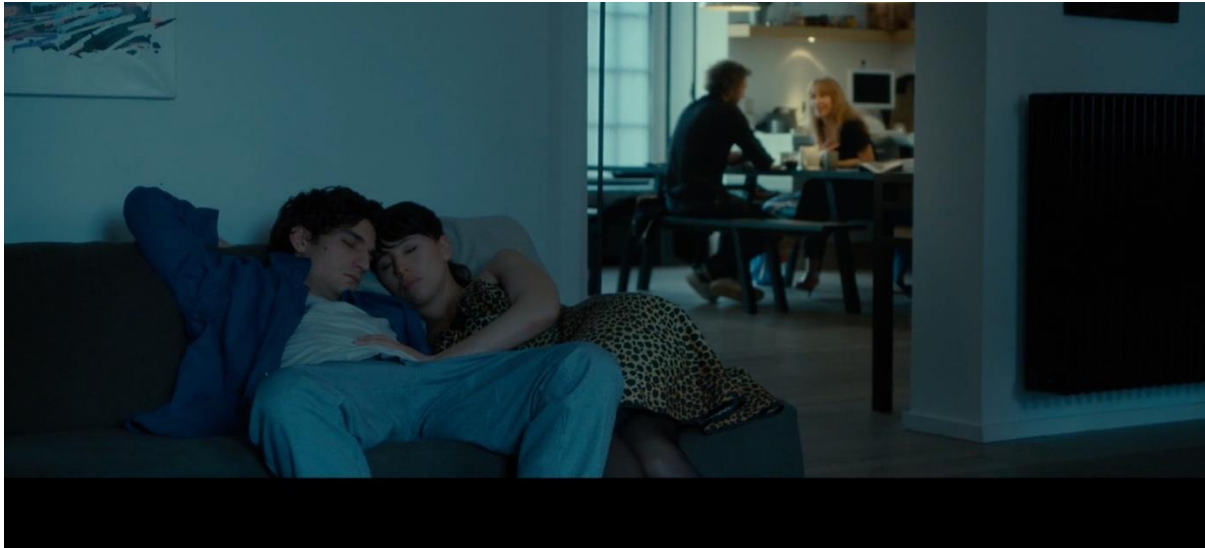
3.1.1 Mon Roi Filminin İlişkilerdeki Narsist Tutumu Üzerinden İncelenmesi

Film, baş kadın karakteri Tony ve oğlu'nun kayak sahnesiyle başlamaktadır. Sonrasında fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezine yerleştirilirken ve yaşadığı acı dolu sahnelerle devam etmektedir. Film içerisinde sürekli geçmişe dönüş yapıldığı görülmektedir. Bu sahnelerle birlikte izleyici, Tony'nin ilişkisinde yaşadığı manipülasyona tanıklık eder. Bu doğrultuda Georgio'nun love bombing tekniğini yoğun olarak kullandığı görülmektedir.

3.1.1.1 Lovebombing: Aşırı Sevgi Gösterisi ile Kontrol

Giriş sahnesindeki karşılaşma sonrası Georgio, Tony ve arkadaşlarını evine davet eder, gece boyu eğlence ve hoş bir sohbet içinde olduklarını gözlemlemek mümkündür.

Görsel 1.

Sabah vedalaşırken Georgio Tony'e telefonunu atıp, telefonun şifresini de veriyor. Böylece İlk tanıştığı bir kadınla arasında güven inşa edecek davranışları çok üstten sergilemekten çekinmediği anlaşılmaktadır. Sonraki sahnelerde Tony telefonu vermek için getirdiğindeyse elinde arayanlar için tuttuğu bir liste bulunmaktadır. Georgio ise listeyi buruşturup atar ve

sonrasında Tony'yi yakın arkadaşının düğününe götürür. Aşırı yüceltme ve love bombing davranışları göstererek Tony'yi manipüle etmeye başlamıştır.

Arkadaşlarının düğünü sonrası sahnede ilk kez birlikte olduklarını görülmektedir. Tony yatakta ağlıyordur ve Georgio'ya kendisiyle ilgili özel sorular sormaktadır. Geçmiş dönemde eleştirildiği bir durumu onunla paylaşarak eski kocasını ve onunla arasında geçen bazı meseleleri Georgio ile paylaşmıştır. Tony ilişkilerinde narsist partner seçmektedir. Bu yönüyle Georgio kendisinin kötü bir insan olmadığını söyleyerek bir itirafta bulunmaktadır "ben kötü erkeklerin kralıyım" ve Tony'yi sevdiğini söylemektedir. Tony insanların bu kadar hızlı sevmeyeceğini belirterek ihtiyatlı görünse de bu söz ve davranışlardan etkilendiği görülmektedir.

Görsel 2.

Tony çok sevildiğine ikna olmuş ve Georgio'nun evlilik teklifini kabul etmiştir. Âşık olmuş ve kendini dünyanın en şanslı kadını olarak görmektedir. Bu evrede Georgio Tony'nin hayatının tek aşkı olduğuna ikna etmektedir. Hemen evlenerek, evlilik sonrası Georgio'nun bebek isteğiyle şaşırان Tony'nin hamilelik haberiyle sevinmekte oldukları görülmektedir.

Görsel 3.

Bebek haberi mutlulukla gelmiştir ancak muhteşem ilişki kabaşa dönmeye başlamaktadır. Bebek eşyaları bakarken Georgio'nun ilgisiz davranışları başlamıştır. Bu bağlamda, ilişki başlarında partnerlerini aşırı derecede idealize eden ve mükemmel bir ilişki imajı çizen narsistin davranışları değişmeye başlamaktadır (Kohut, 1977). Narsistik ilişkilerdeki bu döngü, filmin ana karakterlerinden Georgio'nun Tony'e başlarda hayranlıkla idealize etmesiyle başlamış ancak

zamanla onun olmayan kusurlarını ve yanlış davranışları olduğunu iddia ederek değersizleştirmesiyle devam etmiştir.

3.1.1.2 Gaslighting: Gerçeklik Algısının Sarsılması

Gaslighting, partnerin gerçeklik algısını sorgulamak ve onu duygusal olarak zayıflatmak için yapılan bilinçli bir manipülasyon tekniği olarak kullanılmaktadır. Bu teknik, partnerin kendi duygularını, düşüncelerini ve hatta hatıralarını sorgulamasına neden olmaktadır. Gaslighting, manipülatif bireyin partneri üzerinde psikolojik bir güç elde etmesini sağlamakta ve onun kendine olan güvenini zedelemektedir (Abramson, 2014). Örneğin, manipülatif partner, ilişkide kendisiyle ilgili şikâyetlerin "abartılı" veya "hayal ürünü" olduğunu iddia etme, partnerinin endişelerini küçümseme ve partnerini duygusal destekten mahrum bırakma eyleminde bulunduğu görülmektedir.

Görsel 4.

Georgio'nun Tony'nin duygularını manipüle ederek onun davranışlarını kontrol etmesi ve gerçeklik algısını çarpıtması, gaslighting'in filmdeki somut örneklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Narsist kişilikler, partnerlerinin psikolojik sınırlarını zorlar ve onları kendilerine bağımlı hale getirerek başka türlü yaşayamaz hale getirirler (Stark, 2003).

3.1.1.3 Triangulation: İlişkiye Üçüncü Bir Kişiyi Dahil Etme

İlişkiye üçüncü bir kişiyi dahil etme manipülasyonunun bir başka sofistike türüdür ve partner üzerinde kontrol kurmayı hedeflemektedir. Bu üçüncü kişi bir arkadaş, eski sevgili ya da aile üyesi olabilir. Triangulation tekniği, manipülatif partnerin, diğer kişileri öne çıkararak partnerinin kendine olan güvenini ve ilişkideki konumunu sorgulamasına neden olmaktadır. Bu taktik, partnerin kendisini sürekli rekabet halinde hissetmesine ve manipülatif kişiye daha fazla bağlanmasına yol açar (Karpman, 1968). Manipülatör bu sayede kendi değersizlik duygularını kapatır ve partneri üzerinde psikolojik üstünlük kurar.

Görsel 5.

Georgio'nun restoranında gördüğümüz Tony, Georgio'nun eski ve takıntılı sevgilisi Aynes ile tanışmaktadır. Bu tanışmadan ve ilişki boyutundan son derece rahatsız olan Tony gecenin sonunda mutfakta birlikte oldukları sahnede bir anda yalnız kalmaktadır.

Georgio ve Tony'nin düğünlerinin sonrasındaki sahnede Aynes'in intihar ettiği görülmektedir. Georgio büyük pişmanlık içinde Aynes'in bakımını üstlenmektedir. İlişkiye dahil edilen 3. Kişi olarak Aynes artık hayatlarının bir parçasına dönüşmüştür. Tony hem hamile hem de son derece gergindir. Aynes gece ve gündüz hayatlarının her anında Georgio'yu ilişkiden koparabilecek etken olarak ortaya çıkmaktadır. Tony için yalnız geçirilen geceler başlamıştır. Tony bu yalnızlığa daha fazla dayanamayarak evi terk etme kararı almıştır. Ancak Georgio eve gelerek "biraz geç geldim diye beni terk edemezsin" diyerek gerçeklik algısını yitirmesine neden olmaktadır. Sözler vererek, Aynes ile artık ilgilenmeyeceğini söylemektedir. Tartışma sırasında Tony karar verip evi terk etmiştir.

3.1.1.4 Devaluation: İdealizasyonun Ardından Gelen Aşağılama

Tony Georgio ile tekrar görüşmek isteyerek özür dilemektedir. Ancak Georgio Aynes ile ilgilenmeye devam edeceğini ve hiçbir şeyin onu durduramayacağını söylemiştir. Bir gece önce sözler veren karakter artık tamamen ilgisiz görünmektedir. Narsistik kişilikler, partnerlerini önce yüceltir, ardından kusurlarını öne çıkararak ilişkiyi dengesiz bir hale getirirler (Kernberg, 1975). Zira ilişkilerde lovebombing'in etkileri geçtikten sonra, manipülatif birey partnerini aşağılama ve değersizleştirme sürecine başlamaktadır. Bu sürece "devaluation" adı verilmektedir. İlk aşamada partnerini idealize eden manipülatör, zamanla onu küçümseyen, eleştiren ve hata arayan bir tutum sergilemektedir. Narsistik kişilik bozukluğuna sahip bireylerde bu davranış yaygındır; çünkü bu kişiler, ilişkilerinde sürekli bir üstünlük kurma arayışındadırlar (Kernberg, 1975). Değer kaybı süreci, partnerin özgüvenini ciddi şekilde zedeler ve onu manipülatif partnerin onayına bağımlı hale getirir.

Görsel 6.

Yaşadığı sinir harbini rahatlatması için Tony'yi doktora getiren Georgio, karısını çok sevdiğini söylemekte ama onunla aynı evde yaşamakta çok zorlandığını söylemektedir. Görüşme sonrası doktor bebeğe zararı olmayacak ilaç tavsiye etmiştir. Bu sahne sonrasında seyirci, Tony'nin sinir krizi sahnelerine tanıklık etmektedir.

Arkadaşlarıyla eğlendikleri bir sahnede Tony alkolün etkisiyle kendisinden geçmiş bir halde çılgınlık atarak Georgio'nun kendisine psikolojik olarak zarar verdiğini anlatmaktadır. Tony'nin boşanmak istediği diğer sahnede Tony sakinleştirici kullandığı için Georgio tarafından aşağılandığı görülmekte ve bu nedenle çocuğun velayetini alacağını söylemektedir. Zamanla Tony'nin neşe saçan, mutlu hali gitmekte ve yerine depresif, mutsuz bir kadına dönüşmüştür.

3.1.1.5 Silent Treatment: Duygusal Ceza Aracı Olarak Sessizlik

Sessizlikle cezalandırma (silent treatment), manipülatörün duygusal kontrolü sağlamada başka etkili teknik olarak kullanılmaktadır. Bu davranış, manipülatif partnerin kendisini iletişimden çekip partnerini cezalandırması ve duygusal olarak izole etmesi anlamına gelmektedir. Silent treatment, partnerin korku ve endişe hissetmesine yol açar, çünkü iletişim eksikliği duygusal boşluk yaratmaktadır. Sessizlik, partnerin manipülatif kişiye daha fazla bağımlı olmasına ve onun sevgisini veya ilgisini geri kazanmak için daha çok çaba göstermesine neden olmaktadır (Miller, 2008).

Georgio'nun Tony üzerinde sürekli manipülasyon tekniği uyguladığı görülmektedir. Geçiş sahnelerinde Tony geçmişi sürekli düşünmektedir. Eski neşesine kavuştuğu ve iyileşmeye çalıştığı görülmektedir.

Georgio'nun kendisini sürekli yüceltme ve başkalarının hayranlığını kazanma ihtiyacı, onun empati eksikliği ile birleşerek Tony'yi duygusal bir çöküşe sürüklediği görülmektedir. Narsistik bireyler, partnerlerinin duygusal ihtiyaçlarını görmezden gelme eğilimindedir. Georgio da sergilemiş olduğu narsistik davranışlar ile Tony'nin duygusal acılarına karşı duyarsız kalmaktadır. Bu durum, Tony'nin içsel çatışmalarını ve ilişki içinde nasıl izole olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Empati eksikliği, narsistik kişilerin ilişkilerdeki yıkıcı davranışlarının temel nedenlerinden biridir ve filmde bu eksiklik oldukça güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır.

Tony'nin film boyunca yaşadığı duygusal dalgalanmalar, narsistik bireylerle olan ilişkilerin ne kadar yıkıcı olabileceğini göstermektedir. Georgio'nun manipülatif tavırları, Tony'nin kendi kimliğini ve duygusal sağlığını sorgulamasına neden olmaktadır. Narsistik bireylerin ilişkilerde kontrolü elde tutma arzusu, partnerlerini bağımsız kararlar almaktan alıkoyarak onları duygusal olarak zayıflatmaktadır. Bu dinamik, Tony'nin kendi içsel çatışmalarını daha da derinleştirdiği ve kendini bu ilişkiden kurtarma mücadelesini ortaya koyduğu görülmektedir.

3.1.1.6 İyileşme Süreci

Tony kaza geçirdikten sonra, klinikteki terapistin yardımıyla yaşadığı olaylara farklı gözle bakabilmeyi öğrenmiştir. Tony için bu kazanın psikosomatik olarak da iyileşmesine olanak sağladığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte yeni arkadaşlar edinmiş ve Georgio ile tanışmadan önceki neşeli haline kavuştuğuna tanıklık edilmektedir.

Görsel 7.

4. SONUÇ

Bireylerin erken çocukluk döneminde ailesi, ebeveynleri ya da bakıcıları ile kurdukları iletişim onların yaşam boyu ilişkilerini belirleyen başlıca etken olarak görülmektedir. Bu bağlamda bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde yaşamış oldukları ilişkilerin, o ilişkilerden aldıkları mesajların, o ilişkilere devam etme motivasyonunun ilk çocukluk döneminden izler taşımakta olduğu söylenilebilir. Bireyleri yanlış kararlar almaya iten davranışlar, söylemler araştırmaya konu olan filmde de görüldüğü gibi kişinin erken çocukluk döneminde ve içinde büyüdüğü ailede görmüş olduğu davranışları tamir etme güdüsü olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda "Mon Roi" filmi, narsistik kişilik özelliklerinin ilişkilerde nasıl yıkıcı olabileceğini ve partnerlerin duygusal sağlığı üzerindeki etkilerini güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Georgio'nun narsistik eğilimleri, Tony ile olan ilişkisinde gücün tek taraflı olarak dağılmasına, manipülasyonun ve duygusal istismarın artmasına neden olmaktadır. Film, narsistik bireylerle olan ilişkilerin sürekli bir belirsizlik, acı ve tatminsizlik döngüsü içerisinde nasıl şekillendiğini

derinlemesine analiz etmekte ve narsistik ilişkilerin partnerler üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne sermektedir. Manipülatif teknikler, ilişkilerde duygusal istismarın temel unsurlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. “Lovebombing (Aşırı Sevgi Gösterisi ile Kontrol), Gaslighting (Gerçeklik Algısının Sarsılması), Triangulation (İlişkiye Üçüncü Bir Kişiyi Dahil Etme), Devaluation (İdealizasyonun Ardından Gelen Aşağılama), Silent Treatment (Duygusal Ceza Aracı Olarak Sessizlik)” gibi stratejilerin narsistik bireyler tarafından partnerlerini kontrol sahibi olmak ve güç elde etmek için sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu manipülatif davranışlar, ilişkilerde güvensizlik, bağımlılık ve duygusal dengesizlik yaratarak partnerin kendine olan güvenini zedelemekte ve uzun vadede psikolojik travmaya neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Mon Roi filmi, modern ilişkilerin karmaşıklığını ve duygusal bağımlılıkların bireyler üzerindeki yıkıcı etkisini işleyen, derinlikli bir psikolojik portre sunmaktadır. Film, izleyiciyi karakterlerin içsel dünyasına çekerek, aşkın ve bağımlılığın sınırlarını sorgulayan bir anlatı sunmaktadır. Bu yönüyle, Mon Roi filmi, yalnızca bir aşk hikayesi değil, aynı zamanda bireyin kendini yeniden keşfetme süreci üzerine derin bir iç görü süreci olarak adlandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, M. S. (1979). Infant–mother attachment. *American Psychologist*, 34(10), 932–937. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.932>
- American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). American Psychiatric Publishing, Inc. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Balcı, Ş., & Gargalık, E. (2020). Narsistik kişilik özellikleri ile sosyal medya kullanımı arasında bir bağlantı var mı? *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 125-140. <https://doi.org/10.1268/susbed.2020.925077>
- Beri, R. (2024). A study on love bombing, narcissism and emotional abuse among young adults in relationships and situationships. *International Journal of Indian Applied Psychology*, 21(6), 22-46. <https://doi.org/10.4567/ijiap.458>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood Press.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss, Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books.
- Bukowski, W. M., Newcomb, A. F., & Hartup, W. W. (Eds.). (1998). *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*. New York: Cambridge University Press.
- Campbell, W. K., & Foster, C. A. (2002). Narcissism and commitment in romantic relationships: An investment model analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(4), 484–495. <https://doi.org/10.1177/0146167202287006>
- Collins, N. L., & Feeney, B. C. (2000). A safe haven: An attachment theory perspective on support seeking and caregiving in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(6), 1053–1073. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.6.1053>
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2002). *Handbook of self-determination research*. Rochester: University of Rochester Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. New York: The Guilford Press. <https://doi.org/10.1521/978.14625/28806>

- Feeney, J. A., & Noller, P. (1990). Attachment style as a predictor of adult romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(2), 281-291. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.2.281>
- Ferris, G. R., Liden, R. C., Munyon, T. P., Summers, J. K., Basik, K. J., & Buckley, M. R. (2009). Relationships at work: Toward a multidimensional conceptualization of dyadic work relationships. *Journal of Management*, 35(6), 1379-1403. <https://doi.org/10.1177/0149206309344741>
- Freud, S. (1912). The dynamics of transference. In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. XII, pp. 1911-1913). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1915). The unconscious. In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. XIX). London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1924). The dissolution of the Oedipus complex. In J. Strachey (Ed.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. XIX). London: Hogarth Press.
- Gagné, M., & Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior*, 26(4), 331-362. <https://doi.org/10.1002/job.322>
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380. <http://www.jstor.org/stable/2776392>
- Gürüz, D., & Eğinli, A. T. (2017). *Kişilerarası iletişim*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hartup, W. W., & Stevens, N. (1997). Friendships and adaptation in the life course. *Psychological Bulletin*, 121(3), 355-370. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.121.3.355>
- Karpman, S. (1968). Fairy tales and script drama analysis. *Transactional Analysis Bulletin*, 7(26), 39-43.
- Kernberg, O. (1975). *Borderline conditions and pathological narcissism*. New York: Jason Aronson.
- Kerns, K. A., Abraham, M. M., Schlegelmilch, A., & Morgan, T. A. (1996). Mother-child attachment in later middle childhood: Assessment approaches and associations with mood and emotion regulation. *Attachment & Human Development*, 1(3), 34-49. <https://doi.org/10.1080/14616739900134231>
- Kohut, H. (1977). *The restoration of the self*. New York: University of Chicago Press.
- Miller, A. (2008). *The drama of the gifted child: The search for the true self*. New York: Basic Books.
- Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological Inquiry*, 12(4), 177-196. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1204_1
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, 7(4), 349-367. <https://doi.org/10.1080/14616730500365928>
- Watson, P. J., Biderman, M. D., & Sawrie, S. M. (1994). Empathy, sex role orientation and narcissism. *Sex Roles*, 30(11-12), 701-723. <https://doi.org/10.1007/BF01544671>

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır. Gösterdikleri ilgi ve emekten dolayı Dicle Akademi Dergisi Editörlerine ve katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Etik Kurul İzni: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlıdır.

* * * * *

EXTENDED ABSTRACT

This study examines the destructive impact of narcissistic personality traits on interpersonal relationships through the lens of psychoanalytic theory. Romantic, familial, friendship, and work relationships significantly influence identity development, social bonds, and emotional well-being. Psychoanalytic theory, particularly through the contributions of Freud, Klein, and Bowlby, explains how early childhood experiences shape the ways individuals form relationships in adulthood. Specifically, early relationships with caregivers influence individuals' attachment styles—whether secure or insecure—in future relationships.

According to Freud's psychoanalytic theory, individuals' unconscious desires, childhood relationships, and particularly emotional experiences with their parents, shape the dynamics of adult relationships. Within this framework, it is believed that emotional conflicts experienced in childhood are unconsciously repeated in adulthood. Building on this concept, psychoanalytic theories explore how narcissistic personality traits contribute to manipulation and imbalance in relationships.

In this regard, the study analyzes the film *Mon Roi* from the perspective of narcissistic relationships. The behaviors of the characters in the film is examined in light of the core manipulation techniques associated with narcissistic personality disorder, including **lovebombing, gaslighting, triangulation, devaluation, and silent treatment.**

- **Lovebombing:** This technique involves narcissistic individuals overwhelming their partners with excessive love and attention at the beginning of the relationship, fostering emotional dependency. In the film, Georgio's intense affection for Tony during their initial encounters exemplifies this behavior.
- **Gaslighting:** This refers to the manipulative tactic where the abuser makes the victim question their reality and emotional security. Georgio downplaying Tony's concerns is an example of this manipulation technique.
- **Triangulation:** The manipulator involves a third person in the relationship to undermine the partner's confidence and assert control. Georgio's ongoing connection with his ex-girlfriend, Aynes, exemplifies this effect on Tony.
- **Devaluation:** After the lovebombing phase, the narcissistic individual begins to devalue their partner, often through criticism and contempt. Georgio's diminishing interest in Tony, coupled with his increasingly critical attitude, illustrates this behavior.

- **Silent Treatment:** This technique involves withdrawing communication as a means of emotional punishment and control. Georgio's use of silent treatment on Tony increases her emotional dependency on him.

The analysis of *Mon Roi* highlights the destructive impact of narcissistic personality traits on relationships and the emotional trauma these manipulative behaviors can inflict on the partner. The film provides a profound psychological portrayal of the complexity of modern relationships, illustrating how narcissistic tendencies can disrupt power dynamics.

Individuals exhibiting narcissistic personality traits often seek to exert control and dominance in their relationships. They typically display a lack of empathy toward their partners, prioritizing their own needs and desires above all else. Through emotionally damaging behaviors such as manipulation, gaslighting, and blame-shifting, they erode their partner's self-esteem, leaving them in a constant state of guilt and inadequacy. Although narcissists may initially appear as charming and charismatic, over time, they eventually reveal a profound self-centeredness and emotional insensitivity. Partners often find themselves caught in a cycle that is both alluring and draining. The narcissist's alternating behaviours —oscillating between affection and praise and sudden criticism or emotional withdrawal create an unstable dynamic, leading the partner to question their own self-worth and place within the relationship. This emotional volatility fosters deep internal conflict within the partner, often resulting in significant psychological distress.

Ultimately, relationships with narcissistic individuals lead to a continuous cycle of uncertainty, emotional abuse, and dissatisfaction, leaving a profound emotional and psychological impact on the individuals involved.

G20 ÜLKELERİNDE SAĞLIK HARCAMALARININ SAĞLIK ÇIKTILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

THE IMPACT OF HEALTH EXPENDITURES ON HEALTH OUTCOMES IN G20 COUNTRIES

 Özge ERSEZER¹

 Gülden ÜLGEN²

¹ Sorumlu Yazar: Dr. Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, ozgeersezer@gmail.com

² Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, gulgen@istanbul.edu.tr

Received / Alınma: 26.02.2024

Accepted / Kabul: 23.03.2024

Revision / Düzeltme: 01.11.2024

ÖZET

Bu çalışmada 2000-2020 yılları arasında G20 ülkelerinde kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda sağlık çıktısı olarak anne ölüm oranı, bebek ölüm hızı, 5 yaş altı çocuk ölüm hızı ve doğuşta beklenen yaşam süresi kullanılmıştır. Dünya Bankası'ndan elde edilen veriler yatay kesit bağımlılık, Hadri-Kuruzami Panel Birim Kök Testi, Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) Eşbütünleşme Testi ve son olarak Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktılarına olan etkisi ülkeden ülkeye farklılık gösterse de genel itibari ile anne ölüm oranı, bebek ölüm hızı ve beş yaş altı çocuk ölüm hızını azalttığı ve doğuşta beklenen yaşam süresini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ayrıca sağlık harcamalarının hastane yatak sayısı, karbondioksit emisyonu, doğurganlık hızı, cepten ödemeler, özel sağlık harcamaları ve kent-kırsal nüfus oranları ile nedensellik ilişkisi de analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Sağlık Harcamaları, Sağlık Çıktıları, G20 Ülkeleri.

ABSTRACT

In this study, the impact of public health expenditures on health outcomes in G20 countries between 2000 and 2020 was examined. In this context, maternal mortality rate, infant mortality rate, under-5 child mortality rate and life expectancy at birth were used as health outcomes. Data obtained from the World Bank were analyzed using cross-sectional dependency, Hadri-Kuruzami Panel Unit Root Test, Gengenbach, Urbain and Westerlund (2016) Cointegration Test and finally Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Causality Test. As a result of the analysis, it was concluded that although the effect of public health expenditures on health outcomes varies from country to country, it generally reduces the maternal mortality rate, infant mortality rate and child mortality rate under the age of 5, and increases life expectancy at birth. In this study, the causal relationship between health expenditures and the number of hospital beds, carbon dioxide emissions, fertility rate, out-of-pocket payments, private health expenditures and urban-rural population ratios was also analyzed.

Keywords: Public Health Expenditures, Health Outcomes, G20 Countries.

*Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın hazırladığı "Türkiye ile G20 Ülkelerinde Kamu Sağlık Harcamalarının Sağlık Çıktıları Üzerindeki Etkileri: Panel Nedensellik Analizleri" başlıklı tezden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

İnsanların en temel haklarından bir tanesi sağlıklı yaşamaktır. Günümüzde yaşanan ve gelecekte yaşanması muhtemel sağlık sorunlarını önlemek üzere yapılan sağlık harcamaları, nitelikli insan yetiştirmede çok önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü, sadece hastalık veya sakatlığın olmaması hali olarak değil de buna ilaveten fiziksel, sosyal ve ruhsal olarak tam bir iyilik halinin olması şeklinde ifade etmektedir. Sağlık harcamaları uluslararası kıyaslamalarda kullanılan önemli değişkenlerden bir tanesidir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından sağlık harcamalarının ne düzeyde olduğu önem arz etmektedir. Sağlık harcamalarının belli bir düzeyin altında olması sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu anlamına gelebilmektedir. Sağlık hizmetleri bir ülkede yaşayan tüm insanlara sunulduğu için toplumsal bir özellik taşımaktadır. Ülkelerin pozitif sağlık çıktıları elde etmeleri, yapacakları sağlık harcamalarına bağlıdır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ölüm oranlarını azaltmak, beklenen yaşam süresini artırmak adına sağlık harcamalarına daha fazla bütçe ayırmalıdır.

Ülkeler kendi toplumsal norm ve değerlerine göre sağlık sistemlerini oluşturmaktadırlar ve Dünya Sağlık Örgütü'ne göre ülkelerin sağlık sistemlerinin birbirinden farklı olmasının sebebi de budur (Daştan ve Çetinkaya, 2015: 129). Ülkeler sosyo-ekonomik durumlarına göre belirledikleri sağlık politikalarını diledikleri gibi değiştirebilir ve sağlık çıktılarını iyileştirebilmek için sağlık harcamalarını artırabilirler. Ülkeler arası kıyaslamalarda en sık kullanılan sağlık çıktıları anne ölüm oranı, bebek ölüm hızı, 5 yaş altı çocuk ölüm hızı ve doğuşta beklenen yaşam süresidir.

Dünyada sağlık harcamalarının artması ile birlikte ülkelerin sahip oldukları kaynaklar öncelikli yatırım alanlarından sağlık sektörüne doğru kaydırılmaktadır. Dünyada ülkelerin sağlık harcamalarına ayırdıkları payın artmasının çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bazıları; doğuşta beklenen yaşam süresinin artması ile birlikte ortaya çıkan kronik rahatsızlıkların artması, sağlık hizmetlerinde teknolojinin etkin olarak kullanılması, toplumda sağlık bilincinin gelişmesi, bireylerin gelirlerindeki artışa paralel olarak sağlık harcamaları talebinin de artması, asimetric bilgidir kaynaklı gelişen maliyetlerdir (Kılavız, 2010: 174).

Sağlık harcamaları ile ilgili, literatürde sağlık harcamalarının kısa dönemde gider olarak gösterilse dahi uzun dönemde yatırım harcaması olarak ele alındığı görülmektedir. Beşerî sermaye fiziki sermayeden farklı olarak üretim sürecinde kullanılan faktörlerin etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır (Altunöz, 2020: 87). Sağlığa yapılan yatırım beşerî sermayeyi olumlu yönde etkileyecektir (Kızıl & Ceylan, 2018: 198). Sağlık harcamalarının artması ile birlikte iyileşen sağlık göstergeleri emeğin üretkenliğini artırarak ekonomik büyümeye önemli bir katkı sunmaktadır (Köse, Gültekin & Meral, 2021: 1602).

Bu çalışmada, Türkiye'nin de içinde bulunduğu G20 ülkeleri için sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisi nedensellik testi ile analiz edilmiştir. 2000-2020 yılları için yapılan analizin verileri Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bütçelerinden sağlık harcamalarına ayrılan pay farklılık göstermesine rağmen kamu sağlık harcamalarının artırılması ile birlikte genel olarak anne ölüm oranları, bebek ve 5 yaş altı çocuk ölüm hızında düşmeler ve doğuşta beklenen yaşam süresinde artışlar yaşanmaktadır. Bu çalışmada kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerinde etkisinin incelenmesinin yanında sağlık harcamalarının hastane yatak sayısı, karbondioksit emisyonu, doğurganlık hızı, cepten ödemeler, özel sağlık harcamaları ve kent-kırsal nüfus oranları ile nedensellik ilişkisi de analiz edilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Sağlık harcamalarının sağlık çıktılarına etkisini farklı ekonometrik yöntemlerle inceleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan literatür taraması neticesinde artan kamu sağlık harcamalarının anne ölüm oranı, bebek ölüm hızı ve 5 yaş altı çocuk ölüm hızını azalttığı ve doğuştan beklenen yaşam süresini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bu kısmında bu değişkenler arasındaki ilişkiyi ekonometrik yöntemler ile analiz eden çalışmaların özetine yer verilmektedir.

Düşük ve orta gelirli 81 ülkenin verisi ile kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisini inceleyen Gottret ve Schieber (2006) kamu sağlık harcamaları ve eğitim harcamalarındaki değişimin sağlık çıktıları üzerindeki etkisini kıyaslamış ve kamu sağlık harcamalarının bebek ve 5 yaş altı çocuk ölüm hızlarını azaltmada eğitim harcamalarındaki %10'luk artıştan daha büyük bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Kamu sağlık harcamalarının anne ölüm oranları üzerinde ise daha küçük bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Nixon ve Ulmann (2006), 15 Avrupa Birliği üyesi ülkede 1980-1995 yılları için OECD verilerini kullanarak kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisini incelemişler ve ülke verileri En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenler arasındaki otokorelasyonu ortadan kaldırmak ve regresyon katsayıları ile varyanslarını analiz etmek üzere Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemini kullanmışlardır. Sağlık çıktısı olarak erkek-kadın yaşam beklentisi ve bebek ölüm hızının analize konu olduğu bu çalışmada sağlık harcamalarının bebek ölüm hızını azaltmada etkili olduğu ancak yaşam beklentisi üzerinde nispeten zayıf bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Bu etkinin zayıf da olsa yaşam beklentisi üzerindeki etkisinin erkeklere nazaran kadınlar üzerine daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tüylüoğlu ve Tekin (2009), 176 ülkenin 2003 yılına ait verilerini Çoklu Regresyon Yöntemi ile analiz ederek gelir düzeyi ve sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Sağlık çıktılarından, doğumda beklenen yaşam süresi ve bebek ölüm oranlarını kullanmışlardır. Ortaya çıkan sonuçlara göre sağlık harcamalarının doğumda beklenen yaşam süresi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca kişi başı sağlık harcamaları ve GSYİH'nın da bebek ölüm oranlarını %86.4 düzeyinde açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kim ve Lane (2013) 17 OECD ülkesi için 1973-2000 yılları arasında verileri kullanarak kamu sağlık harcamaları ile ulusal sağlık çıktıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sağlık çıktısı olarak bebek ölüm oranları ve doğumda beklenen yaşam süresi kullanılmıştır. Panel Veri Analizi neticesinde kamu sağlık harcamaları ile ulusal sağlık çıktıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, bebek ölüm oranları üzerinde negatif bir etkisinin olduğu ve doğumda beklenen yaşam süresi üzerinde de negatif bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Barenberg, Basu ve Soylu (2015) 31 Hindistan eyaletinde 1983-1984 ve 2011-2012 yılları için dengesiz panel ile sağlık harcamaları ve sağlık çıktılarından olan bebek ölüm oranları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analizler sonucunda kamu harcamaları ile bebek ölüm oranları arasında negatif bir ilişki olduğu ve GSYİH'dan kamu sağlık harcamalarına ayrılan payda meydana gelen %1'lik bir artışın bebek ölüm oranını 1000 canlı doğumdan 8'ini azaltacağı ortaya konulmuştur.

Adewui, Acca ve Afolayan (2018) sağlık çıktılarından yeni doğan ölümleri, bebek ölümleri ve çocuk ölümlerini kullanarak Nijerya'da kamu sağlık harcamaları ile sağlık çıktıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu çalışmada yapılan analizlerde kişi başına özel sağlık harcaması, kişi

başına gelir, doktor sayısı ve yaşam beklentisi kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Engle Granger Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu, kişi başı kamu sağlık harcamalarının yeni doğan ölümleri, bebek ve çocuk ölümleri üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erşan ve İğdeli (2019) Türkiye’de 1980-2017 verilerini esas alarak sağlık harcamaları ile sağlık çıktıları arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemişlerdir. Sağlık çıktılarından ortalama beklenen yaşam süresi ve bebek ölüm hızını kullanarak Johansen Eşbütünleşme Yöntemi ve Vektör Hata Düzeltme tekniklerini kullanmışlardır. Yapılan analizin sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu ve kişi başına gelir ve kişi başı kamu- özel sağlık harcamalarında meydana gelen bir artışın bebek ölüm hızını azaltıcı ve ortalama yaşam beklentisini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Onofrei ve arkadaşları (2021) gelişmekte olan Avrupa Birliği ülkelerinde 2000-2019 yılları için kamu sağlık harcamaları ile sağlık çıktıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Regresyon ve Faktör Analizlerinin kullanıldığı bu çalışmada kamu sağlık harcamalarında meydana gelen bir artışın doğumda beklenen yaşam süresini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Şantaş, Şantaş ve Demirgil (2021) OECD ülkelerinde 2000-2017 yılları verilerini kullanarak kamu sağlık harcamaları ile sağlık çıktıları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sağlık çıktısı olarak bebek ölüm hızı, anne ölüm oranı ve doğumda beklenen yaşam süresi değişkenlerinin kullanıldığı analizde Panel Regresyon sonuçlarına göre kamu sağlık harcamalarında meydana gelen bir artışın bebek ölüm hızını ve anne ölüm oranını azalttığı ve beklenen yaşam süresini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Houeninvo (2022) 1995-2018 yılları arasında 37 Afrika ülkesi verilerini kullanarak kamu ve özel sağlık harcamalarının sağlık çıktılarından olan bebek ve çocuk ölüm hızları üzerindeki etkisini incelemiştir. Kamu sağlık harcamalarının ölüm oranlarını azalttığı Genelleştirilmiş Momentler ve En Küçük Kareler yöntemi ile ortaya konulmuştur. Ayrıca kamu sağlık harcamalarının etkisinin özel sağlık harcamalarından daha büyük olduğu sonucuna da varılmıştır.

Mcom, Bala ve Kumar (2022) Güneydoğu Asya’da kamu ve özel sağlık harcamalarının sağlık çıktıları nasıl etkilediğini analiz etmişlerdir. 5 yaş altı ölüm oranları, doğumda beklenen yaşam süresi ve bulaşıcı olmayan hastalık oranları değişkenlerinin kullanıldığı bu çalışmada Sabit Etki, Rasgele Etki ve Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemlerinin kullanılması ile kamu sağlık harcamaları ile doğumda beklenen yaşam süresi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ve 5 yaş altı ölüm oranlarını ve bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklı ölüm oranlarını da azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. METODOLOJİ VE VERİ SETİ

Bu çalışmada G20 ülkeleri için 2000-2020 yılları arasında sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu ilişkinin ortaya konulmasında Emirmahmutoglu & Köse Panel Nedensellik Testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre G20 ülkelerinde ülke bazlı sağlık harcamaları ve sağlık çıktıları arasındaki ilişkinin düzeyi yorumlanacaktır. Emirmahmutoglu & Köse Panel Nedensellik testi yeni nesil panel nedensellik testidir ve katsayıların heterojenliği üzerine kurulu bir testtir. Dünya Bankası istatistiklerinden elde edilen veriler ile belirtilen yıllar arasında kamu sağlık harcamaları, doğumda beklenen yaşam süresi, anne ölüm oranı, bebek ölüm hızı ve beş yaş altı çocuk ölüm hızı değişkenler olarak kullanılmıştır. Kamu sağlık harcamaları; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içerisinde kamu sağlık harcamalarının payını, bebek ölüm

hızı; belirli bir yılda bin canlı doğumda bir yaşına gelmeden ölen bebek sayısını; anne ölüm oranı; bir kadının gebelik durumunda veya gebelik durumunun sona ermesinden sonraki kırk iki gün içerisinde gebelikten ötürü ölümünü; doğumda beklenen yaşam süresi; yeni doğan bir bebeğin doğum anından itibaren yaşayacağı yıl sayısını ve son olarak beş yaş altı çocuk ölüm hızı; belirli bir yılda her bin yeni doğmuş bir bebeğin beş yaşına gelmeden ölme hızını ifade etmektedir.

Etik Onay: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Küreselleşen dünyada bir ülkede meydana gelen ekonomik şoklardan diğer ülkeler de etkilenmektedir. Yatay kesit bağımlılık testi bu ülkelerin diğer bir ülkede yaşanan şoklardan ne derece etkilenip etkilenmediğini ortaya koymaktadır. Temel hipotez, kesitler arasında bağımlılık yoktur şeklinde kurulmaktadır. Serilerde yatay kesit bağımlılığın var olduğu ortaya konulduğu zaman bu seriler için durağanlık testi yapılırken yeni nesil testlerin uygulanması gerekmektedir (Doğanay & Değer, 2017). Bu çalışmada LM (Breusch ve Pagan, 1980), CD_{LM} (Pesaran, 2004), CD (Pesaran, 2004) ve LM_{adj} (Pesaran, Ullah & Yamagata, 2008) yatay kesit bağımlılık testleri kullanılmıştır.

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \quad i \neq j \text{ iken}$$

$H_0 : p_{ij} = p_{ij} = 0$ (Yatay kesit bağımlılık yok)

$H_1 : p_{ij} \neq p_{ij} \neq 0$ (Yatay kesit bağımlılık var)

Pesaran (2004) CD ve CD_{LM} Test İstatistiği:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}$$
$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{p}_{ij}^2 - 1)$$

şeklinde ifade edilmektedir.

Pesaran, Ullah & Yamagata (2008) LM_{adj} Test İstatistiği:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \frac{(T-k)\hat{p}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sqrt{v^2_{Tij}}}$$

şeklinde ifade edilmektedir.

H_0 : Kesitler arasında bağımlılık yoktur.

H_1 : Kesitler arasında bağımlılık vardır.

Temel hipotez kabul edildiğinde seride veya modelde yatay kesit bağımlılığın olmadığı ortaya çıkmaktadır.

3.2. Hadri-Kuruzomi Panel Birim Kök Testi

Hadri-Kuruzomi (2012) testi yatay kesit bağımlılığın olduğu durumda serilerin durağanlığını araştırmak üzere kullanılan bir testtir. İki farklı test istatistiği hesaplanmaktadır;

$$Z_A^{SPC} = \frac{1}{\hat{\delta}_{iSPC}^2 T^2} \sum_{t=1}^T \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2$$

$$Z_A^{LA} = \frac{1}{\hat{\delta}_{iLA}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2$$

Bu iki test istatistiğinin normal dağılıma sahip oldukları varsayılmaktadır. Test hipotezleri bu şekilde kurulmaktadır;

H_0 : Seride birim kök yoktur.

H_1 : Seride birim kök vardır.

Temel hipotez kabul edilirse seride birim kök yoktur, temel hipotez kabul edilmezse ise seride birim kök vardır sonucuna varılır.

3.3. Gengenbach, Urbain & Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi

Hadri-Kuruzomi Panel Birim Kök Testi ile serilerin durağanlığı test edildikten sonra serilerde kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığı ikinci nesil eşbütünleşme testlerinden Gengenbach, Urbain & Westerlund (2016) Testleri ile analiz edilir. Birim Kök Testi ile serilerin düzeyde durağan olduğuna karar verilirse eğer bu durumda uzun dönemli ilişkiyi incelemek üzere GUW testi kullanılır (Pehlivan, Han & Bingöl, 2020: 334-348; Gengenbach, Urbain & Westerlund, 2016: 982-1004).

Gengenbach, Urbain & Westerlund (2016) testinin aşamaları şu şekildedir;

$$\Delta y_{i,t} = \delta'_{y,x} \Delta t + a_{yi} y_{i,t-1} + w_i w_{i,t-1} + B_{y,yi}(L) \Delta y_{i,t-1} + A_{y,x,xi}(L) \Delta X_{i,t} + A_{y,F,xi}(L) \Delta F_t + \eta'_{y,xi} \text{fit} + \varepsilon_{y,xi,t}$$

Her bir birim için;

$$\Delta y_i = d\delta_{y,xi} + a_{yi} y_{i,-1} + w_i, -1\gamma_i + v_i \pi_i = a_{yi} y_{i,-1} + g_i^d \lambda_i + \varepsilon_{y,xi}$$

İlk olarak aşağıda verilecek olan denklemde ifade edildiği gibi her birim için modelin OLS tahmini yapılmaktadır.

H_0 : $\hat{a}_{y_i} = 0$ hipotezi ve t testi yardımı ile incelenmektedir.

$$\hat{a}_{y_i} = \frac{y'_{i,-1} M_{g_i} \Delta y_i}{y'_{i,-1} M_{g_i} \Delta y_{i,-1}}$$

$$\hat{\delta}^2_{\hat{a}_{y_i}} = \frac{\hat{\delta}^2_{y,xi}}{y'_{i,-1} M_{g_i} \Delta y_{i,-1}}$$

bu şekilde ifade edilmektedir. Böylece;

$$T_{\hat{a}_{y_i}}(F, 0) = \frac{\hat{a}_{y_i}}{\hat{\delta}_{\hat{a}_{y_i}}}$$

şeklinde olacaktır.

3.4. Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Testi

Serilerin heterojen bir dağılıma sahip olduğu Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Nedensellik Testinde VAR model tahmini modele dahil edilen birimler için ayrı ayrı yapılmaktadır. Modelde yer alan ülkelerin kendilerine has özelliklerini kaybetmemesi modelin heterojen bir yapıya sahip olduğunu ifade etmektedir. Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Panel Nedensellik Testi seviyede durağan ve birim köklü değişkenler için kullanılmaktadır (Çelik & Paksoy, 2021:740-748).

$$z_{i,t} = \mu_i + A_{i1}z_{i,t} + A_{i2}z_{i,t-2} + \dots + A_{ik_i}z_{i,t-k_i} + \mu_{i,t}$$

$A_{i1}, A_{i2}, \dots, A_{ik_i}$ birimler arasında değişime izin veren p x p matrisini göstermektedir. i birimleri, t zaman boyutunu, $\mu_{i,t}$ sabit etkilere ilişkin p boyutlu vektörü göstermektedir. $\mu_{i,t}$ vektörünün tüm zaman boyutlarında ortalaması sıfırdır. Birimler arası bağımsız olan varyans $\sum u_i$ yine birimler arasında aynı dağılıma sahiptir (Emirmahmutoğlu & Köse, 2011: 870-876).

4. EKONOMETRİK BULGULAR

4.1. Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Tablo 1, kurulan modeller için yapılan yatay kesit bağımlılık test sonuçlarını göstermektedir. Kamu sağlık harcamalarının bağımlı değişken olarak alındığı Model 1 için uygulanan Breusch & Pagan (1980), Peserran (2004) LM ve CD & Baltagi, Feng & Kao (2012) LM test sonuçlarına göre analizlerde kullanılan değişkenlerin katsayıları, her bir ülke için olasılık değerleri analizlerde kullanılan değişkenler için $p < 0.05$ 'ten küçük olduğundan modelde yatay kesit bağımlılığın olduğu ortaya konulmuştur. Model 2'de anne ölüm oranı bağımlı değişken olarak alınmış ve yapılan test sonuçlarına göre Model 2'de de yatak kesit bağımlılığın mevcut olduğu ortaya konulmuştur. Aynı şekilde 5 yaş altı çocuk ölüm oranı, bebek ölüm hızı ve doğumda beklenen yaşam süresinin bağımlı değişken olarak alındığı Model 3, 4 ve 5'te de aynı durum söz konusudur ve yatay kesit bağımlılık söz konusudur.

Tablo 1: Modeller İçin Yatay Kesit Bağımlılık Testleri

Modeller	CD LM1 (Breusch,Pagan 1980)		CD LM2(Pesaran 2004 CDIm)		CD LM (Pesaran 2004 CD)		Bias-Adjusted CD Test	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Yatay Kesit Bağımlılık Testleri								
Model 1: Kamu Sağlık Harcamaları=f(Karbondio ksit Emisyonu, Cepten Ödemeler, Kent Nüfus Oranı, Kırsal Nüfus Oranı, Hastane Yatak Sayısı, Doğurganlık Hızı, Özel Sağlık Harcamaları)	1610.110**	0.000	77.818**	0.000	37.769**	0.000	96.137**	0.000
Model 2: Anne Ölüm Oranı=f (Kamu Sağlık Harcamaları)	156.941**	0.000	75.646**	0.000	28.030**	0.000	103.885**	0.000
Model 3: 5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranı =f(Kamu Sağlık Harcamaları)	1161.629**	0.000	53.567**	0.000	17.415**	0.000	162.996**	0.000
Model 4: Bebek Ölüm Hızı=f(Kamu Sağlık Harcamaları)	1137.599**	0.000	52.268**	0.000	15.514**	0.000	160.832**	0.000
Model 5: Doğumda Beklenen Yaşam Süresi=f(Kamu Sağlık Harcamaları)	1326.442**	0.000	62.479**	0.000	20.255**	0.000	65.861**	0.000

4.2. Hadri-Kuruzomi Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Tablo 2: Hadri Kuruzami Panel Birim Kök Testi

Değişkenler	Seviye		1.Fark		L
	(ZA-spac)	(ZA-la)	(ZA-spac)	(ZA-la)	
Bebek Ölüm Hızı	30.5324 (0.0000)	44.3264 (0.0000)	2.2173 (0.4496)	1.3465 (0.3321)	4
Hastane Yatak Sayısı	10.5424 (0.0000)	11.0543 (0.0000)	0.8588 (0.1952)	0.1414 (0.4438)	4
Co2 Emisyonu	10.5424 (0.000)	11.0543 (0.0000)	0.2041 (0.4192)	-0.4916 (0.6885)	3
Doğurganlık Hızı	13.5284 (0.0000)	18.4812 (0.0000)	0.2615 (0.3968)	-0.4624 (0.6781)	2
Anne Ölüm Oranı	122.6024 (0.0000)	129.5301 (0.000)	0.9097 (0.8185)	1.4260 (0.9231)	3
Cepten Ödemeler	4.2315 (0.000)	3.5657 (0.0002)	-1.3822 (0.9165)	-1.8751 (0.9696)	2
Özel Sağlık Harcamaları	3.1345 (0.0009)	3.1973 (0.0007)	-1.0610 (0.8556)	-1.6022 (0.9454)	3
Kırsal Nüfus Oranı	4.0351 (0.0000)	4.1400 (0.0000)	-1.9959 (0.9770)	-2.3544 (0.9907)	2
Kamu Sağlık Harcamaları	3.8927 (0.0000)	3.3076 (0.0005)	-2.2961 (0.9892)	-2.5477 (0.9946)	4
5 Yaş Altı Ölüm Hızı	4.6781 (0.0000)	3.0196 (0.0013)	-1.8154 (0.9653)	-2.1987 (0.9861)	4
Kent Nüfus Oranı	4.0352 (0.0000)	4.1401 (0.0000)	-2.4111 (0.9920)	-2.7262 (0.9968)	3
Doğuştaki Beklenen Yaşam Süresi	9.2141 (0.0000)	7.4250 (0.0000)	-1.7889 (0.9632)	-2.1510 (0.9843)	3

Not: Gecikme uzunlukları maksimum 4 olarak alınmıştır. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Serilere ilişkin yapılan testte sabitli ve trendli model kullanılmıştır. Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. "L" sütununda gösterilen değişkenler için optimum gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriteri eşliğinde belirlenmiştir.

Tablo 2, analize konu olan değişkenler için yapılan Hadri- Kuruzami panel birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Durağanlığın test edilmesi için kullanılan bu yöntemde ZA-spac ve ZA-la test istatistiklerine göre tüm değişkenler %5 anlam düzeyinde durağan değildirler ve bu değişkenler için serinin durağan haline getirilebilmesi için bu değişkenlerin birinci dereceden farklarının alınması gerekmektedir. Birinci dereceden fark alma yöntemi uygulandıktan sonra modelde kullanılan değişkenler %5 anlam düzeyinde durağan hale gelmişlerdir.

Eşbütünlük ilişkisi analiz edilirken modelde yatay kesit bağımlılık söz konusu ise ikinci kuşak testlerden Gengenbach, Urbain & Westlund (2016) eşbütünlük testi kullanılabilir.

4.3. GUW Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Tablo 3: GUW Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Modeller	d.y.	Coef.	T-bar	P-val*
Model 1: Kamu sağlık harcamaları=f(cepten ödemeler, Co2 emisyonu)	y(t-1)	-1.246	-4.843	<=0.01
Model 2: Kamu sağlık harcamaları=f(kent nüfus oranı, kırsal nüfus oranı)	y(t-1)	-1.013	-3.254	<=0.01
Model 3: Kamu sağlık harcamaları=f(hastane yatak sayısı, doğurganlık hızı, özel sağlık harcamaları)	y(t-1)	-0.622	-3.212	<=0.01
Model 4: Kamu sağlık harcamaları=f(anne ölüm oranı)	y(t-1)	-0.874	-2.166	>0.1
Model 5: 5 yaş altı ölüm hızı=f(kamu sağlık harcamaları)	y(t-1)	-1.008	-3.325	<=0.01
Model 6: Bebek ölüm hızı =f(kamu sağlık harcamaları)	y(t-1)	-0.887	-3.046	<=0.01
Model 7: Doğuşta beklenen yaşam süresi =f(kamu sağlık harcamaları)	y(t-1)	-1.078	-3.720	<=0.01

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 3'de GUW eşbütünleşme testi 7 ayrı model için yapılmıştır ve Model 1, 2, 3 ve 4'te kamu sağlık harcamaları, Model 5'te 5 yaş altı çocuk ölüm hızı, Model 6'da bebek ölüm hızı ve son olarak Model 7'de doğuşta beklenen yaşam süresi bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. GUW eşbütünleşme testinde temel hipotez $H_0: p > 0.01$ koentegrasyon şeklinde kurulmaktadır. P value değerlerinin ≤ 0.01 olduğu durumlarda H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu yedi model içerisinde sadece Model 4 için H_0 hipotezinin kabul edildiği görülmektedir. H_0 hipotezinin kabul edilmesinin anlamı, modelde kullanılan değişkenlerden anne ölüm oranından kamu sağlık harcamalarına doğru bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığıdır. Diğer modeller için kullanılan bağımsız değişkenlerden bağımlı değişkenlere doğru eşbütünleşme ilişkisi söz konusudur.

Tablo 4: GUW Panel Eşbütünleşme Testi (Uzun Dönem Katsayıları)

Modeller	Değişkenler	Katsayı	T-bar	prob
Model 1: Kamu sağlık harcamaları=f(cepten ödemeler, Co2 emisyonu)	Cepten Ödemeler	0.0282	-2.59	0.010**
	Co2 Emisyonu	0.0871	1.84	0.065*
Model 2: Kamu sağlık harcamaları=f(kent nüfus oranı, kırsal nüfus oranı)	Kent Nüfusu	8.6701	8.640	0.031**
	Kırsal Nüfus	8.6605	8.643	0.001**
Model 3: Kamu sağlık harcamaları=f(hastane yatak sayısı, doğurganlık hızı, özel sağlık harcamaları)	Hastane Yatak Sayısı	0.1769	7.769	0.082*
	Doğurganlık Oranı	0.6894	2.993	0.081*
	Özel Sağlık Harcamaları	0.0764	1.103	0.046**
Model 4: Kamu sağlık harcamaları=f(anne ölüm oranı)	Anne Ölüm Oranı	0.0465	5.023	0.341
Model 5: 5 yaş altı ölüm hızı=f(kamu sağlık harcamaları)	5 Yaş Altı Ölüm Hızı	-2.1535	4.142	0.000**
Model 6: Bebek ölüm hızı =f(kamu sağlık harcamaları)	Bebek Ölüm Hızı	-1.3349	3.329	0.000**

Model 7: Doğuşta beklenen yaşam süresi =f(kamu sağlık harcamaları)	Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	1.1263	2.736	0.000**
---	--------------------------------------	---------------	--------------	----------------

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 4 modellerin anlamlılık düzeylerini test ederek değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü göstermektedir. Model 1, Model 2 ve Model 3'te kamu sağlık harcamaları bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Model 1'de cepten ödemeler p: 0,001≤0,05 ve Co2 p: 0,065≤0,01 olduğundan istatistiksel olarak anlamlıdır ve uzun dönemde bu değişkenler ile kamu sağlık harcamaları arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Cepten ödemeler ve karbondioksit emisyonunda meydana gelen %1'lik bir artış kamu sağlık harcamalarında sırasıyla %0.02 ve %0.08 birimlik bir artışa neden olmaktadır. Model 2'de kent nüfus oranı p: 0,031≤0,05 ve kırsal nüfus oranı p: 0,001≤0,05 olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Kent ve kırsal nüfus oranında meydana gelen değişim kamu sağlık harcamalarını pozitif yönde etkilemektedir. Kent ve kırsal nüfus oranında meydana gelen %1'lik bir artış kamu sağlık harcamalarında aynı yönde sırasıyla %8.67 ve %8.66 birimlik bir değişime neden olmaktadır. Model 3'te p: 0,082≤0,1, p: 0,081≤0,1 ve p: 0,046≤0,1 olduğundan model istatistiksel olarak anlamlıdır ve hastane yatak sayısı, doğurganlık hızı ve özel sağlık harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artış kamu sağlık harcamalarında %0.17, %0.68 ve %0.07 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Model 5, Model 6 ve Model 7'de sırasıyla 5 yaş altı ölüm hızı, bebek ölüm hızı ve doğuşta beklenen yaşam süresi bağımlı değişken olarak ele alınmış ve buna karşılık kamu sağlık harcamaları bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. Model 5,6 ve 7'de p: 0,000≤0,05 olduğundan bu modellerin üçünün de istatistiksel olarak anlamlı olduğunu söylemek mümkündür. Model 5 ve Model 6'da bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki negatiftir. Kamu sağlık harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artış 5 yaş altı ölüm hızında %2.15'lik, bebek ölüm hızında ise %1.33'lük bir azalışa neden olmaktadır. Model 7'de ise kamu sağlık harcamaları ile doğuşta beklenen yaşam süresi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki söz konusudur ve kamu sağlık harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artış doğuşta beklenen yaşam süresini %1.12 oranında artırmaktadır.

Tablo 5'te çalışmaya konu olan ülkeler için kamu sağlık harcamalarından diğer değişkenlere doğru nedenselliğin olup olmadığı analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; ilk olarak kamu sağlık harcamalarından karbondioksit emisyonuna doğru nedenselliğin incelendiği durumda panelin geneli için p-value: 0.000<0.05 olduğundan nedensellik ilişkisinin olduğu ve anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ülkeler bazında değerlendirildiğinde ise %10 anlamlılık düzeyinde Amerika, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan ve İtalya ülkelerinde kamu sağlık harcamalarının karbondioksit emisyonuna neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kamu sağlık harcamalarından cepten ödemelere doğru nedensellik incelendiğinde panelin geneli için p-value: 0.000<0.05 söz konusu olduğundan yine bir nedensellikten bahsedilmektedir. Ülke bazında sağlık harcamalarından cepten ödemelere doğru tek yönlü nedenselliğin hangi ülkelerde mevcut olduğuna bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde Almanya, Amerika, Birleşik Krallık, Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan'da ve %10 anlamlılık düzeyinde Endonezya'da mevcut olduğu görülmektedir.

Üçüncü olarak kamu sağlık harcamaları ile kent nüfus oranı arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiş ve panel geneli için p-value: 0.000<0.05 olduğundan nedenselliğin mevcut olduğuna ve bu ilişkinin de anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. %5 anlamlılık düzeyinde

Almanya, Amerika, Birleşik Krallık, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan'da ve ayrıca Arjantin, Avusturalya, Fransa için de %10 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu söylemek mümkündür. Bir sonraki analiz kamu sağlık harcamalarından kırsal nüfus oranına doğru nedenselliğin var olup olmadığını analiz etmektedir. Panel geneli için p-value: $0.000 < 0.05$ durumu söz konusu olduğundan anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. G20 ülkelerinden hangilerinde kamu sağlık harcamalarının kırsal nüfus oranını etkilediğine bakılacak olursa, %5 anlamlılık düzeyinde Almanya, Amerika, Birleşik Krallık, Brezilya, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan için ve %10 anlamlılık düzeyinde Arjantin, Avusturalya, Fransa için bu durumun söz konusu olduğu görülmektedir.

4.4. Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları

Tablo 5: Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları

Nedensellik	Kamu Sağlık Harcamalarından Co2'na Doğru Nedensellik		Kamu Sağlık Harcamalarından Cepten Ödemelere Doğru Nedensellik		Kamu Sağlık Harcamalarından Kent Nüfus Oranına Doğru Nedensellik		Kamu Sağlık Harcamalarından Kırsal Nüfus Oranına Doğru Nedensellik		Kamu Sağlık Harcamalarından Hastane Yatak Sayısına Doğru Nedensellik		Kamu Sağlık Harcamalarından Doğurganlık Hızına Doğru Nedensellik	
	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.
ÜLKELER												
Almanya	1.129	0.288	23.003**	0.000	8.357**	0.004	8.357**	0.004	0.471	0.492	0.151	0.698
USA	4.057**	0.044	15.333**	0.000	6.443**	0.011	6.444**	0.011	0.491	0.483	0.161	0.688
Birleşik Krallık	2.079	0.149	12.032**	0.001	4.238**	0.040	4.238**	0.040	0.225	0.635	0.059	0.808
Arjantin	2.224	0.136	10.163**	0.001	3.290*	0.070	3.290*	0.070	0.407	0.523	0.226	0.634
Avustralya	1.081	0.298	4.951**	0.026	2.781*	0.095	2.781*	0.095	0.588	0.443	0.177	0.674
Brezilya	2.299	0.129	3.948**	0.047	10.014**	0.002	10.014**	0.002	2.664	0.103	1.120	0.290
Çin	2.309	0.129	1.049	0.306	2.331	0.127	2.331	0.127	4.300**	0.038	0.771	0.380
Türkiye	1.331	0.249	1.646	0.199	2.541	0.111	2.541	0.111	3.438*	0.064	1.205	0.272
Endonezya	1.239	0.266	3.383*	0.066	1.961	0.161	1.961	0.161	4.996**	0.025	0.136	0.712
Fransa	1.606	0.205	1.131	0.288	3.193*	0.074	3.193*	0.074	1.480	0.224	0.449	0.503
Güney Afrika	3.306*	0.069	6.252**	0.012	7.940**	0.005	7.940**	0.005	7.757**	0.021	2.321	0.128
Güney Kore	3.397*	0.065	15.437**	0.000	0.302	0.582	0.302	0.582	2.263	0.133	4.564**	0.033
Hindistan	3.571*	0.059	14.477**	0.000	4.737**	0.030	4.737**	0.030	15.347**	0.000	4.508**	0.034
İtalya	3.486*	0.062	18.621**	0.000	3.940**	0.047	3.940**	0.047	2.726*	0.099	0.339	0.561
Japonya	1.998	0.158	27.735**	0.000	6.377**	0.012	6.377**	0.012	2.995*	0.084	0.400	0.527
Kanada	2.630	0.105	18.604**	0.000	4.139**	0.042	4.139**	0.042	1.864	0.172	1.069	0.301
Meksika	2.927	0.087	9.086**	0.003	3.851**	0.050	3.851**	0.050	0.662	0.416	0.125	0.724
Rusya	2.385	0.123	7.897**	0.005	7.376**	0.007	7.376**	0.007	0.537	0.464	0.293	0.588
Suudi Arabistan	1.322	0.250	31.233**	0.000	7.529**	0.006	7.529**	0.006	0.475	0.491	0.202	0.653
PANEL	77.837**	0.000	275.486*	0.000	133.337**	0.000	133.337*	0.000	81.909**	0.000	37.801	0.479

Tablo 5'te gösterilen bir sonraki analiz kamu sağlık harcamalarından hastane yatak sayısına doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuş ve ülkeler bazında değerlendirildiğinde %5 anlamlılık düzeyinde Çin, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan'da, %10 anlamlılık düzeyinde Türkiye, İtalya ve Japonya'da kamu sağlık harcamalarından hastane yatak sayısına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu ortaya konulmuştur.

Son olarak kamu sağlık harcamalarından doğurganlık hızına doğru nedenselliğin olup olmadığı analiz edilmiştir. Panelin geneli için p-value: $0.479 > 0.05$ durumu söz konusu olduğundan G20 ülkeleri için kamu sağlık harcamaları ile doğurganlık hızı arasında nedenselliğin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ülkeler açısından değerlendirme yapmak gerekirse p-value değerleri baz alındığında Güney Kore ve Hindistan'da %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisinden bahsetmek mümkündür.

Tablo 6'da Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Panel Nedensellik sonuçları gösterilmektedir. Yapılan analizler neticesinde sonuçlar yorumlandığı zaman hem G20 ülkelerinin tamamı için nedenselliğin olup olmadığı, bu nedensellik ilişkisinin anlamlılığı ve ülke bazında nedensellik

ilişkisinin ne olduğu sonuçlarına ulaşmak mümkündür. 5 ayrı model için p-value: $0.000 < 0.05$ olduğundan tüm modellerde anlamlı bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Farklı modellerde ülkeler açısından nedensellik ilişkisinde farklılıklar görülmektedir. Birinci modelde kamu sağlık harcamalarından özel sağlık harcamalarına doğru nedensellik ilişkisi analiz edilmiş ve çıkan sonuçlara göre %10 anlamlılık düzeyinde Almanya, Rusya, Avusturalya, Brezilya, İngiltere için, %5 anlamlılık düzeyinde ise Amerika, Arjantin ve Suudi Arabistan için tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna varılmıştır.

Doğuştaki beklenen yaşam süresinden kamu sağlık harcamalarına doğru nedensellik ilişkisi analizinde %5 anlamlılık düzeyinde Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Meksika'da, %10 anlamlılık düzeyinde de Kanada'da tek yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü olarak bebek ölüm hızından kamu sağlık harcamalarına doğru nedensellik ilişkisi analizinde %5 anlamlılık düzeyinde Almanya, Amerika, Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya ve Suudi Arabistan için, %10 anlamlılık düzeyinde ise İngiltere için tek yönlü bir nedensellik ilişkisinden söz etmek mümkündür.

Tablo 6: Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Panel Nedensellik Sonuçları

Nedensellik	Kamu Sağlık Harcamalarından Özel Sağlık Harcamalarına Doğru Nedensellik		Doğuştaki Beklenen Yaşam Süresinden Kamu Sağlık Harcamalarına Doğru Nedensellik		Bebek Ölüm Hızından Kamu Sağlık Harcamalarına Doğru Nedensellik		5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Hızından Kamu Sağlık Harcamalarına Doğru Nedensellik		Anne Ölüm Oranlarından Kamu Sağlık Harcamalarına Doğru Nedensellik	
	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.	t-istatistik	Prob.
ÜLKELER										
Almanya	3.361*	0.067	2.237	0.135	6.412**	0.011	7.032**	0.008	6.622**	0.010
USA	5.720**	0.017	1.719	0.190	2.936*	0.087	3.137*	0.077	4.079**	0.043
Birleşik Krallık	3.601*	0.080	1.888	0.169	7.335**	0.007	6.076**	0.014	4.313**	0.038
Arjantin	5.045**	0.025	1.173	0.279	9.190**	0.002	8.939**	0.003	8.822**	0.003
Avustralya	3.162*	0.075	1.303	0.254	6.305**	0.012	5.714**	0.017	4.572**	0.032
Brezilya	3.012*	0.083	1.699	0.192	6.376**	0.012	7.053**	0.008	18.327**	0.000
Çin	1.284	0.257	0.112	0.738	1.303	0.254	1.084	0.298	2.881*	0.090
Türkiye	0.758	0.384	0.131	0.717	0.207	0.649	0.530	0.467	2.349	0.125
Endonezya	0.430	0.512	0.351	0.554	2.967	0.227	4.746*	0.093	1.337	0.248
Fransa	1.456	0.483	0.871	0.351	0.080	0.777	0.085	0.771	0.194	0.660
Güney Afrika	2.088	0.148	1.757	0.185	1.760	0.185	5.826**	0.016	6.871**	0.009
Güney Kore	1.956	0.162	4.524**	0.033	6.418**	0.040	2.907*	0.088	11.611**	0.001
Hindistan	2.038	0.153	4.798**	0.028	9.845**	0.002	7.884**	0.019	6.991**	0.008
İtalya	1.711	0.191	6.649**	0.010	4.930**	0.026	8.688**	0.003	5.215**	0.022
Japonya	1.764	0.184	5.029**	0.025	5.154**	0.023	12.390**	0.000	4.339**	0.037
Kanada	1.603	0.205	3.229*	0.072	4.842**	0.028	5.904**	0.015	5.653**	0.017
Meksika	3.517	0.172	10.035**	0.002	4.833**	0.028	8.475**	0.004	4.058**	0.044
Rusya	3.053*	0.081	2.494	0.114	3.907**	0.048	5.863**	0.015	5.554**	0.018
Suudi Arabistan	6.335**	0.012	5.305**	0.021	8.812**	0.003	12.673**	0.000	7.475**	0.006
PANEL	82.114**	0.000	88.174**	0.000	130.079**	0.000	153.993**	0.000	155.296**	0.000

Tablo 6'da 5 yaş altı çocuk ölüm hızından kamu sağlık harcamalarına doğru nedensellik ilişkisi analiz edilmiş ve ülkeler bazında değerlendirme yapıldığında %5 anlamlılık düzeyinde Almanya, İngiltere, Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya ve Suudi Arabistan için, %10 anlamlılık düzeyinde Güney Afrika, Endonezya, Amerika için 5 yaş altı çocuk ölüm oranından kamu sağlık harcamalarına doğru tek yönlü bir nedenselliğin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır.

Son olarak anne ölüm oranından kamu sağlık harcamalarına doğru nedensellik analiz edilmiş ve ülkeler bazında bakıldığında %5 anlamlılık düzeyinde Almanya, Amerika, İngiltere, Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya ve Suudi Arabistan ülkeleri için, %10 anlamlılık düzeyinde de Çin için tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna varılmıştır.

5. SONUÇ

Kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisinin G20 ülkeleri açısından değerlendirildiği bu çalışmada 2000-2020 yılları için Dünya Bankası'ndan alınan veriler farklı ekonometrik modeller ile analiz edilmiştir. İlk olarak yatay kesit bağımlılık varsayımlarının sınanması için yatay kesit bağımlılık testi uygulanmıştır. Uygulanan yatay kesit bağımlılık test sonuçlarına göre bebek ölüm hızı, hastane yatak sayısı, karbondioksit emisyonu, doğurganlık hızı, anne ölüm oranı, cepten ödemeler, özel sağlık harcamaları ve kırsal nüfus oranı değişkenlerinde yatay kesit bağımlılığın söz konusu olduğu sonucuna varılmıştır. Daha sonra Hadri-Kuruzami Panel Birim Kök Testi ile değişkenler için durağanlık analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda serinin durağan olmadığı tespit edilmiş ve serinin birinci dereceden farkı alınarak seri %5 anlam düzeyinde durağan hale getirilmiştir. Üçüncü olarak yatay kesit bağımlılığın var olduğu durumlarda kullanılan ve eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığını test eden ikinci kuşak testlerden Gengenbach, Urbain ve Westerlund (2016) Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Son olarak modelde kullanılan serilerin heterojen dağılıma sahip olduğu durumlarda kullanılan Emirmahmutoğlu & Köse (2011) Nedensellik Testi kullanılmıştır.

Analiz sonuçları ülkelerin sağlık harcamalarına ayırdıkları paylarda farklılık olsa dahi sağlık harcamalarında meydana gelen artışların sağlık çıktıları üzerinde aynı yönlü bir etkiye neden olduğunu göstermektedir. Nedensellik test sonuçlarına göre kamu sağlık harcamalarında meydana gelen yüzdeler bir değişimin tüm bağımlı değişkenleri etkilediği görülmektedir. Kamu sağlık harcamalarının anne ölüm oranı, bebek ölüm hızı, 5 yaş altı çocuk ölüm hızı ve doğuştan beklenen yaşam süresi üzerindeki etkisi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktıları etkilemesinin yanı sıra bazı değişkenlerin de kamu sağlık harcamaları ile olan ilişkisi araştırılmıştır. Analizler sonucunda bebek ölüm hızı, hastane yatak sayısı, karbondioksit emisyonu, doğurganlık hızı, cepten ödemeler, özel sağlık harcamaları ve kent-kırsal nüfus oranlarında da yatay kesit bağımlılığın mevcut olduğu sonucuna varılmış ve bu değişkenlerde meydana gelen yüzdeler bir değişimin kamu sağlık harcamalarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kamu sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerindeki etkisinin analiz edilebilmesi için kullanılan Emirmahmutoğlu ve Köse Panel Nedensellik Test Sonuçlarına göre doğuştan beklenen yaşam süresinden sağlık harcamalarına doğru Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya ve Meksika için %5'lik anlam düzeyinde tek yönlü bir nedensellik, bebek ölüm hızından kamu sağlık harcamalarına doğru Almanya, Amerika, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya ve Suudi Arabistan için yine %5'lik anlam düzeyinde tek yönlü bir nedensellik söz konusudur. Benzer durum 5 yaş altı çocuk ölüm oranlarından kamu sağlık harcamalarına doğru nedenselliğin test edildiği durumda da görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa haricinde tüm gelişmiş G20 ülkelerinde bu iki değişken arasında %5'lik anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik mevcuttur. Son olarak anne ölüm oranından kamu sağlık harcamalarına doğru Fransa hariç tüm gelişmiş G20 ülkelerinde %5'lik anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik vardır. Sağlık çıktılarından doğuştan beklenen yaşam süresi, bebek ölüm hızı, 5 yaş altı çocuk ölüm ve anne ölüm oranından kamu sağlık harcamalarına doğru nedenselliğin test edilmesinde sadece Çin ve Endonezya %5'lik anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedenselliğe sahip olmayıp sırasıyla 5 yaş altı çocuk ölüm oranından kamu sağlık harcamalarına ve anne ölüm oranından kamu sağlık harcamalarına doğru %10'luk anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisine sahip olmuştur.

Analize konu olan G20 ülkelerinde sağlık harcamalarının sağlık çıktıları üzerinde önemli bir belirleyici olduğu ortaya konulmuştur. Sağlık harcamalarının ülkeler bazında artırılması sağlık çıktılarını iyileştirerek beşeri sermayeye olumlu katkı sağlamaktadır. Beşeri sermaye ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynadığı için sağlık harcamalarına verilen önemin artırılması gerekmektedir. Yaşam kalitesini doğrudan etkileyen sağlık harcamaları bireylerin yaş, cinsiyet, ekonomik ve sosyal durumlarına bakılmadan eşit şekilde organize edilmelidir. G20 ülkeleri arasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde sağlığa ayrılan payın artırılması gerekmektedir. Bireylere uygulanan sağlık hizmetleri sadece onların hastalıklarını iyileştirmek için değil aynı zamanda hayat kalitelerini artırmak için de sunulmalıdır. Küreselleşen dünyada bahse konu olan ülkeler ile uluslararası örgütlerin birlikte hareket etmeleri sağlığa yönelik uygulanan politikaların finansmanı konusunda da önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adewui, S., Acca, A. Y., & Afolayan, O. (2018). Government health expenditure and health outcomes in Nigeria: the challenge to underdeveloped economy. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 2(12), 463-471. <https://orcid.org/0000-0002-4138-8019>
- Altunöz, U. (2020). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisinin OECD ülkeleri için analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 12(1), 85-105.
- Baltagi, B. H., Feng, Q., & Kao, C. (2012). A lagrange multiplier test for cross-sectional dependence in a fixed effects panel data model. *Journal of Econometrics*, 170(1), 164-177. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2012.04.004>
- Barenberg, A. J., Basu, D., & Soylu, C. (2017). The effect of public health expenditure on infant mortality: evidence from a panel of Indian states, 1983-1984 to 2011-2012. *The Journal of Development Studies*, 53(10), 1765-1784. <https://doi.org/10.1080/00220388.2016.1241384>
- Breusch, T. & Pagan, A. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model, specification in econometrics. *Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Çelik, H. & Pksoy, H. (2021). Kamu harcamaları dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Mint ülkeleri örneği, (1987-2020). *IDEA Studies Journal*, 7(33), 740-748. <https://doi.org/10.26728/ideas.497>
- Daştan, İ. & Çetinkaya, V. (2015). OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin sağlık sistemleri, sağlık harcamaları ve sağlık göstergeleri karşılaştırması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(1), 104-134.
- Doğanay, M. A. & Değer, M. K. (2017). Yükselen piyasa ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat ilişkisi: Panel veri eşbütünleşme analizleri (1996-2014). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 127-145.
- Emirmahmutoğlu, F., & Köse, N. (2011). Testing for granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.10.018>
- Erşan, S. & İğdeli, S. (2019). Sağlık harcamaları, sağlık çıktıları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 11(20), 246-259. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.533164>
- Gengenbach, C., Urbain, J. P., & Westerlund, J. (2016). Error correction testing in panels with common stochastic trends. *Journal of Applied Econometrics*, 31(6), 982-1004. <https://doi.org/10.1002/jae.2475>

- Gottret, P. E., & Schieber, G. (2006). *Health financing revisited: A practitioner's guide* (Vol. 41181, No. 4). World Bank Publications. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6585-4>
- Houeninvo, H. (2022). Effects of health expenditures on infant and child mortality rates: A dynamic panel data analysis of 37 African countries. *African Development Review*, 34(2), 255-267. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12634>
- Köse, Z., Gültekin, H., & Meral, G. (2021). G20 Ülkelerinde sağlık harcamaları, yaşam beklentisi ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 4(20), 1600-1616. <https://doi.org/10.21547/jss.890719>
- Kılavız, E. (2010, Şubat). Sağlık harcamalarındaki artış ve temel bakım hizmetleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 173-192.
- Kızıl, B., & Ceylan, B. (2018). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Journal of Yaşar University*, 13(50), 197-209. <https://doi.org/10.19168/jyasar.343055>
- Kim, T., & Lane, S. (2013). Government health expenditure and public health outcomes: A comparative study among 17 countries and implications for US health care reform. *American International Journal of Contemporary Research*, 3(9), 8-13.
- Mcom, S., Bala, M., & Kumar, N. (2022). The dynamics of public and private health expenditure on health outcome in Southeast Asia. *Health & Social Care in the Community*, 30(5), 2549-2558. <https://doi.org/10.1111/hsc.13698>
- Nixon, J., & Ulmann, P. (2006). The relationship between health care expenditure and health outcomes: Evidence and caveats for a casual link. *The European Journal of Health Economics*, (7), 7-18. <https://doi.org/10.1007/s10198-005-0336-8>
- Onofrei, M., Vatamanu, A.-F., Vintilă, G., & Cigu, E. (2021). Government health expenditure and public health outcomes: A comparative study among EU developing countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, (18), 1-13. <https://doi.org/10.3390/ijerph182010725>
- Pehlivan, C., Han, A., & Bingöl, N. (2020). G20 Ülkelerinde CO2 emisyonu ve enerji tüketiminin sosyal ve ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 8(1), 334-348. <https://doi.org/10.14514/byk.m.26515393.2020.8/1.334-348>
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers. *Economics*, 1240(1), 1. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01875-7>
- Şantaş, F., Şantaş, G., & Demirgil, B. (2021). Kamu sağlık harcamasının üç temel sağlık göstergesine etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir panel regresyon analizi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 73-84. <https://doi.org/10.53092/duiibfd.869689>
- Tüylüoğlu, Ş., & Tekin, M. (2009). Gelir düzeyi ve sağlık harcamalarının beklenen yaşam süresi ve bebek ölüm oranı üzerindeki etkileri. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 1-31.

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır. Gösterdikleri ilgi ve emekten dolayı Dicle Akademi Dergisi Editörlerine ve katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Etik Kurul İzni: Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir. Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder.

Katkı Oranı: Makaleye birinci yazarın katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı ise %40'tır.

* * * * *

EXTENDED ABSTRACT

One of the most fundamental rights of people is to live a healthy life. Health expenditures to prevent current and future health problems are very important in raising qualified people. The World Health Organization defines it as not only the absence of disease or disability, but also a state of complete physical, social and spiritual well-being. Health expenditures are one of the important variables used in international comparisons. Especially for developing countries, the level of health expenditures is important. Health expenditures below a certain level may mean that health services are inadequate. Health services have a social character because they are provided to all people living in a country. Achieving positive health outcomes for countries depends on their health expenditures. Underdeveloped and developing countries should allocate more budget for health expenditures in order to reduce death rates and increase life expectancy. Regarding health expenditures, it is seen in the literature that although health expenditures are shown as expenses in the short term, they are treated as investment expenditures in the long term. Unlike physical capital, human capital ensures the effective and efficient use of the factors used in the production process. Investment in health will positively affect human capital. Improved health indicators along with the increase in health expenditures make a significant contribution to economic growth by increasing the productivity of labor.

In this study, the effect of health expenditures on health outcomes for G20 countries, including Turkey, was analyzed by causality test. The data of the analysis for the years 2000-2020 were obtained from the World Bank. Although the share allocated to health expenditures in the budgets of developed and developing countries differs, as public health expenditures increase, there are generally decreases in maternal mortality rates, infant and child and under-5 child mortality rates, and increases in life expectancy at birth. In this study, in addition to examining the impact of public health expenditures on health outcomes, the causality relationship between health expenditures and the number of hospital beds, carbon dioxide emissions, fertility rate, out-of-pocket payments, private health expenditures and urban-rural population rates was also analyzed. First, a cross-sectional dependency test was applied to test the cross-sectional dependency assumptions. According to the applied cross-sectional dependency test results, it was concluded that there is cross-sectional dependency in the variables of infant mortality rate, number of hospital beds, carbon dioxide emissions, fertility rate, maternal mortality rate, out-of-pocket payments, private health expenditures and rural population rate. Then, stationarity analysis was performed for the variables using the Hadri-Kuruzami Panel Unit Root Test. As a result of the analysis, it was determined that the series was not stationary and the series was made stationary at the 5% significance level by taking the first order difference of the series. Thirdly, Gengenbach, Urbain and Westerlund (2016) Cointegration Test, which is one of the second generation tests used in cases where cross-sectional dependence exists and tests whether there is a cointegration relationship, was used. Finally, Emirmahmutoğlu & Köse (2011)

Causality Test, which is used in cases where the series used in the model have a heterogeneous distribution, was used.

According to Emirmahmutoglu & Köse Panel Causality Test Results, which are used to analyze the effect of public health expenditures on health outcomes, there is a one-way causality from life expectancy at birth to health expenditures at a significance level of 5% for South Korea, India, Italy, Japan and Mexico, and infant mortality. There is a one-way causality from speed to public health expenditures for Germany, America, Argentina, Australia, Brazil, South Korea, India, Italy, Japan, Canada, Mexico, Russia and Saudi Arabia, again at the 5% significance level. A similar situation is seen when causality from under-5 child mortality rates to public health expenditures is tested. Except for the United States and France, there is a one-way causality between these two variables at the 5% significance level in all developed G20 countries. Finally, there is a unidirectional causality from maternal mortality rate to public health expenditures at the 5% significance level in all developed G20 countries except France. In testing the causality from health outcomes such as life expectancy at birth, infant mortality rate, under-5 child mortality and maternal mortality rate to public health expenditures, only China and Indonesia do not have a unidirectional causality at the 5% significance level, but only China and Indonesia do not have a unidirectional causality at the 5% significance level, respectively. It had a causality relationship at the 10% significance level from public health expenditures and maternal mortality rate to public health expenditures.